

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1938

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XXXIX.

HÄFT. 1—4

INNEHÅLL.

	Sid.
En politisk giftermålshandel. Prinsessan Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg. Med en släkttavla och 2 fig. Av fil. mag. SVEN ULRIC PALME, Uppsala	1— 48
Sten Sture den yngres banesår. Meddelande av fil. lic. RUDOLF BERGSTRÖM, Uppsala	49— 50
Erik Sparre och Arild Huitfeldt 1598. Meddelande av SVEN ULRIC PALME	51— 54
Bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne. Av teol. lic., fil. kand. HARRY HERMERÉN, Stockholm	55— 72
Till ätten Lindschölds genealogi. Meddelande av amanuensen, teol. lic., fil. kand. KRISTER GIEROW, Lund	73— 76
Anders Berch den äldre och »Posten». Av docenten fil. dr ESKIL KÄLLQUIST, Uppsala	77— 86
Till Pehr Gustaf Flodings biografi. Av fil. mag. GUSTAF UTTERSTRÖM, Stockholm	87— 93
Bengt Lidners utlandspass 1780. Meddelande av docenten fil. dr HARALD ELOVSON, Lund	94— 95
Släkten Craffman. Med 2 släkttavlor och 6 portr. Av kapten FOLKE WERNSTEDT, Stockholm	96—118
Var Erik Axelsson (Tott) Gotlands hövitsman vid mitten av 1460-talet? Av docenten fil. dr SALOMON KRAFT, Stockholm	119—123
Till Olaus Bromans familjekronika. Meddelande av arkivarien GUNNAR HELLSTRÖM, Stockholm	124—127
Jacob Fredrik Neikter. Hans förfäder och ättlingar. Med 1 portr. och en antavla. Av teol. dr MATS ÅMARK, Uppsala	128—150
Till släkten Triewalds historia. Med 1 portr. Av docenten fil. dr BENGT HILDEBRAND, Stockholm	151—159
Vilhelm Ljungfors in memoriam. Med 1 portr. och bibliografi. Av BENGT HILDEBRAND	160—163
Recensioner	164—221
Ätten von Braun. Av Aqut, s. 164; Smärre släktböcker. Av B. H—d, s. 166; Albrekt av Mecklenburg. Av B. H—d, s. 167; Arvid Trolles jordebok. Av B. H—d, s. 168; Svenska folket genom tiderna. Av B. H—d, s. 170; Sveriges bibliografi till 1600. Av B. H—d, s. 172; Stormaktstiden. Av arkivarien DANIEL ALMQVIST, Stockholm, s. 172; Nya Sverige. Av B. H—d, s. 174; Riksdagsakter och adelsprotokoll. Av B. H—d, s. 175; Arbetarrörelsens historia. Av B. H—d, s. 176; Kyrkohistoria. Av B. H—d, s. 179; Svenska missionssällskapet. Av fil. lic. KARL-GUSTAF HILDEBRAND, Uppsala, s. 183; Militärhistoria. Av F. Wdt, s. 185; Johannes Rudbeckius. Av B. H—d, s. 187; Lars Gathenhielm. Av B. H—d, s. 188; Nils Julius Lewenhaupt. Av Aqut, s. 188; Robert Montgomery, gustaviansk Casanova. Av B. H—d, s. 190; Gjörwell och Fredrik Sparre. Av B. H—d, s. 191; Bellman. Av B. H—d, s. 192; Torsten Rudenschöld. Av B. H—d, s. 193; Ett nordiskt kvinnoöde. Av B. H—d, s. 195; Viktor Rydberg. Av fil. mag. EVA REMENS, Stockholm, s. 196; Henric Westman. Av B. H—d, s. 200; Arnold Norlind. Av B. H—d, s. 201; Civilt och militärt — nyare memoarer. Av B. H—d, s. 202; Riddarholmskyrkan. Av amanuensen fil. lic. NILS LUDVIG RASMUSSEN, Stockholm, s. 203; Odensvi i Västmanland. Av B. H—d, s. 206; Carnegieska porterbruket. Av B. H—d, s. 207; Telegrafverket. Av B. H—d, s. 207; Fritzes Bokhandel. Av B. H—d, s. 208; Knutsgillen. Av B. H—d, s. 209; Svenska Akademien. Av B. H—d, s. 211; Vetenskapsakademien. Av B. H—d, s. 211; Belöningsmedaljer. Av B. H—d, s. 213; Moral sense-skolan. Av docenten fil. dr ANDERS WEDBERG, Stockholm, s. 217. — Smärre recensioner, s. 214—221.	
Insända böcker	222—223
Frågor	224
Notiser	225
Personregister. Utarbetat av E. J.	226—235

PERSONHISTORISK
TIDSKRIFT

TRETTIONIONDE ÅRGÅNGEN

1938

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

STOCKHOLM 1939

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

382843

UTGIVEN MED STATSUNDERSTÖD

I N N E H Å L L.

	Sid.
En politisk giftermålshandel. Prinsessan Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg. Med en släkttavla och 2 fig. Av <i>Sven Ulric Palme</i>	1—48
Sten Sture den yngres banesår. Meddelande av <i>Rudolf Bergström</i>	49—50
Erik Sparre och Arild Huitfeldt 1598. Meddelande av <i>Sven Ulric Palme</i>	51—54
Bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne. Av <i>Harry Hermerén</i>	55—72
Till ätten Lindschölds genealogi. Meddelande av <i>Krister Gierow</i>	73—76
Anders Berch den äldre och »Posten». Av <i>Eskil Källquist</i>	77—86
Till Pehr Gustaf Flodings biografi. Av <i>Gustaf Utterström</i>	87—93
Bengt Lidners utlandspass 1780. Meddelande av <i>Harald Elovson</i>	94—95
Släkten Graffman. Med två släkttavlor och 6 porträtt. Av <i>Folke Wernstedt</i>	96—118
Var Erik Axelsson (Tott) Gotlands hövitsman vid mitten av 1460-talet? Av <i>Salomon Kraft</i>	119—123
Till Olaus Bromans familjekronika. Meddelande av <i>Gunnar Hellström</i>	124—127
Jacob Fredrik Neikter. Hans förfäder och ättlingar. Med 1 porträtt och en antavla. Av <i>Mats Åmarik</i>	128—150
Till släkten Triewalds historia. Med 1 porträtt. Av <i>Bengt Hildebrand</i>	151—159
Vilhelm Ljungfors in memoriam. Med 1 porträtt och bibliografi. Av <i>Bengt Hildebrand</i>	160—163
Recensioner	164—221
Ätten von Braun. Av <i>Aqut</i>	164—165
Smärre släktböcker. Av <i>B. H—d</i>	166
Albrekt av Mecklenburg. Av <i>B. H—d</i>	167—168
Arvid Trolles jordebok. Av <i>B. H—d</i>	168—169
Svenska folket genom tiderna. Av <i>B. H—d</i>	170—172
Sveriges bibliografi till 1600. Av <i>B. H—d</i>	172
Stormaktstiden. Av <i>Daniel Almquist</i>	172—174
Nya Sverige. Av <i>B. H—d</i>	174—175
Riksdagsakter och adelsprotokoll. Av <i>B. H—d</i>	175—176
Arbetarrörelsens historia. Av <i>B. H—d</i>	176—178
Kyrkohistoria. Av <i>B. H—d</i>	179—182
Svenska missionssällskapet. Av <i>Karl-Gustaf Hildebrand</i>	183—185
Militärhistoria. Av <i>F. Wdt</i>	185—187
Johannes Rudbeckius. Av <i>B. H—d</i>	187—188
Lars Gathenhielm. Av <i>B. H—d</i>	188
Nils Julius Lewenhaupt. Av <i>Aqut</i>	188—190
Robert Montgomery, gustaviansk Casanova. Av <i>B. H—d</i>	190—191
Gjörwell och Fredrik Sparre. Av <i>B. H—d</i>	191—192

	Sid.
Bellman. Av <i>B. H—d</i>	192—193
Torsten Rudenschöld. Av <i>B. H—d</i>	193—195
Ett nordiskt kvinnoöde. Av <i>B. H—d</i>	195—196
Viktor Rydberg. Av <i>Eva Remens</i>	196—200
Henrik Westman. Av <i>B. H—d</i>	200—201
Arnold Norlind. Av <i>B. H—d</i>	201—202
Civilt och militärt — nyare memoarer. Av <i>B. H—d</i>	202—203
Riddarholmkyrkan. Av <i>Nils Ludvig Rasmussen</i>	203—206
Odensvi i Västmanland. Av <i>B. H—d</i>	206—207
Carnegieska porterbruket. Av <i>B. H—d</i>	207
Telegrafverket. Av <i>B. H—d</i>	207—208
Fritzes Bokhandel. Av <i>B. H—d</i>	208—209
Knutsgillen. Av <i>B. H—d</i>	209—210
Svenska Akademien. Av <i>B. H—d</i>	211
Vetenskapsakademien. Av <i>B. H—d</i>	211—213
Belöningsmedaljer. Av <i>B. H—d</i>	213—214
Moral sense-skolan. Av <i>Anders Wedberg</i>	217—218
Smärre recensioner	214—221
Insända böcker	222—223
Frågor	224
Notiser	225
Personregister. Utarbetat av <i>E. J.</i>	226—235

Illustrationer.

Portal till prinsessan Anna Vasas grav i domkyrkan i Thorn	5
Prinsessan Anna Vasa. Detalj av gravvården i domkyrkan i Thorn	7
Kyrkoherden Abraham Graffman	103
Domprosten Hans Graffman	105
Landskapsmålaren Carl Graffman	110
Amalia Graffman	112
Godsägaren John Graffman	114
Mantalskommissarien Otto Graffman	115
Professor Jacob Fredrik Neikter	131
Kapten mekanikus Mårten Triewald	155
Läroverksadjunkten Vilhelm Ljungfors	191

I avdelningen Recensioner behandlade skrifter.¹

	Sid.
Acta Wrangeliana, anm. av Aqut	221
ALMQUIST, J. A., Arvid Trolles jordebok 1498	168
ALMQUIST, J. E., David Nehrman och den juridiska undervisningen	214
Årboga stads tänkebok, utg. av E. Noreen o. T. Wennström	214
AREEN, E. E., De nordiska ländernas officiella belöningsmedaljer	213

¹ Där ej annorlunda anges, äro rec. skrivna av *B. H—d*.

	Sid.
BELLMAN, C. M., Samlade skrifter, 7	192
Bellmansstudier, 1—7	192
BENEDICKS, C., Svante Arrhenius	212
BERG, P. G., Svenska småsaker, anm. av G. I.	219
BERGHMAN, A., Heraldiskt vademeccum	214
BODMAN, G., Carnegieska porterbruket 1813—1938, historisk del	207
BOËTHIUS, B., o. HECKSCHER, E., Svensk handelsstatistik 1637—1737	215
CLEMENSSON, G., Flottans förläggning till Karlskrona	214
COLLIJN, I., Nils Collin	175
» » Sveriges bibliografi intill år 1600, 1—3	172
GAVELIN, A., Hjalmar Sjögren	212
GRANDJEAN, P. B., Danske Købstæders Segl	220
HALL, B. R., Johannes Rudbeckius' dagbok	187
» » » Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 53—55	215
HAMMARGREN, H., Gotland	215
HECKSCHER, ELI, se BOËTHIUS, B.	
HILDEBRAND, B., C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816 —1837, 2, anm. av N. L. R.	215
HOLM, T., Kungl. Västmanlands regementets historia, 3, anm. av F. Wdt	185
HOLMBERG, A., Bengt Bergius och hans avskriftssamling	211
» » Den Bergianska avskriftssamlingen i Kungl. Vetenskapsakade- miens bibliotek	211
HOLMQUIST, Hj., Svenska kyrkan under Gustav II Adolf 1611—1632	179
HORN, VIVI, Den sturske Montgomery	190
HOVING, J., Släkten Hoving	166
JACOBSSON, N., Svenska öden vid Delaware 1638—1831	174
JOSEPHSON, FR., o. SCHULTZ, W. T., Svenska underofficerarnas historia, 1, anm. av F. Wdt	185
KELLGREN, J. H., Samlade skrifter	219
LAGERBERG, Friherre Carl Axel von Kothen, anm. av O. Jägerskiöld	221
LEWENHAUPT, A., Nils Julius Lewenhaupt, anm. av Aquat	188
LIDNER, B., Samlade skrifter	219
LINDBERGER, Ö., Prometeustanken hos Viktor Rydberg, 1—2, anm. av Eva Remens	196
LINDBOM, T., Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och tidigare histo- ria 1872—1900	177
LINDBÆK, SOFIE AUBERT, o. OMANG, R., Stattholder Carl Mörners brev till Carl Johan 1816—1818	220
LORICHS, L. L., En bok om Odensvi socken	206
LYSANDER, A., De bortgångnes minne 1932—1938	182
MALMBORG, B. von, Schough med släktgrenen Wichman	166
MEYERSON, Å., Läderkanonen från Tidö	216
MUNTHE, A., Carl Chr. Gjörwells brev till Fredrik Sparre 1768—1795	191
NORDMAN, V. A., Albrecht, Herzog von Mecklenburg, König von Schweden	167
NORDSTRÖM, G. H., Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genom- brottsåren 1889—1894	177
ODENVIK, N., Carl Michael von Strokirch	181
» » Daniel Anander	181
» » Gråkoltarna	181
OLSSON, MARTIN, Ridrarholmskyrkan, 1—2, anm. av N. L. Rasmusson	203
PLEIJEL, H., Das Kirchenproblem der Brüdergemeine in Schweden	180
» » Gamla skånska herdebrev	180
» » Johann Arndt och svenskt fromhetsliv	180
QVARNSTRÖM, INGRID, Ett liv i glans	195
ROSEN, ELISABET VON, Bogislaus Rosen aus Pommern 1572—1658	216
RUNEBERG, J. L., Samlade skrifter	219
SALQVIST, B., Torsten Rudenschöld	193
SANTESSON, C., Bernh. v. Beskows brev till Esaias Tegnér, 3	211
SCHENSTRÖM, C. F., Kungl. Dalregementet 1815—1908, anm. av F. Wdt	185
SCHYBERGSON, C. M., Brev till Per Brahe 1662—1680	216

	Sid
SCHÜCK, H., Svenska Akademiens historia, 6	211
SEGERSTEDT, T. T., Moral sense-skolan, anm. av Anders Wedberg	217
SILFVERSTOLPE, G. M., Fritzes 1837—1937	209
SIWERTZ, S., Jacob Wallenberg	211
STRINDBERG, AXEL, Bondenöd och stormaktsdröm, anm. av Daniel Almqvist	172
Studier och handlingar rörande Stockholms historia	219
SUNDBERG, E., Den från Pommern härstammande svenska ätten von Braun, anm. av Aqut	164
SUNDKLER, B., Svenska missionssällskapet 1835—1876, anm. av K.-G. Hilde- brand	183
SWEDLUND, R., o. SVENONIUS, O., Svenska skriftprov 1464—1828	219
Svenska folket genom tiderna, del 2, 3, 6 och 7	170
Svenska författare	219
Svenska kulturbilder, 6	218
Svenska riksdagsakter, ser. 1, del 4, h. 3, utg. av L. Sjödin	176
Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, del 21, 1760—1762, 2, utg. av S. Landahl	176
Svenska telegrafverket, 1—3, av H. Heimburger o. N. J. A. Risberg	207
TINGSTEN, L., Hågkomster	202
TOMSON, R., En hövding, minnesteckning över P. Waldenström	181
UNANDER, A. W., Stamtavla över Unandersläkten	166
UNGER, G., I Knapars och Gathars fotspår på Onsalahalvön	188
» » Lars Gathenhielm	188
Waldenström, P. P., Brev, utg. av W. Bredberg, 1—2	181
WDOWISZEWSKI, Z., Genealogja domu Wazów w Polsce, anm. av Aqut	221
Werin, A., Svensk idealism	201
WESTMAN, K. G., Henric Westman	200
WIBERG, E., Bröder och systrar i Sankt Knuts gille i Ystad	210
» » Sankt Knuts gille i Ystad	210
WIDÉN, A., Underbefällets historia, anm. av F. Wdt	185
VISING, J., Minnesbilder	202
Värmland förr och nu, anm. av G. I.	220
Äldre handskrifter i facsimile, 1	218

FÖRKORTNINGSLISTA.¹

- AOSB = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling.
 ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Vitterhetsakademien.
 BSH = Bidrag till Skandinaviens historia, utg. av C. G. Styffe.
 DS = Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum), utg. av J. G. Liljegen, B. E. Hildebrand, E. Hildebrand och S. Tunberg.
 GFR = Konung Gustaf den förstes registratur.
 HH = Historiska Handlingar.
 HS = B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden.
 HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
 HT = (svensk) Historisk Tidskrift.
 HTF = Historisk Tidskrift för Finland.
 KHÅ = Kyrkohistorisk Årsskrift.
 NTBB = Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen.
 PHT = Personhistorisk Tidskrift.
 RPB = Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref.
 RR = Riksregistraturet.
 SAT = Svenska Autografsällskapets Tidskrift.
 SD = Svenskt Diplomatarium fr. o. m. år 1401, utg. av C. Silfverstolpe och K. H. Karlsson.
 SFSS = Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet.
 SRA = Svenska riksdagsakter.
 SRAP = Sveriges Ridderskaps och adels Riksdags-Protokoll.
 SRS = Scriptorum rerum Suecicarum medii ævi.
 ST = Sveriges Traktater, utg. av O. S. Rydberg.
 KA = Kammararkivet.
 KrA = Krigsarkivet.
 KB = Kungl. Biblioteket.
 LA = Landsarkiv.
 LUB = Lunds Universitetsbibliotek.
 RA = Riksarkivet.
 UUB = Uppsala universitetsbibliotek.
 VA = Kungl. Vetenskapsakademien.
 VHAA = Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

¹ Jfr även förkortningslistan i Sveriges Statskalender.

En politisk giftermålshandel.

Prinsessan Anna Vasa och markgreven Johan Georg av Brandenburg.

Av Sven Ulric Palme.

Den tyska historieskrivningen från det preussiska kejsardömet tid har gärna framhävt en väsentlig skillnad mellan kurfurstarna Johan Georg, Joakim Fredrik och Johan Sigismund av Brandenburg (jfr bifogade stamtavla) som tyska statsmän. I bilden av den förste har man med förtrytelse markerat ett föga statsmannamässigt, patriarkaliskt åskådningssätt, vilket tog sig uttryck i strävan att dels genom förmånliga äktenskap, dels genom en fördelning av de hohenzollernska landen bereda alla avkomlingarna i hans tre giften försörjning med undersåtar, land och städer. Ännu hos Joakim Fredrik spårar man under hans senare år ett liknande privaträttsligt åskådningssätt, men hos Johan Sigismund, liksom hos fadern under hans tid som administrator i Halle, har man i stället framhävt en jordförvärvs- och giftermålspolitik med enda syfte att öka den hohenzollernska dynastiens länder och intressesfärer samt att, såvitt möjligt, koncentrera dem på en hand, den brandenburgske kurfurstens. För sentida preussiskt sätt att se måste ju detta framstå som statsmannamässigt vidsynthet. I intetdera fallet nämnes emellertid mycket om människorna bakom stamtavlornas namn och förmälningsdata, enkannerligen icke om kvinnorna, där de icke voro regerande furstinor eller förmyndare för sinnessjuka män eller omyndiga barn. Mot femtonhundratalets slut — vill det synas — blev också den realistiska intressepolitiken kring de furstliga fröknarna alltmera ohöljt cynisk. Om kärlek mellan kontrahenterna vid ett furstligt giftermål var knappast heller tidigare tal i de diplomatiska akter, där vi läsa om denna politiska köpenskap, men nu försummas allt oftare också den tidigare gängse officiella draperingen i en klädnad av hövisk poesi med traditioner från riddardikten och folkvisan.

Och dock: vilken tillgång voro icke ofta nog dessa furstliga fröknar för ett regerande hus, och hur blevo de icke föremål för kannstöperier,

kombinationer och planer! Tidens klassiska exempel erbjuder den krets av systrar, som omgav den barnlöse och sinnessvage hertigen Johan Wilhelm av Jülich och Cleve. I konkurrensen om dem hade hertig Albrekt Fredrik av Preussen hemfört den äldsta och med henne förhoppningen att med sitt polska län kunna förena också ett kejsarligt. Av detta kom han emellertid att få ringa glädje. I hans äktenskap föddes en rad döttrar, den ende sonen dog vid späd ålder, och då han själv, sjuklig och sinnessvag, icke längre kunde hävda sin myndighet i länet gentemot de sturska preussiska junkrarna, måste han finna sig i, att hans närmaste manlige frände inom huset Hohenzollern, markgreven Georg Fredrik av Ansbach och Bayreuth, som förmyndare och administrator fick i förtid ta hand icke blott om det polska länet, vilket han en gång, jämte expektansen på Jülich och Cleve, borde ärva, utan även om de andra polska förläningar, som voro förenade med det hertigligen Preussen, amtet Grobin och episkopatet över Kurland. Men Georg Fredrik av Ansbach var barnlös, och arvet efter honom skulle tas av det hohenzollernska husets huvudlinje, av kurfursten Johan Georg av Brandenburg och hans ättlingar. Så avlägsen var emellertid denna släktskap, att bägge arvedelarna skulle bli föremål för svåra stridigheter. Till arvet efter den sinnessjuka Johan Wilhelm gjordes brandenburgarna rätten stridig av Albrekt Fredriks svägerskor i Pfalz och Neuburg. För att säkra sin expektans, som de senare fingo hävda i öppen strid, ingingo både kurfursten Joakim Fredrik och hans son Johan Sigismund äktenskap med var sin av Albrekt Fredriks av Preussen många döttrar. Farligare var medtävlaren om länet Preussen, ty det var länsherren själv, Sigismund III av Polen. Starka krafter arbetade för en indragning av det gamla ordenslandets hertigligen del till kronan, främst bland dem den påvliga diplomatien vid hovet i Warschau: här gällde det ju att förhindra en konsolidering av Nordtysklands främsta evangeliska furstemakt, samtidigt att skapa nya möjligheter för motreformationen också i det kungliga Preussen. Gentemot detta hot sökte brandenburgarna stöd, dels hos befryndade evangeliska furstehus inom och utom riket, dels hos de evangeliska ständerna i Polen, främst då det kungliga Preussens protestantiska adel, dels åter hos konung Sigismund själv, som behövde all hjälp i sin ojämna kamp mot oppositionen inom szlachtan och senare i sin olyckliga strid om sitt arvrrike Sverige. Det var som ett medel för denna sista anknytning som den brandenburgska diplomatien kom att ta upp frågan om en giftermålsförbindelse genom Sigismunds syster, fröken Anna, i svensk historisk litteratur vanligen kallad *Anna Vasa*.

Huset Hohenzollern.

ALBREKT AKILLES (1414—1486).
Kurfurste av Brandenburg.

JOHAN CICERO (1455—1499).
Kurfurste av Brandenburg.

JOAKIM I (1484—1535).
Kurfurste av Brandenburg.
G. m. Elisabet av Danmark.

JOAKIM II (1505—1571).
Kurfurste av Brandenburg.
G. m. Hedvig Jagellonica, Markgreve av Kuestrin.
Döttrar:

JOHAN GEORG (1525—1598).
Kurfurste av Brandenburg.
G. 1 m. Sofie av Liegnitz.
G. 2 m. —
G. 3 m. Elisabet av Anhalt.

JOAKIM FREDRIK (1546—1608).
Kurfurste av Brandenburg.
G. 1 m. —
G. 2 m. —

ANNA KATARINA (1575—1612).
G. 1597 m. Kristian IV av Danmark.

JOHAN STIGMUND (1572—1619).
G. 1594 m. —
Barn bl. a.

MARIA ELEONORA (1599—1655).
G. m. Gustaf II Adolf,
Konung av Sverige.

FREDRIK (1460—1536).
Markgreve av Ansbach.
G. m. Sofia Jagellonica,
prinsessa av Polen.

GEORG (1484—1583).
Markgreve av Ansbach.
← Barn bl. a.
G. 2 m. Anna Maria av Braunschweig. I andra giftet:

ALBREKT FREDRIK (g. m.)
(1553—1618)
Hertig av Preussen.
5 döttrar, bl. a.

ELEONORA (1583—1607).
ANNA (1576—1625).
G. m.

Hertigar av Jülich-Cleve-Berg.

WILHELM IV
(1516—1592)
Hertig av Jülich-Cleve-Berg. 2 söner
o. 5 döttrar, bl. a.

MARIA
ELEONORA
(1550—1608)
Hertig av Jülich-Cleve-Berg.

JOHAN WILHELM
(1562—1609).
Hertig av Jülich-Cleve-Berg.

Stamtavlan avser endast att illustrera i uppsatsen nämnda släktförhållanden, särskilt giftermålsförbindelserna. För att underlätta detta ha syskon *icke* placerats i åldersordning från vänster till höger. Rätt åldersordning framgår av ärtalen.

Då fröken Anna nu blev föremål för vidlyftiga giftermålsförhandlingar främst i sin egenskap av syster till Preussens länsherre, var det icke första gången hon spelade en låt vara passiv roll i det politiska spelet. Hon var ju i samma mån som Sigismund bärare av den jagellonska ättens blod och tradition. Som sådan betraktades hon som en viktig politisk tillgång för den jagellonska familjepolitik, vilken bedrevs av den barnlösa drottning Anna av Polen. Denna planerade i samarbete med den påvliga diplomaten redan 1577 ett giftermål mellan Anna Vasa och en österrikisk ärkehertig, och efter drottning Katarinas död försökte hon förmå Johan III att skicka dottern till Polen. Även sedan hon fått Sigismund vald till dubbelmonarkiens konung, upprepade hon sin begäran — valet var ju icke mera säkert än att den nu redan giftasvuxna prinsessan kunde betyda en avgörande tillgång i en kritisk situation. Och denna gång gav Johan efter. Fröken Anna gjorde tillsammans med Sigismund färden till Polen. Men änkedrottningen hade svårt att vinna fränkan för sin sak: hårdnackat försvarade den svenska kungadottern sin evangeliska tro och sin rätt till enskild evangelisk gudstjänst vid det polska hovet. Då Anna efter Revalmötet följde fadern hem till Sverige, var detta en eftergift icke endast för dennes önsknningar utan också för misstämningen bland Polens katoliker. Sigismund ville emellertid få systemen till sig, och 1591 beslutade Johan skicka henne till det stundande kungabröllopet i Warschau. Helt visst sammanhänge denna resa med planer på ett kontinentalt gifte. I vart fall blev den utgångspunkt för kannstöperier i sådan riktning.¹

¹ För de inledande partierna, se M. R i t t e r, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges (1555—1648)*, II (1895), s. 128 ff., 144, 203 ff. et passim; H. P r u t z, *Preussische Geschichte*, I (1900), s. 261, 266 ff., 273, 290 et passim; K. B r e y s i g, *Ständische Verhandlungen III (Urk. u. Aktenst. zur Geschichte des Grossen Kurfürsten Friedrich Wilhelm, XV, 1894)*, s. 72 et passim; I. A n d e r s s o n Erik XIV:s engelska underhandlingar (Skr. utg. av Vetensk.soc. i Lund, 1935), s. 93; H. A l m q u i s t, Anna, i *Sv. Biogr. lex.*, 2 (1920), s. 22 ff.; K. L e p s z y, Anna Ważowna (Polski Słownik Biograficzny I (1935), s. 133); jfr HT 1938, s. 311. I svensk historisk litteratur har Anna Vasa främst nämnts i samband med Carl Carlsson Gyllenhielms historia. Jfr senast H. A l m q u i s t, Carl Carlsson Gyllenhielms avsked från »fängelseskolan» (Sv. Dagbladet 21/8 1938). Förf. hoppas få återkomma med en skildring av fröken Annas landsflykt, varvid också traditionen om hennes förhållande till Carl Carlsson skall kritiskt granskas. Av polska källor märkas främst några av St. P. K o c z o r o w s k i publicerade brev (i *Reformacja w. pol. 1922*). Ett brev till Anna är publicerat i HTF 1938, s. 22 ff. — För den följande framställningen hänvisas till handlingar från kanslien i Berlin och Halle, vilka förvaras i Preussisches Geheimes Staatsarchiv (nedan förkortat *G. St. A. Berlin*), Rep. 9, Nr. 13 a—e, med signum 9: 13 a—e, till det vidlyftiga materialet från ansbachska kansliet, vilket förvaras i G. St. A. Berlin, Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 44, med signum 7: 44. — Brevens avsändningsort och recepssedatum meddelas endast, då de syns av intresse för det källkritiska bedömandet. Likaså hänvisas till originalbrev, då dessa finnas, utom då den källkritiska bedömningen erfordrar större fullständighet (koncept o. originalbrev).

Fig. 1. Portal till prinsessan Anna Vasas grav i domkyrkan i Thorn.
Efter fotografi.

I början av januari månad 1592 befann sig preussiske vicekanslern Andreas Fabricius i sin ansbachske herres ärenden i Danzig. Där träffade han tillfälligtvis en kamrat från studietiden i Wien vid 1560-talets slut, numera kunglige polske sekreteraren Georg Wildt-

berger, de bägge kommo i samspråk, det blev nattligt samkväm och en längre palaver om alla polska och preussiska angelägenheter. Talet föll till sist på Anna Vasas stundande ankomst till Warschau, och Fabricius frågade, om denna tilläventyrs betydde aktuella giftermålsplaner. På det kunde Wildtberger förtroligt svara, att konung Sigismund i själva verket önskade systemen ett ansenligt tyskt äktenskap. Kände manne Fabricius till några tyska furstar, som just tillträtt eller skulle tilltråda sin regering? Fabricius nämnde den unge lantgreven Moritz av Hessen och hertig Ernst av Braunschweig och Lüneburg. Eljest visste nog hans herre markgreven bättre besked, menade han, och bara Georg Fredrik på lämpligt sätt bleve påstött om saken, så skulle han säkert, länsherren till bästa, efter förmåga främja den. Därmed skildes de bägge kansliförvanterna. Fabricius återvände till Königsberg, Wildtberger till Warschau.

På vårsidan fick emellertid Fabricius ett brev från Wildtberger. Denne hade talat med några initierade vid hovet om fröken Annas tyska giftermål och funnit, att man där allmänt trodde, att om det gällde en giftermålsunderhandling med Hessen, skulle konungen vara tacksam för Georg Fredriks hjälp. Och ginge det hela i lås, betvivlade Wildtberger inte, att det skulle rendera även Fabricius ett kungligt nådevedermåle. Både lantgreve Wilhelm av Hessen och markgreven Georg Fredrik voro ju inbjudna att genom sina ansenliga ombud närvara vid Sigismunds bröllop; då kunde en förberedande förhandling om saken komma i gång. Om Wildtberger då icke vore vid hovet, skulle han i tid meddela Fabricius vilka av konungens förtrogna denne närmast skulle vända sig till. Överraskad av så konkreta förslag, svarade Fabricius med en erinran, att dessa spekulationer om lämpliga tyska giftermålskandidater skett »in privato colloquio». Icke dess mindre skulle han hänvända sig till sin herre i ärendet. Så skyndade han sig också att göra. Utan tvivel, skrev han, vore Sigismund underrättad om samtalet i Danzig och om Wildtbergers brev. Helt visst borde markgreven göra sig högt förtjänt om länsherrens välvilja genom att befrämja vad som sålunda var en kunglig önskan.¹

Till Wildtberger hade Fabricius skrivit, att han just skulle i Georg Fredriks ärenden till kurfursten i Berlin. Under dessa förhandlingar, som främst gällde planerna att genom två giftermålsförbindelser med de pfalziska husen undanröja allt hot mot expektanserna på Jülich och Cleve, tog Fabricius också upp frågan om fröken Annas

¹ Fabricius t. Georg Fredrik ¹⁰/₃ 1592, rec. ²⁰/₃, orig. med bilagor: Wildtberger t. Fabricius ⁹/₃ 1592, orig., o. Fabricius t. Wildtberger ¹⁵/₃ 1592, avskr., i 7: 44.

Fig. 2. Prinsessan Anna Vasa. Detalj av gravvården i domkyrkan i Thorn.
Efter fotografi.

försörjning i Tyskland. Kurfursten betygade sitt intresse men ville ogärna uppträda som den svenska prinsessans talesman. Han lovade emellertid göra en förfrågan hos lantgreve Wilhelm av Hessen och rådde Fabricius att för alla händelser skaffa ett konterfej av fröken

Anna. På kurfurstens och sina ansbachska råds uppmaning instruerade också Georg Fredrik sina ombud vid den polska förmälningen om vad som förekommit. De skulle vid eventuell förfrågan betyga Georg Fredriks beredvillighet att befordra planerna. De fingo med sig kreditivbrev också till den svenska fröken.¹ — Emellertid kom det under förmälningen inte till några mera ingående förhandlingar. Sigismunds svenske sekreterare Nils Rask² tog upp saken med ansbachska rådet Mikael Giese. De överenskommo, att Giese borde uppmana sin herre att direkt vända sig till Sigismund i saken. Detta kom emellertid icke att ske under sommaren, trots Gieses påminnelser.³ Också från annat håll kommo bevis på Sigismunds iver att få en förhandling igång.⁴ Inför den stundande riksdagen i Warschau togo de ansbachska råden upp saken. De förde på tal den stora hemgift, som svenska kungadöttrar brukat medföra: hela 100,000 daler. Och de bådo sin herre tänka över, om inte ett så förmånligt äktenskap kunde förbehållas någon med huset Hohenzollern befryndad furste.⁵

Orsak till Sigismunds iver att skaffa sin syster snar försörjning var icke enbart hennes mogna ålder. Helt visst bidrog därtill också fröken Annas vanskliga ställning i Polen. Hennes evangeliska nit och starka inflytande på konungen väckte icke endast den påvliga diplomatiens utan också de polska katolikernas ovilja. Vid riksdagens stora upprepning med Sigismunds »kamarilla» riktades häftiga angrepp också på systemen.⁶ Genom Nils Rask gjorde Sigismund ånyo påminnelser hos Mikael Giese, fortfarande Georg Fredriks ombud i Warschau. Svensken betonade uttryckligt de förmåner hos läns-herren, som Georg Fredrik borde kunna förvärva sig. Han påyrkade återigen, att Georg Fredrik skulle vända sig till Sigismund direkt. Också om Sigismunds önskingar visste han att ge detaljerat besked. Det måste vara en evangelisk furste. För de hessiska och pfalziska furstehusen vore konungen mycket benägen, men kanske vore det lättare att nå ett resultat i Mecklenburg.⁷ Mot riksdagens slut tog sig det kungliga partiets prekära läge uttryck i nya hänvändelser till

¹ Fabricius t. Georg Fredrik Berlin $\frac{1}{4}$ 1592, rec. $\frac{12}{4}$, orig., ansbachska geheimerådens betänkande $\frac{15}{4}$ 1592, konc., i 7: 44; instruktionen för ombudet Mikael Giese $\frac{19}{4}$ 1592 och kreditiv till Anna samma dag, bägge konc. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 60, G. St. A. Berlin.

² Om Rask († 1598) se B. Hildebrand, Anna Messenia och släkten Rechenberg (i Festskrift till Verner Söderberg 1932), s. 119, not 3.

³ Giese t. Georg Fredrik Warschau $\frac{28}{8}$ 1592, rec. $\frac{18}{10}$, orig. i 7: 44.

⁴ Kurfurst Johan Georg t. Georg Fredrik Küstrin $\frac{31}{8}$ 1592, rec. $\frac{31}{8}$, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 51, G. St. A. Berlin.

⁵ Ansbachska geheimerådens betänkande $\frac{9}{9}$ 1592, orig. *ibid.*

⁶ Almqvist, a. a. i SBL, Lepsz y, a. a., Gieses brev i not 7 nedan.

⁷ Giese t. Georg Fredrik $\frac{3}{8}$ 1593, orig. med 3 PS i 7: 44.

Giese genom Nils Rask och genom fröken Annas stallmästare preussaren Paul Arciszewski.¹ De betonade nödvändigheten att Anna kom bort från Polen. Genom sin medverkan skulle Georg Fredrik icke minst förvärva sympatier bland de polska stormännen, ty det var de, som ville se Anna avlägsnad från Sigismunds närhet. Redan på väg från Warschau upphanns Giese av ett kurirbrev från Rask, som sade sig veta, att Sigismund skulle ofördröjligen och välvilligt besvara ett brev i ärendet från Georg Fredrik. Vid samma tid vände sig fröken Anna själv med en handskrivelse till Georg Fredrik. Hon tackade för det vänliga intresse, som markgreven visat henne genom de ansbachska ombudens visit och uppmanade honom i ordalag, som voro mera angelägna än den formella artighetens, att alltid upprätthålla förtrolig kommunikation om gemensamma intressen. Det omskrivande uttryckssättet kan helt visst icke missförstås.² Detta brev föranledde äntligen Georg Fredrik att göra en framstöt hos hessarna. Lantgreve Ludvigs svar blev emellertid vänligt avböjande. Då Moritz fått höra, att Anna var sex år äldre än han själv, hade han omedelbart sagt nej.³ Under tiden hade emellertid de brandenburgska sändebuden vid polska riksdagen hunnit avlägga rapport i Berlin.⁴ Denna föranledde kurfurst Johan Georg att i brev till sin ansbachske frände i hela dess vidd ta upp till behandling den vanskliga frågan om Preussens ställning som län under polska kronan. Han erinrade om de katolska, mot brandenburgarna riktade strävanden, som alltmera behärskade Polens magnater och som gjorde det nödvändigt för läntagaren att genom varje medel skaffa sig bättre ställning hos länsherren personligen. I sådant syfte borde allt göras för att befrämja Sigismunds planer på ett tyskt giftermål för systemens del. Han gick igenom alla tänkbara giftermålskandidater inom riket och stannade till sist inför tvenne möjligheter, hertig Ernst av Braunschweig-Lüneburg och hertig Johan Adolf av Holstein-Gottorp. I den följande brevväxlingen mellan fränderna diskuterades hertig Sigismund August av Mecklenburg, som emellertid snart måste avföras ur diskussionen, då han just förlovat sig med en pommersk fröken. Endast i sista stund kunde det förhindras, att Gustaf Brahe på sin väg till Sverige 1593 fick uppdrag att höra sig för vid hovet i

¹ Giese t. Georg Fredrik Saldow ¹⁶/₁₀ 1592, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 51, G. St. A. Berlin. Giese bokstaverar Arczew Skee, men identiteten är otvivelaktig. Arciszewski bokstaverar själv sitt namn och kallas av sina samtida Arczissewski.

² Anna t. Georg Fredrik ²⁷/₁₀ 1592, rec. ²⁴/₁₁, orig. i 7: 44.

³ Georg Fredrik t. Ludvig ²⁴/₁₁ 1592, konc., o. Ludvig t. Georg Fredrik ⁴/₁₂ 1592, avskr., i 7: 44.

⁴ Ombudens skriftliga relationer i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 51, G. St. A. Berlin, innehåller intet om giftermålsfrågan.

Güstrow. Markgreven Joakim Fredrik i Halle bidrog till diskussionen med förslaget att erbjuda änklungen Henrik IV av Frankrike, men det tog Georg Fredrik icke ens upp till allvarlig prövning, trots förslagsställarens goda skäl, att ett så förnämligt gifte borde göra läns-herren särdeles nådigt stämd gentemot de brandenburgska talesmännen.¹ Man fick alltså koncentrera sig på de bägge nyss nämnda förslagen, Lüneburg och Gottorp, innan man tvingades ge upp saken och ursäkta sig hos Sigismund, menade kurfurst Johan Georg, nedslagen av motigheterna.² Men det visade sig, att inte heller dessa möjligheter längre stodo öppna. Från Holstein meddelade hertig Johan om Johan Adolfs förestående förlovning med Christian IV:s syster Augusta, och hans förslag att erbjuda sin son Johan d. y. måste avvisas, då denne icke vore eller kunde väntas bli regerande furste — detta hade ju varit Sigismunds uttryckliga fordran.³

Hänvändelsen till lüneburgarna skedde genom Georg Fredrik, som skrev till sin svärmoder Dorothea av Braunschweig-Lüneburg, född prinsessa av Danmark. Hon svarade emellertid nekande i ett mycket ampert brev. Hon hänvisade till skillnaden i religion, då Anna, enligt vad som sades, vore kalvinsk, Ernst av Lüneburg däremot evangelisk, vidare till den ofrid som av gammalt rådde mellan hennes fädernesland Danmark och Annas fädernesland Sverige, och hon tillade: »Wie auch Ihre des Frewleins herr Vater vor ein tiran gewesen, dahero man in gemeinen Sprichwortt pfllegt zu sagen, Das der Epffel nicht weitt von Bäume falle» — där tycktes alltså inte vara något att hämta.⁴

Genom Mikael Giese, Nils Rask och Gustaf Brahe hölls Sigismund underrättad om de olika projekten och om förhandlingens skiftande gång.⁵ Då Georg Fredrik vidarebefordrade fru Dorotheas karska svar,

¹ Sådana planer dök långt senare upp igen. Jfr Geo Pennar t. Lord Nottingham ³⁰/₇ 1599. Calendar of State Papers, domestic series, 1598—1601 (1869), s. 265.

² Johan Georg t. Georg Fredrik ⁹/₁₂ 1592, orig. i 7: 44; Georg Fredrik t. Johan Georg ¹⁰/₁ 1593, orig. i 9: 13 b; Johan Georg t. Georg Fredrik ¹/₂ 1593, orig. i 7: 44; Georg Fredrik t. Giese ³⁰/₁ 1593, konc. i 7: 44; Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ¹⁰/₃ 1593, orig. i 9: 13 b; Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²³/₈ 1593, orig. i 7: 44; jfr även brevväxlingen mellan Giese o. Rask, se nedan anm. 5.

³ Georg Fredrik t. Johan Georg ¹⁰/₄ 1593, orig. i 9: 13 b; Johan Georg t. Georg Fredrik ⁶/₆ 1593, orig. i 7: 44; Johan d. ä. av Holstein t. Johan Georg ²³/₈ 1593, Georg Fredrik t. Johan Georg ³/₄ 1593 o. Johan d. ä. t. Johan Georg ¹²/₈ 1593, alla orig., samt Johan Georg t. Johan d. ä. ¹²/₁₀ 1593, konc., i 9: 13 b; Johan d. ä. t. Johan Georg ¹⁰/₁₁ 1593, orig. ibid.

⁴ Dorothea t. Georg Fredrik ²⁴/₈ 1593, orig. i 7: 44; jfr Georg Fredriks nyss nämnda brev till Johan Georg av ¹⁰/₄ 1593; Georg Fredrik t. Giese samma dag, konc. i 7: 44.

⁵ Georg Fredrik t. Giese ³⁰/₁ 1593, konc., Giese t. Georg Fredrik ⁸/₈ 1593, jfr ovan, anm. 2, samt s. 9, anm. 7; som bilagor till det senare ligga: Giese t. Rask ¹²/₃ 1593, avskr., och Rask t. Giese ⁶/₈ n. st. 1593, orig. Giese adresserar sina brev så att de, om Rask ej anträffas vid hovet, kunna brytas av Gustaf Brahe; Wildtberger avled

uttryckte han sig emellertid, helt visst oavsiktligt, icke helt tydligt. Giese missförstod situationen och meddelade den svenske sekreteraren, att markgreven, trots det nedslående svaret, hyste gott hopp om framgång med hertig Ernst.

Efter samråd med Rask skickade då Giese sin herre ett betänkande, där han punkt efter punkt motbevisade fru Dorotheas skäl för sitt avböjande. Johan III hade ju icke, heter det, varit skyldig till fiendskapen med Danmark, han hade ärvt kriget efter sin broder. Och dessa motsättningar mellan de nordiska grannarna borde ju inte hållas levande i evighet. Sigismund hade, då han tog del av brevet, uttalat sitt livliga intresse att leva i fred med Danmark. Ett giftermål, sådant som det planerade, skulle bara stärka den goda grannsämjan. Och svensken rättar till uppgiften om Annas förmenta kalvinism. Hon vore av ren augsburgsk bekännelse, även om hon varit utsatt för vissa anfäktelser — med det sista syftar väl Rask på inflytande från hertig Carl. Återkommen till Warschau bekräftade Rask hos Sigismund, att brandenburgarna hyste gott hopp om en framgångsrik förhandling med Ernst av Lüneburg, och Sigismund lät då svara, att han mycket välvilligt skulle upptaga dennes frieri.¹

Genom detta missförstånd hade brandenburgarna kommit i en ytterst obehaglig situation inför konungen. Georg Fredrik koncentrerade sig, för att samtidigt som han rättade till misstaget kunna erbjuda ett annat positivt resultat av sina mödor, på det holsteinska förslaget. Han ville förmå Johan av Holstein att göra sonen kompetent genom att avdela ett stycke land åt honom, men det lyckades inte.² Giese fick en skarp reprimand för sin felläsning och fann själv situationen ytterst obehaglig. Från Rask kom det hotande meddelandet, att Sigismund, om brandenburgarna nu misslyckades, skulle gifta bort systemen med Wilhelm av Kurland. Det låg i öppen dag att en sådan förbindelse betydde ett direkt hot mot det preussiska länet och mot de hohenzollernska intressena i stiftet Kurland och amtet Grobin. I sin kommentar till detta utbrast Mikalel Giese: »Wolde godt, man hette dass loebliche Frewlein bey dem Chur vnd Fürstlichem Hauss Brandenburgk bestatten vnd versorgen kunnen, wurde ess ja alle wege, dero landen vnd leutten, sonderlich dem hertzogkthumb Preussen zu allem gutten gerahten vnd gedien sein.»³ På

1592. Gieses o. Rasks brev ge f. ö. en klar bild av oron vid hovet i Warschau över hertig Carls planer och företag. Vidare: Georg Fredrik t. Giese $\frac{1}{4}$ o. $\frac{10}{4}$ 1593, båda konc. i 7: 44.

¹ Giese t. Georg Fredrik $\frac{13}{6}$ o. $\frac{1}{6}$ 1593, båda orig. i 7: 44. Rask t. Giese $\frac{80}{6}$ n. st. 1593, orig., bilaga till sistnämnda brev.

² Källorna se ovan s. 10, not 3.

³ Giese t. Georg Fredrik $\frac{3}{6}$ 1593, orig. i 7: 44, rec. $\frac{10}{6}$. Jfr Georg Fredrik t. Giese $\frac{3}{6}$ 1593, konc. ibid.

detta tog sig markgreven sex veckors betänketid, innan han vidarebefordrade det till sina fränder. Då han till sist skickar det, ber han bara i betänksamma ordalag om deras utlåtande.¹

Så stod alltså saken vid årsskiftet 1593—94. Brandenburgarna hade, ivriga att göra länsherren över Preussen en tacknämlig väntjänst, tagit på sig värvet att skaffa fröken Anna ett tyskt gifte, men detta hade genom vidriga omständigheter gått om intet. Genom ett missförstånd hade deras ombud i Warschau, Mikael Giese, i förtid kommit att avge beskedet, att det såg ut att lyckas med lüneburgaren, och denne hade då av Sigismund uttryckligen godtagits. Nu hotade konungen i stället med ett gifte av gentemot det brandenburgska huset rent offensiv karaktär. I denna situation hade Giese, på eget initiativ eller därtill uppfordrad av Nils Rask, framkastat möjligheten att försörja fröken Anna inom det brandenburgska huset självt.

Det var endast tvenne möjligheter, som härvid kunde komma ifråga, ty av den magdeburgske administratören markgreven Joakim Fredriks stora barnskara voro endast de bägge äldsta sönerna komna till någotsånär mogen ålder. Den äldste sonen, markgreven Johan Sigismund, var tjugutvå år och skulle inom kort förordnas vid den äldre Georg Fredriks sida till regementet över länet Preussen. För honom projekterades sedan länge, i syfte att säkra besittningen av de jülichska landen, äktenskap med någon av den sinnessvage Johan Wilhelms systerdöttrar. Initiativkraftig och målmedveten skulle den blivande kurfursten säkert icke utan vidare fungera som spelbricka i familjepolitiken. Mot sin vilja skulle han helt visst icke gå med på ett äktenskap med den fyra år äldre svenska prinsessan. I sin mån sammanhängde denna Johan Sigismunds självständighet med hans ställning som arvtagare till kurhatten; det var i hans hand som en gång de hohenzollernska domänerna skulle samlas. Ett led i denna medvetna koncentrationspolitik var Joakim Fredriks strävan att försörja alla sina yngre söner utan att därför splittra arvländerna. Där kompletterades alltså den politiska huvudlinjen, strävan till koncentration, med en patriarkalisk försörjningspolitik. I sådant syfte, men icke utan bitanke att därigenom öka dynastiens inflytande vid Rhen, var det som Joakim Fredrik åt sin andre son, markgreven Johan Georg, sökte förvärva biskopsdömet Strassburg. Här råka vi på en av motreformationens hetaste valplatser. Den protestantiska mino-

¹ Georg Fredrik skickar kopior av Gieses brev av $\frac{9}{3}$ t. kurfurst Johan Georg o. markgreve Joakim Fredrik med brev av $\frac{21}{10}$. Det har först varit daterat $\frac{9}{10}$; konc. i 7: 44; det till Johan Georg riktade orig. i 9: 13 b.

riteten i Strassburgs domkapitel lyckades 1585 få den unge markgreven, som med en præceptor låg vid stadens universitet, vald till domprost, helt visst i syfte att därmed förvärva hohenzollrnarnas stöd i den konfessionella striden. Vid biskopsvalet 1592 kandiderade också Johan Georg, verksamt stödd av den ansbachska diplomatien, och lyckades få knapp majoritet. Katolikernas kandidat var kardinalbiskopen av Metz, Charles av Guise (Carl av Lothringen). Johan Georg mottog valet och antog titeln administrator och lantgreve av Elsass. Hans ungdom och det alltför ringa stöd han erhöll från sin kurfurstlige farfader lockade emellertid till en kupp, en väpnad resning till guisarens förmån hotade att helt driva brandenburgaren ur stiftet, endast efter en långvarig kamp och med hjälp av ansbachska trupper och den händelsevis tillstådeskommande härföraren furst Christian av Anhalt lyckades det protestantiska partiet återerövra inemot hälften av stiftets område. Då krigslyckan sålunda syntes vända sig från det katolska partiet, fann kejsaren för gott inskrida, förordnade om vapenstillestånd på grundval av det faktiska militära läget och tillsatte en kejsarlig undersökningskommission, som skulle komma att förhålla frågan i mera än tre år, till år 1597. Markgreven Johan Georgs ställning i Strassburg var, särskilt med hänsyn till det ljumma intresse, som farfadern ägnade dessa enligt hans mening alltför vidlyftiga expansionssträvanden i Västtyskland, mycket vansklig. Även om den unge markgreven skulle utgå som segrare, fyllde han icke konung Sigismunds krav på en regerande furste — också bortsett från hans ålder, nyss fyllda 17 år.¹

Då markgreve Joakim Fredrik vände sig till sin ansbachske frände och som svar på Mikael Gieses förslag om ett hohenzollernskt gifte för den svenska prinsessan riktade uppmärksamheten på sin son Johan Georg, svarade också Georg Fredrik med en hänvisning till Sigismunds önskan, att friaren borde vara en regerande furste. Icke dess mindre rådde han Joakim Fredrik att förhöra sig om kurfurstens mening. Å sin sida skulle Georg Fredrik genom Fabricius och Giese söka få reda på, om Sigismund icke redan överenskommit om det olyckliga kurländska äktenskapet.² Joakim Fredrik efterkom om-

¹ Om motreformationen i Strassburg se Prutz, a. a., s. 264 ff. o. Ritter, a. a., s. 39, 67 ff., 155 ff. Förf. har kompletterat dessa författares uppgifter genom studium av originalakterna i *G. St. A. Berlin*.

² Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²⁰/₁ 1594, orig. i 7: 44; Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ²⁰/₂ 1594, orig. i 9: 13 b; Joakim Fredrik t. Georg Fredrik Köln (d. v. s. hos kurfursten!) ¹⁶/₄ 1594, orig. i 7: 44, rec. ²⁰/₃, konc. i 9: 13 b med påteckning *in arcanis habenda*; Georg Fredrik t. Fabricius, konc. s. d., förmodligen omedelbart i samband med ²⁰/₃. För Fabricius framställer Georg Fredrik saken som om han på eget bevåg fortsatte förhandlingen utan att ha samrätt med fränderna i Brandenburg.

sider frändens uppmaning och vände sig genom en särskild legation till fadern med sitt förslag.

Förhållandet mellan administratören i Halle och kurfursten i Berlin hade under 1590-talet icke varit det bästa. På sin höga ålderdom umgicks kurfursten med planer att genom ett testamente åsidosätta det Achillæiska familjefördragets bestämmelser och dela upp arvländerna mellan Joakim Fredrik och dennes halvbröder. Ovissheten om de dispositioner fadern möjligen vidtagit i sådant syfte försvårade också för Joakim Fredrik den allsidiga samverkan med Georg Fredrik av Ansbach, som var ett huvudmål för hans politik. Dessa svårigheter trädde klart i dagen, då det blev fråga om markgreven Johan Georgs utrustande med undersåtar, land och residens. Själv hade ju nämligen administratören av stiftet Magdeburg intet att ge. Kurfursten Johan Georg ville, i ovisshet om hur det skulle ställa sig för hans yngre söner efter hans död, icke avstå vad han ägde utanför arvländerna i familjefördragets mening. Och markgreven Georg Fredrik tvekade att göra sig av med områden, med vilka man vid en uppgörelse efter kurfurstens död kunde tillfredsställa den brandenburgska linjens yngre grenar — däribland hans egna systerbarn.¹ Det är intressant att iakttaga hur Joakim Fredriks argumentering skiftar, då han efter Georg Fredriks hörande vänder sig till fadern genom en beskickning under ledning av sin vicekansler Johan v. Löben. I sitt brev till fränden i Ansbach hade han starkt framhåvt förhållandet till Sigismund som frågans kärnpunkt. Om sin son sade han helt kort, att han snart vore 18 år gammal, »vonn Natur etwas frisch vnd thettigk» och därför säkert inte hade lust att gå ogift, samt tillfogade en betraktelse om vådan av ett ordentligt leverne. För fadern framhävde han istället det patriarkaliska intresset att få sina söner försörjda. Han ställde frågan, om det icke kunde möta svårigheter att förvärva kuratelet över Preussen åt Johan Sigismund, den blivande kurfursten. Möjligen vore det lättare att få uppdraget och sedermera länet åt den yngre brodern. I sådant syfte vore detta gifte en förmån. Han uppehöll sig vidare utförligt vid Annas hemgift — som uppges till *dels* 100,000 enligt testamente, *dels* dessutom sedvanlig frökenskatt om lika mycket —, och rörande nödvändigheten att förse markgreven med land ställde han frågan, om man icke av Georg Fredrik kunde utverka dennes schlesiska furstendöme Jägerndorf. Med många omskrivningar tog han också upp frågan om den föreslagne friarens ålder. Han vore ju alldeles för ung

¹ Om de brandenburgska familjetvisterna se t. ex. Prutz, a. a., s. 266 ff., samt nedan s. 24. Ett testamente tillkom verkligen 1596.

för äktenskap, men man kunde gott vänta ett par år med förmälningen. Och Annas ålder uppgav han, mot bättre vetande, till endast 24. I sitt svar ville kurfursten icke motsätta sig planen, men han satte som villkor, att han själv icke skulle behöva bidraga med residens eller livgeding. Dessutom framhöll han, icke utan skärpa, den vanskliga ålderskillnaden.¹

I brevet till Georg Fredrik hade Joakim Fredrik ingenting nämnt om Jägerndorf. Detta lilla furstendöme var ett län under böhmiska kronan. Georg Fredrik hade det i arv efter sin fader, som förvärvat det som pant vid vissa lånetransaktioner. Under hela 1590-talet pågingo tvistiga underhandlingar om investituren. Kejsaren hade planer på att under åtskilliga förevändningar dra in länet till böhmiska kronan.² Innan Joakim Fredrik gjorde en framställning hos sin frände om den saken, hunno emellertid underhandlingarna med det polska hovet komma i ett helt nytt läge.

På hösten 1593 hade fröken Anna följt Sigismund till Sverige, och vid sin återresa följande år hade konungen på Malaspinas inrådan lämnat henne kvar där. Den påvliga diplomaten hade nått syftet att skilja den evangeliska furstinnan från konungens närhet, och ett av skälen för ivern att åstadkomma ett snart tyskt gifte hade bortfallit. Men andra hade kommit i stället. Den politiska utvecklingen i Sverige gjorde det nödvändigt för Sigismund att i tid försäkra sig om de förnämliga protestantiska staternas stöd. Det var naturligt, att han därvid främst riktade sig till Danmark och Brandenburg. Då han som medel för närmandet till hohenzollrarna övertog initiativet i fröken Annas giftermålsfråga, skedde detta också — som det skall visa sig — planmässigt och med alldeles speciella syften.

Då markgreven Joakim Fredriks kansler Fredrik Wilhelm Meckbach på hösten 1594 begav sig till den polska riksdagen medförde han ingen särskild instruktion i giftermålsfrågan.³ Uppenbarligen var Joakim Fredrik ännu icke beredd att förhöra sig om Sigismunds inställning till ett frieri från Strassburg. Kanske berodde det på att han trott saken ha förfallit, då fröken Anna icke återkommit till Polen. Tydligen hade emellertid Meckbach, som var väl insatt i

¹ Joakim Fredriks instruktion för v. Löben ^{23/8} 1594, orig. i 9: 13 a I; jfr S. Tunberg, Sigismund och Sverige, I (1917), s. 24, not 1. v. Löben t. Joakim Fredrik ^{27/8} 1594, orig. i 9: 13 a I. Johan Georg t. Joakim Fredrik samma dag, orig. ibid.

² Se t. ex. Ritter, a. a., s. 31, samt åtskilliga betänkanen i 7: 44.

³ Någon sådan är icke bevarad. Att den icke heller funnits framgår klart av Joakim Fredriks stora brev till Georg Fredrik ^{23/8} 1595, orig. i 7: 44, jfr nedan s. 16. Det är icke tänkbart, att Joakim Fredrik vänt sig till Sigismund bakom ryggen på Georg Fredrik; detta framgår av sakläget men omöjliggjordes dessutom självfallet av den preussiska diplomatiens försänkningar vid polska hovet.

frågans tidigare historia, pratat bredvid munnen redan under uppehållet i Warschau, ty på sin hemresa följdes han av Sigismunds tyske sekreterare Herman Rüdiger, som hade sin konungs uppdrag att inbjuda markgreven Johan Georg att besöka polska hovet. Saken var nämligen den, att administratören av Strassburg med sin fader befann sig på väg till Johan Sigismunds bröllop i Königsberg. Emellertid fick den kunglige gesanten nöja sig med ett vänligt avböjande svar: Joakim Fredrik skyllde på den eländiga årstiden och på den obekväma omvägen.¹ I själva verket hade naturligtvis inbjudan kommit som en överraskning. Utan ingående förberedelser genom överläggning med fadern och den ansbachske markgreven kunde Joakim Fredrik ju inte fatta ett så vidlyftigt beslut.

Helt visst blev Meckbach underkastad förhör om vad han sagt i Warschau, som kunnat föranleda denna kungliga aktion. Från polskt håll gjordes sedermera gällande, att Meckbach i sin herres uppdrag vänt sig till Sigismunds förtrogne rådgivare Nicolaus Wolski² med en förfrågan om konungens inställning till ett frieri av markgreven Johan Georg.³ Denna skildring av saken måste ju vara felaktig — den är tillrättalagd i syfte att såsom rimlig motivera Sigismunds nästa ivriga framstöt. Meckbachs berättelse om saken går måhända igen i Joakim Fredriks förklaring inför Georg Fredrik. Han berättar där, att Meckbach på intet vis fört saken på tal, än mindre haft order att göra det. Men på resan från Polen hade han haft sällskap med Wolski och Rüdiger, den senare på väg till Joakim Fredrik i Sigismunds, den förre i enskilda ärenden. Därvid hade det fallit sig så, att Meckbach och Wolski på vägen mellan Halle och Wolmirstedt kommit att sitta i samma vagn, de hade råkat i samspråk, och under denna förtroliga pratstund hade giftermålsfrågan kommit på tal, varvid Wolski, alldeles opåkallat, erbjudit sig att förmedla förhandlingen med konungen.⁴

Hur därvid än har tillgått, klart framstår att planerna på markgreven Johan Georg som friare blivit bekanta i Warschau genom en indiskretion av den brandenburgske kanslern, och att Sigismund däri funnit en förevändning till sin inbjudan och konstruerat en utgångspunkt för den framstöt, som markeras av Mikael Gieses och Paul Arciszewskis legationer till Ansbach och Halle på senvintern 1595.

¹ Joakim Fredriks resolution till Herman Rüdiger Wolmirstedt ²¹/₁₀ 1594, avskr. i 9: 13 b.

² Polska rikets svärdförare Nicolaus Wolski.

³ Sigismunds instruktion för Mikael Giese ²⁷/₂ 1595, avskr. i 7: 44, jfr nedan s. 17 med not 1.

⁴ Joakim Fredrik t. Georg Fredrik nyss nämnda brev ²²/₃ 1595.

Det var utan tvivel en ömtålig sak för den ärekäre polske konungen att vända sig till sin läntagare och sin presumtive läntagare för att provocera ett frieri, om vilket han ännu endast visste, att det var planerat men av något skäl fördröjt eller inställt. Det finge ju inte te sig som bjöde han ut sin syster.

Den preussiske residenten i Warschau, Mikael Giese, fick sig anförtrott att i Sigismunds uppdrag söka sin herre i Ansbach. Detta innebar icke något för tidens diplomatiska kutym stötande. En agent, som ägde tvenne herrars förtroende, kunde ofta bättre, med mindre legationskostnader och mindre uppseende sköta en hemlig förhandling. Särskilt gällde detta vid förhandlingar mellan läntagare och länsherre. Icke minst preussarna från det gamla ordenslandets herligliga del räknade sådan dubbelsidig troskap; i viss mån var så t. o. m. fallet rörande många adelspersoner i det kungliga Preussen såsom den i Sveriges historia välkände Samuel Laski. För Mikael Giese utskrevs således en utförlig instruktion i giftermålsfrågan, den gillades av Sigismund men blev icke undertecknad — just med hänsyn till sakfrågans ömtåliga karaktär. I stället utfärdades en officiell instruktion, enligt vilken legationens huvudärende skulle gälla varningar för turkfaran, medan gesanten fick i uppdrag att, om giftermålsfrågan kom på tal, handla efter eget bedömande.¹

I mitten av mars framförde Mikael Giese Sigismunds ärenden i Ansbach. Han meddelade om Meckbachs förfrågningar hos Nicolaus Wolski — det är alltså den polska versionen av händelserna — och talade om att Sigismund inte ville ge besked, innan han skaffat sig informationer om friaren. Därför var det som konungen nu av sin läntagare ville ha underrättelse om markgreven Johan Georgs begåvning och uppfostran, böjelser och uppförande, vidare om hur han var försörjd med eget land och säte samt vad hans hustru kunde påräkna som livgeding. Självfallet blev markgreven Georg Fredrik överraskad av så vidlyftiga önskemål. I sitt svar lovade han besked, så snart han förhört sig hos markgreve Joakim Fredrik om saken. Dock underlät han ej att uttala sin glädje över Sigismunds benägenhet.² Redan samma dag gick en kurir från Ansbach till Oppin med tvenne brev, ett från Georg Fredrik till administratören, ett från Giese till Meckbach. Det förra meddelade alla handlingar om legationen.

¹ Den formella instruktionen av $\frac{1}{8}$ 1595, orig. i 7: 44, rec. $\frac{18}{8}$; den officiösa instruktionen i giftermålsfrågan dat. $\frac{27}{2}$ 1595, renskr. ibid. med påteckning a tergo örande omständigheterna vid utfärdandet. Sigismunds kreditiv för Giese $\frac{27}{2}$, orig. ibid. Därhos ligger en i Ansbach gjord sammanfattning av andragandena i giftermålsfrågan, konc. påtecknad dat. $\frac{10}{8}$. Med ledning av dessa data kan man lätt fastställa besökets förlopp. Jfr nedan s. 18, not 2.

² Georg Fredriks resolution t. Mikael Giese $\frac{17}{8}$ 1595, avskr. i 7: 44.

Det senare upplyste i förbigående om Arciszewskis legation.¹ Denne hade nämligen ännu inte kommit fram till Halle, men sålunda under rättad skyndade Meckbach från Oppin dit, medan Joakim Fredrik svarade sin frände, att han skulle återkomma, så snart han fått överlägga med fadern och dessutom fått del av Arciszewskis andraganden. Redan nu meddelade han emellertid sin övertygelse, att giftermålet, då nu också Sigismund syntes angelägen om det, borde bli brandenburgarna en avgörande fördel i deras försvar mot lantbådens ständiga hot mot det preussiska länet. Emellertid var det tydligen nödvändigt att be Sigismund vänta två år, tills friaren blev tjugu år gammal.² Att detta sista var en eftergift åt den gamle kurfurstens mening skall snart bli klart.

Paul Arciszewski ville kallas icke polsk men svensk gesant. Därmed avsåg han kanske att betona fröken Annas egenskap av svensk, icke polsk prinsessa. Själv hade han emellertid tjänat henne i hennes egenskap av polsk kungaättling. Född i den kungliga delen av Preussen hade han som page följt Catharina Jagellonica till Sverige. Hans officiella ställning var stallmästarens hos fröken Anna, men Sigismund hade utnyttjat hans stora språkkunskaper (svenska, ryska, ungerska och turkiska) för åtskilliga beskickningar, bl. a. till Konstantinopel. Senast hade han varit hos fröken Anna i Sverige för att underrätta henne om det nya uppslaget i giftermålsfrågan, varvid hon hade lagt allt avgörande i broderns händer.³

Formellt var det emellertid icke som Sigismunds utan som Nicolaus Wolskis ombud Arciszewski uppträdde i Halle, om också hans instruktion och kreditivbrev utskrivits i kansliet i Krakau samtidigt med Gieses.⁴ Han skulle erinra om Meckbachs och Wolskis förtroliga samtal i fjol oktober. Sigismund vore nu ivrig att få besked om de materiella villkor, som vore förenade med giftermålsanbudet, om regemente och livgeding. Skulle det förhålla sig så att branden-

¹ Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ^{17/8} 1595, konc. i 7: 44. Giese t. Meckbach samma dag, orig. i 9: 13 b. Med det senare följde ett tillslutet brev från Giese till Arciszewski.

² Joakim Fredrik t. Georg Fredrik Oppin ^{28/8} 1595, två brev, orig. i 7: 44. I det ena, kortare brevet, som var avsett att kunna visas upp för Giese och lämnas med i avskr. till Sigismund, svarar han endast om turkfrågan. Det andra handlar om giftermålsfrågan. Jfr ovan s. 17 med not 2 och nedan s. 21 med not 3.

³ Dessa uppgifter ur Meckbach t. Joakim Fredrik ^{28/8} 1595, orig. i 9: 13 b, samt i Arciszewskis instruktion, se nästa not.

⁴ Wolskis memorial för Arciszewski ^{27/2} 1595, avskr. = det medförda o. överlämnade exemplaret, 9: 13 b. Kreditiv av samma dag, orig. ibid. Handstil o. vattenstämplar visa handlingarnas proveniens. Arciszewski medförde också ett kreditiv till markgreven, men detta skulle han begagna endast efter Meckbachs gottfinnande.

burgarna voro överens om saken, så väntade konungen en ansenlig beskickning med officiellt frieri.¹

Så långt meddelade Arciszewski i sin högtidliga audiens för Joakim Fredriks magdeburgska råd. Men då han sedan var bjuden till Meckbach på kvällen, kom han till sin beskicknings huvudpunkter, och det drog ut till klockan fem på morgonen. Det var inte litet sensationella erbjudanden han hade att göra. Han föreläste dem ur en hemlig instruktion och underströk, att det var i Sigismunds uppdrag han gjorde dem.

Till en början betonade Arciszewski nödvändigheten av snart besked, ty Sigismund vore i själva verket hårt trängd av andra friare och förslagsställare: hertig Carl i Sverige förhandlade med sin sväger Johan Adolf i Gottorp, de polska magnaterna med Wilhelm av Kurland, den påvliga diplomaten förde fram Ranuccio Farnese, hertig av Parma. Efter att på det sättet ha motiverat Sigismunds aktion — ty han dolde ju icke att han i själva verket var konungens, icke Wolskis ombud — övergick han till att livligt utmåla fröken Annas förtjänster och de förmåner, som äktenskapet kunde bjuda. Han betygade hennes religiösa nit, som motstått änkedrottningens omvändelseförsök. Hennes utseende prisades och hennes uppfostran vore förträfflig. Hennes förstånd och bildning voro hos en kvinna ovanliga; hon kunde utom sitt svenska modersmål tyska, polska, latin och italienska.² Hennes svenska brudskatt vore 100,000 daler och dessutom smycken till 20,000 dalers värde. Därtill hade hon 200,000 dukater i morsarv inestående hos spanska kronan och kunde efter änkedrottning Annas död påräkna delar av dennas privata polska domäner. Ännu större voro emellertid de politiska förmåner, som Sigismund kunde erbjuda sin sväger: ståthållarskap över Preussen, ståthållarskap över Sverige eller posten som vicekonung över Livland. Svenskarna fordrade en gubernator av klart evangelisk religion, men konungen kunde inte längre anförtro regeringen åt sin farbror. Livländarna önskade, också de, en evangelisk ståthållare och därtill en tysk. Både i Sverige och i Livland kunde Sigismund erbjuda stora ekonomiska fördelar. I det oroliga Livland kunde dessutom en ståthållare till gott köp förvärva stora privata domäner. Till sist, som elfte punkt i sin hemliga instruktion, förde den svenske gesanten — så ville han ju kallas — perspektiven längre. Om Sigis-

¹ Memorialet, se föreg. not. För det följande se Meckbach t. Joakim Fredrik 24/8 o. 25/8 1595, båda orig. i 9: 13 b. Med det senare brevet följde ett punktvis uppsatt PM över vad Arciszewski andragit jämlikt sin hemliga instruktion.

² Här tillade Arciszewski kommenterande: »Also das etzliche judiciren sie solte der könig und der konig das freulein jm verstandt sein!»

mund fölle ifrån, ginge Polens krona till val, och där kunde Annas jagellonska tradition få utslagsgivande betydele. Sverige däremot ginge i arv. Där stode saken alltså »auff herzog Carls leben vnd nicht weiter.»

Dessa lysande förespeglingar lovade kanslern Meckbach nu att föra vidare till sin herre. Arciszewski fortsatte resan till Strassburg, där han skulle, under största sekretess, inhämta upplysningar om markgreven Johan Georg — och, måhända, på platsen studera den ömtåliga strassburgska frågan.

De egenartade former, som sekreterarregementet tog sig under vissa perioder av Sigismunds regering, äro väl kända.¹ Under hela den förhandling som här skildras, framträda kansliförvanterna som initiativtagare och pådrivare — kunglig gunst och furstliga nådevedermälen kunde ju bli belöningen för detta nit. Men det finnes icke skäl att antaga, att väsentliga delar av förhandlingen fördes bakom Sigismunds rygg. Beskaffenheten av instruktion och kreditiv liksom de slutsatser, vartill händelsesammanhanget självt inbjuder, bestyrka riktigheten av Gieses och Arciszewskis uppgifter, att de handlat helt i överensstämmelse med konungens uppdrag. Därom är också Meckbach övertygad, då han i sina brev till Joakim Fredrik kommenterar Arciszewskis ärenden. Det är uppenbart, menar han, att Sigismund är utomordentligt angelägen om, att äktenskapet kommer till stånd, och är villig att erbjuda sin nye svåger en lysande framtid. Å andra sidan fordrade den kungliga respekten, att bruden försåges med ett tillfredsställande livgeding av sin make, en regerande furste. Dessa fordringar hade ingen prutmån. Klart formulerade Meckbach sin tes: »Erlangen wir es auf Jegersdorff, so jst die glocke gegossen.»

Varför var då detta brandenburgska äktenskap, trots den personliga olämpligheten med en så ung friare och trots polska magnaters och påvliga sändebuds hotande motstånd, så viktigt? Svaret måste, som redan antytts, sökas i den politiska krisen i Sverige. Sigismund behöfde sin läntagares stöd. Helst önskade han engagera huset Brandenburg i sin egen sak på ett sätt, som samtidigt tycktes lösa den svenska frågan i dess kärnpunkt: genom att ersätta hertig Carl i regementet med en brandenburgsk furste, förmäld med en svensk kungadotter. Det är för den svenska revolutionshistorien mycket betydelsefullt, då det kan fastställas, att denna plan förelåg fullt utbildad redan i februari 1595, ja, måhända redan i oktober 1594.

¹ Jfr på svenska t. ex. H. Almqvist, *Poliskt författningslif under Sigismund III* (HT 1912), s. 171.

Redan då Joakim Fredrik föregående höst vände sig till kurfursten med förslaget om ett frieri i Polen för markgreve Johan Georgs räkning, hade han talat om Georg Fredriks furstendöme Jägerndorf som residens åt det markgrevliga paret och som livgeding åt Anna Vasa. Det gällde nu att också utverka denna förmån av markgreven i Ansbach. Emellertid var detta knappast tillräckligt. Om Jägerndorf sattes som livgeding, måste markgreve Johan Georg försäkras också om några andra besittningar, som kunde tas i arv av eventuella barn i äktenskapet med den svenska prinsessan, eller måste denna av brandenburgarna försäkras om andra domäner som livgeding, därest Jägerndorf förbehölles barnen. Här förelåg en ytterst vansklighet uppgift för den magdeburgska diplomaten.

Då Georg Fredrik av Ansbach meddelade sin frände i Halle om Mikael Gieses besök, föreslog han samtidigt ett möte mellan de tre hohenzollrarnas ombud och råd för slutgiltig överenskommelse om dessa problem.¹ Då Joakim Fredrik omedelbart meddelade kurfursten om nyheterna från Ansbach, anslöt han sig till detta förslag. De tre furstarnas råd skulle i alla händelser samlas till en gemensam deputationsdag med de pfalziska råden för att överlägga om situationen i de jülichska landen.² Georg Fredrik föreslog han t. o. m. ett personligt möte mellan de tre furstarna.³ Tillsvidare kom endast den förra överläggningen till stånd, men akterna meddela intet om dessa förhandlingars gång. Troligen ha de haft rent informerande karaktär. Men då de magdeburgska och de kurfurstliga råden som en förberedelse för resan till deputationsdagen i Speyer träffades i Köln, togo de upp till behandling också den polska giftermålssaken. Markgreve Joakim Fredriks ombud förklarade, att Sigismund snart måste ha besked om residens och livgeding. Joakim Fredrik tvekade icke, heter det, att vända sig till fadern med begäran om avskiljande av en betydande förläning åt administratören av Strassburg. Tills vidare kunde Jägerndorf sättas som livgeding, och än så länge residerade ju Johan Georg i sin hälft av stiftet, men om han förlorade i tvisten om episkopatet, borde kurfursten vara beredd att träda emellan — i så fall med livgeding åt sin fränka; man borde nämligen in omnem eventum komma överens med Georg Fredrik om, att Jägerndorf då finge bli residens.⁴ Något sammanträffande mellan de tre furstarna personligen

¹ Brevet av 17/3 1595, s. o. s. 18, anm. 1.

² Joakim Fredrik t. Johan Georg 28/3 1595, orig. i 9: 13 d 1.

³ Joakim Fredrik t. Georg Fredrik 28/3 1595, orig. i 7: 44.

⁴ Promemoria från sammankomsten i Kölln 28/4 1595, avskr. i 9: 13 d 1; jfr Joakim Fredrik t. Georg Fredrik 8/4 1595, orig. i 7: 44; giftermålsfrågan inräknas i denna promemoria under »De Preussische Lehens vndt Heyrats Sache».

kom inte heller till stånd — måhända blottade överläggningen i Speyer sådana åsiktsdifferenser, att markgreve Joakim Fredrik beslöt sig för att ta i tu med sina maktägande fränder en i taget. Då han i slutet av maj, följd av sin kansler Meckbach, kom till Ansbach, var emellertid Georg Fredrik väl förberedd. Dennes ansbachska råd hade i ett betänkande tillstyrkt en överlåtelse av Jägerndorf, icke minst med hänsyn till de sturska preussarna, för vars skull det polska giftermålet var särskilt viktigt. I en senare promemoria anförs ännu andra goda skäl för en sådan politik: om Jägerndorf ansloges som livgeding åt fröken Anna, kunde Sigismund använda sitt inflytande i Wien för en lycklig lösning av den svävande investiturfrågan. Vidare borde polackerna då bli intresserade av att försvara det lilla furstendömet mot turkarna.¹ Också från Mikael Giese hade en ny påstötning kommit.² Ivrigast hade emellertid Andreas Fabricius formulerat sitt förord. Han hade haft besök av Samuel Laski, på resa från riksdagen i Polen. Enligt dennes berättelse hade Sigismund varit irriterad över, att brandenburgarna inte gjort någon framställning i saken under riksdagens lopp. Konungen trodde, att det var Georg Fredrik som förhalade avgörandet. Wolski hade också givit uttryck åt sin besvikelse och fruktat, att den preussiska frågan därmed kommit i dödvatten. Laski hade vidare skildrat de påvliga ansträngningarna att framtvunga det preussiska länets indragning och strävandena att, i samma intresse, få fröken Anna bortgift med en vojvod. Laski påstod sig själv ha försökt lugna opinionen. Hur därmed än förhåller sig, skedde hans samtal med Fabricius helt visst i uppdrag, antingen av konungen eller av Wolski. Det gällde ju att för Georg Fredrik klargöra nödvändigheten att göra slag i saken.³ I alla händelser tycks Joakim Fredriks besök ha avlöpt i stor sämja. Det är Meckbach, som satt upp konceptet till det brev, varigenom markgreve Georg Fredrik underrättade kurfurst Johan Georg om överläggningens resultat. Georg Fredrik förklarade sig beredd att avstå Jägerndorf som livgeding och, om det bleve nödvändigt, som residens åt det unga paret. En förutsättning vore emellertid, att markgreve Johan Sigismund avstode de åt honom utlovade herrskapen Beeskow och Storkow, ty Jägerndorf vore icke tillräckligt som både livgeding och residens. Vad anginge ståthållarskapet över Preussen, vore Georg Fredrik villig att under förbehåll

¹ De ansbachska rådens utlåtande 15/8 1595, konc. i 7: 44. Promemorian »Nota», konc. o. renskr. i Rep. 41 V J. 13, *Brandenburg-Preussisches Hausarchiv, Berlin*; denna är odat. men kan hänföras till år 1597; den härstammar från ansbachska kansliet.

² Giese t. Georg Fredrik 1/8 1595, extract i 9: 13 d 1 som bilaga i adressatens brev till kurfursten av 8/8 1595, se nedan s. 23 och not 1; orig. är ej bevarat.

³ Fabricius t. Georg Fredrik 7/8 1595, avskr. i 9: 13 d. 1 som bilaga i samma brev; orig. är ej bevarat. Jfr härom också Giese t. Meckbach 2/8 1595, orig. i 9: 13 a 1.

av sina rättigheter som läntagare och förmyndare därtill förordna Johan Sigismund eller Johan Georg, vilkendera som befunnes lämplig. Om Johan Georg av konung Sigismund finge sig anförtrött Livland eller Sverige, borde ju Johan Sigismund förordnas i Preussen.¹ Det är också Meckbach som satt upp konceptet till det brev, varigenom Georg Fredrik underrättar sin länsherre om överenskommelsen. Detta formar sig till ett svar på Sigismunds beskickning genom Mikael Giese och upptar därför också en karakteristik av friaren. Viktigast är i brevet den kategoriska förklaringen att kurfurst Johan Georg till den yngre sonsonen skulle avstå Beeskow och Storkow i Neumark.²

De bevarade akterna upplysa inte om, att markgreven Joakim Fredrik i förväg överenskommit med sin fader om denna disposition. Händelsesammanhanget tillåter emellertid slutsatsen, att han väl fört det på tal men helt visst icke försäkrat sig om faderns bifall. Det var under inflytande av det hårda trycket från Polen, som de bägge markgrevarna vågat gå den eniga överenskommelsen i förväg och inför Sigismund utlova de bägge lausitzska herrskapen åt Johan Georg och Anna.

Beeskow och Storkow, liksom Jägerndorf län under böhmiska kronan, hade vid 1500-talets mitt förpantats till Johan av Küstrin för en summa, som praktiskt omöjliggjorde återköp. Dennes änka besatt dem som livgeding, och efter hennes död 1574 ärvdes de av markgreve Joakim Fredrik, som emellertid avstod dem åt sin fader kurfurst. Denne lyckades som ersättning för stöd vid polska kungavalet 1574 och vid 1578 års böhmiska kungaval utverka investitur. Nu hade han utlovat dem åt sonsonen Johan Sigismund, en omständighet, som kunnat föranleda markgreve Joakim Fredrik att hoppas på en överenskommelse till förmån för den yngre av sönerna. Även den omständigheten att markgreve Georg Fredrik stod för löftet till Sigismund borde förbättra Joakim Fredriks utgångsläge vid en förhandling med fadern. Till sin ansbachska frände, efter vilken kurlinjen en gång skulle taga arv, måste ju kurfurst Johan Georg ta vissa hänsyn. Sådana förhoppningar kommo emellertid på skam.

¹ Georg Fredrik t. Johan Georg Heidelberg ^{8/8} 1595, orig. i 9: 13 d 1; det första konceptet är ej bevarat, men på en renskrift därav står ant. att det uppsatts av Meckbach, renskrivet konc. i 7: 44; det har datum ^{23/8}; ett mellanliggande reviderat konc. därhos har datum Ansbach ^{27/8}, vilket rättats till ^{8/8} utan ändring av locus.

² Georg Fredrik t. Sigismund ^{23/8} 1595, konc. i 7: 44; ett tidigare konc. av Meckbachs hand därhos har datum ^{23/8}. Jfr Georg Fredrik t. Wolski samma dag, korrigerad utskrift i 7: 44. Det förra brevet tillställdes kurf. i avskr. som bilaga i brevet av ^{8/8}. — Möjligen härstammar från samma tillfälle ett av Georg Fredrik o. Joakim Fredrik gemensamt utställt reversal på Jägerndorf, vilket i utdrag s. d. ligger bland kansliakterna från Halle i 9: 13 a 1.

Som svar på Georg Fredriks meddelande och dess bilaga, brevet till Sigismund, svarade kurfursten syrligt undvikande utan ett ord om Beeskow och Storkow, endast att han betvivlade värdet och nyttan av denna ominösa giftermålsförbindelse. Ville Sigismund dra in Preussen till polska kronan, gjorde han det säkert, menade Johan Georg, oberoende av eventuella släktskapsförbindelser. I varje fall riskerade man att Sigismund, huset Brandenburg till stort avbräck, gjorde markgreve Johan Georg, icke arvtagaren av kurhatten, till läntagare efter Albrekt Fredrik. På Georg Fredriks förklaring, att förhållandet mellan bröderna för ett sådant fall kunde regleras genom ett reversal, går kurfursten inte närmare in.¹ Dessto värre fick Joakim Fredrik känna på den faderliga onåden. Det var just med dessa händelser, som den bittra testamentsfejden mellan kurfursten och kurprinsen bröt ut i öppen dag för att vid den äldrige Johan Georgs dödsbädd tre år senare drivas till sin spets. Det brev, vari Joakim Georg meddelade fadern om besluten, är ej bevarat, liksom icke heller dennes svarsbrev och markgrevens replik. Av kurfurstens nästa brev framgår emellertid, att Joakim Georg ursäktat sig med den stora brådskan på grund av konkurrerande friare. Det tog kurfursten fasta på och förklarade, att det under sådana förhållanden hade varit alldeles onödigt att offra den unge Johan Georg, som ju tids nog finge se sig om efter en hustru. Nu gällde inga av markgrevens ursäkter, ty denne borde ju ha vetat, att kurfursten var emot hela saken. Som en exempellös kränkning av familjeauktoriteten framställer han markgrevarnas åtgärder bakom hans rygg. Nu finge Joakim Georg själv inför Sigismund stå för vad han lovat, men Beeskow och Storkow skulle kurfursten icke bevilja. Brevet slutar med fruktansvärda vredesutbrott och utropet: »Ich bedarf (: Gott lob:) keiner Vormunden!»² Det var denna meningsskiljaktighet mellan markgreven Johan Georgs fader och farfader, som blev orsak till att giftermålshandeln fördröjdes. Också då markgrevarna i Ansbach och Halle av den politiska nödvändigheten tvingades att fullfölja aktionen, skedde det med en tveksamhet, som främst var betingad av kurfurstens negativa hållning och ovissheten om vilka mått och steg den gamle i vredesmod kunde ta för att splittra de hohenzollernska arvländerna.³

¹ Johan Georg t. Georg Fredrik ²⁴/₆ 1595, orig. i 7: 44; Georg Fredrik t. Johan Georg, ²³/₇ 1595, orig. i 9: 13 d 1; Johan Georg t. Georg Fredrik ¹⁴/₈ 1595, orig. i 7: 44.

² Johan Georg t. Joakim Fredrik ²³/₇ 1595, helt egenh. konc. i Rep. 31 J i *Brandenburg-Preussisches Hausarchiv, Berlin*.

³ Annorlunda hos H. Almqvist, *Bidrag till kännedomen om striden mellan Sigismund och hertig Karl 1598—1599 (1916)*, s. 9, samt dens., *Anna (SBL, II)*, s. 23.

Sigismunds svar på Georg Fredriks besked är mycket återhållsamt, men det kompletteras av samtida brev från Nicolaus Wolski till Meckbach och Joakim Fredrik. Konungen ville ha bättre besked om Jägerndorfs rättsliga ställning och om dess intäkter. Wolski tillrådde ivrigt en omedelbar sekret legation från Halle till Warschau, helst fullgjord av Meckbach. Sedan denna legation klarat av alla tvistiga och tveksamma frågor, kunde en mera officiell framföra frieriet. Helt visst uttryckte Wolski härmed konungens önskningsar.¹ Måhända var det däremot ett tillägg ur egen fatabur, då han tillrådde största skyndsamhet, så att legationen kunde träffa också änkedrottning Anna, som nu var i Warschau. Emellertid dröjde det, innan Meckbachs legation till Polen blev av. Från kansliet i Halle utvecklades en febril verksamhet. Med markgreve Georg Fredrik rådgjorde Joakim Fredrik ivrigt, understödd av dennes preussiska råd, om legationens avfärdande, om legat och instruktion. Med kurfursten, som Georg Fredrik på en punkt blickat genom att utse Johan Sigismund till ståthållare i Preussen, diskuterade Joakim Fredrik frågan om det möjligen kunde räcka med bara ett brev, framställde sig själv som ovillig men meddelade under spelad oro alla påtryckningar från Königsberg och Warschau. Då han till slut ändock förordade en legation, framförde han som skäl, att man på det sättet kunde framtvinga en klar överenskommelse om ståthållarskapet i Sverige eller Livland.² Emellertid hade markgreven Joakim Fredrik endast små framgångar. Markgreven i Ansbach var alltför mycket bunden av kurfurstens missnöje. Han tillrådde en legation och skulle gärna diskutera dess program men han ville inte själv genom sina råd delta i beskickningen. Då denna till sist kom till stånd efter ännu en uppfordrande skrivelse från Wolski,³ skedde det i samband med polska riksdagen 1596, och legationen fullgjordes av Meckbach ensam. Denne hade i uppdrag att som livgeding utlova Jägerndorf och som residens markgreve Johan Georgs del av Strassburg samt, om man fordrade mera, förespegla, att markgreve Joakim Fredrik skulle fylla ut med andra domäner. Också frågan om förmåningen borde beröras. Den finge icke utsättas tidigare än november 1596. Till sist skulle Meckbach ta upp frågan om det utlovade ståt-

¹ Sigismund t. Georg Fredrik ²¹/₇ 1595, orig. i 7: 44. Wolski t. Meckbach ⁸/₈ 1595 o. dens. t. Joakim Fredrik samma dag, bägge orig. i 9: 13 a I.

² Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²⁸/₈ 1595, orig. i 7: 44. Dens. t. dens. i PS till brev av okänd datum, dock senare än föreg., orig. ibid. Joakim Fredrik t. kurfursten ³⁰/₈ o. ⁹/₁₀ 1595, bägge orig. i 9: 13 d I. Dens. t. Georg Fredrik ¹¹/₁₀ 1595, orig. i 7: 44. Med brev av ¹⁸/₁₁ 1595 översänder dens. t. dens. förslag till instruktion, orig. ibid.

³ Wolski t. Meckbach s. d., avskr. i 9: 13 d I, bilagd Joakim Fredriks brev t. kurfursten Johan Georg ¹⁷/₁₂ 1595.

hållareskapet över Livland eller Sverige.¹ Georg Fredrik fullgjorde för sin del beskickningen genom ett brev till länsherren, där han endast uppehöll sig vid frågan om Jägerndorf och t. o. m. bilade en särskild förskrivning.²

Nicolaus Wolski hade i sin senaste påminnelse ivrigt betonat vikten av att beskickningen fullgjordes, medan den polska riksdagen var samlad.³ Då denna närmade sig, kommo nya påminnelser, helt visst inspirerade av Wolski, och de böra nämnas, då de skedde genom Wolskis frände Samuel Laski, som skulle spela en viss roll under giftermålsfrågans senare skeden. I dec. 1595 besökte Laski markgreven i Halle och i febr. 1596 markgreven i Halle och kurfursten i Berlin. För samtliga påpekade han vikten av en gemensam beskickning från alla de tre brandenburgska furstarna.⁴ Då var emellertid Meckbach redan på väg till Krakau.

Laski hade för kurfursten framhävt vikten av att bedriva underhandlingarna med Sigismund i två tempi, först giftermålsförhandlingen, sedan successionsfrågan. Samma råd fick Meckbach vid sin ankomst till Krakau av åtskilliga hovmän och adelsmän från det kungliga Preussen, bland dem också Laskis fader och polske referendarien Starinkowski. Det vill synas som om hade de goda skäl för sitt råd. Sigismunds iver att få saken avgjord är uppenbar. Meckbach blev furstligt mottagen och kallades genast till audiens inför konungen, Leo Sapieha, Tarnowski och Nicolaus Wolski. För sin följande förhandling fick han de bägge kanslererna till kommissarier, och dessutom förordnades sekreteraren Johannes Skrzetucki.⁵ Det var huvudsakligen den sistnämnde, som förmedlade den fortsatta förhandlingen. Som resultat av sin underhandling medförde Meckbach hem ett äktenskapskontrakt. Dess politiska förutsättningar tecknade han i sina brev och sin slutrelation till markgreve Joakim Fredrik. De äro av intresse: Sigismunds iver vore betingad av den politiska situationen

¹ Joakim Fredriks instruktion för Meckbach ²⁰/₁₂ 1595, orig. 9: 13 a I. Kreditiver till Sigismund, änkedrottningen, fröken Anna och Nic. Wolski, konc. till samtliga i ett lägg ibid., daterade ¹⁷—²⁰/₁₂ 1595.

² Georg Fredrik t. Sigismund ²⁹/₁₁ 1595, konc. i 7: 44.

³ Om szlachtans intresse av att åtskilliga riksdagen eljest ovidkommande ärenden avgjordes under pågående riksdag se t. ex. H. Almquist, *Polskt författningslif under Sigismund III*, s. 169. Det är intressant att iakttaga, huru giftermålsfrågan därmed betraktas som en rent polsk fråga.

⁴ Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²⁰/₁₂ 1595, orig. i Rep. 7, Nr. 125 a, *G. St. A. Berlin*. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ¹⁰/₂ 1596, orig. i 7: 44. Kurfurst Johan Georg t. Georg Fredrik ²⁹/₃ 1596, konc. i Rep. 7, Nr. L. 7, ibid.

⁵ Denne kallas av Meckbach »der Schwedische secretarius». Jfr Almquist, *Bidrag till kännedomen om striden mellan Sigismund och hertig Karl*, s. 12 o. s. 13, not 2.

i Sverige. Vid sitt föregående besök där hade han måst lova att återkomma efter tre år. Nu såge det vanskligt ut, om han skulle kunna uppfylla denna förpliktelse, och därför vore det angeläget, att han kunde skicka en befullmäktigad representant, som svenskarna kunde godkänna. Detta vore desto mera viktigt, som regeringsfrågan i Sverige ovillkorligen måste ordnas. Konungen kunde inte längre lida, att hertig Carl fortsatte sitt upproriska regemente, men om giftermålet omedelbart komme till stånd, kunde Sigismund skicka dit sin unge svåger, vilket inte borde möta några hinder, då hertig Carl i tre olika brev efter varandra hade förklarar sig villig att godtaga vilken regent än konungen förordnade, endast han själv i lugn finge dra sig tillbaka. Både hertig Carl och rådet hade också uttryckligen godkänt planerna på ett brandenburgskt gifte för den svenska fröken. Och om Sigismund sålunda förordnade markgreve Johan Georg i Sverige, kunde denne också bli tilldelad den svenska delen av Livland. Enklarest borde den svenska frågan lösa sig, om man utsatte bröllopet att snarast möjligt äga rum i Sverige, där det ju också vore mycket billigare för alla parter.

Vid sidan av hänsynen till den politiska utvecklingen i Sverige, hade Meckbachs protestantiskt sinnade sagesmän framhåvt intresset att rädda Preussen och Sverige från motreformation. Hitintills hade jesuiternas svåraste stötesten varit fröken Annas inflytande på brodern. Det projekterade äktenskapet och dess komplement, en för hohenzollrarna tillfredsställande lösning av den preussiska successionsfrågan, skulle definitivt stäcka de påvliga planerna på Preussen och Sverige. Därför hade också jesuiterna i Polen, i öppen motsättning till konungens biktfather Vogelfeder, med all kraft sökt hejda giftermålsunderhandlingarna, och de hade t. o. m. utverkat en påvlig förmaningsskrivelse till Sigismund. Därför var saken brådskande. En tvekan från brandenburgarnas sida kunde föranleda konungen att ge efter för de katolska inflytelser, som sökte förbereda ett katolskt gifte. Den påvliga diplomaten arbetade för hertigen av Parma, drötning Anna för en österrikisk ärkehertig Karl. I en kritisk situation kunde helt visst Malaspina göra gemensam sak med det habsburgska intresset.¹

Det är mot bakgrunden av denna information, som man får se Meckbachs åtgärd att mot sin instruktion så oreserverat underskriva

¹ Meckbachs relationer fr. Krakau i brev t. Joakim Fredrik 19—22/1, 22/1, 1/2 1596, från Opeln 15/2 1596 o. fr. Halle 24/2, alla orig. i 9: 13 a I. Meckbachs slutrelation därhos s. d. men helt visst av 24/2. Joakim Fredrik t. Meckbach 9/1 o. 9/2 1596, bägge orig. därhos.

det förberedande äktenskapskontraktet.¹ Detta innehåller i huvudsak följande bestämmelser. Bröllopet skall äga rum under loppet av år 1596. Sigismund och svenska ständerna förbinda sig att lämna en hemgift om 120,000 daler. Däremot skall brudgummen presteras förskrivningar på samma belopp, så att paret har till sitt förfogande avkastningen av 240,000 daler. Obligationen skall presteras med säkerhet i Jägerndorf och i andra hand hela Brandenburg — därmed vore bruden försäkrad mot kejserliga överraskningar ifråga om det schlesiska hertigdömet. Anna skall ha försäkran på Jägerndorf för sitt änkestånd. Vidare skall bruden medföra smycken och lösegendom och eventuella fasta domäner samt erhålla en morgongåva om 10,000 gulden. Hon och hennes efterkommande försäkras om sin arvsrätt till Sverige »nach Ordnung vnd gewonheit des konigreichs». Fördraget skall ratificeras av markgreve Joakim Fredriks ombud i konungens hovläger senast den 12 maj n. st. 1596 och dessförinnan måste alla erinringar anmälas och godkännas.

Meckbach hyste själv övertygelsen att han endast tagit detta ad referendum. Något sådant uttryckes emellertid icke klart i hans och Tarnowskis underskrift. Det skulle visa sig, att han därigenom begått ett ödesdigert missgrepp. Den preliminära överenskommelsen om äktenskap mellan Anna Vasa och Johan Georg av Strassburg skulle nu granskas av bägge kontrahenternas fränder på manssidan. Till Sverige sändes Paul Arciszewski, och han fick med sig ett porträtt av friaren samt hälsningsbrev från Joakim Fredrik till hertig Carl och råd och ständer i Sverige.² Viktigare var emellertid remissen till Ansbach och Berlin. Markgreve Georg Fredrik hade endast ett par smärre erinringar att göra: bl. a. borde Anna förbinda sig att vid änkestånd på Jägerndorf eller andra hohenzollernska herrskap icke företaga någon ändring i de religiösa förhållandena.³ Men kurfurst Johan Georg nekade varje deltagande i ratifikationen.⁴ Efter fruktlösa för-

¹ Pacta dotalia, dat. Krakau $\frac{6}{18}$ februari 1596, orig. utgör 9: 13 e 1; avskr. och översättn. bland de ansbachska och berlinska kansliakterna i 7: 44 o. 9: 13 d 1. Fördraget har koncipierats av Skrzetucki. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{10}{8}$ 1596, orig. i 7: 44, efter meddelande av Meckbach.

² Meckbachs huvudrelation, s. o., s. 27, not 1. Meckbach t. fröken Anna Krakau $\frac{6}{2}$ 1596, konc. i 9: 13 a I. Dens. t. Joakim Fredrik $\frac{24}{2}$ 1596 s. o. Joakim Fredrik t. Arciszewski $\frac{10}{8}$ 1596, dens. t. svenska rådet o. ständerna samma dag, dens. t. hertig Carl $\frac{11}{2}$ 1596, allt konc. i 9: 13 a I. Jfr Arciszewski t. Joakim Fredrik Rostock $\frac{6}{4}$ 1596, orig. i 9: 13 a II. Med Arciszewski skickades kanslern Meckbachs unge son Hans Fredrik Meckbach.

³ Georg Fredrik t. Joakim Fredrik $\frac{20}{8}$ 1596, orig. i 9: 13 a II. Jfr Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{24}{2}$ o. $\frac{10}{8}$ 1596, bägge orig. i 7: 44.

⁴ Kurfursten underrättades gen. brev av Joakim Fredrik $\frac{11}{8}$ 1596, orig. i 9: 13 d 1, samt genom PM $\frac{2}{4}$ 1596, orig. ibid, men svarade inte. Joakim Fredrik sökte då förmå Georg Fredrik att i samråd påtaga sig ansvaret av en ratifikation med reservation för kommande överläggningar med kurfurstens, men mot sina råds mening nekar

handlingar med markgreven i Ansbach om en ny ratifikation utan kurfurstens medverkan, återstod för Joakim Fredrik endast att hos Sigismund ursäkta underlåtenheten att iakttaga den överenskomna ratifikationsfristen. Men, oturligt nog, också ursäkten kom fram först efter den utsatta ratifikationsdagen.¹ Genom Mikael Gieses efterträdare som brandenburgskt ombud vid polska hovet, Daniel Nepfel, meddelades förtroligt de anmärkningar, som Georg Fredrik riktat mot fördraget.² Nepfel kunde inom kort återkomma med Sigismunds utlåtande rörande dessa ändringsförslag. Konungen ställde sig på den punkten mycket välvillig.³ Men sedan man därmed hade försatt fatalierna, tycktes den brandenburgska diplomatien, fullt sysselsatt av markgrevarnas resa till kröningen i Köpenhamn, nästan alldeles ge upp den polska äktenskapsfrågan. Den hade ju också genom kurfurst Johan Georgs avståndstagande råkat i en återvändsgränd. Det är från polskt håll nästa påstötning kommer och det på flera vägar. I början av juni underrättade Fabricius sin herre om missnöjet vid polska hovet.⁴ Kort därpå kom unge Meckbach, som följt Arciszewski på resan, från Sverige med hertig Carls, fröken Annas och svenska rådets svar. Hertigen har gått igenom fördraget med Arciszewski punkt för punkt och uttryckt sitt gillande. Nu riktade sig Arciszewski till Meckbach med skarpa förebråelser för brandenburgarnas försumlighet, som hotade att äventyra verket.⁵ Vid högsommartiden skrev Johannes Skrzetucki till Meckbach och berättade om Sigismunds, Tarnowskis och Sapiehas missnöje med dröjsmålet. Denna sista påstötning föranledde de bägge markgrevarna att i ett enträget brev vända sig till kurfurst Johan Georg och föreställa denne situationens

Georg Fredrik detta. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{1}{4}$ o. $\frac{8}{8}$ 1596, bägge orig. i 7: 44. Joakim Fredriks förslag till instruktion för ratifikationsombudet (And. Fabricius) därhos. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik $\frac{18}{4}$ 1596, konc. i. 7: 44. Georg Fredrik o. Joakim Fredrik t. Sigismund s. d. april 1596, utskrift i 7: 44 med påteckning att Georg Fredrik nekat skriva under det. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik s. d. april 1596, utskrift i 7: 44 med samma påteckning.

¹ Joakim Fredrik t. Sigismund s. d. (förmodl. $\frac{10}{4}$ 1596), konc. i 9: 13 a II. Dens. t. Tarnowski o. Sapieha s. d., konc. ibid., avskr. i 7: 44 vid brev till Georg Fredrik $\frac{28}{4}$ s. n. Meckbach t. dens. $\frac{19}{4}$ 1596, konc. i 9: 13 a II.

² Joakim Fredriks instruktion för Nepfel $\frac{20}{4}$ 1596, orig. i 9: 13 a II.

³ Nepfel t. Joakim Fredrik Warschau $\frac{28}{8}$ n. st. 1596, orig. i 9: 13 a II, jämte bilagor, bl. a.: Sigismunds betänkande Warschau $\frac{21}{8}$ n. st. 1596.

⁴ Fabricius t. Georg Fredrik $\frac{1}{8}$ 1596, orig. i 7: 44.

⁵ Hertig Karl t. Joakim Fredrik Örebro $\frac{21}{4}$ 1596, avskr. i 9: 13 a II. Fröken Anna t. markgreve Johan Georg Stegeborg $\frac{11}{8}$ 1596, avskr. ibid. Originalen av dessa liksom av brev fr. fröken Anna o. i rådets namn fr. Erik Sparre t. Joakim Fredrik saknas; de sändes av Meckbach efter markgreven, som redan var på väg till Danmark. Arciszewski t. Joakim Fredrik $\frac{9}{8}$ n. st. 1596, avskr. i 9: 13 a II. — Jfr hertig Carls almanacksanteckning för $\frac{28}{4}$ 1596, *Calendaria Caroli* (ed. Lewenhaupt 1903, s. 107). Arciszewski o. unge Meckbach gjorde återresan över Danzig. Hans Thorbeke t. Meckbach Danzig $\frac{20}{8}$ 1596, orig. i 9: 13 a II. — Jfr också hertig Carl t. fröken Anna Örebro 29 april 1596. Hertig Carls registratur 1596, RA.

hela allvar.¹ Någon följd hann denna hänvändelse dock icke få. Brandenburgarna förekommas åter av konung Sigismund.

I slutet av augusti kom en budbärare från Arciszewski till Magdeburg för att å Sigismunds vägnar söka markgreve Joakim Fredrik. Han fick beskedet, att denne bevistade kröningshögtidligheten i Danmark, men kallades av Meckbach till Halle, där rådet, enligt innehavande fullmakt, bröt hans brev. Sigismund godtog Joakim Fredriks ursäkter för dröjsmålet och utsatte bröllopet till Stockholm vid Mårtenstid enligt gamla stilen — han hade inte, säger han, av markgrevens brev märkt, att denne skulle ha ändrat sina önskingar på den punkten.² Av lika stort intresse är vad ombudet hade att meddela från Arciszewski, d. v. s. den del av hans beskickning, som Sigismund av hänsyn till sin kungliga auktoritet icke själv formellt kunde stå för. Först är det ett nytt utlåtande angående de ändringsförslag, vartill äktenskapskontraktet föranlett de bägge markgrevarna, och här kom Sigismund med nya förklaringar angående bestämmelsernas innebörd, vilka betecknade lika många eftergifter.³

Till sist överlämnade brevdragaren en utförlig promemoria, där Arciszewski för Meckbach utlade alla skälen för äktenskapshandelns snabba fullföljande. Som orsak till Sigismunds önskan om snart avgörande angav han de konkurrerande friarnas påtryckningar *samt nödvändigheten att omedelbart ordna styrelsen i Sverige*. Men också för fröken Anna vore skyndsamhet av nöden. Den gamla änkedrottningen låg för döden, och ett äktenskap, ingånget under hennes livstid, betydde en medgift också från henne. Dessutom riskerade Anna, att hertig Carl av Sverige hunne förskingra hennes frökenskatt, som redan upptagits. Att denna befann sig i Sverige var ett av skälen för bröllopets firande där. Mot eventuell tveksamhet på den punkten

¹ Skrzetucki t. Meckbach Warschau $\frac{6}{7}$ n. st. 1596, avskr. i 7: 44. Orig. skickades av adressaten t. Joakim Fredrik, som skrev därom t. Georg Fredrik s. d. (fr. Danmark) PS till ett numera avskilt brev, orig. i 7: 44, rec. $\frac{22}{7}$ g. st. Däri meddelar Joakim Fredrik, att han skrivit ännu en ursäkt till Sigismund o. dennes kanslerer. Kansliakterna från danska resan äro delvis ej bevarade. Georg Fredrik o. Joakim Fredrik t. kurfurst Johan Georg $\frac{9}{7}$ s. l. (helt visst först utskrivet hos Joakim Fredrik under danska resan o. därifrån sänt till Georg Fredrik för underskrift; obs! rec. $\frac{4}{8}$!), orig. i 9: 13 d 1.

² Meckbach t. Joakim Fredrik $\frac{27}{8}$ o. $\frac{20}{8}$ 1596, bägge orig. i 9: 1 a II, det förra brevet vid underrättelsen om brevdragarens ankomst, det senare om hans medförda brev. Sigismund t. Joakim Fredrik Warschau $\frac{14}{8}$ n. st. 1596, orig. i 9: 13 a II, rec. Köpenhamn $\frac{6}{8}$ = ankomsttag till Joakim Fredrik. Tarnowski t. Joakim Fredrik $\frac{19}{8}$ n. st. 1596, Sapieha t. Joakim Fredrik $\frac{20}{8}$ n. st. 1596 dens. t. Meckbach samma dag, Wolski t. Joakim Fredrik $\frac{18}{8}$ n. st. 1596, alla orig. ibid. Wolski skriver, att han på Sigismunds uppdrag instruerat och avsänt budbäraren, Andreas Voiduius.

³ Ett undantag utgör fördragets bestämmelse om böter vid kontraktsbrott. Där hävdade brandenburgarna, att det räckte med bona fides, men Sigismund vidhöll sin mening. — Sändebudet kunde rörande fördraget överlämna en av Arciszewski egenhändig utskreven promemoria, orig. i 9: 13 a II.

anfördes åtskilliga skäl. Då Sigismund hade för avsikt att anförtro sin svåger ståthållarskapet över Sverige, vore ju detta ett lyckligt ögonblick att tillträda regementet. Det vore också osäkert, om de svenska ständerna voro villiga att betala bröllopsomkostnaderna för ett bröllop i Polen. Om brudgummen droge till förmålning, icke landvägen genom Danmark utan sjöledes till svensk hamn, behövde han mindre följa. Det bleve alltså billigare också för brandenburgarna. Vad återresan beträffar — för det fall att Johan Georg icke stannade som guvernator i Stockholm — så kunde den ske på våren. Hertig Carl hade lovat att i så fall försörja det unga fursteparet över vintern. För att förbereda förmålningen hade Sigismund sänt två ansefulla ombud till Sverige, Stanislaw Dzialynski och Stanislaw Czikowski; de skulle också företräda konungen vid bröllopet. Till sist meddelades, att Arciszewski redan vore av konungen avfärdad för att inbjuda alla befryndade tyska furstar till högtidligheten. Ombudet kunde t. o. m. överlämna en avskrift av Sigismunds instruktion för denna beskickning.¹

De markgrevliga råden i Halle tvekade icke ett ögonblick om innebörden av denna Sigismunds nya aktion. Det syntes dem uppenbart, att konungen med all makt ville framprovocera en snar förmålning, ja, var så angelägen om giftermålsförbindelsen med huset Brandenburg, att han trots länsfurstarnas uppenbara tveksamhet förödmjukade sig till en ny enträgen aktion. Råden gjorde också enig front med Arciszewski och fordrade av sin herre, att denne omedelbart skulle ta i tu med saken, så att man icke ännu en gång försutte fatalierna och därmed löpte allvarlig fara att komma på kant både med Sigismund och med de svenska ständerna. Aldrig tidigare hade heller situationen erbjudit så lysande möjligheter. Sigismund hade lovat att återvända till Sverige denna höst men måste nu i stället hålla hov i Warschau. Därmed riskerade han, att de svenska stän-

¹ Arciszewskis promemoria, egenhändigt underskriven och ställd till Meckbach, orig. i 9: 13 a II. Om 1596 års polska beskickning till Sverige, se S. J. B o ò t h i u s, Hertig Karls och svenska riksrådets samregering (HT 1886), s. 97 ff. Ang. hertig Carls åtgöranden ifråga om Annas utrustande, se hans nyss anförda brev t. Anna ²⁰/₄, vidare Carl t. rådet Gripsholm 27 aug. 1596. Med Arciszewski skickade Sigismund ett öppet brev ang. Annas bröllop och upptagandet av brudskatt. Detta brev, som skulle ha lästs upp i landsändarna, hölls tillbaka av hertigen och rådet. Tillsvärdare tog Erik Sparre det i förvar. Carl t. Sparre Gripsholm 27 aug. 1596. Inför Dzialynski och Czikowski skjuter Carl skulden på Sigismunds oroliga anhängare. Till Annas bröllop behövdes stora penningsummor. » . . . thett hörer Peninger till, att köpe ett par nye skoo . . . » Och sådana som befallningsmännen äro i flera landsändar, blir det inga pengar indrivna. Carl t. polska sändebuden Stockholm ²⁶/₁₀ 1596. Allt i Hertig Carls registratur 1596, RA. Också det svenska rådet vidtog under sitt korta regemente åtgärder till förberedelse för bröllop. Jfr rådet t. Erik Gustafsson (Stenbock) ¹⁷/₁₁ 1596. Rådets reg. 1596 *ibid.*

derna, då de märkte att deras konung inte kunde uppfylla sitt löfte att vart tredje år besöka riket, skulle avsätta honom och taga hertig Carl till konung. Därför måste Sigismund ovillkorligen ordna med en annan regementsordning genom systemen och den nye svågern. Det var för att förbereda detta, som de polska gesanterna dragit till Sverige, menade man. Det gällde emellertid att handla snabbt. Därför underrättade Meckbach omedelbart markgrevarna Georg Fredrik och Johan Georg samt kurfursten och förberedde brudgummens resa till Sverige. Den borde gå över Stettin eller Kolberg till Öland och sedan landvägen till Stockholm. Han uppmanade sin herre att begagna sammanträffandet i Köpenhamn till att personligen inbjuda Christian IV samt de mecklenburgska, holsteinska och laenburgska furstehusen att genom sina gesanter närvara i Stockholm. Själv skulle han, så snart han fick besked från Joakim Fredrik, ordna med samma inbjudan till Sachsen och Hessen. Till markgrevens följe skulle han utse ett tjugotal yngre preussiska och brandenburgska adelsmän.¹ Markgreve Georg Fredrik gjorde vad han kunde för att understödja Meckbach. Han skrev också till sin frände i Strassburg och uppmanade honom att för säkerhets skull omedelbart göra upp med domkapitlet om sin resa. Kurfursten däremot hänvisade bara till sitt tidigare svar, att detta finge markgreve Joakim Fredrik sköta själv.² Avgörande blev emellertid markgreve Joakim Fredriks ställningstagande.

Det var i ett för Sigismunds syften mycket olämpligt ögonblick som dessa nyheter träffade markgreve Joakim Fredrik i Köpenhamn i början av september. Där var han helt visst utsatt för inflytande av direkt svenskfientlig art. Än viktigare var, att han där kunde inhämta närmare upplysningar både om arten av konflikten mellan Sigismund och arvriket och om hertig Carls ställning i Sverige. Utan tvivel måste detta ha minskat hans benägenhet att skicka över sonen Johan Georg i armarna på den svenske fursten för åtminstone en hel vinter. Utan förberedande överenskommelse kunde markgreven Johan Georg inte heller lämna sitt domkapitel och sitt halva stift för så lång tid. Dessutom stod kurfurstens oundgängliga deltagande i en ratifikation av äktenskapsfördraget ännu i vida fältet. Joakim Fredriks svar till Sigismund blev också hövligt undvikande. Han uttalade förhoppningen, att Sigismund vid underrättelsen om

¹ Meckbach t. Joakim Fredrik ^{30/8} 1596 s. o. s. 30 o. anm. 2. Råden i Halle t. dens. samma dag, orig. ibid. Meckbach o. råden t. Georg Fredrik o. kurfurst Johan Georg, mut. mut., orig. i 7: 44 o. 9: 13 d. 1. Des. t. Sigismund o. Tarnowski, mut. mut., konc. i 9: 13 a II.

² Georg Fredrik t. markgreve Johan Georg ^{12/9} 1596, konc. i 7: 44. Kurfurst Johan Georg t. kansler o. råd i Halle ^{12/9} 1596, konc. i 9: 13 d 1.

hans resa genast uppskjutit det utsatta bröllopet. Han begärde uppskov över vintern och lovade iakttaga en ny termin, endast han bleve underrättad om den i tid. I sitt brev till Meckbach angav han rakt på sak tvisten med kurfursten som enda orsak. Meckbach fick order att inhibera alla förberedelser.¹

Vid sin återkomst till Halle skrev markgreve Joakim Fredrik återigen ett ursäktande brev till Sigismund.² Men eljest blev intet åtgjort från brandenburgskt håll, förrän en ny beskickning kom från Sigismund, och denna gång en aktion av än mer offensiv karaktär. Det var åter Arciszewski som kom, och han medförde en inbjudan till bröllop i Stockholm vid trettondagstid 1597 g. st. Hans inlaga var hållen i skarpt förebrående ordalag, då han erinrade om alla tillrustningar och besvär för bröllopet, som konungen, i överensstämmelse med äktenskapsfördragets ord, hade velat hålla före utgången av år 1596. *Ty konungen betraktade fördraget som avslutat och i sin föreliggande form bindande*, då brandenburgarna icke iakttagit terminen för ändringsförslag och ratifikation.³ Men Joakim Fredrik undvek att gå in på det spørsmålet, ursäktade sig bara med sin sons sjukdom och bad om uppskov med bröllopet till 14 dagar efter påsk 1597. I fortsättningen lovade han också att själv antaga inbjudan till bröllopet, som utsattes till söndagen Cantate den 24 april 1597 i Stockholm. Äktenskapsfördraget skulle ratificeras av en brandenburgsk beskickning till Polen till trettondagen. Detta besked meddelade Arciszewski också kurfursten i Grunitz.⁴ Denne tackade nej till inbjudan till bröllopet. På Arciszewskis förfrågan om kurfurstens mening rörande det unga fursteparets residens, svarade Johan Georg tämligen skarpt, att han i varje fall inte ämnade avstå en tum land, han hade allt för många barn att själv försörja.⁵ De följande försöken att få kurfursten med i beskickningen till ratifikationsdagen misslyckades också, och då undvek även Georg Fredrik att delta i legationen.

¹ Joakim Fredrik t. Sigismund Frederiksborg ¹⁹/₉ 1596, konc. i 9: 13 a II. Dens. t. Tarnowski o. Sapieha, mut. mut., samtidigt, konc. ibid. Dens. t. Meckbach ¹⁸/₉ 1596, konc. i 9: 13 b. I sitt svar beklagar Meckbach förtrytsamt detta beslut. Nu berättades från Prag, att änkedrottningen låge i själätaget. Stora möjligheter försattes. Meckbach t. Joakim Fredrik s. d., konc. i 9: 13 b i.

² Joakim Fredrik t. Sigismund ¹⁷/₁₀ 1596, konc. 9: 13 a II. Jfr dens. t. fröken Anna ⁷/₁₀ 1596, konc. ibid.

³ Sigismunds kreditiv för Arciszewski t. Joakim Fredrik ej bevarat, t. kurfurst Johan Georg ²⁹/₉ 1596, orig. i 9: 13 d 1, o. t. Georg Fredrik samtidigt, orig. i 7: 44. Arciszewskis inlaga t. Joakim Fredrik Wolmirstedt ²⁸/₁₀ 1596 orig. i 9: 13 a II.

⁴ Joakim Fredriks resolution ²⁰/₁₀ 1596, avskr. i 9: 13 a II. Jfr Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²⁹/₁₀ 1596, orig. i 7: 44.

⁵ Arciszewskis proposition hos kurfursten s. d., orig. i 9: 13 d 1; datum torde vara detsamma som recessdatum på kreditivet ⁵/₁₁ 1596. Kurfurst Johan Georgs resolution ⁶/₁₁ 1596, avskr. ibid.

Återigen fick Joakim Fredrik ensam föra spelet vidare.¹ Sigismund hade visserligen med hänsyn till kommunikationsförhållandena i Sverige uppskjutit bröllopet till 25 maj, men det tycktes inte finnas någon möjlighet att begära uppskov med ratifikationsdagen.² Till sist utsåg Joakim Fredrik sin vicekansler Johan von Löben att fullgöra beskickningen till Warschau. Men denne blev fördröjd av sin herres sista försök att beveka kurfursten och anlände till Sigismunds, de polska kanslerernas, Wolskis, Arciszewskis och Skrzetuckis förargelse först hän emot riksdagens slut. Markgreven Georg Fredrik hade till riksdagen skickat två av sina råd för att befordra en förmånlig uppgörelse i frågan om det piltiska stiftet, men de fingo inte komma till förhandling, förrän v. Löben anlät. Den polska diplomaten använde alla möjligheter att utöva påtryckning på hohenzollrarna för att frampressa en lösning av giftermålsfrågan i sitt intresse.³ Det var i själva verket en mycket vansklig förhandling, som von Löben fått sig anförtrodd.

I äktenskapskontraktet av februari 1596 stadgades, att Jägerndorf skulle sättas som livgeding och att brandenburgarna skulle, mot pant i Jägerndorf och Brandenburg, försäkra det unga paret, som skulle residera i Johan Georgs del av Strassburg, om räntan av, tillsammans med hemgiften, 240,000 daler. Om Johan Georg miste Strassburg skulle han försäkras om ett annat regemente. Osämjan

¹ Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ¹⁸/₁₁ 1596, orig. i 7: 44. Dens. t. kurfurst Johan Georg samtidigt, orig. i 9: 13 d r. Kurfursten t. Joakim Fredrik ⁶/₁₃ 1596, orig. i 9: 13 a II. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ⁵/₁₂ 1596, orig. i 7: 44. Dens. t. kurfursten samtidigt, orig. i 9: 13 d r. Kurfursten t. Meckbach ⁸/₁₂ 1596, avskr. ibid. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ¹⁵/₁₂ 1596, orig. i 9: 13 a II.

² Sigismund t. Joakim Fredrik ⁵/₁₂ 1596, orig. i 9: 13 a II. Jfr hertig Carl t. dens. Arboga ²¹/₂ 1597, orig. i 9: 13 c. — I Sverige hade frågan om brölloppstillrustningarna nu blivit ett led i den stora tvisten. Hertig Carl klagade över att Sigismund ömsom beordrade honom att hålla bröllop, ömsom att inte alls befatta sig med saken — det sista är en tillämpning av Sigismunds uppdrag åt rådet att handha regeringen. Carl t. Anna Västerås ¹⁰/₂ 1597, t. Sigismund Arboga ¹⁹/₂ 1597, Hertig Carls registratur 1597, RA. I brev till Anna ²⁰/₂, ibid., skickar Carl som bilaga avskr. av brevet till Joak. Fredrik. Då Peder Brask i mars reste till Polen hade han i Carls uppdrag också att förhandla om bröllopet och brudskatten. Carls memorial för denne av Örebro ¹⁵/₃ 1597, ibid. Jfr N. E d é n, Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602 (HT 1901), s. 193. Också de svenska riksråden avstyrkte bestämt planen på ett bröllop i april. I rådets för Arbogariksdagens historia så viktiga brev till Erik Gustafsson (Stenbock) Bro ²⁰/₂ 1597 meddelas utförligt besked därom. Under nuvarande oroliga förhållanden kunde brudskatten icke upptagas. Det var på uppmaning av Carl de avrätt från bröllopet men de hade tillfogat andra skäl. Samtidig avskr. av brevet med egenh. PS av Erik Sparre i Ep. s. 47, KB.

³ Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²⁰/₁₂ 1596, orig. i 7: 44. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ¹⁷/₁ 1597, konc. ibid. Dens. t. regeringsråden i Preussen samma dag, konc. ibid. Joakim Fredrik t. Sigismund ¹/₁ 1597, konc. i 9: 13 c. Dens. t. Tarnowski, Sapieha, Wolski och Arciszewski mut. mut., ²/₁ 1597, konc. ibid. Dens. t. Georg Fredrik ⁹/₁ 1597, konc. ibid. Preussiska ombuden i Warschau voro Ch. v. d. Dehle o. J. Myrander. Deras relation, dat. Königsberg ⁹/₃ 1597, orig., i 7: 44, är en huvudkälla. Sapieha t. Joakim Fredrik ¹⁰/₂ 1597, orig. i 9: 13 c.

med kurfursten gjorde detta fördrag omöjligt att uppfylla. Utan honom kunde hohenzollrarna icke ställa tillräckliga säkerheter. Ännu viktigare var emellertid, att en överenskommelse utan hans medverkan vore ett prejudicerande brott mot det Achillæiska familjefördraget. Man har svårt att värja sig mot tanken, att Joakim Fredrik i själva verket icke ogärna såg uppskovet med avgörandet i väntan på sin gamle faders frånfälle. En förtvivlad situation kunde emellertid tvinga honom att ge efter för de polska påtryckningarna och ensam ratificera. För att kunna göra detta måste han ha Georg Fredriks tillåtelse att vid Strassburgs ev. bortfallande få sätta Jägerndorf som på en gång residens och livgeding. Vidare måste Sigismund förmås att nöja sig med en sådan disposition. Till sist måste han övertyga Sigismund om nödvändigheten av att ge efter på kravet rörande försäkring i hela Brandenburg, om Jägerndorf indroges till böhmiska kronan — en sådan försäkran kunde ju i den aktuella situationen icke presteras. Det var en ändring på den punkten, som var huvudmålet för Johan von Löbens ratifikationsbeskickning på senvintern 1597.¹

Det blev en utomordentligt dramatisk förhandling, vars enskildheter, hur intressanta de än äro, det här är omöjligt att skildra. De polska underhandlarna, Tarnowski, Wolski och Skrzetucki, pressade hårdast preussarna, som ju voro mest sårbara för polskt hot, och dessa bearbetade i sin tur v. Löben i polskt intresse. Polackerna hävdade med enträgenhet, att 1596 års traktat, sedan fatalietiden försuttits, vore bindande, ja, att den t. o. m. godkänts av Joakim Fredrik, då denne i brev till Sigismund uttalat sin glädje över Meckbachs framgångsrika beskickning. Gentemot detta hävdade v. Löben, att fördraget vore bindande endast såsom äktenskapslöfte. Alla övriga bestämmelser kunde underkastas granskning. Då han ville lägga fram utkast till helt nytt fördrag, hindrade honom preussarna: det skulle av Sigismund uppfattas som en grov kränkning. I stället gingo hohenzollrarna in för en justering av överenskommelsen genom ett bifördrag. Sakligt gällde förhandlingen främst frågan om försörjningen, om nu försäkran i hela Brandenburg bortföle. Jägerndorf betraktades av polackerna som under alla förhållanden för litet. Om Anna bleve sittande där som änka med omyndiga barn, hade ju barnen sedan intet att själva ärva och besitta i moderns livstid. De drogo fram Joakim Fredriks brev från maj 1595, där han talt om

¹ Joakim Fredriks instruktion för v. Löben $\frac{7}{2}$ 1597, avsk. i 9: 13 c. Därhos ligga konc. till kreditivbrev t. Sigismund, $\frac{9}{2}$ 1596, t. Tarnowski, Sapięha o. Skrzetucki s. d. t. Wolski o. Arciszewski $\frac{9}{2}$ 1596, t. de preussiska sändebuden samma dag.

Beeskow och Storkow, och kallade också detta ett löfte. I denna situation gjorde hohenzollrarna en kompromiss. v. Löben överskred sin instruktion och lovade att hos Joakim Fredrik utverka, att denne skulle låta sonen Johan Sigismund utge en revers på dessa bägge herrskap till de ev. barnen av hans bror Johan Georg och Anna av Sverige för den händelse att modern som änka skulle överleva barnens uppväxtår. Slutgiltig ratifikation skulle ske genom en polsk beskickning till Brandenburg. Bröllopet uppsköts till sista juli 1597. Denna kompromiss underskrevs även av de preussiska gesanterna, som därmed också överskredo sina befogenheter.¹

Om det svenska ståthållarskapet stod intet nämnt i detta nya fördrag. Föga hade också nämnts därom under förhandlingarnas gång. Men v. Löben fick med sig hem brev från Arciszewski om konungens planerade resa till Sverige under sommaren. Då vore det, skriver denne, rådligt att bevaka den förmån, som Sigismund genom honom muntligen utlovat. Så förvirrad som förhandlingen hade varit, icke minst till följd av förtrytelsen över alla dröjsmål Joakim Fredrik förorsakat, hade man inte kunnat ta upp den saken till behandling. Arciszewski ville skjuta all skuld på brandenburgaren själv.²

Genom den nya överenskommelsen var saken ännu en gång återförvisad till de hohenzollernska furstarnas inbördes överenskommelse. Det skulle emellertid visa sig, att en sådan icke stod att åstadkomma. Johan Sigismund vågade, av hänsyn till farfadern, icke lämna reversal på Beeskow och Storkow, och under sådana förhållanden var också Georg Fredrik ovillig att ge sin medverkan. Förgäves bad Joakim Fredrik honom utfästa Jägerndorf till residens och i någon annan form ordna frågan om livgeding. Ytterligare förvärrades situationen av utvecklingen i Strassburg, där pretendenten Karl av Lothringen lyckades få till stånd en överenskommelse med kejsaren, varigenom markgreve Johan Georgs ställning i stiftet blev ohållbar.³

¹ Utom de preussiska gesanternas huvudrelation (s. o. s. 34, not 3) v. Löbens huvudrelation Wolmirstedt ¹⁷/₈ 1597, orig. i 9: 13 c, o. dess många bilagor; v. Löben t. Joakim Fredrik Warschau ⁹/₈ o. ¹⁴/₈ 1597, bägge orig. ibid., o. ²⁷/₈ o. ²⁰/₈, orig. i 9: 13 c 2. Joakim Fredrik t. v. Löben ²⁹/₈ o. ²¹/₈ 1597, bägge orig. i 9: 13 c. Dens. t. Sigismund ²²/₈ 1597, orig. ibid. Det blev såsom inaktuellt aldrig framlämnat. Det brandenburgska orig. av den nya traktaten ligger i 9: 13 c. v. Löbens koncept från Warschau ligger i 9: 13 c 2.

² Arciszewski t. Joakim Fredrik Warschau ³/₄ 1597, orig. i 9: 13 c. Jfr Sapieha t. dens. ²⁰/₈ 1597 o. Wolski t. dens. ¹/₄ 1597, bägge orig. ibid.

³ Joakim Fredrik t. Sigismund ¹⁸/₄ 1597, konc. i 9: 13 c. Dens. t. Georg Fredrik samtidigt, orig. i 7: 44. Dens. t. Wolski o. Arciszewski mut. mut., ²⁰/₄ 1597, konc. i 9: 13 c. Dens. t. Tarnowski, Sapieha o. Skrzetucki mut. mut., ¹⁹/₄ 1597, konc. ibid. Dens. t. Georg Fredrik ³/₅ 1597, orig. i 7: 44. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ¹²/₈ 1597, orig. i 9: 13 c. Joakim Fredriks instruktion för Meckbach på resa t. Georg Fredrik ¹²/₈ 1597, orig. i 9: 13 c; kreditiv av ¹²/₈, orig. i 7: 44. Georg Fredriks resolution ²²/₈ 1597, konc. i 7: 44. Om motreformationens seger i Strassburg se R i t t e r, a. a., s. 155.

För att besvärja stormen anhöll Joakim Fredrik hos Sigismund om ännu ett uppskov med bröllopet.¹ Att Sigismund utan vidare beviljade detta, får väl tillskrivas den kritiska situationen i Sverige. Det överensstämde också helt med hertig Carls önskningsar. Då denne fått Sigismunds besked om den nya överenskommelsen, skrev han omedelbart till Joakim Fredrik, betygade sin villighet att rusta till bröllop i Sverige men begärde på grund av tidens korthet och oron i riket uppskov till sista augusti.²

Redan i slutet av april månad avreste Johannes Skrzetucki från Warschau på sin långa ratifikationsbeskickning — detta sista utslag av Sigismunds stora iver om det brandenburgska äktenskapet.³ Han hade i uppdrag att framtvinga ratifikation av Warschaufördraget under sådana villkor, att Anna Vasa under sitt änkestånd skulle vara försäkrad om Jägerndorf och dessutom ha möjlighet att försörja sina barn. Vidare skulle han fordra bestämd överenskommelse om bröllopet samt gemensam inbjudan till alla riksfurstar. På dessa krav kunde Joakim Fredrik endast svara med en hänvisning till markgreve Georg Fredrik, och dit styrde polacken

¹ Uppskovet beviljas av Sigismund i brev t. Joakim Fredrik med datum 7 maj 1597, orig. i g: 13 c. I brev av ¹⁷/₆ skriver Joakim Fredrik t. Sigismund, att bröllopet i Sverige lämpligen kan hållas omedelbart efter hans dotter Anna Katarinas bröllop i Köpenhamn, så att markgreven Johan Georg endast har att resa vidare med samma följe. Därhos följer ett brev från markgreve Johan Georg t. Sigismund Strassburg ¹⁶/₂₈ maj 1597, avskr. ibid. På detta återoppar sig Sigismund i sitt brev. Detta är således feldaterat, skall vara: 7 juni. Jfr även markgreve Johan Georg t. Anna Vasa Strassburg ²⁴/₅ n. st. 1597, avskr. i g: 13 c.

² Hertig Carl t. Joakim Fredrik Kalmar ¹⁷/₆ 1597, orig. i g: 13 c. Beträffande oroligheterna skriver han: »Zw deme auch allerhand vnordnungen eine Zeithero alhie in diesem königreich eingeriessen, Welche sich durch etliche neue Regenten, die sich in etlichen Prouincien alhie eingedrungen, vnd sich vns entgegen setzen thäten, geursacht haben, Das wir also zw abschaffung derselbigen, vnd vorkommung allerhand vnruhe vnd weitleufigkeit, so darher entstanden sein wurden, wie leider in Finland geschehen noch antzvnnder, zw der Kon: Maytt: vnd dieses vnser geliebten Vatterlandes Wollfart vnd auffnemen, in bemuehung seindt.» — Om bröllopsföljet färdas genom Danmark, vill hertigen avhämta det sjövägen i Avaskär. Joakim Fredrik fick detta brev, just då han avfärdat Skrzetucki, och svarade med en hänvisning till kommande förhandlingar med denne. Joakim Fredrik t. hertig Carl ¹⁷/₇ 1597, konc. i g: 13 c. Samtidigt hade Carl skrivit till margreven Johan Georg. Brevdragaren, Christoffer v. Zipterode, hade med sig tillbaka också brev från denne till Carl o. till Anna. Carl t. Anna Stockholm 2 aug. 1597. Hertig Carls registratur 1597, RA. Konc. till Johan Georgs brev till Anna Vasa ¹⁴/₇ 1597 ligger i g: 13 c. — För Anna framställde Carl saken som om skickade han ut Zipterode, först då det blev klart, att markgreven knappast skulle kunna inträffa till början av augusti. Han hade nämligen icke delgivit henne sin egen begäran om uppskov till sista augusti. I stället hade han utverkat hennes godkännande av att alla tillrustningar uppskötas i avvaktan på att lugnet i riket återställdes. Carl t. Anna ²⁹/₅ o. ²/₇ 1597, Hertig Carls registratur 1597, RA.

³ Sigismunds kreditiv t. Joakim Fredrik, Georg Fredrik o. markgreve Johan Georg, mut. mut., ¹⁹/₄ 1597, alla i orig. i resp. g: 13 c, 7: 44 o. g: 13 d 2. Jfr Tarnowski t. Joakim Fredrik ³/₄ 1597, orig. i g: 13 c.

närmast färdens.¹ Men den gamle markgreven har blivit varskodd och givit sig av till Bayreuth med besked att alla gesanter, som möjligen kommo, skulle få vänta, samt skickade sitt råd dr. Caspar Brandtner till Skrzetucki. Men denne vägrade att avge sina andraganden annat än direkt till markgreven.² Till sin bittra förtvylse fick han då vänta ända till in i september månad, endast en dagsresa från markgrevens hovläger. Först efter påminnelser från sina preussiska råd och efter en enträgen beskickning från Joakim Fredrik kunde denne förmås avge det enda besked, som numera var möjligt: ett medgivande. Det stod ju för honom själv liksom för preussiska regeringsrådet och för administratören i Halle klart, att allt annat vore att alldeles uppge strävandena efter *favor regis* — endast så låter sig markgreven Georg Fredriks förtvylade undanhållande förklaras. Mot en ekonomisk säkerhet från Joakim Fredriks sida för de territoriella uppostringar, som detta innebar, underskrev Georg Fredrik äktenskapskontraktet, och Skrzetucki kunde efter månaders väntan återvända till Halle.³ Men där hade han också otur. Joakim Fredrik var bortrest, och Skrzetucki måste skriva till honom. Svaret dröjde inte alls särskilt länge, men det hindrade inte, att polacken var fruktansvärt upprörd och hotade med konungens onåd. Kallad till markgreven fick han äntligen fördraget undertecknat också av denne och överenskom preliminärt om bröllop i Stockholm i april månad 1598. Sålunda tillfredsställd fortsatte han till kurfursten i Berlin.⁴

Där hade han emellertid ingen framgång. Efter en tids ytterligare väntan och en rätt upprörd förhandling fick han besked, att

¹ Skrzetuckis proposition s. d., avskr. i 7: 44 som bilaga till Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ³/₇, 1597, orig. i 7: 44. Joakim Fredriks resolution är endast känd genom referat i detta brev.

² Adam v. Wildenstein t. Georg Fredrik ¹⁰/₇, 1597, orig. i 7: 44. Georg Fredrik t. Skrzetucki ¹²/₇, 1597, konc. ibid. Brandtner t. Georg Fredrik ¹²/₇, 1597, orig. ibid.

³ Regeringsråden i Preussen t. Georg Fredrik ³/₈, 1597, orig. i 7: 44. Des. t. Joakim Fredrik ⁶/₈, 1597, orig. i 9: 13 d 2. Ansbachska råden t. Georg Fredrik ¹⁰/₈, 1597, orig. i 7: 44. Adam Ganz v. Putlitz t. Georg Fredrik ²⁶/₈, 1597, orig. ibid. Joakim Fredriks instruktion för denne är ej bevarad. Georg Fredriks resolution t. Skrzetucki ²/₉, 1597, avskr. i 9: 13 d 1. Georg Fredrik t. Sigismund samtidigt, konc. i 7: 44. Jfr Meckbach t. Joakim Fredrik ¹²/₉, 1597, orig. i 9: 13 d 2.

⁴ Meckbach t. Joakim Fredrik ¹⁵/₉, 1597 s. föreg. anm. Skrzetucki t. dens. ²⁶/₉ n. st. 1597, orig. i 9: 13 d 2. Meckbach t. dens. s. d., utskrift utan datum i 9: 13 d 2, ej avsånt såsom inaktuellt, då markgrevens brev kom. Joakim Fredrik t. Skrzetucki ¹²/₉, 1597, konc. ibid. Skrzetuckis muntliga proposition, nedteckning, konc. i 9: 13 d 1. Joakim Fredriks resolution ²⁵/₉, 1597, konc. i 9: 13 d 2. Johan Sigismund o. Johan Georg voro hos fadern o. underskrevo tillsammans med denne fördraget. Joakim Fredrik förbehåller sig att få bestämt besked av Sigismund och av hertig Carl rörande bröllopsdagen, så att han icke utfärdade inbjudningar förgäves. Han anholder också om fartyg för sonens överfart. Joakim Fredrik t. Sigismund, fröken Anna o. hertig Carl, mut. mut., ²⁵/₉, 1597, konc. i 9: 13 d 2. Dens. t. Georg Fredrik ²⁶/₉, 1597, orig. i 7: 44.

kurfurst Johan Georg under hänvisning till sina tidigare beslut icke ämnade underskriva äktenskapskontraktet.¹ Med detta sista besked fick så Skrzetucki efter sex månaders förhandlingar återvända till Polen. Där hade under hans frånvaro det politiska förhållandet till Sverige kommit att skjuta frågan om det brandenburgska äktenskapet i bakgrunden — därom vittnar icke minst det förhållandet, att Skrzetucki under sin långa resa tycks ha fått endast få påminnelser. Kring Sigismund hade numera samlat sig en vidare krets av de svenska riksråden. Genom dem bättre informerad om det vanskliga läget i arvriket måste Sigismund ha insett, att han inte kunde lyckas bemästra situationen genom en glad kupp sådan som det planerade hohenzollernska ståthållarskapet. Detta finge därför anstå, tills den svenska frågan i sin kärnpunkt lösts genom långt mera vittsyftande åtgärder: genom ett krigståg i syfte att oskadliggöra usurpatorn. Det visar sig, att konungen och hertig Carl samtidigt hänvände sig till markgreve Joakim Fredrik om uppskov med det furstliga bröllopet. Det är därvid anmärkningsvärt, att hertigen, som ju in i det sista ville upprätthålla fiktionen, att hans handlande vore jämlikt lag och rätt och åsyftade också konungens bästa, endast begärde ett kortare uppskov. Han skrev i början av december, att han då ännu inte fått någon underrättelse från konungen om bröllop på våren. Emellertid ville han av hänsyn till kommunikationsförhållandena uppskjuta förmälningen till den 11 juni.²

Var sålunda hertigens handlingssätt åtminstone formellt fullt korrekt både mot Sigismund och mot hohenzollrarna, måste konungens betraktas som rätt uppseendeväckande. Då han på vintern 1597—98 skickade Samuel Laski till Sverige, gav han denne i uppdrag att hos hertig Carl begära den kungliga frökens snara överlämning till Polen med utrustning och kungligt följe — ty bröllopet skulle äga rum vid det polska hovet i början av 1598. Om Skrzetuckis

¹ Joakim Fredrik t. kurfursten ²⁶/₉ 1597, orig. i 9: 13 d 1. Enl. ant. a tergo på detta brev var kurfursten borta, men Skrzetuckis andragande, konc. ibid. — De kurfurstliga råden föredrogo ärendet för kurfursten ö. fingo hans nekande resolution. Denna vågade de icke utan vidare överlämna utan skickade en deputation av tre råd till Halle för att meddela Joakim Fredrik om detta för förhållandet till Sigismund riskabla beslut. Dessa överlade med Johan Sigismund, v. Löben o. a. om möjligheten att genom en särskild beskickning motverka all offension men beslöto att endast överlämna svaret som det var. v. Löbens protokoll över dessa förhandlingar i 9: 13 d 2. Kurfurstens resolution ⁸/₁₀ 1597, avskr. i 9: 13 d 1. Jfr Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ¹⁵/₁₀ 1597, orig. i 7: 44. Skrzetucki t. v. Löben Berlin ¹⁹/₁₀ 1597, avskr. därhos.

² Hertig Carl t. Joakim Fredrik ¹⁰/₁₁ 1597, orig. i 9: 13 d 2. Jfr Carl t. Anna 9 dec. 1597, Hertig Carls registratur 1597, RA. Jfr en ny förfrågan före Laskis ankomst: Carl t. Joakim Fredrik ²⁴/₁ 1598, orig. i Rep. 9. Nr. 5 a 2, *G. St. A. Berlin*. Jfr T u n b e r g, a. a., I, s. 83, not 2.

överenskommelser med brandenburgarna nämndes i denna instruktion intet.¹ Hertig Carl lät i sinom tid svara undvikande — det vore svårt att på senvinterns och vårens besvärliga färdevägar låta den unga fröken företa en så lång resa. Icke dess mindre förberedde han — helt visst i avsikt att intet försumma av formell lojalitet — hennes utrustning och avfärd.² Så långt kan Sigismunds handlingssätt förklaras som en önskan att försäkra sig om hennes politiskt så dyrbara person och därmed om möjligheten att oberoende av hertig Carl fullfölja giftermålet, gärna som en förberedelse till den stora aktionen mot Sverige. Märkligt måste ur en sådan synpunkt konungens nästa steg te sig. Då han vid nyår åter en gång skickade Johannes Skrzetucki runt de hohenzollerska hovlågren, hade denne i uppdrag, icke att inbjuda till bröllop i Polen men väl att begära uppskov med förmälningen på obestämd tid — tills de oroliga förhållandena i Sverige hunne ordna sig.³ Jämfört med detta Skrzetuski uppdrag ter sig syftmålet med Laskis beskickning på denna punkt som ett försök att, med giftermålet som svepskäl, rädda konungens syster ur Sverige före den stora stormen. Tar man hänsyn till den kungliga planen att redan till pingsten 1598 vara i Sverige och till Laskis sena avfärd, syns emellertid detta handlingssätt likafullt svärförståeligt. Det är ju uppenbart, att en snar förmälning — redan på vintern —, om den varit möjlig, skulle ha förstärkt konungens ställning, då han begärde

¹ Instruktionen är daterad ²⁰/₁₀, då Skrzetucki knappast kan ha varit tillbaka vid hovet. Jfr Tunberg, a. a., s. 38, not 4, o. s. 81 med not 7. Emellertid hade man ju haft tid att komplettera den på denna punkt före avresan. Jfr Tunberg, a. a., s. 49 med not 1. I stället bekräftades instruktionen genom breven t. hertig Carl samt t. Gustaf Banér och Ture Bielke, s. d. dec. 1597, Sig. Reg., RA. Jfr Tunberg, a. a., s. 81, anm. 7. — Jfr även Erik Sparres motsvarande ärende hos Kristian IV, se K. Pira, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600 (1895), s. 85, not 1.

² Se de ställen, som anföras av Tunberg, a. a., s. 82, not 1. — Man får icke förbise, att hertigen måste företaga dessa förberedelser också av hänsyn till fröken Anna, som stod i korrespondens med konungen. Kort tid efter Laskis avresa fick Carl från Sigismund ett direkt meddelande om att bröllopet skulle ske i Polen — redan i slutet av april. Trots den korta tiden vidtog han åtgärder för överresa. Ett fartyg — skeppet Näktergalen — och några pinkor utses. Kamrerarna i Stockholm få order att undersöka vad som finns av smycken och kläder. Carl t. Anna ⁵/₄, t. kamrerarna ¹⁸/₄, t. Axel Ryning ²¹/₄ 1598, Hertig Carls registratur 1598, RA. Men samtidigt söker han att på allt sätt få Anna att uppskjuta resan. Han underrättar henne i den avsikten om ryktet att drottningen alvidit. Carl t. Anna ⁹/₄ 1598, ibid. Vidare uppfordrar han henne att låta uppgöra en detaljerad förteckning över allt lösöre, kläder och smycken, som hon skall ta med sig, då det ju enligt pacta dotalia skall återfordras till Sverige, om hon avlider utan bröstsvingar. Carl t. Anna ¹⁴/₄ 1598, ibid. Anna vidhåller avsikten att resa. Först då säkra underrättelser om Sigismunds rustningar inlöpa, ändrar hon sig. Just samtidigt anmälde Carl att alla tillrustningar för hennes avresa voro klara. Carl t. Anna ²⁵/₄, ⁴/₅, ¹²/₅, ¹⁹/₅ 1598, ibid.

³ Sigismunds biinstruktion för Skrzetucki s. d., avskr. i 9: 13 d 2. Jfr om Skrzetucki Almquist, Bidrag etc., s. 13 med not 1. Om dennes huvudärenden se detta arbete passim. Skildringen är dock icke fullständig. Jfr vidare Tunberg, a. a., s. 83, not 2. Jfr Almquist, a. a., s. 13, r. 9—10, med s. 9, r. 2—3.

sina hohenzollernska länsfurstars hjälp mot hertig Carl. Men tronskiftet i Berlin och konungens på grund av den förestående svenska resan ömtåliga ställning i Polen måste ha givit det brandenburgska giftermålets polska och påvliga vedersakare anledning till större aktivitet och samtidigt förmånligare taktiskt utgångsläge. Då konungen genom Skrzetucki endast begärde uppskov på obestämd tid och då han icke officiellt underrättade den presumtive brudgummen om planen på Annas färd ur Sverige, måste detta helt visst betraktas som en eftergift åt Malaspina och dennes polska anhang. Å andra sidan bevarade han genom uppskovet alla framtida möjligheter och undvek, såvitt möjligt, att väcka misstämning i Berlin och Ansbach, detta allrahelst som också den nye kurfursten, oviss om sin ställning i arvländerna och genom mågen i Köpenhamn underrättad om den svenska konfliktens räckvidd, icke ogärna avvaktade lägets stabilisering, både i Brandenburg och i Sverige.¹ Helt visst var det bakom ryggen på Malaspina och den katolska aktivismen som Sigismund icke dess mindre lät varsko brandenburgarna om Laskis uppdrag och dessutom inbjöd markgreven Johan Georg att delta i resan till Sverige.

Då Johannes Skrzetucki, åter i Berlin efter sin resa runt hoven i Torgau, Ansbach och Marburg, fick sin resolution av kurfursten Joakim Fredrik, lämnade denne åt Sigismund att efter eget skön utse *plats* och tid för bröllopet; brandenburgarna skulle rätta sig därefter.² Kurfursten hade alltså reda på, att Sigismund planerat ett bröllop i Polen. Därmed förhöll det sig på följande sätt. På sin resa till Sverige i slutet av december 1597 sökte Samuel Laski upp Andreas Fabricius i Königsberg, och berättade då också om sina ärenden i Sverige. Samtidigt meddelade han, att Sigismund till pingst skulle vara i Sverige, och föreslog ivrigt, att markgreven Johan Georg då, vare sig bröllopet kommit till stånd eller ej, skulle följa med

¹ Denna teckning av läget grundar sig främst på en klarsynt promemoria av preussiska rådet Johan Myrander, en god kännare av de polska förhållandena. M. besökte i okt. 1598 Ansbach och avgav då ett utlåtande om läget. Detta utlåtande utgår helt från ställningen före Sigismunds avresa, ty vid dess utarbetande hade ännu inga underrättelser från Sverige nått Königsberg eller Ansbach. Det ligger i utdrag i 9: 13 c 3, dat. 9/10 1598. Jfr Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ^{20/12} 1598, orig. ibid. — Då Sigismund tackade för Joakim Fredriks kondoleanser med anl. av drottning Annas död, meddelade han, att han skulle skriva ytterligare besked ang. bröllopet efter sin hemkomst till Sverige. Sigismund t. Joakim Fredrik ^{24/4} 1598, Sigismunds tyska registratur 1597—1600, RA. Orig. ej bevarat. Om det kommit Joakim Fredrik tillhanda före ^{18/6} är ovisst.

² Joakim Fredriks resolution ^{18/6} 1598, avskr. i 9: 13 d 2. Med det av Almqvist, a. a., s. 21, not 1, nämnda konc. avses förmodligen en avskr. i vol. Rep. 9. Nr 5 a 2, G. St. A. Berlin. Jfr vidare Joakim Fredrik t. Sigismund ^{16/1} 1598, avskr. i 9: 13 b; Skrzetucki t. Joakim Fredrik ^{20/4} 1598, orig. i 9: 13 d 2.

konungen och därigenom få möjlighet att omedelbart tillträda ståt-hållarskapet över Sverige. Han menade, att den unge markgreven själv skulle anmäla sig hos Sigismund. Det framgår av vad han i övrigt har att berätta, att han talade på kungligt uppdrag.¹

Redan långt innan Skrzetucki hade fullgjort sin vidlyftiga beskickning i Tyskland, var Laski på återväg från Sverige. Då han passerade genom Preussen, skrev han till Fabricius om sin beskickning och återkom till hur nödvändigt det var, att den unge markgreven följde Sigismund till Sverige för att med vapen i hand erövra sin brud.² Och åter i Warschau fullföljde Laski denna linje. I mitten av april skrev Sigismund en direkt inbjudan till markgreve Johan Georg, som emellertid avböjde under hänvisning till sjuklighet.³ Innan detta besked nått det kungliga hovlägret, hade ytterligare påminnelser utgått från den nitiske Laski.⁴ Och innan den kungliga flottan gav sig av från Danzig, skrev Laski en ny uppmaning. Markgreven borde, så snart han hört om Sigismunds framgång i Sverige, fortast möjligt komma efter för att fira bröllop.⁵ Samtidigt skrev Skrzetucki lugnande, att Sigismund, så snart han pacificerat Sverige, skulle meddela sig med det kurfurstliga huset om tid och rum för bröllopet.⁶

Helt visst var man inom detta hus fast beslutet att också fortsättningsvis hålla sig helt utanför konflikten mellan Preussens läns-herre och dennes arvrrike. Endast så långt Sigismunds nödläge kunde framtvinga ett gott köp av försäkran på det omstridda länet, var det

¹ Fabricius t. Georg Fredrik ^{20/12} 1597, orig. i Rep. 7, Nr. 125 a., *G. St. A. Berlin*. Dens. mut. mut. t. kurfurst Johan Georg orig. i Rep. 7, alte Abt. Nr. L. 8, *ibid.* Här ligger alltså brevet t. kurfursten bl. de ansbackska kansliakterna, brevet t. Georg Fredrik däremot i en senare tillkommen sammelvolyt av brev från Samuel Laski. — Laski har i övrigt haft ytterst intressanta uppdrag rörande den samtida beskickningen i Danmark.

² Laski t. Fabricius s. r. ^{21/3} 1598, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. L. 8. *G. St. A. Berlin*, med rec. ^{27/8}: » multa . . . bona possunt sponso, ac totj domuj eunire . . . scribere, de his periculosum . . . ».

³ Vi känna denna episod endast genom Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ^{21/8} 1598, orig. i 9: 13 d 2. Såväl kansliakterna från Jägerndorf som Johan Georgs brev t. fadern, vilka senare förvaras i *Brandenburg-Preussisches Hausarchiv, Berlin*, äro endast sporadiskt bevarade.

⁴ Laski t. Joakim Fredrik ^{29/4} 1598, orig. i 9: 13 e 5. Dens. t. Georg Fredrik, mut. mut., (tysk version) i Rep. 7, Nr. 125 a., *G. St. A. Berlin*. Jfr *T u n b e r g*, a. a., s. 49, anm. 1. Laski föreslår, att markgreven skall ta med sig ett följe om 100 soldater. Dens. t. Joakim Fredrik ^{12/8} 1598, orig. *ibid.* Här talar Laski om att Erik Sparre äger känedom om planerna. Jfr *T u n b e r g*s tolkning, a. a., s. 24 med not 5.

⁵ Laski t. Joakim Fredrik ^{28/7} 1598, orig. *ibid.*

⁶ Skrzetucki t. dens. o. mut. mut. t. Johan Georg ^{21/7} 1598, bägge orig. i 9: 13 d 2. I maj skrev Johan Georg till Sigismund och bad om en häst, som denne emellertid inte kunde sända. Sigismund ursäktar sig mycket hövligt. Sigismund t. Johan Georg 8 juni 1598. Sigismunds ty. registratur 1597—1600, RA. Om den furstliga sedvanan att be grannar och fränder om hästar se t. ex. *G. F i n c k*, *Die Entwicklung des Lübecker Marstalloffiziums* (*Zeitschrift d. Ver. f. lübeckische Geschichte u. Altertums-kunde* XXV, 1929).

ett hohenzollernskt intresse att stödja konungen. I det syftet beviljades under sommaren 1598 lån, durchmarscher och leveranser. I det syftet var det också, som den ryktbara medlingsaktionen företogs under brandenburgsk ledning.¹ Då Joakim von Winterfeldt drog till Sverige med sina preussiska och mecklenburgska meddelegerade, hade han också i uppdrag att söka upp fröken Anna. Till henne skulle han överlämna brev från kurfursten och från markgreve Johan Georg samt »zue angedechtnis, wie in solchen fellen breuchlich» ett smycke.² Genast efter ankomsten till Kalmar skrev brandenburgaren till fröken Anna men fick svar, att hon inte förrän efter Sigismunds ankomst ville inlåta sig på några förhandlingar. Vid ankomsten till Barösund fick gesanten igen besked att vänta. Sedan kom den dramatiska medlingsförhandlingen emellan. Först inför sin avresa i början av september tog han enträget upp saken men fick endast undvikande svar. Då skickade han kurfurstens, kurfurstinnans och markgreve Johan Georgs brev jämte ett eget, där han bad om tillåtelse att få överlämna fästmansgåvan. Men den kungliga fröken skickade dem obrutna tillbaka. Klagomål hos konungen, Laski och Erik Sparre hjälpte inte. Förbittrad meddelade v. Winterfeldt kanslern, att han inte tänkte göra några fler försök att komma i kontakt med fröken Anna.³

Så skulle det emellertid inte bli. Då de tyska medlarna voro på avskedsbesök hos konungen, lät denne en polsk sekreterare fråga v. Winterfeldt, om han blivit mottagen av fröken Anna. Tysken svarade kort, att han förgäves sökt audiens och nu icke ville besvära. Efter en stund återkom polacken med besked, att fröken Anna väntade. Avhämtad av sex adelsmän blev v. Winterfeldt redan samma kväll mottagen av prinsessan, som vid sin sida hade Erik Sparre. Brandenburgaren erinrade om, att han en gång fått breven tillbaka.

¹ Almquist, a. a., samt HH 23.

² Instruktion för denna del av beskickningen ej bevarad, men framgår av v. Winterfeldts relation ¹⁰/₁₀ 1598, orig. i 9: 13 c 2. Citatet ur Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ¹⁴/₁₀ 1598, orig. i 7: 44.

³ För det första skedet av förhandlingen se, utom den förnämsta tradionskällan, v. Winterfeldts relation (s. föreg. anm.), följande brev: v. Löben t. v. Winterfeldt ²⁰/₇ 1598, orig. i 9: 13 c 3. v. Winterfeldt t. Anna »Calmarsundt» ²⁰/₇ 1598, avskr. ibid. Dens. t. dens. Kalmar ⁸/₈ 1598, avskr. ibid. Anna t. v. Winterfeldt Stegeborg ⁸/₈ 1598, orig. ibid. v. Winterfeldts muntliga bud t. Anna genom Erik Falk och Peter Gottberg refereras i relationen. v. Winterfeldt t. Erik Sparre, dat. Å ²⁰/₈ 1598, konc. ibid. Sparres svar ¹/₈ saknas. v. Winterfeldt t. Anna, dat. Å kyrka samma dag, orig. ibid; det låg ännu obrutet, då det av förf. öppnades år 1938. — Ur relationen må följande rader om färden från Kalmar t. Barösund anföras: »Wir gesandtten aber mit vnsern schifflein allein durch gottes gnedige Schickung von einem fischer hērn Guldenstern zugehörig, so jn der See gefischet durch vngewonliche ortter vnd klipper jn die Scheren wederkommen vnd den abendt jn Flissundt fur anker gelegen. Nahendt bei diesen ist der häffen Bharesundt, worin Jhr Mtt so woll wir gesandtten lauffen sollen gelegen.» — Jfr i övrigt Almquist, a. a., s. 39 ff.; Tunberg, a. a., II, s. 110, not 2.

Nu hemställde han vördsamt till fröken Anna, att hon måtte avfordra honom dem. Å hennes vägnar svarade kanslern, att prinsessan skulle förelägga konungen spörsmålet. Följande dag meddelade Sparre, att konungen avfordrade v. Winterfeldt breven för prinsessans räkning. Då v. Winterfeldt, Putkamer och Gottberg den 17 september några timmar väntat i prinsessans trädgård, kommo Erik Sparre och Gustaf Banér och begärde de furstliga breven. v. Winterfeldt överlämnade dem tillsammans med smycket, men detta nekade riksråden att ta emot med motiveringen, att konungen först måste se, vad som stod i breven. Mot kvällen kom Erik Sparre tillbaka med beskedet, att prinsessan icke kunde ta emot presenten men skulle svara på breven. Och följande dag, då v. Winterfeldt just gått ombord, kom prinsessans kanslist med dessa svarsbrev. De voro tillslutna, men kanslisten meddelade underhand, att konungen motiverat sitt handlingssätt med en beskyllning mot brandenburgarna, att de icke uppfyllt äktenskapsfördragets bestämmelser. I själva breven återkom detta i mildrad form. Endast efter avslutandet av fullständiga (»krefftig») *pacta dotalia* kunde prinsessan ta emot gåvor av markgreven.¹

Det påvliga partiet vid hovet i Warschau hade redan tidigt i sin aktion mot det hohenzollernska äktenskapet inriktat sig på att miss-tänkliggöra brandenburgarnas vilja och förmåga att fullfölja de utfästelser de gjort om Jägerndorf och morgongåvan. För den senare skulle herrskapet Rotenburg i Neumark sättas som pant. För Sigismund uppgåvo de, att Rotenburg redan var pantsatt. Och rörande Jägerndorfs tillstånd och intäkter utspreddos ständigt nya irriterande rykten.² Det är vanskligt att avgöra, om just denna propaganda under år 1598 tilltagit i styrka — måhända blev detta motståndets lägligaste argument, sedan äktenskapsfördraget formligen avslutats. I vart fall är det uppenbart, att Sigismund under den kritiska våren och försommaren alltmera råkat under inflytande av sådana misstankar. Redan det vanskliga politiska läget, de svåra brytningarna mellan offensivanda och nedslagenhet och den osjälvständiges val mellan så många egenvilliga inflytelser måste ha spelat den påvliga diplomatiens segern i händerna. Då Sigismund i september 1598 på ett så kränkande sätt tillbakavisade v. Winterfeldts furstliga legation i äktenskapsfrågan var det omedelbart och medelbart en följd av det vansk-

¹ Se förutom det sist anvisade stället hos *Almqvist* också dennes framställning i *SBL* och i *HH* 23, s. XV. — Huvudkällan är v. Winterfeldts relation. — *Anna t. Joakim Fredrik o. Johan Georg*, mut. mut., ¹⁷/₉ 1598, bägge orig. i 9: 13 e 3. *Sigismund t. des.*, mut. mut., bägge orig. *ibid.*

² *Myrlanders promemoria* ⁹/₁₀ 1598, s. o. s. 41 med not 1.

liga politiska läget men säkerligen främst av den påvliga diplomatiens allt starkare grepp om honom. Måhända kunna vi bakom den skenbara enigheten mellan konung och råd under dagarna från Stegeborgsfäkningen till Stångebro slag ana svåra misshälligheter med en splittring också inom rådets egen krets, och kanske blev fästmansgåvan från markgreve Johan Georg avvisad just som en demonstration av denna splittring. Alltnog, inom några få dagar skulle det politiska läget ha förändrats på ett sätt, som blev avgörande även för fröken Annas förlovning.

Bestörtning mötte i Berlin och Ansbach underrättelsen om, hur fästmansgåvan avvisats. I starka ord uttryckte kurfursten sin oro över, vad denna kungliga onåd kunde betyda. Men under de förtrytsamma orden spårar man icke förgäves belåtenhet med att hela saken därmed än en gång hade kastats ut i det ovissa. Ännu var intet bekant om utgången av taget till Sverige. Och då de tidningarna inlupo, träffades mellan de brandenburgska fränderna en överenskommelse, att man tillsvidare skulle invänta Sigismunds nästa framtöt. Helt visst anade man både i Berlin, Königsberg och Ansbach, att denna skulle utebli.¹

Fröken Anna följde brodern vid den plötsliga flykten till Polen, så oförberedd att hon i hertigens våld lämnade allt sitt lösöre, t. o. m. sina kläder och smycken. I Polen fann hon sin fristad vid det kungliga hovet, men dessa ändrade levnadsförhållanden förändrade icke det faktum, att hon var svensk prinsessa och endast av Sveriges krona och ständer kunde utrustas till bröllop. För konung Sigismund var det numera omöjligt att uppfylla äktenskapskontraktets bestämmelser om hemgift och annan utrustning. Då kontraktets paragraf om böter vid kontraktsbrott — och bötessumman var lika stor som hemgiften — på hans egen uttryckliga önskan och trots brandenburgarnas försök att få den utesluten bekräftad och besegrad kvarstod, måste han inrikta sig på att genom anmärkningar på brandenburgarnas sätt att i sin tur uppfylla kontraktetsbestämmelserna dra ut på tiden, tills saken kunde i någon form avskrivas. Samtidigt hade

¹ Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ¹⁴/₁₀ 1598, orig. i 7: 44. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ²⁰/₁₂ 1598, orig. i 9: 13 e 3. Då Rembowski kommer till Ansbach i januari 1599 försöker man på uppmaning av kurfursten utfråga honom om giftermålsfrågan, men han nekar varje kännedom om Sigismunds avsikter. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ⁸/₁₀ 1598, konc. i Rep. 9, Nr. 5 b, *G. St. A. Berlin*. Georg Fredrik t. Joakim Fredrik ²⁰/₁₂ 1598, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. L. 8, *ibid.* Dens. t. dens. ²⁰/₁ 1599, orig. i 9: 13 c 3. Jfr *Almqvist*, Bidrag till kännedomen om striden mellan Sigismund och hertig Karl, s. 60 f. Rembowskis rekreditiv, konc. s. d. i Rep. 41 W J 97, *Brandenburg-Preussisches Hausarchiv, Berlin*. — Om hertig Carls senare försök att få klarhet om Sigismunds avsikter rörande fröken Anna 1598, se D. Toijer, Sverige och Sigismund (1930), s. 86, not 4.

också den krets av hans rådgivare, som främst varit den hohenzollernska giftermålsplanens talesmän, fallit i ogunst, bland dem Nicolaus Wolski och Samuel Laski. Det bildar en pikant slutsцен i den sistnämndes politiska verksamhet, då han under åren kring 1600 sökte driva en egen aktion i giftermålsfrågan parallellt med sina besvärliga ekonomiska transaktioner med kurfurst Joakim Fredrik. Denna aktion kom emellertid icke att få någon avgörande betydelse för den brandenburgska politikens fortsatta utformning.

Det var ju i sin strävan att ernå länsherrens gunst, som den hohenzollernska diplomaten råkat in i giftermålsförhandlingar med konung Sigismund. Under förhandlingens gång erbjödo sig för brandenburgarna lockande perspektiv mot ökat inflytande i Östersjöbäckenet, men situationen kunde icke utnyttjas av en enig hohenzollernsk familjediplomati. Då den gamle kurfurst Johan Georgs död äntligen skapat förutsättningar för dessa planers slutliga realiserande, tvingade det hotande inbördeskriget i Sverige till försiktigt dröjsmål. Och nu, sedan länsherren förlorat sitt svenska arvrike, var man åter vid utgångsläget. Helt visst hade man i Berlin klart för sig, att Sigismund aldrig skulle kunna fullfölja äktenskapskontraktet med en förmälning. Icke dess mindre blev man nödsakad att fortsätta underhandlingarna om det svenska äktenskapet. Man finge icke ge konungen tillfälle till onåd och framförallt icke de starkt aktiva storpolska och påvliga på denna punkt eniga kretsarna vapen i händerna i deras propaganda mot hohenzollernarna som preussiska läntagare. I det syftet fortsatte kurfurst Joakim Fredrik förhandlingen om realiserande av 1597 års äktenskapskontrakt. Det blev en skenförhandling, som ger viktiga bidrag till kännedomen om den preussiska successionsfrågan och om de inre brytningarna i Polen under dessa kritiska år. För svensk historia erbjuder den emellertid föga av intresse. I största knapphet skall dess kontur anges.

Under år 1599 tog kurfursten åter upp saken med sin ansbachske frände och lät i samverkan med denne sondera stämningen i Warschau. Resultatet är redan angivet: konungen och fröken Anna betraktade i lika mån det brandenburgska giftermålet »pro desert», men en försummelse att fullfölja förhandlingen kunde komma att bittert hämna sig.¹

¹ Laski t. Georg Fredrik ¹⁸/₆ 1599, orig. i Rep. 7, Nr. 125 a, *G. St. A. Berlin*. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²⁰/₆ 1599, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 43, *ibid.* Joakim Fredrik t. Fabricius ²⁰/₆ 1599, konc. i 9: 13 e 4. Laski t. Fabricius ²⁴/₆ 1599, orig. *ibid.* Joakim Fredrik t. Georg Fredrik ²/₇ 1599, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 43, *G. St. A. Berlin*. Joakim Fredrik t. Laski ¹/₇ 1599, två olika brev, bägge konc. i 9: 13 e 4. Deng. t. Wolski samtidigt, konc. *ibid.* Jfr Fabricius t. Joakim Fredrik ²⁷/₆ 1599, orig. i Rep. 7.,

Denna situation är utgångspunkt för Joakim Hübners, i andra hänseenden för svensk historia betydelsefulla legation till riksdagen i Warschau år 1600. Han skulle där begära giftermålstraktatens fullföljande. Under förhandlingarnas gång — deras förlopp var utomordentligt dramatiskt — hänsköt Sigismund till kurfurstens bedömande, hur man borde förfara med den av hertig Carl beslagtagna frökenskatten. I den fortsatta förhandlingen lyckades den polska diplomaten konstruera en fullständigt lösbar motsättning genom att gentemot 1597 års fördragsbestämmelser hävda Krakaufördraget av 1596, vilket innehöll tillräckligt många tvivelaktiga punkter för att ge brandenburgarna möjlighet att dra ut på förhandlingen. Självfallet resulterade Hübners beskickning endast i att frågan hänsköts till vidare underhandlingar.¹ Dessa blevo emellertid icke av. Efter överläggning med Ansbach beslöt man i Berlin att fortsättningsvis ständigt hålla sig beredd att svara på kungliga framstötter men själv icke ta upp frågan.² Och så förgingo de följande riksdagarna under det nya seklet, utan att fröken Anna och hennes aldrig fullt avslutade men heller ännu icke brutna trolovning fördes på tal. Icke ens då den preussiska successionsfrågan 1605 bringats väsentligt närmare sin lösning, gjorde brandenburgarna några försök att få till stånd en överenskommelse om upplösning av trolovningen. Detta skedde först 1608, efter en påstötning av markgreve Johan Georg, som önskade en husfru på Jägerndorf, vilket han numera tagit i arv efter Georg Fredrik av Ansbach. Han hade ingen lust att gifta sig med den åldrande svenska fröken utan planerade ett förmånligt gifte med en ung württembergsk furstinna. Han ville t. o. m. göra gällande, att alla fördrag redan till-

alte Nr. Abt., A. u. B. Nr. 9, *G. St. A. Berlin*. Joakim Fredrik t. Fabricius $\frac{1}{7}$ 1599, konc. i 9: 13 e 4. — Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{9}{8}$ 1599, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 43, *G. St. A. Berlin*. Dens. t. Chr. v. Waldenfels samtidigt *ibid.* Georg Fredrik t. Joakim Fredrik $\frac{10}{8}$ 1599, orig. i 9: 13 e 4. Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{24}{8}$ 1599, orig. i 7: 44. Joakim Fredrik t. Wolski o. Laski, mut. mut., $\frac{26}{8}$ 1599, konc. i 9: 13 e 4. Wolski t. Joakim Fredrik $\frac{27}{10}$ 1599, orig. *ibid.* Jfr Laski t. dens. $\frac{12}{8}$ 1599, orig. i Rep. 7, Nr. 125 a, *G. St. A. Berlin*. Dens. t. dens. $\frac{9}{1}$ 1600, orig. *ibid.*

¹ Det vidlyftiga materialet till kännedomen om Hübners beskickning 1600 ligger i Rep. 6, Nr. 12, *G. St. A. Berlin*. Den viktigaste traditionskällan representeras av Hübners vidlyftiga beskickningsrelation $\frac{14}{4}$ 1600, orig. *ibid.* Förstahandskällor av stor betydelse finnas bland de talrika bilagorna till denna. Emellertid erbjuda dessa källor vissa svårartade kritiska problem. En icke mindre vanskelig och även mycket omfattande traditionskälla är Samuel Laskis stora försvarsskrift för sitt förhållande under riksdagen $\frac{29}{12}$ 1600, orig. i Rep. 7, Nr. 125 a, *ibid.* Ytterligare rikligt material finnes i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 43 o. B. 15, *ibid.* Förf. avser att framdeles på grundval av detta material o. akter ur danska Rigsarkivet behandla Hübners legation som ett led dels i den svensk-danska tvisten före Kalmarkriget, dels i de europeiska medlingsförsöken mellan Sigismund och hertig Karl efter 1598.

² Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{21}{4}$ 1600, orig. i Rep. 7, alte Nr. Abt., Nr. 43, *G. St. A. Berlin*. Hübners proposition t. Georg Fredrik Ansbach $\frac{25}{8}$ 1600, orig. *ibid.* Georg Fredriks resolution $\frac{25}{5}$ 1600, konc. *ibid.* Joakim Fredrik t. Georg Fredrik $\frac{14}{8}$ 1600, orig. *ibid.*

räckligt brutits genom äktenskapsförhandlingar, som Sigismund skulle ha inlett med andra furstar.¹ Efter att ha inhämtat betänkande av sina kurfurstliga råd, lät Joakim Fredrik genom en sekret underhandling försäkra sig om, att man också i Polen betraktade den hohenzollernska giftermålshandeln som avslutad och icke skulle ta illa upp budskapet om Johan Georgs förlovning med Eva Christina av Württemberg. Förhandlingen skedde genom Daniel Nepfels efterträdare som brandenburgsk resident, preussaren Andreas Jaski. Denne rådförde sig med den gamle Wolski och genom Lindorm Bonde framfördes ärendet till konungen och »gamla fröken Anna». Den förre gav ett välvilligt svar: han lyckönskade till den nya förbindelsen mellan Brandenburg och Württemberg. Och fröken Anna fogade till en hjärtlig lyckönskan till Johan Georg och dennes nya trolovade.²

Därmed var prinsessan Anna Vasas hohenzollernska giftermålshandel slut. Brandenburgarna hade, måhända provocerade av en skicklig polsk diplomati, inlett den som ett led i strävandena efter favor regis. Från 1594 tog Sigismund helt initiativet, och trolovningen 1596 var utan allt tvivel ett led i konungens höga spel om Sveriges krona. Genom oenigheten mellan hohenzollrarna uppskötts förmälningen, tills 1598 års svenska inbördeskrig undanryckte det planerade äktenskapets grundvalar. Det var Sigismund som därefter icke kunde infria sina utfästelser. Men också brandenburgarnas aktivitet under åren kring sekelskiftet var ovillig. Från begynnelsen till ändan en politisk giftermålshandel ger den, just genom sitt växlande, delvis dramatiska händelseförlopp, ett perspektiv på den oroliga tid, då den starka furstemakten bröt med ett äldre, privaträttsligt suveränitetsbegrepp, en tid också som förberedde den stora maktförskjutningen i Nordtyskland och Östersjöbäckenet.

¹ Johan Georg t. Joakim Fredrik ¹⁸/₈ 1607, orig. i g: 13 e 5. — Om en av dessa se T. Berg, Johan Skytte (1920), s. 161.

² Kurfurstliga rådets betänkande ¹/₉ 1607, orig. i g: 13 e 5. Jfr Tunberg, a. a. I, s. 24, anm. 1. Någon »god orienterande översikt» är detta betänkande helt visst icke. Betänkande av domkapitlet i Frankfurt a. d. O. ¹⁴/₉ 1607, orig. i g: 13 e 5. Jfr v. Löben t. Johan Georg ⁶/₁₂ 1607, orig. ibid. Instruktion för Jaski, avskr. r. d. ibid. Jaski t. Hartvig v. Stitten Krakau ²⁸/₁₁ o. ⁶/₁₂ 1607 o. ³⁰/₁ 1608, samtliga orig. ibid. Johan Georg t. Sigismund ⁹/₁ 1608, avskr. ibid. Sigismund t. Johan Georg ³⁰/₁ 1608, orig. ibid. Jfr framställningen hos Almqvist, a. a., s. 9.

Sten Sture den yngres banesår.

Meddelande av **Rudolf Bergström**.

Nedan avtryckta skrivelse från år 1520 har påträffats i Rostocks stadsarkiv.¹ Den är något defekt samt odaterad och saknar både utan- och underskrift,² men av innehållet framgår, att brevet är ställt till borgmästaren i Rostock, Arnt Hasselbecke. Avsändaren, tydligen en person i Kristian II:s tjänst, skildrar den kungliga härens framgångar i Sverige under vintermånaderna 1520.

Striden vid Bogesund har enligt ifrågavarande aktstycke ägt rum den 20 januari (am dage ffabiani vnde sebastiani). Samma datering återfinnes för övrigt även hos Reimar Kock.³ Bestämningen av tidpunkten för sammandrabbningen avviker sålunda något från den allmänt vedertagna, vilken grundar sig dels på Olaus Petris relation dels på en skrivelse av den 5 mars från borgmästare och råd i Stockholm till Danzig. Båda dessa källor förlägga händelsen till den 19 januari.⁴ Däremot överensstämmer vår sagesmans uppgift, att riksföreståndarens fränfälle inträffat den 3 februari (vp sunthe blasius dach), med framställningen hos såväl Olaus Petri som Reimar Kock.⁵ Dock har, enligt den nyssnämnda skrivelsen från Stockholm till Danzig, herr Sten avlidit först den 5 februari (am tage Agathe).⁶

Särskilt förtjänta att uppmärksammas äro brevskrivarens detaljerade uppgifter om olycksskottet på Åsunden. Kulan, som den

¹ Hanseatica: Schweden, — Medd. begagnar här tillfället till betygande av sin erkänsla för det älskvärda och förekommande bemötande han fått röna under sina forskningar vid Stadtarchiv i Rostock. Med särskild tacksambet skulle jag vilja nämna arkivtjänstemännen i Rostock, Dr. Paul Babendererde, vilken städse på ett tillmötesgående sätt ställt sin ingående kännedom om arkivet till mitt förfogande, och Fräulein Dr. Gertrud Lembke. För givande uppslag av språklig och utgivningsteknisk innebörd stannar medd. i förbindelse till landsarkivarien fil. dr Josef Sandström, Upsala. Till min vän, fil. kand. Jan Liedgren, Upsala, står jag i tacksamhetsskuld för beredvilligt lämnad medverkan vid överninnandet av ett par svårigheter vid skrifttolkningen.

² Nedre högra hörnet, där möjligen avsändarens namn stått skrivet, är bortslitet.

³ SRS III: 1, s. 267.

⁴ Olai Petri Svenska Krönika utgifven af G. E. Klemming, s. 316; Hanserecesse III: 7, nr 299, s. 543.

⁵ Olaus Petri, a. a., s. 317; SRS III: 1, s. 267.

⁶ Hanserecesse III: 7, nr 299, s. 543.

gången avgjorde Sveriges öde, kom från en halvslanga, d. v. s. en artilleripjäs med 9,9 cm. kaliber och 2,8 kg. projektilvikt,¹ och träfede Sten Sture i höggra benet, en handsbredd nedanför knäleden.

Vid tryckningen hava några normaliseringar i interpunktion vidtagits. I övrigt har största möjliga noggrannhet eftersträfvats. Språk- och skrivfele i texten hava sålunda icke rättats, med undantag av att den på ett par ställen förekommande pluralis- och perfektum-particip-ändelsen em utbytt mot den sannolikt avsedda enn. Luckor äro angivna med punkter, och supplerade bokstäver hava satts inom klammer.

Mynenn stedenn Wyllygen[n] thenn Dinstht tho vorenn etc. Ersamenn leue her Arnth hasselbecke, mych vn dat gy nycht wydervmmenn schryuenn an m g h eyn antwerth, so myt Iuwem dener hinrich wenth vnnd my vorlaten worth, item[?] vmme de hunderth last beerss, de Iu m g h schuldich is, dar dorue gy nicht ane twyuelenn vmme de betalinghe, wenthe ik hebbe dar myt m g h Ingehandelth, dat Jw s g erlick vnd Danckbar betalchnn wyl. Ock wyl gy gerne nyge tidyinghe horenn, So geue ick Iw to erkennenn, wo dat m g h folck, dudesck vnnd densck, franszosen vnde schotten, sint getagenn In Swedenn vmme trenth der hylgenn dre konynghe, so Iwe dener wol sach. Szo is idt geschen ame dage ffabiani vnde sebastiani In westerguthlanth vp ene See genometh boeszhunth, dar se synt myt den swedenn tho samen kamen, dar de almechtighe goth m g h folck dar geluck geuenn hefft, dat sze de Suedenn hebben nedder gelecht, vnnd dar mennich Swede ghebleuenn is, eddel vnd vneddel. Sunderlykenn hefft her steen Suantess dar ene wunde entfangenn, also geschatenn myt ener haluen slangen dorch dat rechter bheenn ene hantbreth nedden dat kne, vnnd hefft sich so laten leggen vp ene slede vnd wohde sick laten foren na Stocholme vnde is tusken Strengenesse vnd stocholme doth gebleuenn sunder alle gades recht vp sunthe blasius dach. Ock hefft m g h folck noch twe slachtinghe holdenn mit deme Swedenn. So schryfft me hir heer, dath dar auer vj dusent Swedenn sint gebleuen, bade eddel vnnd vneddel, vnd m g h hefft nicht enenn man vorlarenn, de namkundich is, des sy goth gelauet vnnde gebenediet. vnde desuluesch sint se vorth gethagenn vnnde hebben vtgebrenth Schare, Orebro, Arrebo, westerars vnnd Strengenesse vnde sint var dar gethagenn vnnde sint gekamen des Sonauendess vor vastelauende vor Stocholme. dar suluesch hebben se gef[un]den viij Scepe Imme Ise befrarenn, van Lubeck vnde van D[an]ske gesegelth; befruchte ich mych Sze sinth dar yn en bose marck gek goth helpe sze d ol wedder vth. So ligen se noch vp dissenn dach vor Stocholme de stath belecht wath gelucke.

¹ Nordisk Familjebok, 2 uppl., bd. 13, sp. 782.

Erik Sparre och Arild Huitfeldt 1598.

Meddelande av **Sven Ulric Palme**.

Då Erik Sparre kort efter Arbogariksdagen flydde över gränsen till Danmark, måste han lämna kvar efter sig sina samlingar av akter till Nordens historia. Förgäves försökte han få dem tillvaratagna av sina vänner i Sverige.¹ Hertig Carl lyckades i varje fall få tag på en brevkista, som fanns i förvar hos fröken Anna på Stegeborg.² Den påfallande bristen på bevismaterial vid räfsten i Linköping antyder dock, att Sparre lyckats få med sig eller förstöra huvuddelen av sin personliga brevväxling. Det är ett intressant vittnesbörd om den landsflyktiges ständiga lärda intresse, då vi finna honom under den vanskliga beskickningsresan till Danmark ett år senare i färd att utbyta avskrifter av historiska handlingar med sin samtids främste historieskrivare i Norden, danske kanslern Arild Huitfeldt.

Sparre vistades i Danmark från februari till juni månad 1598.³ Hans förhandlingar med Christian IV om aktiv hjälp vid Sigismunds tåg till Sverige på sommaren voro avslutade redan i början av mars.⁴ Han stannade sedan kvar i avsikt att vid krigstågets början, enligt den i Warschau uppgjorda planen,⁵ gå över gränsen till Götalandska-

¹ Erik Sparre t. Johan de Mornay, dat. Svaneholm 25 april 1597, tryckt av Bengt Bergius, Konung Carl IX:des Rim-Chronika (1759), s. 337 f.

² Carl t. Nils Gyllenstierna, dat. Örebro 20 april 1597, orig. i I g 16, KB. Jfr *Calendaria Caroli*, s. 116. Utförligt hos E. Hildebrand, *En konfiskerad handskriftsamling* (HT 1903), s. 276 ff., o. V. Gödel, Erik Sparre (NTBB 1914), s. 238 ff.

³ Erik Sparres o. Jonas Axbergs beskickningsrelation, ofullbordat konc. av Axberg för tiden 2—7 febr. 1598 i Nordiska samlingen 436, UUB. Jfr S. Tunberg, Sigismund och Sverige I (1917), s. 87, anm. 1. Om Sparres avresa, se Erik Sparre t. Johan Sparre, dat. Köpenhamn 19 juni 1598, avskr. i avskriftsvolymen *Indkomne danske Breve, Avskriftssamlingen 21, RA*. Denna avskriftsvolym torde vara ett resultat av A. J. Messenii forskning. Om dennes avskrivningsarbeten se E. Anttoni, *Kopieboken 1592—1601* (Hist. o. litt. hist. studier, utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finland, 11, 1935) o. S. U. Palme, *Rättegångsprotokollet från Linköpingsräfsten år 1600* (HT 1938). Sparre var kvar i Köpenhamn ännu följande dag, då han lånade respengar av fru Görvel Fadersdotter, se förteckning över fru Görvels fordringar i den danska besvärslistan vid mötet i Haksjöbäck 1603, orig. i vol. Oordnade handl., Röda nummer 325, KA.

⁴ Kristian IV:s resolution, dat. Kolding 2 mars 1598, avskr. i kopieboken *Svenske Acta I, Tyske Kancellis Udenrigske Afdeling, danska Rigsarkivet*. Ett parti tryckt av O. S. Rydberg, *Sverges traktater*, V (1890—1903, s. 110 f.

⁵ De svenska rådsherrarnas i Polen rådslag, dat. Warschau 26 nov. 1597, avskr. i vol. *Handlingar ang. Sigismunds andra resa och händelserna 1598—1599*, RA, tryckt i HT 1916, s. 186 ff., som bilaga till S. Tunberg, *De svenska rådsherrarna och krisen i Sveriges historia 1597—1598*.

pen och där förse det kungatrogna krigsbefälet med pengar. Det var ju nämligen meningen, att Sigismund skulle vara i Sverige redan till pingst.¹ Dennes avfärd drog emellertid ut på tiden. Det ovälkomna dröjsmålet utnyttjade Sparre till propaganda för den kungliga saken, till stor förargelse för hertig Carl.² Han tycks ha haft en stark förtröstan om framgång hos konung Christian.³ Säkert är att han spelade en bemärkt roll vid det danska kungahovet.⁴ Om huru han eljest utfyllde väntetiden med sina lärda intressen berättar det brev, som här nedan avtryckes.

Ett ställe i detta brev belyser en föga känd episod från unions-tiden, nämligen en här till Christoffers tid förlagd bekräftelse av Kalmarunionen, av Ivan Svalenius nyligen tänkt tillhörande tiden 1436—1450.⁵ Det är intressant att iakttaga, att Huitfeldt uttrycker sig med nästan samma ord om detta unionsavtal i brevet till Sparre och i sin krönika om Christian I.⁶ Tiden för dennas avfattande har också bestämts till 1598.⁷ Att kröniketexten icke varit förlaga för brevet framgår av felskrivningen »hallomstedz» — om en felläsning av Huitfeldt direkt från unionsakten kan det dock icke vara tal.⁸ Emellertid synes Erik Sparre ha varit den förste svensk, som tagit del av unionsdokumentet, visserligen i avskrift, som historisk urkund.

En av de frågor, som Sparre ställt till sin danske kollega är särskilt intressant. Han har velat ha besked om den släkt, som givit Hogenskild Bielke hans förnamn. Sparre visste, att det var danskt, och han visste tydligen, att Huitfeldt var en avkomling av den gamla Hogenskildätten. Nu ville han ha närmare besked. Han tycks emellertid icke ha blivit nöjd med det svar han fick. På brevets baksida har han antecknat: »Arfuedh Huitfeldz bref, i hwilket hann swarer på någre spørsmål, doch icke medh någon fullkommeligh

¹ Atskilliga källor från våren 1598, bl. a. uppgift av Sparre i den ovan nämnda beskickningsrelationen. Jfr också ovan s. 41 f.

² Carl t. Christian, dat. Upsala 23 febr. 1598, orig. i Sverige A I 6, Tyske Kancellis Udenrigske Afdel., danska Rigsarkivet.

³ Erik Sparre t. Sten Banér, dat. Köpenhamn 17 mars 1598, refererat flerstädes i domen över råds herrarna år 1600 i trycket hos Werwing, Konung Sigismunds och Konung Carl den IX:des Historier, Bilagor (1747), s. 192, 193, 199, 206 o. 209. Jfr Tunberg, Sigismund och Sverige, I, l. c., samt Palme, a. a., s. 37 ff.

⁴ Se Sivert Grubbes dagboksanteckning om Sparres insatser vid konung Kristians födelsedag 1598, Danske Magazin, 4. R., 2. B. (1864—73), s. 386.

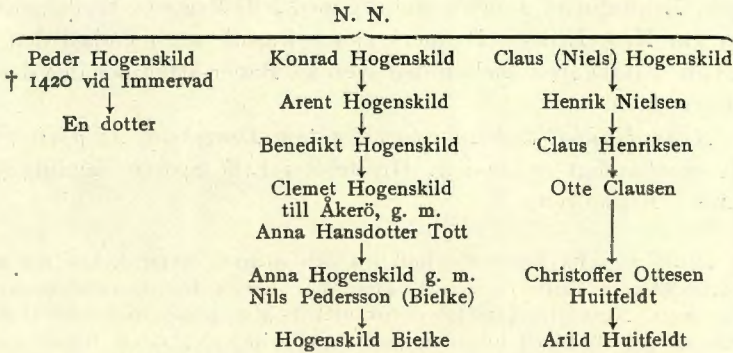
⁵ I. Svalenius, Georg Norman (1937), s. 220 f.

⁶ A. Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krønike, foliouppl., II, s. 842: »den kierlige Bebindelse, som Rigerne imellem er gjort udi Dronning Margretis Tid, siden atter renoverit oc stadfest udi Kong Erichs Tid aff Pommeren til Calmarn oc till Stockholm udi Kong Christoffers Tid».

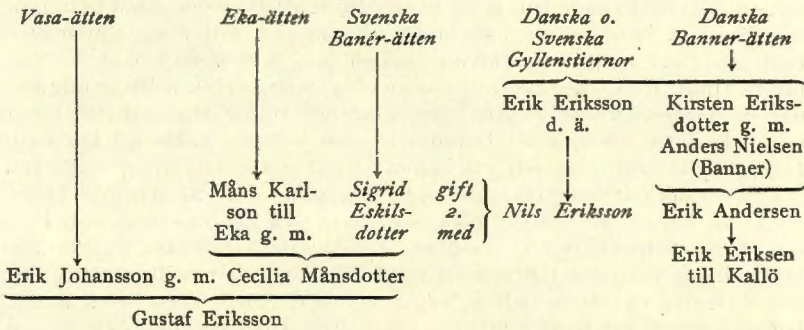
⁷ H. Fr. Rørdam, Historieskriveren Arild Hvitfeldt (1896), s. 225 f.

⁸ Se facsimile i ST II, planschen vid s. 760.

Släkttavla 1.

Släkttavla 2.

schel heller bewis *etc.*» samt »om Hogenskild Bielkes s» — den avbrutna anteckningen bör suppleras: om Hogenskild Bielkes släkt.

Till belysning av de i brevet lämnade upplysningarna må bifogade släkttavlor tjäna. Enligt en släkttradition skall Peder Hogenskilds efterkommande ha avlagt släktnamnet, som blivit vanärat genom dennes nesliga död i slaget vid Immervad 1420, där han förde det danska huvudbaneret.¹ Självfallet var denna tradition Huitfeldt bekant, även om han icke gärna ville berätta den för Sparre. — Den andra tabellen visar Gustaf Erikssons »frändskap» med Erik Eriksson till Kallö. Helt säkert avsåg samtiden, då den räknade med denna

¹ Se uppgifterna om Peder Hogenskild samt om Hogenskild-Huitfeldtsläkten i A. Thiset, *Stamtavler over danske Adellslægter I* (1887), s. 245 ff. Det är huvudsakligen detta arbete, som ligger till grund för de bifogade släkttavlor. Thiset upplyser om att Christoffer Ottosen använder Huitfeldt-namnet 1527, alltså samma år som Fredrik I:s dekret om släktnamnen.

frändskap, icke vad bifogade tabell 2 visar (frändskapen genom Sigrid Eskilsdotter Banérs omgifte med Nils Eriksson Gyllenstierna, som var Erik Eriksen Banners faders kusin), utan endast den förmodade släktskapen mellan den svenska Banér-ätten och den danska Banner-ätten.

Arild Huittfeldt t. Erik Sparre, datum Dragsholm 25 april 1598, helt egenhändigt original av Huittfeldt i Erik Sparres samling A: 3, svenska Riksarkivet.

Minn wennlig helssen schall nu och althidt werre ether mz gudt allermechtigste thilforne sendt, kiere her Ereck frende och sønderlige gode wen, Nøst thacksigelssen for allt beuist gode, huilckitt thil att forthiene jeg stedz aff formuen findiz god willig etc. Gode frende ethers schriffuelsse er mig thilkommen om hallomstedz dagtingeningen, giordt wdj droning Margrettis thidt disse thre riiger mellom, saa sender ieg ether nu en copie aff samme bebýnding och er samme bebýnding siden ofte renouerritt baade wdj kong Ericks thidt aff Pomerén, thill Callmarn, som ieg sist sende ether wdschreff aff saa och wdj kong Christoffers thidt aff Beyren, thill Stockholm, saauell som wdj kong Christen thend førstis thidt, men faast alle wdj ens mening, Som i och schriffuer mig thill om de Hogenskýllder slegtte, saa waar her Peder Hogenskýlld thend siste aff dette folck, her i Danmarck, som lodt sig kalde aff thz naffn Hogenskýlld (ett hug wdj ett skiold) hand aatte Heerringe wdj Fýen, och waar forlentt mz Hagenschouff, dog waar dett Slegtte (de Huittfelder nu kaldis) aff samme folck, som bode paa Roeffuelldrup wdj Fýen och fører wabnitt, och en thidlang kaldedis de kun effter dieris fader Hénrichssen, Claussen, indtill kong Fredrich thend første wille att Slegterne her i Danmarck skulle haffue Naffuen, och da bleff wortt folck kalditt Huittfelder aff ett huitt feldt som ellers waar Hogenskýllder, De Hogenskýllder wdj Suerrig erre kun paa dieris møderne folck aff samme slegtte, Huorr ner kong Gustaff hoglofflig jhukomellsse, och her Erick Erickssen, paa Kalløe haffue weritt huer andre foruantte, kand ieg icke nu beregne, men der om schall i mz første fange wiidere wnderrettening, wdj breffuene kalder kong Gustaff hannem frende, Kiere her Erick jeg sender ether nogen thiender, huorledis thz er thilgangen mz rab(?)wdj lantte wegerne om j dett icke wiste før, jeg haabis nest Jessus hielp wý findis ennd fremndellis, effter i bliffuer en thidtlong her wdj landitt, och naar ieg kandt spørge huor i er, saa will ieg gierne komme thill ether, forsseer mig thill i gjør mig dettssamme jgien, och gjør ieg althidt gierne huis j kandt were erritt och thienet mz, hillsser hustruenn mz mange gode-natter paa min wegne, her mz ether gudt befallidt, Actum Dragsholm thendt 25 dag Aprilis, Aar 98

Arildt Huittfeldt

Bidrag till Uppsala ärkestifts Herdaminne.

Av Harry Hermerén.

Under arbete på en biografi över en från Uppland härstammande professor och kyrkoman ha följande biografiska notiser nedtecknats, som här och var komplettera Fant och Låstboms herdaminne, huvudsakligen för tiden 1550—1612. De källor, som lämnat det rikaste bidraget, äro i Kammararkivet (KA) Landskapshandlingarna, särskilt Upplands, Prostarnas tionderäkenskaper och Älvsborgs lösen; i Stockholms stads arkiv (SSA) Tänkeböckerna och domkapitelsprotokollen, Acta capituli Stockholmensis; i Riksarkivet (RA) Acta ecclesiastica, Allmogens besvär, Biographica, Bref till Erik XIV I., Topographica, Upsala konsistorii und. skrivelser 1609—1676 och E. Hildebrands samling Personförteckningar från 1500-talet: Präster och skolmästare; i Uppsala Universitetsbibliotek (UUB) den på personalia rika (mest dock för Västerås stift) men icke fullt tillförlitliga dagboken E 297¹; i Kungl. Biblioteket (KB) den bekante, fornförskningsintresserade upplandsprästen Martin Aschaneus' samling Varia historica, sign. F. b. 3; i Uppsala Landsarkiv (ULA) de äldsta, mest i senare avskrifter bevarade penitentiariereprotokollen (Uppsala domkapitels protokoll A I n:r 1) och Lena L I n:r 1 med bl. a. en series pastorum. En del uppgifter ha hämtats från tryckta källor, nämligen från Svenska riksdagsakter (SRA), Gustaf I:s registratur (Registr.), Joh. Ax. Almqvist, Den civila lokalförvaltningen, och Nils Edlings edition (1933) av Uppländska konungsdömmar och slutligen från ett par disputationer av J. C. Lenæus.

Blott de väsentligaste biografiska data ha medtagits. Mera torde de vid varje person angivna källorna ha att meddela. I regel har jag anført belägg för det första och det sista året, som jag funnit vederbörande verksam som präst. Ytterligare angivna källor ge andra notiser än rent kronologiska.²

¹ Anteckningar av Ericus Andreae, pastor i Säby, och Laurentius Nicolai, pastor i Garpenberg.

² Rörande ärkestiftets herdaminne se även G. Hellström, Rättelser och tillägg till Ärkestiftets och Strängnäs stifts herdaminnen hämtade ur Stockholms stads äldre tänkeböcker (i PHT 1930, s. 55—60), samt PHT 1935, s. 163—168.

Beträffande numreringen av pastores har jag följt Herdaminnet (HM), exempelvis 3. Olaus, och de i prästlängden ej upptagna ha då betecknats som 3 b. etc.

För de ofta skadade landskapshandlingarna måste den reservationen göras, att tidsuppgifterna kunna gälla föregående eller efterföljande året, dock icke där annan datering än handlingens årgång angivits eller där dagsdatering skett. Då jag gjort anteckningar endast för vissa församlingar och icke genomgått materialet i syfte att komplettera Herdaminnet, vill jag naturligtvis icke utesluta möjligheten, att ytterligare uppgifter finnas att hämta i de nämnda källorna.

Almunge. Kyrkoherdar.

3. Ericus 1544—1556 (KA, Prostarnas tionderäkensk.), möjl. identisk med den Ericus A, som förekommer i SRA 1568 ²³/₈. — HM: Ericus 1552—1556.
- 3 b. Lars 1579 (KA, Uppl. 1579 n:r 2), var kanske den komminister, som undertecknade Uppsala mötes beslut 1593, HM I s. 90.

Alunda. Kyrkoherdar.

18. Jonas (Jens) 1541 ⁴/₅ (Uppl. konungsdomar). — HM: levde 1556.
19. Laurentius M 1567 (RA, E. Hildebrand; SRA 1574 ⁷/₆). — HM anger hans dödsår 1577.
21. Christopherus Olavi (SRA 1594 ²²/₂). — HM saknar uppgift om tillnamn.
23. Laurentius Laurentii Helsingius 1612 ¹⁸/₃ (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b). — Blott hans död 1621 nämner HM.
Komministrar.
 1. Nicolaus Pauli 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), »sacellanus». — HM: underskrev Uppsala mötes beslut 1593. Därtill nämnes 1596 ²²/₃ (ULA, Domkap. prot.) en Johannes Laurentii som kaplan.
 4. Olaus Andreæ (RA, Topogr. Olands h:d), komminister 1650 ²¹/₅. — HM uppger, att Olaus prästvigdes 1618 och att en Johannes Marci Lundius var komminister 1645—1651.

Arbrå. Kyrkoherdar.

- 1 b. Petrus Olavi 1568 ⁸/₁₀—1571 (SRA; KA, Älvsborgs lösen).

Bergsjö. Kyrkoherdar.

2. Stigo Gudmundi 1568 ⁸/₁₀ (SRA). — HM: Stigo 1556.
3. Petrus Stigonis 1570—1591 (RA, Acta eccl. Bergsjö), förut skrivare i kammaren, präst 1558, fältpredikant på norska fälttåget, kh i Sveg. Fördriven av danskarna fick han kungl. fullmakt på Bergsjö. — HM: 1577.
- 4 b. Johannes 1604 ¹⁸/₈ (SSA, Acta capituli Stockh.).

Björklinge. Kyrkoherdar.

- 2 b. Anders 1536 ²⁸/₄ (Registr., kollationsbrev), förut i Vittinge.
3. Olaus 1550—1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1556.
- 3 b. Anders 1566 (KA, Uppl. 1566 n:r 5).
- 3 c. Ericus A 1566—1573 (KA, Uppl. 1566 n:r 5; SRA 1568 ¹⁸/₁₀; KA, Uppl. 1574 n:r 12).
4. Johannes Jonæ Bellinus 1573 ²⁰/₁₁—1612 ¹⁸/₃ (KA, Uppl. 1573 n:r 5; SRA 1596 ¹³/₃; ULA, Domkap. prot. 1598 ⁴/₁₀; KA, Uppl. 1612 n:r 17 b). — HM omtalar honom 1593 och 1598 under enbart namnet Johannes.
9. Ericus Petri Hofvenius (RA, Allmogens besvär, Uppsala län 4). — HM saknar uppgiften »Petri». En Jacobus 1593 ¹⁷/₇ (ULA, Domkap. prot.) nämnes ej i HM. Var troligtvis kaplan.

Bro (Lyhundra h:d). Kyrkoherdar.

- 6 b. Olof 1549 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
7. Andreas A 1549—1568 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; SRA 1568 ¹²/₁₂). — HM: 1556.
10. Johannes Laurentii Bechius 1611 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a). — Omtalas enl. HM blott 1615 och 1625.

Bälinge. Kyrkoherdar.

9. Stephanus Andreae 1538 ²⁸/₆—1572 (Registr., kollationsbrev; KA, Uppl. 1573 n:r 5), ej bara 1543—1552 och 1556 (HM).
- 9 b. Johannes Stephani 1572 ²⁰/₈—1574 (SRA; KA, Uppl. 1573 n:r 5, dat. 1573 ⁸/₆; 1574 n:r 12; SRA 1574 ¹¹/₆).

Komministrar.

1. Johannes Jonæ 1594 ²²/₂ (SRA). — HM nämner för året 1593 två sacellaner i Bälinge, denne Johannes Jonæ och Jonas Unonis (jfr nedan Rasbo n:r 15).

Börje. Kyrkoherdar.

8. Olaus Petri (RA, Topogr. Börje; SRA 1577 ¹⁶/₂). — HM anför ej tillnamnet.
9. Martinus Petri ännu 1594 ²²/₂ (SRA 1590 ⁷/₃; 1594 ²²/₂). — HM känner blott förnamnet och hans existens till 1593.

Danmark. Kyrkoherdar.

2. Laurentius död före 1541 ¹³/₂ (Uppl. konungsdomar), en dotter g. m. uppsalaborgaren Erik Staffansson. — HM: 1532.
3. Johannes 1545 ²²/₁ (Registr.). — HM: 1556.
4. Olaus H 1566 (KA, Uppl. 1566 n:r 22; SRA 1568 ¹²/₁₀). — HM: 1576—1577.

Dannemora. Kyrkoherdar.

- 1 b. Erik i Film 1541 (Registr., odat. kollationsbrev); kh i både Film och Dannemora.
- 3: Sveno Erici nämnes ännu 1590 (KA, Uppl. 1590 n:r 14), ej bara 1588 (HM).
4. Magnus 1596 ¹³/₂ (SRA). — HM: 1593.
5. Matthias Halvardi 1612, 1613 ³⁰/₁₁ (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b; RA, Acta eccl. Dannemora). — HM känner honom först 1619.

Delsbo. Kyrkoherdar.

7. Jacobus Matthiæ 1568 ⁸/₁₀ (SRA). — HM: först 1572.
9. Johannes Petri redan 1589 (RA, Acta eccl. »Stiftet i allmänhet»), ej först 1593 (HM).

Ed. Kyrkoherdar.

- 5 b. Joen före 1540 ²⁵/₁₁ (Registr.), sedan till Bondekyrkan i Uppsala.
6. Mag. Laurentius Gregorii från 1540 ²⁵/₁₁ (Registr.). — HM: Mag. Laurentius 1541, Gustaf I:s kamrerare.
8. Jacobus Johannis 1568 ⁸/₁₂—1596 ⁸/₁₀ (KA, Uppl. 1572 n:r 10; SRA 1568 ¹⁷/₁₂, 1596 ¹²/₂; SSA, Acta capituli Stockh. 1596 ¹⁸/₃, ⁸/₁₀), prost. — Belagd i HM med säkerhet först 1593.

Ekeby. Kyrkoherdar.

7. Ericus Erici 1590 (KA, Uppl. 1590 n:r 14). — HM nämner honom först 1593.
8. Johannes Erici 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a). — HM omtalar blott hans tillsättning 1594.

Enköping. Kyrkoherdar.

11. Ericus Johannis 1548 $\frac{2}{6}$ —1567 (Registr.; KA, Uppl. 1567 n:r 4). — HM: Ericus 1556.

Estuna. Kyrkoherdar.

7. Laurentius 1549—1557 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; Uppl. 1557 n:r 6), prost. Möjligen är Laurentius T, som förekommer i SRA 1568 $\frac{12}{12}$ och i KA, Uppl. 1579 n:r 2, identisk med honom. Jfr PHT 1930 s. 56. — HM känner honom först 1556.
8. Johannes Nicolai 1591 (KA, Uppl. 1591 n:r 17), alltså före 1593 (HM).

Fasterna. Kyrkoherdar.

- 1 b. Ericus Olavi i Fasta 1568 $\frac{14}{12}$, 1569 (SRA; KA, Uppl. 1569 n:r 14).
- 1 c. Anders i Fasta 1582 jan.—1591 (SRA; KA, Uppl. 1591 n:r 17).
2. Petrus N i Fasta 1596 $\frac{9}{2}$ (SRA). — HM: underskrev mötesbeslutet 1593.

Fittja. Kyrkoherdar.

- 3 b. Peder, var död 1541 $\frac{12}{2}$ (Uppl. konungsdomar), släkt med herr Måns i Åker. Jfr HM III s. 458 och nedan Väster Åker.
- 3 c. Tord Johannis 1536 $\frac{1}{8}$ —1549 (Registr., kollationsbrev; KA, Prostarnas tionderäkensk.), var död 1556.
4. Olaus 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.), som troligen är identisk med den Olavus Falk, »Gudz ordz tienare til fitia», som nämnes i ett kvitto i Prostarnas tionderäkensk., daterat 1565. Se även SRA 1568 $\frac{23}{8}$, $\frac{24}{9}$. — HM nämner en Olaus och årtalet 1556.
5. Ericus Erici, var död 1608 $\frac{7}{4}$ (RA, Acta eccl. Hjelstaholm). — HM: »lefde ännu 1602».
6. Jonas Jonæ Rhodoander 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a; RA, Acta eccl. Hjelstaholm), fick ärkebisk:s och domkap:s rekommendation till gället 1608 $\frac{7}{4}$. — HM: Jonas Jonæ 1608. Komministrar.
Martinus L. Aschaneus (KB, F. 6. 3), »Com^r. in Fittia et Hielstha». Jfr HM I s. 395.

Frösunda. Kyrkoherdar.

- 6 b. Jonas Jonæ 1555—1569 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; SRA 1568 $\frac{23}{8}$; KA, Uppl. 1569 n:r 14).

- 7 b. Petrus 1577 ¹⁶/₂ (SRA).
 8. Jonas Nicolai 1590 ⁷/₃ (SRA), enl. HM först 1593.
 9 b. Ericus Humble 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b), kanske vice pastor.
 9 c. Olaus 1613 ¹⁵/₉ (SSA, Acta capituli Stockh.), kanske vice pastor.

Funbo. Kyrkoherdar.

9. Jöns 1548 ²⁴/₇—1555 (Registr.; KA, Prostarnas tionderäkensk.), ej först 1556 (HM).
 10. Petrus Sivardi redan 1563 ¹⁰/₁ (RA, Acta eccl. Funbo). — HM: 1565.
 10 b. Nicolaus Petri 1582 jan. (SRA).
 13 b. Nicolaus Jonæ 1600 ⁴/₆ (KA, Uppl. 1598 n:r 22), kanske v. pastor.

Giresta. Kyrkoherdar.

7. Paulus till 1554 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1547.
 8. Laurentius Erici från 1554 (KA, Prostarnas tionderäkensk.), ej först 1556 (HM).
 10. Andreas Andreae 1611 ²⁹/₄, 1612 (KB, F. b. 3; KA, Uppl. 1612 n:r 17 a). — HM nämner ej efternamnet, ej heller att han varit präst här före 1620.

Gran. Kyrkoherdar.

- 5 b. Sifred (Sigfrid) 1549—1551 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
 6. Martinus redan 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM först 1556.
 7. Petrus Andreae 1582 jan. (SRA), enl. HM icke förrän 1593.

Hacksta. Kyrkoherdar.

1. Erik Olsson (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM har ej tillnamnet.
 2. Simon Simonis 1567 (KA, Uppl. 1567 n:r 4). — Enl. HM bekant först 1569.
 4. Henricus Nicolai Peninsolus, var död 1627 ¹⁴/₁₂ (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a; RA, Upsala konsist. und. skrivelser). Änkan hette Sara. HM saknar »Nicolai» och uppgift om tiden för hans död.

Harg. Kyrkoherdar.

- 1 b. Gregorius 1536 (Registr., odat. kollationsbrev).
4. Olaus S 1568 ⁸/₁₂ (SRA). — HM: Olaus riksdagsman 1569.
6. Nicolaus Marci 1611 ¹⁷/₁₀ (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a). — HM: 1615.

Holm. Kyrkoherdar.

- 1 b. Peder 1548, 1549 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
2. Ericus 1552—1556 (KA, Prostarnas tionderäkensk.), var död 1560, g. m. Marit. — HM: 1556.
3. Olaus Petri 1568 ²³/₈ (SRA; KA, Uppl. 1569 n:r 4), ej först 1593 (så HM).
- 3 b. Nicolaus Andreae 1611 ²⁹/₄ (KB, F. b. 3; KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), prost.

Hätuna. Kyrkoherdar.

6. Jacobus Gislonis 1536—1567 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; RA, Topogr. Fundbo; KA, Uppl. 1567 n:r 3). — HM: Jacobus 1543—1556.
7. Johannes Andreae 1567—1602 ¹⁷/₈ (KA, Uppl. 1567 n:r 3; ULA, Domkap. prot. 1595 ¹²/₅, 1602 ¹⁷/₈), prost 1595. — Enl. HM verksam 1577—1593.
- 7 b. Petrus Michaelis 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), möjl. kommin.

Häggeby. Kyrkoherdar.

2. Olaus Nic. Bothniensis 1612—1619 ¹⁹/₂ (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b; SSA, Acta capituli Stockh.). — HM: Olaus 1593.

Järvsö. Kyrkoherdar.

1. Jonas Jonæ 1568 ⁸/₁₀ (SRA). — HM: Jonas 1556.
2. Daniel Petri 1571 (KA, Älvsborgs lösen); enl. HM först 1593.

Knutby. Kyrkoherdar.

- 6 b. Tönning 1579 (KA, Uppl. 1579 n:r 2), troligen identisk med n:r 7 i HM, Antonius, som priverades 1594 ¹⁵/₈ (ULA; Domkap. prot.). Denne Antonius har i SRA 1596 ¹²/₂ tillnamnet Erici. SRA 1568 ²³/₈ anför en »her Tomes (Antonius) i Knuteby». Se även SRA 1568 ¹²/₁₂.

Komministrar.

Peder före 1556 ³/₈ (Registr.), därefter kh i Uninge.

Lagga. Kyrkoherdar.

17. Olaus 1555—1568 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; RA, E. Hildebrand; KA, Uppl. 1569 n:r 14). — HM: Olaus 1556.
- 19 b. Magnus Swertenius 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), kanske sacellan.

Lena. Kyrkoherdar.

- 4 b. Amund före 1540 ¹⁹/₁₀ (Registr.), överlät gället s. d. till
5. Petrus Udgerii (Udgersson) 1540 ¹⁹/₁₀—1566 ¹⁸/₅ (Registr., kollationsbrev; KA, Uppl. 1566 n:r 5), prost 1554—1556 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; RA, E. Hildebrand). — HM känner ej tiden för hans tillsättning, ej heller hans efternamn.
6. Matthias 1566—1567 (KA, Uppl. 1566 n:r 5; 1567 n:r 25). — HM anför inga årtal, blott att han var kh i två år (ULA, Lena L I n:r 1).
7. Canutus Petri Gestricius 1567—1610 (KA, Uppl. 1567 n:r 25; ULA, Lena L I n:r 1), var prost i 20 år enl. sin son Johannes Canuti Lenæus. — HM känner honom blott som Canutus. Dess uppgifter om prästvigningsår, anställning som hovpred. etc. må tagas med försiktighet. Notisen om år 1568 såsom tiden för Canuti tillträde till Lena pastorat vilar på en anteckning av sonen ca. 1650, vilken tillägger »wid den 1. Novembris». Men Canutus är präst i Lena redan i okt. 1568 (SRA 1568 ¹⁸/₁₀) och i prästernas taxa 1567.
8. Augustinus Jonæ Lenæus 1612 maj—1631 (ULA, L I n:r 1; RA, Acta eccl. Lena), förut sacellan i Våla och i S:t Nicolai-kyrkan i Sthlm (Storkyrkan). — HM: kh 1610.
9. Jacobus Balthazari från 1632 ¹/₁₁ (ULA, Lena L I n:r 1; RA, Acta eccl. Lena), prost ca. 1639. — HM I s. 230: prost och kh 1632.

Östra Leufsta. Kyrkoherdar.

12. Vincentius 1569 ⁸/₂ (KA, Uppl. 1570 n:r 12). HM: ingen tidsangivning.
13. Benedictus 1590 (KA, Uppl. 1590 n:r 14). HM: ingen tidsangivning.

Komministrar.

- 1 b. Abrahamus Benedicti 1611 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), »verbi comminister».

Litslena. Kyrkoherdar.

- 6 b. Morten 1548 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
- 6 c. Anders Nicolai 1551 $\frac{30}{8}$ —1555 (Registr., kollationsbrev; KA, Prostarnas tionderäkensk.).
7. Måg. Laurentius ännu 1567 och 1568 (KA, Uppl. 1567 n:r 4; SRA 1568 sept.); enl. HM endast 1561.
8. Johannes Erici 1582 jan. (SRA). Tydiligen är HM:s n:r 8 Hans år 1575 samma person som n:r 9 Johannes Erici, omtalad 1593 och 1604. SSA, Tänkebok 1601 $\frac{5}{10}$ kallar kh i Litslena för Hans.
År 1612 $\frac{5}{3}$ nämnes en Olaus Andreae (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b), kanske kaplan.

Ljusdal. Kyrkoherdar.

- 1 b. Jonas Sigvardi före 1542 jan./febr. (Registr.), överlät då gället.
2. Jonas Simonis från 1542 jan./febr., $\frac{5}{2}$ —1568 $\frac{8}{10}$ (Registr.; SRA). — HM saknar uppgift om tiden för tillträdet och om efternamnet.
3. Olaus Magni 1595 $\frac{15}{2}$ (Uppl. konungsdomar), g. m. Barbro Nilsson, barnlös. — HM vet intet om hans familjeförhållanden eller hans verksamhet efter 1594.

Lohärad. Kyrkoherdar.

- 2 b. Jacob före 1537 $\frac{31}{10}$ (Registr.), sedan kh i Närtuna.
- 2 c. Erik 1549 och 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). Registr. omnämner en prost Peder 1552 $\frac{5}{3}$.
- 3 b. Nicolaus Pauli 1556—1568 $\frac{23}{8}$ (KA, Prostarnas tionderäkensk.; SRA).
- 3 c. Olof 1579 (KA, Uppl. 1579 n:r 2).
4. Jacobus Andreae 1591 (KA, Uppl. 1591 n:r 17; SRA 1594 $\frac{22}{2}$). — HM: 1593—1602.
6. Laurentius Jacobi 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a). — HM: 1624—1640. Jfr PHT 1930 s. 57.
Komministrar.
1. Andreas Georgii (ULA, Domkap. prot.), ännu 1596 $\frac{4}{2}$ kaplan åt n:r 4 Jacobus. — HM: 1593.

Lovö. Kyrkoherdar.

4. Johannes Martini 1590 $\frac{7}{3}$ —1596 $\frac{26}{7}$ (SRA; SSA, Tänkebok 1592 $\frac{31}{5}$; Acta capituli Stockh. 1596 $\frac{20}{2}$, $\frac{3}{3}$, $\frac{15}{4}$ och $\frac{26}{7}$), för HM bekant blott 1593.

5. Laurentius Andreæ 1612 ³⁰/₅ (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b), nämnd av HM 1596 och 1634.

Laurentius Laurentii (RA, Acta eccl. Lovö), den föregåendes son, förordas till Lovö, eftersom han innehaft flera kaplantjänster, bl. a. på Lovö. Han var g. m. en dotter till herr Jacob i Ösmo.

Långtora. Kyrkoherdar.

- 3 b. Erik Olavi 1536 ¹/₈—1555 (Registr., kollationsbrev; Prostarnas tionderäkensk.).
6. Enoch Laurentii 1594 ²³/₂ (SRA). — HM: Enoch 1593.

Länna. Kyrkoherdar.

3. Laurentius 1549 (RA, E. Hildebrand). — HM: 1550.
4 b. Olaus Henrici 1578 ³⁰/₆—1591 (KA, Uppl. 1579 n:r 2; SRA 1582 jan.; KA, Uppl. 1591 n:r 17).
5. Olaus Marci 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a). — HM känner honom ej efter 1600.

Västra Lövsta. Kyrkoherdar.

- 1 b. Peder 1550—1554 (KA, Prostarnas tionderäkensk., Registr. 1551 ¹⁶/₁₁, 1552 ⁵/₃).

Nysätra. Kyrkoherdar.

1. Laurentius 1550 (KA, Prostarnas tionderäkensk.), var förflyttad till (Gamla?) Uppsala 1552 ⁵/₃ (Registr.). — HM: 1543. Jfr HM III s. 289.
2 b. Johannes Petri 1569 ⁶/₄—1582 jan. (KA, Uppl. 1569 n:r 4; SRA).
3. Johannes Laurentii 1611 ²⁹/₄, 1612 (KB, F. b. 3; KA, Uppl. 1612 n:r 17 a och n:r 17 b). — HM nämner honom 1600.

Närtuna. Kyrkoherdar.

- 8 b. Anders 1537 ⁵/₅ (Registr., kollationsbrev).
8 c. Jacob 1537 ²¹/₁₀ (Registr., kollationsbrev), förut präst i Lohärad.
8 d. Peder 1539 ³⁰/₁₁ (Registr., kollationsbrev).
9. Johannes 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1556.
11. Georgius Matthei 1567, 1568 ²³/₈ (RA, E. Hildebrand; SRA). — HM: 1569, ej efternamn.

Odensala. Kyrkoherdar.

2. Jesperus Olavi 1536—1556 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; Uppl. konungsdomar 1541 ¹²/₂). — HM: 1543—1556.
4. Nicolaus 1558 ⁹/₃—1567 (Registr.; KA, Uppl. 1567 n:r 3 och n:r 4). — HM: 1578.
5. Jonas Jonæ 1590 (SRA 1590 ⁷/₃; 1593 ¹²/₃). — HM känner ej tillnamnet eller hans existens före 1593.
- 6(?). Nicolaus Laurentii 1611 ¹⁴/₁₂, 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a och n:r 17 b). — HM vet intet om honom efter 1602. Möjligen är detta en annan Nicolaus Laurentii, som efterträtt den såsom n:r 7 i HM nämnde Simon 1603. Jfr PHT 1930 s. 58.
7. Simon 1624 ²⁹/₄ (SSA, Acta capituli Stockh.). — HM: Simon 1603, förut pastor i Vada.

Rasbo. Kyrkoherdar.

- 9 b. Ericus Johannis 1536 ²/₉—1539 jan. och ⁵/₂ (Registr., kolla-tionsbrev), sedan kh i Börstil.
10. Laurentius 1554 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1543—1552.
11. Mag. Olaus P Medelpadius 1555—1566 (KA, Prostarnas tionde-räkensk.; RA, Topogr. Olands h:d; SRA 1565 april; KA, Uppl. 1566 n:r 22). — HM känner blott förnamnet och att han levat 1563.
12. Joachimus Olavi 1568 ²⁰/₁₀ (SRA; KA, Uppl. 1568 n:r 10). — HM: Joachimus riksdagsman 1569.
13. Petrus M (SRA 1571 ²⁵/₁). — HM känner ej efternamnsini-tialen.
14. Laurentius Christierni 1571 (KA, Uppl. 1571 n:r 6). — HM: 1572.
15. Jonas Petri G 1582—1612 (SRA 1582 jan., 1593 ¹²/₃; 1594 ²²/₂; KA, Uppl. 1612 n:r 12; RA, Acta eccl. Rasbo), förut kaplan i Tierp. Hade 1599—1612 ²⁰/₅ såsom »adjunkt» en pastor Jonas (KA, Uppl. 1600 n:r 1), som i KA, Uppl. 1612 n:r 17 b kallas »Jonas Unonis pastor». — HM: Jonas 1593.
- 15 b. Ivarus Olai 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), möjl. säcellan.

Riala. Kyrkoherdar.

4. Nicolaus 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1556.
5. Olaus E 1596 ⁴/₂ (ULA, Domkap. prot.; SRA 1571 ²⁶/₁), ej bara till 1593 (HM).
- 6 b. Petrus Andreae Toltinsis 1611, 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a och n:r 17 b).

Rimbo. Kyrkoherdar.

13. Johannes Erici 1621 $\frac{8}{4}$ (SSA, Acta capituli Stockh.), dotter: Anna. — HM saknar uppgift om dottern.

Komministrar.

- 4 b. Andreas Joannis 1638 $\frac{8}{9}$ (RA, Topogr. Danmark).

Östra Ryd. Kyrkoherdar.

1. Jacobus Jonæ avsattes 1592 $\frac{20}{5}$ (RA, Acta eccl. Östra Ryd). — HM ger ett utdrag ur domkapitelsprot. 1600, där avsättningen beröres.

Sigtuna. Kyrkoherdar.

13. Andreas 1552 $\frac{5}{3}$, 1553 (Registr.; KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1554—1563.
14. Johannes E 1567, 1568 $\frac{23}{8}$, $\frac{9}{12}$ (KA, Uppl. 1567 n:r 3; SRA). — HM anför ej året 1567.

Skuttunge. Kyrkoherdar.

9. Olaus 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: Olaus 1556.
10. Olaus Halvardi 1566—1580 $\frac{8}{6}$ (KA, Uppl. 1566 n:r 5; 1573 n:r 5; RA, E. Hildebrand). — HM: nämnes i kyrkoboken 1580. En Petrus omtalas 1612 som pastor (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a).

Skånella. Kyrkoherdar.

5. Sveno 1551 $\frac{5}{10}$ —1555 (Registr.; KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1550—1552.
6. Michael Erici 1558 $\frac{11}{6}$ —1571 (Registr.; KA, Uppl. 1567 n:r 3; SRA 1568 $\frac{15}{12}$, 1571 $\frac{25}{1}$, förut i Norrsunda (KA, Uppl. 1567 n:r 3). — HM: riksdagsman 1569 och 1571.
7. Magnus Petri levde ännu 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b). HM: »ännu 1602».

Spånga. Kyrkoherdar.

1. Ericus 1547—1552 $\frac{8}{3}$ (KA, Prostarnas tionderäkensk.; Registr.) — HM: 1550.
2. Matthias 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1556 och 1564.
3—4. En »Johannes in Spånga» nämnes 1574 $\frac{7}{6}$ (SRA). — HM: 3—5 heta resp. Joannes Jonæ, Jonas Jonæ och Jonas Halvardi.
4. Jonas Jonæ ännu 1596 $\frac{13}{2}$ (SRA). — HM: 1577—1593.

Söderby. Kyrkoherdar.

3. Matthias 1549—1551 (KA, Prostarnas tionderäkensk.), var död 1558 $\frac{4}{8}$ (Registr.). — HM: 1550—1556.
4. Petrus Olai 1568 $\frac{12}{12}$ (SRA). — HM nämner honom först 1577.
- 4 b. Laurentius Thomæ 1596 (ULA, Domkap. prot.), kanske kaplan.

Komministrar.

Laurentius Olai 1611 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), »sacellanus».

Teda. Kyrkoherdar.

2. Ericus ännu 1567 (KA, Uppl. 1567 n:r 4), ej bara 1556 (HM).
- 2 b. Martinus Olai 1568 $\frac{23}{8}$ (SRA).
- 2 c. Olaus Andreae 1574 $\frac{11}{6}$ —1582 jan. (SRA).

Tensta. Kyrkoherdar.

7. Sverke (Svärkil) ännu 1555 (Almquist, Lokalförvaltn. III s. 170; KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1543.
9. Andreas Olavi 1566—1583 (KA, Uppl. 1566 n:r 5; 1583 n:r 15). Hans änka, Margareta Eriksdotter, nämnes 1589 (RA, E. Hildebrand), jfr PHT 1930 s. 58. — HM känner ej hans tillnamn och hans existens före 1569 och efter 1571, ej heller något om hans familjeförhållanden.
10. Benedictus, suspenderades hösten 1592 och 1593 $\frac{9}{7}$, åter avsett 1593 $\frac{26}{8}$, fick löfte om restitution 1594 $\frac{15}{5}$ (ULA, Domkap. prot.). — HM ger protokollsutdrag om Benedictus.
- 10 b. Johannes Petri 1593 $\frac{15}{10}$ —1598 (ULA, Domkap. prot.; KA, Uppl. 1594 n:r 22; SRA 1594 $\frac{22}{2}$; KA, Uppl. 1598 n:r 22).
11. Mag. Aron Eberhardi Synt Angermannus 1599—1600 (ULA, Domkap. prot. 1599 $\frac{14}{8}$, 1601 $\frac{4}{11}$; KA, Uppl. 1598 n:r 22, 1600 n:r 1), var från 1594 rector scholæ i Uppsala (SRA 1594 $\frac{19}{2}$; ULA, Domkap. prot. 1594 $\frac{20}{5}$, $\frac{23}{12}$), var död 1601 $\frac{4}{11}$. Hans änka hette Cecilia. — HM: »Dog i jan. 1600. Förmodligen förut Rector Scholæ i Upsala». HM saknar tillnamnen »Eberhardi» och »Angermannus».
- 11 b. Johannes Nicolai 1600 $\frac{12}{10}$ (KA, Uppl. 1600 n:r 1), möjligen vakanspastor.
13. Olaus Andreae 1611, 1612 (KA, Uppl. 1611 n:r 3; 1612 n:r 17 b; ULA, Lena L I n:r 1), död ca. 1632 enl. UUB, E 297. — HM: »Olaus Andreae 1603. Död 1624». Jfr HM:s n:r 14 Olaus.

Tierp. Kyrkoherdar.

- 24 b. Mag. Olof död före 1553 ¹²/₁₂ (Registr.).
 25. Johannes G 1568 ²⁹/₁₁ (SRA). — HM: 1556.
 Komministrar.
 Jonas Petri G före 1582. Se ovan Rasbo n:r 15.

Tuna (Olands h:d). Kyrkoherdar.

- 4 b. Erik Olavi 1538 ¹⁶/₁₀—1543 ²⁸/₄ (Registr., kollationsbrev;
 Uppl. konungsdomar 1541 ¹³/₂), ur tjänst 1541 ¹³/₂, klagomål
 mot honom 1543 ²⁸/₄.
 5. Ericus Olai 1554 ⁵/₅ (Registr.; KA, Uppl. 1555 n:r 9; SRA 1568
²³/₈; KA, Uppl. 1566 n:r 20). — HM har ej årtalet 1554 bestyrkt.
 Trots namnligheten knappast identisk med föregående.

Uninge. Kyrkoherdar.

- 4 b. Joen 1544 ¹⁸/₄ (Registr.).
 4 c. Jöran 1544 ¹⁸/₄—1553 ²¹/₁ (Registr.; KA, Prostarnas tionde-
 räknensk.; Uppl. konungsdomar).
 5 b. Peder 1556 ³/₈ (Registr., kollationsbrev), förut kaplan i
 Knutby.
 5 c. Sveno M 1568 ¹²/₁₂ (SRA).
 8 b. Petrus Elai 1605 ²⁴/₁—1612 ¹⁹/₃ (ULA, Domkap. prot.; KA,
 Uppl. 1612 n:r 17 b), kanske komminister.

Uppsala. Kyrkoherdar.

29. Mag. Joachim Olai 1571 ²⁶/₂—1586 ²⁴/₁; var avsatt 1600 ¹⁴/₁
 (KA, Uppl. 1572 n:r 13; Uppl. konungsdomar 1586 ²⁴/₁; SSA,
 Tänkebok 1600 ¹⁴/₁. — HM: kh i Uppsala 1572—1583.
 Såsom »sacellanus Vbsaliensis» 1611 ²⁸/₁₁ (KA, Uppl. 1612
 n:r 17 a) och tjänstgörande i Bondekyrkan nämnes Ericus E.
 Hielmstadius. Jfr HM II s. 446.

Gamla Uppsala. Kyrkoherdar.

11. Johannes 1566 (KA, Uppl. 1566 n:r 22). — HM: 1564.
 12. Olaus Laurentii ännu 1574 ¹¹/₈ (SRA; KA, Uppl. 1568 n:r 3
 och n:r 10; 1571 n:r 6; RA, Acta eccl. Gamla Uppsala). — HM:
 1567, känner ej hans efternamn.
 14. Magnus 1600 ¹²/₃ (ULA, Domkap. prot.). — HM: 1586—1593.

Vaksala. Kyrkoherdar.

5. Laurentius A 1568 (SRA 1568 ²³/₈ och ¹²/₁₀; KA, Uppl. 1568
 n:r 10; RA, Bref till Erik XIV I.). — HM: Laurentius A 1560.

6. Anders 1571 (KA, Uppl. 1571 n:r 6). — HM: Andreas Ingelli 1569.

Vallby. Kyrkoherdar.

9. Jöns Nilsson 1538—1568 ²³/₈ (KA, Prostarnas tionderäkensk.; Uppl. 1567 n:r 4; SRA 1568 ²³/₈). — HM: Jonas (Jöns) 1543—1556. (Möjligt är, att två skilda personer med namnet Jonas kommit efter varandra.)
- 11 b. Laurentius Johannis 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b), kanske vakanspastor.

Vassunda. Kyrkoherdar.

- 5 b. Peder före 1540 ¹⁹/₁₀ (Registr.). Se Lena 5.
6. Laurentius I (J) 1553—1569 (KA, Prostarnas tionderäkensk. Uppl. 1567 n:r 4; SRA 1568 ¹⁹/₁₂, 1569 ²⁶/₁). — HM: 1554—1563.
7. Olaus Jonæ 1603 ⁵/₁—1612 (SSA, Tänkebok; KA, Uppl. 1612 n:r 17 b). — HM känner ej hans existens efter 1602; jfr PHT 1930 s. 59.

Veckholm. Kyrkoherdar.

6. Andreas 1548 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1556.
7. Jacobus Gislonis 1567—1583 ¹⁵/₉ (KA, Uppl. 1567 n:r 4; PHT 1930 s. 59, 210 ff.). — HM: 1569—1577.

Vendel. Kyrkoherdar.

15. Laurentius 1541—1552 ⁵/₂ (Registr.). — HM: 1552—1569.
16. Mag. Johannes P 1568 ²⁹/₁₁—1585 (SRA; RA, E. Hildebrand). — HM: 1570—1584.
18. Johannes Petri 1601 (ULA, Domkap. prot.). — HM III s. 489: kh i Vendel 1602—1605.

Komministrar.

2. Andreas Jonæ 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), »sacellanus». — HM: före 1615 komminister i Vendel.
4. Abrahamus Matthiæ 1648 (Lenæus' Disp. de Baptismo), »comminister». HM anger årtalet 1640 men känner ej hans tillnamn.

Vidbo. Kyrkoherdar.

3. Johannes E 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.; SRA 1568 ¹⁵/₁₂ och 1571 ²⁵/₁). — HM: 1556—1571, känner ej hans efternamnsinitial.

Viksta. Kyrkoherdar.

- 1 b. Matthias 1542 ¹⁶/₂ (Registr., kollationsbrev).
- 1 c. Laurentius 1553 ²¹/₁ (Uppl. konungsdomar).
3. Nicolaus Petri 1568—1577 (SRA 1568 ¹⁸/₁₀; 1577 ¹⁶/₂; KA, Uppl. 1573 n:r 5). — HM: 1577.
4. Nicolaus Jonæ 1593 ²⁰/₃—1596 ¹³/₂ (SRA). — HM nämner förutom en Nicolaus Jonæ 1556 en Nicolaus Petri 1577 och en Nicolaus Jonæ 1593. Utan efternamn anträffas en Nicolaus 1561, 1566, 1567, 1596, 1597 och 1598 (KA, Uppl. 1561 n:r 16; 1566 n:r 5; 1567 n:r 25; SRA 1596 ¹³/₂; KA, Uppl. 1597 n:r 5, 1598 n:r 22).
5. Johannes Erici 1599—1600 (KA, Uppl. 1598 n:r 22; 1600 n:r 1). — HM nämner endast, att han dog här som präst 1607.
- 5 b. Petrus Olai 1611, 1612 (KA, Uppl. 1611 n:r 13; 1612 n:r 12 och n:r 17 a). — HM: »Dess (Johannes Ericis) närmaste successor känner man ej».
6. Andreas höll prosteting 1630, död något år efter enl. UUB E 297. — HM: 1615—1625.
7. Ericus Jonæ (RA, Topogr. Olands h:d). — HM: Eric Bångh.

Villberga. Kyrkoherdar.

- 3 b. Jan 1548 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
- 3 c. Olof 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).
5. Jonas Laurentii (ej Johannis, som HM kallar honom enl. SRA 1594 ²²/₂) 1582—1599 (SRA 1582 jan.; RA, Acta eccl. Villberga). — HM: 1593—1595.

Vala. Kyrkoherdar.

5. Mag. Olaus Johannis Tross 1533 ²⁸/₁₀ (KA, Prostarnas tionderäkensk.; Registr., kollationsbrev). — HM känner blott förnamnet och hans verksamhet 1543—1547.
- 5 b. Mag. Lars 1549—1551 ²⁷/₂ (KA, Prostarnas tionderäkensk.; Registr.).
- 5 c. Mag. Olaus Andreae (RA, Bref till Erik XIV I).
6. Henricus Laurentii 1568 ²³/₈—1586 (SRA; SSA, Tänkebok 1575 ¹⁶/₂; Uppl. konungsdomar 1586 ²⁴/₁), tillsättningen omtalas 1568 ⁷/₁₂ (KA, Västmanl. 1574 n:r 1). Jfr RA, Bref till Erik XIV I. — HM: Henricus 1571. Som n:r 7 nämner HM en Christopherus 1566—1592, medan SRA 1590 ⁷/₃ bland undertecknarna har en »Petrus Ragvalldi i Vala».

Komministrar.

- 2 b. Nicolaus Johannis 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a), »commi-
nister». Troligen som vakanspräst 1612 verkade Johannes
Nicolai (KA, Uppl. 1612 n:r 17 b).

Vaddö. Kyrkoherdar.

- 2 b. Erik »Mölnere» före 1545 $\frac{7}{3}$ (Registr.).
3 b. Hans 1585 $\frac{31}{8}$ (Uppl. konungsdomar).
4. Olaus har som efternamn Olavi (SRA 1594 $\frac{22}{3}$).

Vänge. Kyrkoherdar.

- 5 b. Olof 1566 (KA, Uppl. 1566 n:r 5).

Väster Åker. Kyrkoherdar.

8. Magnus 1540, 1541 $\frac{12}{2}$ (Registr., odat.; Uppl. konungsdomar).
— HM: 1550—1559.

Åkerby. Kyrkoherdar.

6. Hans 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM: 1556.
6 b. Thomas Mathei 1566—1569 (KA, Uppl. 1566 n:r 5; 1568 n:r
3; SRA 1568 $\frac{29}{11}$, 1569 $\frac{28}{1}$).
7. Georgius Petri 1574 (KA, Uppl. 1574 n:r 12). — HM: 1571—
1572.
9 b. »Mag. Petrus Ubs.» 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 17 a).

Ärentuna. Kyrkoherdar.

5. Ericus ännu 1555 (KA, Prostarnas tionderäkensk.). — HM:
1550.
5 b. Matthias 1558—1561 (KA, Uppl. 1558 n:r 11; 1561 n:r 16).
— HM nämner som n:r 6 en Matthias Olai både 1556 och 1581.
5 c. Johannes Henrici 1566—1578 (KA, Uppl. 1566 n:r 5; 1578
n:r 13).
6. Matthias Olai 1581 $\frac{9}{5}$ —1583 (RA, E. Hildebrand; KA, Uppl.
1583 n:r 15). Jfr ovan 5 b.
7. Paulus Matthiæ ännu 1598 (KA, Uppl. 1598 n:r 22). — HM:
1593.

Komministrar.

2. Johannes (Hans) 1612 (KA, Uppl. 1612 n:r 12), var troligen
»adjunkt» åt n:r 8 Laurentius Matthiæ, som nämnes i KA,
Uppl. 1612 n:r 17 b och enl. HM dog först 1638. Detta blott
relaterar omständigheterna vid Johannes' avsättning 1636.

Össebygarn. Kyrkoherdar.

3 b. Jöran 1553 (KA, Prostarnas tionderäkensk.).

4 b. Sigfrid 1569 (KA, Uppl. 1569 n:r 14).

5. Jonas 1591—1595 ¹⁰/₁₀ (KA, Uppl. 1591 n:r 17; SRA). — HM:
1593.

Till ätten Lindschölds genealogi.

Meddelande av **Krister Gierow**

I Linköpings stifts herdaminne, del 2 (1919), uppgives för kyrkoherden Magnus Laurentii i Roxlösa (s. 461), att han år 1603 ingått äktenskap med Botila Håkansdotter, f. 1590 d. 1654, »dotter af Håkan Svensson, om hvars släkt se Sv. Ättartal, 6: 186, rådmän i Vadstena, och Margareta Larsdotter». Av det angivna stället i Svenska ättartal framgår emellertid, att denna uppgift om Botila Håkansdotters härstamning icke är så helt säker. Sid. 187, not 2, omnämner utgivaren, V. Örnberg, nämligen, att enligt H. O. Sundelius, Norrköpings minne (1798) s. 233, Botila Håkansdotter i stället skulle vara dotter till Håkan Svensson i Norrköping av Thorsrumssläkten och syster till borgmästaren i Skänninge Olof Håkansson, fader till riksrådet greve Erik Lindschöld. Dessa uppgifter hos Sundelius bestridas emellertid direkt av Örnberg: »Att Botila var dotter af Håkan Svensson i Vadstena, bevisas dock ovedersägligt af en mängd samtida handlingar, af hvilka ock framgår, att hon omöjligen kunnat vara syster till Olof Håkansson. Denne (som ej heller tillhörde Sundelii Thorsrums släkt) var dock befryndad med Botila . . .» Örnberg meddelar vidare, att han har för avsikt att framdeles utgiva en utförlig avhandling om Håkan Svenssons i Vadstena släkt och efterkommande. Någon sådan kom emellertid aldrig att utgivas; ej heller finnes någon uppgift om på vilka handlingar han stöder sitt kategoriska förnekande av en närmre släktskap mellan Håkan Svensson i Norrköping å ena sidan samt Botila Håkansdotter och Olof Håkansson i Skänninge å den andra.

G. Elgenstierna anger i Den introducerade svenska adelns ättartavlor 5 (1930), s. 33, i anslutning till Anrep (Svenska adelns ättartavlor 2, 1861, s. 776), att grevliga ätten Lindschöld via den ovan nämnde borgmästaren Olof Håkansson härstammar från Håkan Olofsson, borgare i Skänninge, och hans hustru Brita Svendsdotter, kyrkoherdedotter från Seglora, från vars fader, Sven Olofsson, Carlheim-Gyllensköldska ätten härstammar. Sundelii härifrån avvikande uppgifter anföras även, däremot icke de i Svenska ättartal lämnade, ovan återgivna uppgifterna.

Frågan om Håkan Svenssons och Botila Håkansdotters identitet upptages av E. Ringborg i Till Norrköpingskrönikan, 3, (1920), s. 239 ff., till särskild behandling i en exkurs betitlad »Håkan Svensson av Thorsrumssläkten. Vem var han? Hur kan hans gåta lösas?» Ringborg redogör här för de divergerande uppfattningar, som råda härom, varvid Sundelii uppgifter betraktas såsom misstänkta. »Dock», skriver Ringborg, »förefaller ju otroligt, att de uppgifter Sundelius lämnat över Håkan Svensson kunna vara gripna alldeles ur luften. Även om Sundelius endast hämtat sina uppgifter ur något honom tillgängligt tryck eller dokument, måste för uppgifter av så pass detaljerad art, som dem för Håkan Svensson av Thorsrumsläkten, någon verklighet ligga till grund, om än uppgifterna blivit till oigenkänlighet förvanskade». Ringborg efterlyser vidare allt material, som kan bidra till denna genealogiska gåtas lösning.

Som A. Ridderstad påpekat i uppsatsen Greve Erik Lindschöld (Förr och nu i Östergötland . . . 1, 1930, s. 81 ff.), har sannolikt Anrep byggt på riddarhusgenealogien, som emellertid icke är att betrakta såsom en helt tillförlitlig källa, under det att Sundelius kan ha haft tillgång till kyrkoböckerna i Norrköping.

E. Ingers återger i sin avhandling Erik Lindschöld, biografisk studie (1, 1908), riddarhusgenealogiens uppgifter och åberopar även Örnberg (s. 24).

Ringborgs förmodan, att Sundelius kunnat ha någon tryckt källa till sitt förfogande, är icke osannolik. Det existerar nämligen en dylik, i vilken de flesta av de av Sundelius anförda uppgifterna om Håkan Svensson av Thorsrumssläkten och hans efterkommande återfinnas, eller åtminstone stammen till den av Sundelius lämnade genealogien, nämligen en personvers betitlad: »Genealogiske griftrunor öfwer för detta expeditions befälningssmannen uti Linköpings län, i lifstiden æreborne och högaktadt, herr Samuel Eliæson, hwilken efter en wäl förd wandel, saktmodeligen afsomnade på Degeryd gård den 19. decembr. 1758. och med anständig heder, beledsagades til sitt hwilorum uti Wårdsberg, den 9. januarii 1759. Enfaldig ristade af dess dotter-son Laurander», tryckt i Linköping hos Biörckegrens änka säkerligen 1758—59. I denna begravningsvers lämnas, såsom redan av titeln framgår, en redogörelse för den avlidnes härstamning, d. v. s. på modernet.

Samuel Eliæson var son till kyrkoherden i Hägerstad Elias Amberni i hans andra äktenskap med Kirstin Wangelius, f. 1649. Denna var dotter till kyrkoherden i Herrestad Magnus Wangelius och Elisabeth Månsdotter, f. 1630, vilken senare i sin tur var dotter till den i inled-

ningen av denna uppsats omnämnde kyrkoherden i Roxlösa Magnus Laurentii och hans hustru Botila Håkansdotter. Samuel Eliæson var alltså dotterdotter till Botila Håkansdotter. Så långt stämman de i ifrågakvarande personvers lämnade uppgifterna med de allmänt vedertagna. I fråga om Botila Håkansdotters härstamning angives direkt, att hon var dotter till Håkan Svensson i *Norrköping* och syster till borgmästaren vid »Skena ström» (= Skänninge).¹ Denne broder är här icke namngiven men omtalas såsom anfader till Lindschöldska ätten.

Den del av personversen, som behandlar detta avsnitt av Samuel Eliæsons genealogi, torde förtjäna att här återgivas:

— — — — —
 I Nork'ping tillra upp, för flera år tillbaka
 En frisker källa med två lefwand' ådror skön,
 Dem ingen dämna kund' försynen sielf utstaka,
 Hur långt den skulle gå, för mans- som qwinnökön
 Med ödmiuk wörndnad om jag tords den strängen röra,
 Skull' jag de sällas namn, ur glömskans mörker föra.

Förnämsta Grenen sig til Schena ström månd' sträcka,
 Blef der Borgmästare af Högdens stora nåd,
 Hans Herr Sons¹ witra frägd, än högre mände räcka,
 Som bygde trappan sielf til Kongs ock Rikets Råd,
 Samt Grefweliger sköld, i fromhet högst mannerlig,
 Och fans för Kong och land en prydnad owärderlig.

¹ War Gref. Erik Lindsköld . . .

— — — — —
 Min fiäder wänder om til StamFar Håkan Swensson
 Besutten Handelsman i Staden Norköping,
 At leta ut med flit hur andra ådran ymsom,
 Af Qwinnökönet sig med tiden spridt omkring,
 Thess Dotter Botila² Herr Magnus Larsson fäste,
 I Rogslösa han war en Pastor, bland the bäste.

² Håkansdotter.

Här återfinnas sålunda uppgifterna om såväl Botila Håkansdotters som den Lindschöldska ättens härstamning från Håkan Svensson i *Norrköping*. Huruvida denna personvers verkligen använts såsom förlaga vid Sundelii genealogiska utredningar, är själv-

¹ Se: Skänninge stads historia . . . under red. av Adolf Schück, 1929, s. 33. I detta arbete omnämnes Olof Håkansson såsom borgmästare där fram till 1659, då han på grund av ålderdomssvaghet var nödsakad att avsäga sig ämbetet (sid. 211).

fallet icke möjligt att avgöra. Ej heller kunna hans uppgifter betraktas såsom helt verifierade genom densamma. Emellertid kan man väl heller icke helt fränkänna den sanningsvärde med tanke på, att dess författare såväl som dess »föremål» i direkt nedstigande led härstamma från den omstridde Håkan Svensson. Under sådana förhållanden skulle alltså ättartavlornas uppgift, att Erik Lindschölds fader, borgmästaren Olof Håkansson, varit son till borgaren i Skänninge Håkan Olofsson, vara oriktig — borgmästarens fader var i stället Håkan Svensson i Norrköping.

Anders Berch den äldre och "Posten".

Av Eskil Källquist.

Gunnar Svanfeldts avhandling *Posten 1768—1769 och dess författare* (Uppsala 1937) faller väl närmast inom litteraturhistorien och har också i denna disciplin inbragt sin auktor en välförtjänt docentur. Den lilla 8-sidiga halvveckotidningen från frihetstidens sista skede har i Svanfeldt fått en kommentator med de allra bästa förutsättningar, med mindre vanlig energi, med o begränsat intresse för varje detalj och med en verklig uppslagsrikedom då det gäller att komma sammanhangen på spåren. De tillfällena till komparativa litterära studier, som ämnet erbjuder, ha utnyttjats samvetsgrant och med stor skicklighet. Till det litteraturhistoriskt mest betydelsefulla hör ett kapitel om stilen i *Posten*. Högst förträffligt analyseras tidningens retoriska stil med dess moderna inslag av upplysningspatos och sensibilitet, liksom den nyhet för vårt land som le style coupé innebar. Mycket slående är också en sammanställning med Thomas, vilkens begynnande inflytande i Sverige vid denna tid framhäves. Genomgående äro omdömena välbetänkta och välbalanserade, och förmågan av finkänslig karakteristik är påfallande. Kanske driver dock författaren stundom försiktigheten till sin spets och blir lika frikostig med tänkbara möjligheter som sparsam på bestämda påståenden. Därjämte kan nog argumenteringen på sina håll bli onödigt omständlig, vilket i sin mån bidragit till det tämligen höga sidosantal (XVI + 750 s.).

Till följd av ämnets natur har Svanfeldt inte kunnat inskränka sin undersökning till det i vedertagen mening litteraturhistoriska utan har fått vidga ramen till en brett lagd miljöskildring. Tidens idé- och tankeliv fångas i spridda glimtar med särskild känslighet för de nya stämningarna. Den politiska parti-journalistiken behandlas synnerligen utförligt och med åtskilliga nya observationer. Även 1700-talets Stockholm får passera revy.

Den väl dokumenterade miljöteckningen — och en sådan måste alltid bli ganska sidoödade — är i själva verket en av de allra största förtjänsterna i avhandlingen. Därigenom har denna också kommit att få ett ej ringa personhistoriskt intresse. Personhistoriska forskningar har Svanfeldt då och då haft anledning att företaga — bl. a. skymtar Linné i en belysning som förut knappast nått allmänheten — och två kapitel äro uteslutande biografiska. Det ena av dessa ägnas som sig bör åt Postens utgivare, bankofiskalen *Anders Berch d. y.* Det andra rör sedermera revisionssekreteraren *Per Jusleen*, detta med mera tvivelaktig rätt, ty även om Jusleen bidragit med ett par brev i Posten, kan detta knappast motivera en aldrig så utmärkt framställning på bortemot 250 sidor om mannen och hans litterära verksamhet inom och utanför den berchska tidningen.

Som personhistorisk forskare är Svanfeldt fullt förtrogen med de olika möjligheterna att uppsåra nytt material. Urkunder av de mest skilda slag — brevsamlingar, protokoll, tjänsteansökningar, bouppteckningar, mantalslängder, skattelängder, husförhörslängder, begravningsböcker m. m. — har han använt och med yttersta exakthet tillgodogjort sig; stickprov i kontrollsyfte av hans fakultetsopponent gåvo vid handen, att man så gott som obetingat torde kunna lita på hans uppgifter. Ej mindre beundransvärd är hans förmåga att utnyttja de fakta, som kommit i dagen. Så få t. ex. de till synes torra notiserna i Berchs bouppteckning ge stoff till en både fängslande och upplysande tidsbild. Och anteckningen om Berch i dödsboken visar sig ha överraskande mycket att säga, när den kommit i händerna på rätte mannen. Skickligare än Svanfeldt torde ej många kunna ta vara på smådragen och få dem att tala.

På en punkt i Berchs biografi gör sig dock Svanfeldt skyldig till en konstruktion, som med hänsyn till avhandlingens egenskaper i övrigt är ganska förvånande. Då den har konsekvenser för uppfattningen av Postens innehåll och eventuellt också för frågan om dess medarbetare, må den här bli föremål för en specialutredning. Detta kan vara dess mer befogat, som det är på tiden att göra slut på en oriktig bibliografisk uppgift, vilken innästlat sig i vår främsta handbokslitteratur och varit yttersta orsaken till miss-tolkningen i Svanfeldts arbete.

Ganska utförligt uppehåller sig sålunda Svanfeldt vid förhållandet mellan *Anders Berch d. y.* och hans fader, den bekante

nationalekonomen och Uppsalaprofessorn *Anders Berch d. ä.* Han laborerar därvid med den tesen, att det vid tiden för Postens utgivande rått en långt avancerad missämja mellan far och son. Ett konstaterande härav skulle, om det vore faktiskt, ingalunda sakna psykologiskt intresse. I Posten förekommer nämligen inte någon skildring av påfallande gott förhållande mellan far och barn men däremot vid flera tillfällen av skarpa motsättningar dem emellan. I synnerhet fäster sig Svanfeldt vid ett mycket upprört brev från en son Cleon, som genom sin fader Harpagons hårdhet och snålhet drivits till förtvivlan och hamnat i procentarehänder. »Då man besinnar», skriver Svanfeldt (s. 443), »att Berch de facto var skuldsatt upp över öronen och hade hotats med bysättning, och att fadern icke endast var professor i ekonomi (!) utan dessutom antagligen även rent praktiskt en god hushållare, som 1770 [bör vara 1768] i en nödsituation sattes att reda ut universitetets finanser . . ., måste man ju inse sannolikheten av att Cleons brev till Harpagon i någon mån speglar en dyster verklighet.»

Till stöd för en sådan tolkning har av Svanfeldt framdragits en del omständigheter (se särskilt s. 435—444). Han har alltså påpekat, att i Uppsala, den äldre Berchs hemort, trycktes ett svar på ett brev i Posten — tidningen bestod ju helt och hållet av fingerade brev — och att författaren till detta svar utger sig för att vara far till Postens korrespondent. Svaret går mycket skarpt tillrätta med vad den föregivne sonen skrivit. Vidare har redan tidigare förefunnits en mening om att en politisk dikt av den yngre Berch nästan omedelbart besvarades med en hätsk motdikt av den äldre Berch. Slutligen har Svanfeldt iakttagit, att då professor Berch ett par gånger omnämnes eller åsyftas i Posten, sker detta med en anmärkningsvärd kyla, eventuellt med en giftig undermening. Punkt för punkt må nu dessa premisser prövas.

Vad först det i Uppsala tryckta svaret på ett brev i Posten beträffar, så börjar det visserligen med orden »Min Kära Son». En dylik fiktion är dock självfallet i och för sig alldeles betydelselös. A priori är det också mycket litet sannolikt, att den äldre Berch skulle ha författat svarsbrevet, i all synnerhet som inga partipolitiska motsättningar varit rådande mellan far och son. Någon samtida uppgift finnes ej heller därom. Det enda stöd, som skulle kunna åberopas, är analogien med de politiska visorna. Den förutan faller utan vidare antagandet om en brevpolemik mellan Postens utgivare och hans fader.

Ifrågavarande dikter äro tre politiska visor från 1768 och 1769, av Svanfeldt kallade »December», »Swar» och »Aprilis».¹ För sitt påstående att dessa visor rymma en polemik mellan de båda Anders Berch har Svanfeldt som auktoritet kunnat åberopa de bibliografiska uppgifterna i Svenskt biografiskt lexikon, bd 3 (1922). Under hänvisning till J. Apelblad och efter honom L. Bygdén anges där den yngre Berch som författare till »December» (uppslagsordet Anders Berch d. y.), medan den äldre Berch blivit upptagen som författare till »Swar» (såväl uppslagsordet Anders Berch d. ä. som Anders Berch d. y.). Även enligt Svanfeldt skulle Bygdén i sitt Anonym- och pseudonymlexikon ha tillskrivit den äldre Berch svarsdikten — Bygdén skriver dock endast »Andreas Berch», och att han därmed avsett den yngre synes framgå av en jämförelse med hans notis om »Aprilis».

Den källa, varur alla dessa författarskapsuppgifter ytterst emana, är Apelblads handskrivna anonymlexikon i Uppsala universitetsbibliotek. Om »December» förklarar Apelblad: »Cecinit frigide et inepte Andreas Andreæ Berch, Advocatus Fisci»; om »Swar» omedelbart därefter: »Ad ineptias Suas adhuc ineptius respondit Supradictus Andreas Berch». Uppenbarligen måste det ha varit tolkningen av den sist anförda satsen, som varit vanskelig. Betydelsen borde dock vara alldeles klar: »På sina dumheter (d. v. s. på 'December') svarade ovannämnde Anders Berch ännu dummare.» Givetvis kan »supradictus Andreas Berch» inte vara någon annan än Anders Berch d. y., den ende i det föregående nämnde. Till yttermera visso visar satssammanhanget det orimliga i en annan uppfattning: författaren till »Swar» svarade på sina dumheter (suas ineptias), ej på någon annans (det skulle ju då ha hetat »ejus ineptias» el. dyl.). Den enda möjliga tolkningen är, att Apelblad utpekade den yngre Berch som författare även till »Swar». Om hans attributioner äro riktiga, är en annan sak och intresserar i detta sammanhang mindre. Det väsentliga här är, att en riktig läsning rycker undan grunden för hypotesen om fiendskap mellan far och son.

Med detta förhållande för ögonen behöver man ej fästa något avseende vid den sista av de uppräknade premisserna. Det ställe i Posten, där professor Berchs rön om svenska plogar i Vetenskapsakademiens handlingar åberopas (se Svanfeldts avh. s.

¹ I förbigående sagt kunna utgivningstiderna preciseras ytterligare något. »December» annonserades som »i dag utkommen» i Dagligt Allehanda den 10 jan. och »Swar» i samma tidning redan den 17 febr.

443 f.), förefaller mycket svårt att förstå som en giftighet, när det läses i sitt sammanhang. Svanfeldt har vidare anmärkt på att »Professor Berch» nämnes utan tillägg av något berömmande epitet, och att på ett annat ställe »Manufactur-Cabinettet» i Uppsala lovordas men namnet saknas på dess upphovsman och chef, d. v. s. Berch d. ä. Detta kan nog synas anmärkningsvärt, men å andra sidan finnes också ett brev, n:r 92, där samma »Handels- och Manufactur-Cabinet» tillskrives professor Berch och denne till på köpet kallas »den berömde Professoren Berch».

Någon personlig misstämning mellan Postens utgivare och hans fader kan sålunda på intet sätt bestyrkas. Med långt större rätt kan man i tidningen avlyssna sonliga känslor av stark solidaritet. Såsom redan framhållits av Svanfeldt, tog Posten parti för Berch i rivaliteten mellan dennes och Linnés professurer. Likaså göres Ihre, den äldre Berchs ivrige antagonist, till föremål för ett mycket blodigt gyckel. Som en uppmärksamhet mot fadern får man också betrakta ett omnämnande (i n:r 44) av en fattigkassa inrättad av professorerna i Uppsala. Svanfeldt, som utgår från att denna inrättning aldrig existerat, ser i notisen »ett litet nålstick som leder tankarna fram till Stockholms Postens universitetssatir». Detta är säkert en misstolkning. Fattigkassan fanns i verkligheten. Den annars allvetande Annerstedt har visserligen ingenting därom i sin universitetshistoria, men den beröres av Bengt Ferrner i hans åminnelsetal över Anders Berch d. ä. i Vetenskapsakademien. Det märkliga är, att den var Berchs skapelse — anledningen till att Posten vill dra fram den ur dess obemärkthet.

Den syn på universitetsstudierna, som Posten då och då lägger i dagen, är nog inte heller oberoende av den äldre Berchs uppfattning. Denne var förgrundsfiguren i den diskussion om universitetsutbildningen, som fördes just dessa år, och han hade utarbetat det memorial, som utgjorde grundvalen för konsistorieöverläggningarna och vars synpunkter kronprinsen såsom universitetskansler tog upp. Utan namns nämnande skymtar det i Scholarchas brev till Academicus i n:r 94, ett brev som får en långt klarare innebörd, sedan man funnit, att sonen där går faderns ärenden — för så vitt det inte är fadern själv, som talar å egna vägnar, något som ingalunda torde vara uteslutet. Det skulle också lätt kunna visas, att Postens uttalanden om informatorsuppföstran nära överensstämmer med den äldre Berchs idéer. Såsom egendomligt anmärker Svanfeldt det förhållandet,

att »de stockholmska tjänstemän som stodo bakom Posten trots all kritik sett på universiteten med större förståelse än vad akademikern Kellgren skulle göra några år senare» (s. 397). Förklaringen är helt enkelt den, att Postens utgivare i ej ringa grad såg universitetslivet och uppsalaförhållandena med faderns ögon.¹

Det råder alltså en betydande intressegemenskap mellan Anders Berch far och son, här ovan endast antydningssvis berörd — det är att beklaga, att Svanfeldt på grund av sin förhandsinställning försummat detta tacksamma forskningsfält. Till det mest frappanta hör annars, att Posten flera gånger visar sig synnerligen väl hemmastadd i den vetenskap, som Berch introducerat genom sitt industrimuseum. Sakkunskapen kan bli så framträdande eller betraktelsesättet så typiskt för Anders Berch d. ä., att man på allvar måste ifrågasätta, om inte han själv lämnat bidrag till Postens redaktion. Ett antagande härom är särskilt frestande inför ett brev från Arachne i n:r 103. Brevet har följande lydelse:

»Till Herr Skrå-Geist von Lübeck.

Om jag denna gången hwässer min penna, så blifwer hon wisseligen bäst afpassad efter dina förtjenster, hwars diktan och traktan går ut på att hålla allting uti det mörker, där du må sitta i hwassen och skära pipor: ty annan ordsak kan jag icke finna til de hemligheter, hwarmed du söker förskantsa dina wärkstäder, än at du måtte få sluddra dit arbete färdigt, huru du kan, och sälja din bristfälliga wahra huru du wil. Du är emot arbets-ordning och Manufactur-reglementer: du är afundsjuk, om någon utom dit Skrå lägger sig winning om at weta din arbets-process: hwarföre wil du hafwa din sak så mörk? Bekän sanningen, ty klokt folk ser dock din ordsak, at du är egenlyttig. Jag känner dina mörka wägar ifrån flera Riksdagar tillbaka, och har warit med på dina stora collationer: men jag märker ändock, at fastän du skummat flåttet, är du likväl nog mager om sidorne: alt kan du dock icke wräka på conjuncturens räkning, större delen får du sätta på din yppiga hushållning. Men det som denna gången förtryter mig, är din enfaldighet. Du bör weta at hela din konst är bekant och beskrifwen, ja så noga beskrifwen och afritad, at om du förstode språket eller läte någon förklara dig det, kunde du kanske få lära något mera, än du förut har dig bekant. Hwarföre skal du då förneka folk at gå i dina werkstäder, och hämta prof af dina tilwärkningar. Om du kunde rifwa dig lös ifrån din win-bouteille, som så ofta gjordt dig podagre, och resa til Upsala, så skulle du uti det där warande Manufactur-Cabinetet få se hela arbets-processer af både din egen och

¹ Som ett kuriosum kan anföras, att ett brev i n:r 98 klagar öfver att sopor och orenlighet, spridande en stinkande luft, avlastades vid Dombrou och Gamla torget i Uppsala. Men just där hade ju Berch d. ä. sin bostad och sin institution.

andras Manufactur-wahror, ifrån första rå-ämnet intil dess wahren finnes i Köpmans-boden, och det med alla sina goda och elaka qualiteter. Du behöfwer derföre icke göra några hemligheter. Jag gifwer dig denna warning i wälmening; men finner jag dig fortfara i din egennytta, eller afwisa mig ifrån din wärkstad, som du denna gången gordt, så war försäkrad, at jag en annan gång icke som nu skall skrifwa med förtäkte ord, utan afmåla dig såsom du förtjenar.

Arachne.»

Det kan knappast vara för djärvt att bakom detta utbrott av förtrytelse se den äldre Berch, vare sig han själv hållit i pennan eller överlåtit åt sonen att ge form åt tankarna. Brevet är nämligen skrivet ur en mycket speciell synpunkt, en synpunkt som näppeligen kan ha varit naturlig för någon annan än manufaktur-kabinetets nitiske skapare och uppehållare. Brevskrivaren är tydligen icke själv industriman men likväl ivrig att lära känna fabrikernas produktionsmetoder: »du är afundsjuk, om någon utom dit Skrå lägger sig winning om at weta din arbetsprocess». Enligt hans egna ord har han blivit avvisad från adres-satens verkstäder, när han velat gå där och hämta prov på till-verkningarna. Man får kanske inte fatta påståendet alltför bok-stavligt, men det måste dock innebära, att han på ena eller andra sättet blivit nekad några varuprov, som han velat ha. Just denna önskan att »hämta prof» är väl det, som allra klarast röjer, vems sak brevet talar. Att det så starkt betonar egennyttan i försöken att hålla arbetsprocesserna hemliga, är också utmärkande för Berch, som högt skattade den nationalekonomiska betydelsen av sitt tekniska museum med den därtill knutna lärarverksamheten. Man fäster sig också vid hänvisningen till att några tillverknings-hemligheter i grunden inte existera: fabrikernas konst finnes nog-grant beskriven och avbildad i ett arbete på främmande språk. Alldeles samma argumentering användes nämligen i ett autentiskt brev av Anders Berch d. ä. (se nedan).

De starkt personliga affekter, som komma till uttryck i det citerade brevet, väcka misstanke om en direkt bakgrund och en bestämmd adressat. Härpå tyder även slutmeningen med dess hotelse att en annan gång — »finner jag dig fortfara i din egennytta, eller afwisa mig ifrån din wärkstad, som du denna gången gordt» — ej längre skriva »med förtäkte ord». Vem som givit anledning till vredes-utbrottet, torde vara svårt att få någon mening om. Det kan emel-lertid påpekas, att Anders Berch d. ä. tidigare haft och alltjämt hade ett mellanhavande av alldeles samma art med Patrik Alströ-mer, direktören för Alingsås manufakturverk. I augusti 1762

hade han skrivit till Alströmer och anhållit om en större samling prover å olika stadier i klädestillverkningen alltifrån råvaran till de färdiga tygstyckena: »min intention är at få prof af wahran, för hwarje arbetshand som den passerat». Då han i januari 1763 ännu inte hört av något svar, avlät han en ny skrivelse och undrade, om något brev kommit bort på vägen. Detta skulle vara den välvilligaste tolkningen, menade han: »Ty jag bör icke tro, at något sådant Barbarie skulle kunna trifwas i Alingsås, hwarmed man skulle finna sin räkning wid at hålla sin konst i mörcker, på det ingen annan måtte därmed komma under fund. Sådant är redan gammalmodigt, sedan L'Academie des Sciences i Paris börjat utgifwa det dråpeliga arbetet Histoire des Arts et des Metiers, där alla slögder äro satte i full dag.» (Detta brev liksom övriga här nämnda i Uppsala universitetsbibliotek cod. G. 6: 12.) Parallellen med brevet i Posten är ju fullständig, såväl i fråga om resone-mangsgrunder som temperament. Saken var ej utagerad med att Berch fick avslag; några år senare, i maj 1767, återkom han med samma begäran. Ännu när Arachne skrev sitt brev till Skrå-Geist von Lübeck, väntade Berch förgäves på att få sin önskan uppfylld, ty så sent som 1773 försökte han på nytt att komma över materialproven från Alingsås.

Till de mest iögonfallande överensstämmelserna mellan Arachnes brev i Posten och Berchs till Alströmer hörde hänvisningen till ett utländskt verk med tekniska beskrivningar och avbildningar. »Det dråpeliga arbetet» — dess exakta titel var Descriptions des Arts et Métiers — omnämnes ett par gånger i Posten. Framför allt ägnas däråt ett helt brev, till Förra Riks. Ständers Manufactur Contoir från Jonas Fårsax i n:r 41. Brevet föreslår, att detta »makalösa arbete» eller partier därav skulle översättas till svenska. Vid riksdagen 1769—1770 framlades också förslag om denna sak, och beslut därom fattades. Att Anders Berch haft del i detta initiativ är ytterst sannolikt, detta så mycket mer som översättningen uppdrogs åt hans son Christer (jfr Svanfeldt s. 444 n. 4). Man torde också få räkna med att han inspirerat brevet i Posten, såvida det inte helt enkelt är av hans hand. Även i enskildheter känner man igen hans synsätt. Det heter t. ex.: »Låt England wara jaloux, och utdrifwa dem, som komma at bese deras wärkstäder.» Och i motsats till det avundsjuka England ställer han »det höfliga Frankriket», som »emottager icke allenast hwar och en med politesse, utan yppar alla sina konster med tydeliga beskrifningar och tilräckeliga ritningar».

Signaturen Arachne under det ovan avtryckta brevet i n:r 103 möter ytterligare en gång i Posten, i n:r 92. Även detta brev, riktat till Arachne från Honestus, förtjänar nämnas i detta sammanhang. Det visar nämligen en synnerligen ingående, nästan demonstrativ kunskap såväl i fråga om handelsvarors stämpling och kännemärken som om själva arbetsprocesserna. Då brevet är för långt att här avtryckas i sin helhet, må ett utdrag därur åskådliggöra dess karaktär:

»... Äkta och oäkta guld och silfver måste noga märkas, för sin stora skillnad i pris. När de dragas til tråd blir det angelägit att märka utzernerne, och när de öfwerspinnas, sker det äkta på silke, och det oäkta på linne, men då de wäfwas i tyger, måste tygets olika bredd utmärka skilnaden emellan äkta och oäkta: då vet jag allestädes att taga mig til vara. Jag kan ifrån Frankriket förskrifwa mig hwad sortement kläde jag åstundar, och kan gifwa namn på, samt sända det til hwad ort jag wil, utan at hafwa sett det med mina ögon, vidare än til dess handels-märke: ty det slår aldrig felt, at ju de sorter af ull finnas i ränning och inslag, spunne til den och den finheten, som bred-den och listerne utwisa. Jag frågar om jag kan lofwa mig detsamma, med Swenskt kläde? Ingen wägar sig at utgifwa sammet à trois poils för finare, ty ränderne i kanten böra röja det straxt, och äkta Cramoisy skiljes tydeligen med en guldtråd i kanten ifrån det af oäkta färg. Hwar Sortiment sidentyg är reglerat til sin prima, secunda och tertia sort af ränning och trame olika för hwart slag, men lika inom hwart namn. Men detta är icke nog: man bringer konsten til en wettenskap: man demonstrerar raisonen til arbets-processen: man wil icke pluttra bort dyrare Materialier där mindre dyra kunna göra samma gagn, och därigenom förlora sin handels-winst: man har uttrönt rudematerialiers ductilité, spänstighet, och flere egenskaper, och där-efter lämpar man arbetsprocessen, så at Aragonisk och Saragossa ull nyttjas där Engelsk eller Fransk icke passar: man inrättar spånad efter haspel, icke blott för at controllera spinnerska och wäfware, utan ock at pröfwa, huru fint ullen tål at dragas, utan at förlora sin styrka...»

För sin sakkännedom åberopar sig brevskrivaren på den undervisning han en gång i tiden åtnjutit hos »den berömde Professoren Berch, då han publice läste öfwer sit Handels- och Manufactur-Cabinet». Det skulle dock inte förvåna, om det vore den berömde professoren själv, som med denna ansats till maskering egenhändigt lade fram sitt vetande. Att brevet inledningsvis levererar en kort historisk exposé jävar inte sannolikheten av att det får tillskrivas en akademisk lärare. Uppläggningsen i övrigt vittnar om pedagogens välbehag inför att docera inom sitt älsklingsämne. Något av självkänsla tycker man sig kanske också höra bakom orden om att »man bringar konsten til en wettenskap».

Närmast till hands ligger att fatta aktstycket som ett försök av Berch att göra sin ännu relativt unga vetenskap populär genom att demonstrera dess praktiska nytta.

Efter vad som ovan blivit anfört kan det knappast betvivlas, att det allra bästa samförstånd och i vissa fall till och med en mycket intim samverkan varit rådande mellan Anders Berch far och son vid redigeringen av Posten. Någon omvärdering av tidningens ställning till tidens strömningar betyder inte detta nya perspektiv. Möjligen kan det dock något starkare rikta uppmärksamheten på att Posten endast delvis fick sin prägel av den yngre stockholmska tjänstemannavärlden. Det finns också ett nära samband med en något äldre generations universitetskultur, naturligtvis inte i dess mer traditionella gestaltning men där den var som mest orienterad mot det praktiska livets krav.

Till Pehr Gustaf Flodings biografi.

Av Gustaf Utterström.

Genom L. Looströms, C. Eichhorns, C. U. Palms och G. W. Lundbergs forskningar¹ är kopparstickaren, professorn i Ritarakademien Pehr Gustaf Flodings biografi i stora drag klarlagd. Blott hans släkt och ungdom har för dem varit okänd. Redan J. W. Warholm har emellertid i »Skara stifts herdaminne» (1—2, 1871—72) lämnat märkliga upplysningar om både hans fäderne och moderne; i mycket belysa de även hans eget livsöde. Fadern Sveno Petri Floding (1695—¹⁴/₁₀ 1757) blev student i Uppsala ³/₇ 1715 och kollega vid Lidköpings trivialskola 1726. Han väckte emellertid genom sin oordentliga levnad mycken föregelse och blev av magistraten »driven ur skolhuset» 1738, suspenderades 1740 »till dess han visar ett förbättrat uppförande», återfick tjänsten 1742 med förmaning »att leva nyktert och ordentligt samt vara flitig med barnen», blev komminister i Lidköping 1748, tillträdde 1749 men blev åter suspenderad 1754 för »oordentlig levnad, slagsmål, svordomar och trätor», fick åter tillträda 1756 men då endast »på försök». Han synes emellertid icke ha varit utan begåvning och kunskaper.² Om Pehr Gustaf Flodings bror, överkoffardiskepparen Thure, veta vi, att han jämte familj utfattig omhändertogs av sin svägerska, konstnärens änka, men någon tid senare (1794) inledde process mot henne för att utfå ersättning för gjorda tjänster

¹ L. Looström, Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro 1735—1835 (1887—91), och I svenska konstnärskretsar (1916), s. 1—54; Eichhorn's art. om Floding i Nord. Familjebok (2. uppl., 1907); Palm, Per Gustaf Floding och hans konstnärskap (Meddelanden III från Föreningen för Grafisk Konst, 1896); Lundberg, Le graveur suédois Pierre Gustave Floding à Paris et sa correspondance (Archives de la Société de l'Histoire de l'Art français XVII, 1932). I Lundbergs källförteckning till Flodings biografi (s. 4 not 1) saknas bl. a. bouppteckningen, Borgrätten ²⁴/₃ 1792, Sthlms stadsarkiv.

Citat ur tryckt material återges med nystavning, citat ur otryckt diplomatiskt. — Förkortningar: BA = Allmänna Barnhusets arkiv (dep. i RA, östermalmsavd.); BHB = Barnhusets huvudbok (reviderade räkenskaper); BP = Barnhusdirektionens protokoll; KonsA = Stockholms konsistorii acta.

² Warholm, I, s. 553 f.

under den tid familjen underhållits av henne; hans äktenskap gick slutligen sönder och han slutade sina dagar i misär den $15/6$ 1797¹. Särskilt Looström understryker starkt Pehr Gustaf Flodings karaktärsbrister.² Vad ovan anförts talar för att dessa till väsentlig del voro fäderneärvda.

Mödernesläkten, *Digelius*, tycks däremot ha varit fattig men arbetsam och även konstnärligt begåvad. Flodings morfar Johannes Digelius (död $3/4$ 1744) nådde aldrig högre än till skolmästarsysslan vid Lidköpings trivialskola.³ Hans båda söner Petrus (döpt $11/12$ 1708)⁴ och Sven (döpt $15/2$ 1711)⁴ arbetade sig under stora försakelser genom stiftstadens skola, inskrevos därefter vid Åbo akademi, den yngre $12/8$ 1730, den äldre $23/9$ 1731. De livnärde sig som så många dåtida studenter genom konditioner och stipendier. Sven avreste till Stockholm 1733, Petrus 1734.⁵ Samma år den $17/6$ blev den senare preceptor vid Barnhuset i staden, där han sedan verkade till sin död i januari 1740.⁶ Sven tjänstgjorde i slutet av 1736 i åtta veckor som vikarie »på egen kåst under de 3:ne Barnhuus Præceptorernes svåra och långsamma sjukdom» och fick vid första vakans fast anställning fr. o. m. 1737 års början.⁷ Samtidigt studerade han vid Uppsala universitet, inskrevs där $29/3$ 1735⁸ och disputerade $19/5$ 1740 på dissertationen »De Husaby Wester-Gothorum, Primo religionis Christianæ seminario» (pres. Elias Frondin), ett av de många uttrycken för tidens antikvarisk-patriotiska strömning. Arbetet visar, att författaren hade stor beläsenhet inom ifrågakommande litteratur. Det fick även ampla lovord av E. J. Biörner.⁹ I de tre, delvis starkt götiskt färgade dedikationer på vers, som föregå undersökningen, möta vi författarens gynnare och bekantskapskrets, riksrådet greve Sven Lagerberg och överståthållaren frih. Rutger Fuchs samt Stockholms stads och Barnhusets styresmän och slutligen fadern Johannes. Dikterna ge uttryck åt en stark provinsial patriotism; i dedikationen till fadern anslår Digelius även mera personliga strängar:

¹ Processhandlingarna finnas i Eichhorns konsthist. samlingar 11. KB; övriga akter äro bifogade bouppteckningen. Bou. 1797 del IV s. 532 ff. Sthlms stadsarkiv.

² Looström, Den svenska konstakademien, s. 101 och passim (se registret), samt dens., I sv. konstnärskretsar.

³ Warholm, II, s. 706.

⁴ Lidköpings födelse- och dopbok 1700—17, LA, Gborg.

⁵ Warholm, I, s. 182; Åbo akademis studentmatrikel I (utg. av V. Lagus 1891) s. 331, 336.

⁶ BHB 1734 s. 1287; 1739 s. 1477; 1740 s. 744, BA.

⁷ BHB 1736, s. 1148; 1737, s. 998.

⁸ Upps. univ:s matrikel, del 2 (utg. av A. B. Carlsson 1919—23). Warholms (I. s. 182) uppgift, att S. D. studerat i Uppsala 1730 torde vara felaktig.

⁹ Se dissertationen.

Lev väl, min *Far* och *Mor* uti Er tysta hydda,
 Gud gif *Er* glädjen, den Ert hjärta hälst begär.
 Er ville Herren Gud i höga åldren skydda,
 Och ta i Glädjen sist: min troгна önskan är !!!

Sin släktkärlek hade bröderna då redan fått visa i handling. Systemens familj hade råkat i ekonomisk misär 1738, då Floding förlorade sin tjänst. Hustrun Kerstin (döpt $29/1$ 1704)¹ vände sig förmodligen i första hand till sin egen släkt för att få hjälp. Den $1/2$ 1738 beslöt direktionen vid Barnhuset i Stockholm »At gässen Petter Floding på det 7de åhret, skal i anseende til des moders hustru Stina Digeliæ slätta och usla tilstånd intagas här på Barnhuset till underhåld och upfostran».² Att bröderna förmedlat intagningen får väl anses tämligen säkert; Sven Flodings bristande kvalifikationer som familjefar förklara tillfyllest, att sonen fick stanna kvar på Barnhuset även de följande åren under morbror Svens uppsikt. Denne har haft stor betydelse för Pehr Gustafs utbildning och framkomst i livet.

Den k. förordningen av $26/4$ 1734 rörande barnhusbarnens upptuktelse³ innebar väl i mycket endast en kodifiering av gällande praxis, men åtminstone i två punkter, som båda här ha intresse, medförde den något nytt. Dels stadgades, att tillsyn över undervisningen och lärarna vid Barnhuset åvilade Stockholms konsistorium⁴ — från denna tid äro vi därför ovanligt väl underrättade om skolförhållandena —, dels bestämdes, att barnen skulle undervisas i tecknande. Förste tecknings- eller ritlärare blev dåvarande preceptorn Sven Digelius, som började undervisa i det nya ämnet år 1737, några månader efter sin anställning.⁵ Några större kvalifikationer har knappast fordrats för tjänsten, men att han icke alldeles saknade sådana, har han visat bl. a. genom att utgiva »Figur-bibel, thet är the förnämste Gamla och Nya Testamentsens historier, uti 230 större och mindre tydelige figurer afsatte — — —» (1739), ett arbete väsentligen av kompilatorisk karaktär, såsom i företalet även antydes. Gravyrerna i avhandlingen om Husaby (1740) har han enligt egen uppgift själv stuckit,⁶ även i senare arbeten finnas gravyrer av honom.⁷

¹ Lidköpings födelse- och dopböcker 1700—17, LA, Gborg.

² BHB 1738 s. 1602.

³ Inrikes civilexpeditionens registratur, RA.

⁴ K. brev till konsistorium härom utfärdades $26/4$ 1734, samma dag som förordningen, orig. bland KonsA. 1734, Sthlms stadsarkiv.

⁵ I memorialet av $27/11$ 1739 (se nedan s. 5 not 1) uppges, att D. börjat undervisa för $23/4$ år sedan.

⁶ D:s meritförteckning bland ansökningarna till den efter N. Carlenius 1746 lediga skolmästarbeställningen vid S. Klara kyrkoskola, KonsA. 1746.

⁷ W a r h o l m, I, s. 183.

Till en början åtnjöt Digelius icke någon extra ersättning för sin nya tjänst utöver den ordinarie preceptorlönen. Hans föreställningar ledde emellertid slutligen till att ett memorial av den ²⁷/₁₁ 1739 avgick till överståthållaren och magistraten från ämbets- och byggningskollegium, vars borgmästare och rådmän tillika voro Barnhusets direktörer. Frågan om ersättning åt Digelius behandlades på Stockholms rådhus den ⁷/₃ 1740. Det beslöts, att han skulle få 100 daler smt om året mot att han efter eget förslag alla vardagar väl övade barnen »uti ritande och circulens förande twenne timmar om dagen samt sielf bestå(r) circlar, linealer, pänslar, blyartspennor, tusch, färgor, knifwar til träskiärande och jemwål sielfwa trädet, hwaruti arbete kommer at skie». Överståthållaren Rutger Fuchs betonade »at allenast så många tel berörde ritningz konst och wettenskap anføres, som dertil pröfwas wara skickelige och böijelige».¹ Inrättandet av den nya tjänsten var helt i tidens anda; betecknande är, att den blev mycket väl avlönad — de andra preceptorerna njöto utom naturaförmåner knappt 42 daler smt.

Av en tillfällighet veta vi, att Floding undervisats i ritning och träsnitt av sin morbror. På Barnhuset fanns även ett ullspinneri, som emellertid icke bedrevs till direktörernas belåtenhet. Barnen voro givetvis icke någon prima arbetskraft, men det dåliga resultatet berodde även på, att spinnmästaren mera intresserade sig för sin egen privata rörelse, som var inrymd i Barnhusets lokaler, än för Barnhusets och på att barnhusbokhållaren icke effektivt fyllde sin uppgift att kontrollera hans arbete. Vid den räfst, som överståthållaren och barnhusdirektörerna gemensamt föranstaltade den ¹/₄ 1742, skyllde spinnmästaren även på, att barnen voro upptagna av så mycket annat än spinnande, och bokhållaren, som icke synes ha stått på riktigt god fot med Digelius, preciserade beredvilligt spinnmästarens uppgifter att särskilt gälla undervisningen i ritning och träsnitt. Överståthållaren och direktörerna beslöto i anledning härav bl. a., att endast de barn, som hade verklig fallenhet för dessa ämnen, skulle undervisas däri, emedan det för de andra »i framtiden blifwer en brödlös konst». Digelius ägde utse sex gossar, som visade särskild fallenhet för hans ämnen, samt namnge dem för direktörerna. Dessa sex skulle undervisas i läsning, skrivning och räkning, men för övrigt endast syssla med ritning och träsnitt och lämnas från Barnhuset blott till

¹ I BHB 1740, s. 986 f. finns avskrift av prot. ⁷/₃ 1740, som även refererar memorialet. D. utkvitterade i början av 1741 för föregående år 100 dr smt för barnens *vinförmerande* i ritande och tekning med träschmidt», BHB 1740, s. 987.

dem, hos vilka de med sin konst kunde »gagna *publicum*».¹ Då barnen mönstrades i direktörernas närvaro den 20/7 1742, inlämnade Digelius den begärda förteckningen. Främst på denna stod Petter Floding. De sex gossarna hade, enligt vad Digelius uppgav, någon tid undervisats av honom.²

Floding har sannolikt varit Digelius' lärjunge ända tills han lämnade Barnhuset, men undervisningen, i varje fall den offentliga, har snart inskränkts till ett minimum. Vid en visitation av barnhusskolan, som konsistorium företog den 20/9 1745, uppgavs, att en del av de äldre gossarna, som visade särskild fallenhet för textande och ritande, undervisades däri alla onsdagseftermiddagar av Digelius.³ Kanske undervisningen fortfarande ansetts hinderlig för arbetet i spinnskolan; kanske undervisningstidens minskning sammanhänger med, att Digelius blev andre kollega i Klara kyrkoskola 1743 — i samband därmed lämnade han preceptorsysslan vid Barnhuset men kvarstod som ritlärare med full lön.⁴

Barnhusskolan bestod av två gossklasser samt en flickklass, alla ledda av var sin preceptor. Barnen i de olika klasserna voro indelade i olika läslag allt efter framsteg och begåvning. Alla barn, ett hundratal gossar och ett femtiotal flickor, höllo om förmiddagarna till i ett och samma klassrum, varför »medelst barnens öfwerläsande och förhörande et ständigt sorl förorsakas, som ej annat kan än förwilla både *informatorer* och *disciplar*», hette det i konsistorii skrivelse till överståthållaren den 12/11 1745.⁵ Senast den 4/6 1744 hade Floding nått så långt som han kunde, nämligen till första läslaget i andra klassen. Denna dag inspekterades skolan av konsistorii ledamöter, kyrkoherdarna Olof Hökenstedt och Michael Hermonius. Den senare ansåg alla nio pojkar i första läslaget vara »wackert för sig komne»; »för dess särdeles quickhet och såsom et ibland de bästa ämnen», rekommenderade han i synnerhet »gässen Gustaf Floding till all benägen omwårdnad».⁶ Lika goda omdömen fick klassen icke alltid. Preses konsistorii Anders Bergius, som själv förhörde gossarna den 20/9 1745

¹ BP 1/4 1742, s. 383 ff. Om oenigheten mellan bokhållaren och Digelius upplyser BP 4/11 1742, s. 476 ff. Det vill synas, som om den då redan varat en längre tid.

² BP 20/7 1742, s. 458 ff.

³ KonsA 1745.

⁴ BHB 1743, s. 503 ff. Digelius uppbar preceptorslön t. o. m. juni.

⁵ Från 1740-talets förra hälft finnas flera förteckningar över barnen med bifogade uppgifter om de olika läslagens undervisning. Förteckningarna hade på anfordran inlämnats av preceptorerna till konsistorium. Mycket belysande för skolförhållandena är det protokoll, som fördes vid konsistorii inspektion 20/9 1745. Det citerade brevet till överståthållaren torde vara föränlett av denna inspektion. Det finns (i konc.) liksom protokollet med bifogade förteckningar bland KonsA 1745.

⁶ BP 4/6 1744, s. 647 ff.

förklarade, att läraren Johan Marck oförsvarligen hanterat barnen; deras kunskaper snarare av- än tilltogo.¹ Den undervisning, som meddelades, var också ganska torftig. Morgontimmarna mellan kl. 9—11 användes främst till katekesläsning, därjämte förekom något skrivning och räkning. Eftermiddagarna, med det undantag för onsdagarna, som ovan nämnts, fingo de äldre gossarna tillbringa i spinnsalen för att lära sig spinna ull. Även Floding har fem dagar i veckan fått gå i lära hos mästern Pfau.² Trots sin begåvning hade han väl blivit textilarbetare eller något dylikt i stället för Sveriges kanske främste kopparstickare, om icke Jean Rehn på initiativ av manufakturkontoret hade grundat sin gravyrskola.³ I rullan över barnhusbarnen för år 1747 står om Floding antecknat: »kommit til lieutenant: Rehn, och afskrefs d. 30 Junii».⁴ Hans öden efter denna tid äro väl kända, men hans senare förbindelser med Barnhuset ha dock ej närmare beaktats, fastän de ej sakna allt intresse för hans biografi.

Eichhorn har tillskrivit Floding ett osignerat år 1749 tryckt titelblad till ett litet häfte med titeln: »Tal hållit uti S:t Clarae privilegerade kyrkoschola — — —», som skulle vara hans äldsta offentliggjorda gravyr.⁵ Detta motsäges åtminstone icke av att den, som författat själva talet, var Sven Digelius. Denne fick fullmakt på Sävsare pastorat i Skaraborgs län 1754 men kom aldrig att tillträda;⁶ han avled den 18/5 1755.⁷

Efter kyrkoherdeutnämningen drog sig Digelius tydligt tillbaka från sina lärartjänster. Redan den 7/10 1754 fick Floding fullmakt på ritlärartjänsten vid Barnhuset⁸ men tillträdde icke den. Den 6/5 1755 föredrogs inför barnhusdirektionen en skrift av honom, vari han anhöll om att »på någre år» få bege sig utomlands för att studera ritning och gravyr, vartill han alltid ägt »en besynnerlig håg och böijelse». Under hans frånvaro kunde gravören Jacob Werner antagas att undervisa barnen i ritande. Floding ville efter träffad överenskommelse ersätta denne av sin lön. Ansökan bifölls.⁹ Några år senare gav han i brev från Paris helt avkall på sin tjänst och Werner antogs då till ordinarie ritlärare 27/3 1759.¹⁰ Efter hans död 10/3 1767 blev Floding,

¹ KonsA 1745.

² Förteckningar över barnen 6/5 och 20/6 1745, 6/3 och 17/6 1746, 2/4 1747, KonsA.

³ Se härom G. M a l m b o r g, Jean Eric Rehns första verksamhetsår vid manufakturkontoret (Fataburen 1927, s. 111 och 116).

⁴ BHB 1747, s. 1161.

⁵ P a l m, s. 2 (nr 44 i hans förteckning).

⁶ W a r h o l m, I, s. 183.

⁷ S. Clara förs. begravningsbok 1748—59, Sthlms stadsarkiv.

⁸ BHB 1755, s. 1393.

⁹ BP 6/5 1755 (i BHB 1755, s. 1385 ff.).

¹⁰ BP 1759, s. 682 ff.

som återkommit till Sverige 1764, åter ritlärare på Barnhuset.¹ Den privata gravyrskola, vartill denne fick ständerna att bevilja medel 1766, rekryterades nästan helt från barnhusskolan. Johan Laurentz Caton,² som ¹²/₁₂ 1766 utlämnats till tapet- och solfjädersfabrikören Johan Marshal men återintagits ¹⁴/₄ »såsom til samma wettenskaps lärande ej håg och lust ägandes», gavs åt Floding enligt beslut av ⁸/₁₀ 1767.³ Hans äldre bror, den av honom avporträtterade Daniel Eliesev hade även gått i Barnhusets ritskola; han blev sedan porslinsritare vid Rörstrand.⁴ Johan Snack kom till Flodings skola något senare, enligt beslut av ¹²/₁₁ 1767; en annan gosse hade måst återlämnas på grund av sin svaga syn.⁵ — Floding behöll ritlärartjänsten vid Barnhuset till sin död ¹⁷/₁₀ 1791, då den indrogs.⁶

¹ W:s dödsdag nämnes i BHB 1766—67, s. 2277. Floding uppbar lön redan för april 1767, ibid. s. 199.

² Biograferad av G. Jungmarker i Sv. Biogr. Lex., 7 s. 675 ff.

³ Om Caton se BP ¹¹/₁₂ 1766 (i BHB 1766, s. 2774 f), BP ¹⁴/₄ 1767 (i BHB 1767, s. 2902 f), BP ⁸/₁₀ 1767 (i BHB 1767, s. 2501 ff).

⁴ BP ¹⁷/₁₁ 1763 (i BHB 1763 s. 3034 ff); G. H. Stråle, Rörstrands historia och tillverkningar 1726—1850. (1879) s. 132.

⁵ BP ¹²/₁₁ 1767 (i BHB 1767—68 s. 2547 ff). — Om Snack se A. Sjögren, Två påtänkta, men aldrig fullbordade gravyrverk över Stockholm (Samfundet S:t Eriks årsbok 1932, s. 51 f.). Både Jungmarker i biografien av Caton och Sjögren synas ha hämtat sina uppgifter ur BA från de fristående rullorna över barnen, som fränsett några spridda årgångar från det tidigare 1700-talet finnas bevarade fr. o. m. 1740-talet. Mera givande ur personhistorisk synpunkt äro emellertid de rullor, som ingå i BHB, enär de verifieras av olika slags handlingar (intagningsbeslut, medellöshetsintyg m. m. för under året intagna, mottagarnas kvittenser för utlämnade barn). BHB finnas i nästan obruten svit från mitten av 1600-talet.

⁶ Sthlms stads barnhusfonds huvudbok 1791, del 1, s. 42, BA.

Bengt Lidners utlandspass 1780.

Meddelande av **Harald Elovson.**

När Bengt Lidner på våren 1779 begav sig till Stockholm efter att för andra gången ha misslyckats med sina akademiska studier, var det hans avsikt att utnyttja sina litterära talanger. Målet för hans närmaste strävan var att få kontakt med landets förnämste konstmecenas, Gustaf III. För att göra sig känd i den litterära världen publicerade han en samling Fabler, som förelåg i bokhandeln på sommaren samma år han kommit till huvudstaden. Boken var försedd med en underdånig dedikationsdikt till den vid detta laget ännu inte ett år gamle kronprinsen — det var givetvis till dennes mäktige far, som den tjugotvåårige poeten siktade. Lidner, som uppges ha skrivit in sig i ett ämbetsverk, hade framgång i sitt speciella syfte med sin vistelse i Stockholm. Han fick snart förbindelse med hovkretsar. Han förvärvade en gynnare för livet i dåv. regeringsrådet Christoffer Bogislaus Zibet, f. d. lundastudent liksom Lidner och litterärt intresserad. Han kom också i kontakt med konungen. Hans talang användes i det kungliga nöjeslivet. Vad han på kort tid vunnit förspillde han emellertid helt hastigt genom ett utfall, som han gjorde mot en av sina medbröder i Apollos och Gustafs tjänst, fransmannen La Bourdonnière, tillfällighetspoet och lektor i sitt modersmål vid universitetet i Uppsala. Lidner knöt nu i förtreten förbindelse med den ansats till opposition mot konungen, som hade sin tongivande företrädare i utgivaren av tidskriften Sanning och Nöje, friherre Josias Cederhielm. Han engagerade sig emellertid inte djupare på detta håll än att han i början av följande åter kunde närma sig Gustaf. Han framlade för konungen ett projekt att få resa utomlands för att utbilda sina litterära anlag. Gustaf godkände förslaget. Lidner kunde på våren 1780 anträda en utländsk studieresa, som skulle vara i över två år. Det var tydligen i maj nämnda år han lämnade den svenska huvudstaden. Hans pass är nämligen dagtecknat den 1 maj. Då detta dokument, som hamnat i Riksarkivet, hittills varit okänt för Lidnerforskningen, meddelas det här:

NOS GUSTAVUS DEI gratia Svecorum, Gothorum Vandalorumque Rex & & Haeres Norvegiae, Dux Slesvici, Holsatiae, Stormariae et Dittmarsiae, Comes in Oldenburg et Delemenhorst & Notum testatumque facimus, Nos praesentium exhibitorum subditum Nostrum Nobis sincere fidelem dilectumque philosophiae magistrum Benedictum Lidner ad exteros abiturum, litteris hisce salvi passus, humillime ab eodem exoptis, clementer munire voluisse; A Summis itaque Potestatibus, Principibus, Rebus publicis Liberisque Civitatibus, nec non Earundem terra marique Gubernatoribus et Praefectis, pro unius cujusque dignitate, amice, benevole clementerque requirimus; Nostro autem Imperio subjectis serio mandamus, ut dicto Benedicto Lidner liberum non modo transitum et commorationem securam, verum et alia quaevis humanitatis officia facilis concedant exhibeantque. Quo ipso sicut exteri rem gentium moribus consonam. Nobisque gratam fecerint, ita pares vices ut iis data quavis occasione referantur curae Nobis cordique futurum est. In quorum majorem fidem hasce, manu Nostra subscriptas, Sigillo Nostro Regio communi jussimus. Dabantur Holmiae in Arce Regia.
die 1: Maji M D C C L X X X.

GUSTAVUS

Carolus Fr. à Fredenheim

Litterae salvi passus pro Philosophiae Magistro Benedicto Lidner.¹

Det skall påpekas, att Warburg låter Lidner lämna huvudstaden redan under förra hälften av april. Han gör detta med stöd av en uppgift i ett brev från Gjørwell till Carl Gustaf Warmholtz, den lärde bibliografen, avsänt den 18 april 1780. Det heter här om Lidner, att han nu sedan 8 dagar är stadd på en ny utländsk resa.² Den annars väl underrättade Gjørwell måste här tydligen på något vis ha blivit vilseledd. Den unge skalden kan inte gärna ha rest ifrån det pass, som kungen först tre veckor senare undertecknade.

¹ Biographica, RA.

² K. Warburg, Lidner (1889), s. 94 f.

Slakten Graffman.

Av Folke Wernstedt.

Kaplanen i Almby församling invid Örebro Ingel Persson (Ingellus Petri) Graffman är denna släkts äldste hittills kände medlem. Denne Ingel Graffman möter oss första gången den 18 september 1667, då han infördes i Uppsala akademis matrikel med namnet *Gravander*. Vid den därpå följande inskrivningen i Närkes nation ändrades emellertid namnet till *Graffman*, möjligen av den anledningen att namnet Gravander redan bars av en vid akademien året förut inskriven värmlänning, medan namnet Graffman — eller som Ingel själv skrev sig *Grafman* — dittills synes varit obelagt. Släktnamnet är utan tvivel bildat efter namnet på födelseorten, den lilla socknen Gräve (förut även Grava) i Närke.¹ Uppgiften, att Ingel varit född i Gräve, är samtidig med honom själv och måste alltså betraktas såsom fullt säker.² Att närmare fastställa hans härkomst har däremot icke varit möjligt, enär ifrågakommande bevarade kyrkoräkenskaper, mantals-, roterings- och utskrivningslängder, jordeböcker, regementsrullor, häradsdomböcker samt skol- och gymnasiematriklar (för vederbörande läroanstalter i Örebro, Strängnäs och Västerås) ej lämna tillräcklig ledning.

Strödda personer bärande släktnamnet Graffman men utan känd samhörighet med den här behandlade slakten hava vid olika tidpunkter påträffats. I några fall finnas vederbörande födda i Värmland (där en socken med namnet Grava förefinnes, efter vilken namnbildningen kan hava skett) och äro därmed ur räkningen i detta sammanhang. Däremot tillhöra följande personer troligen de tidigare leden bland Ingel Grafmans avkomlingar, ehuru sammanhanget icke närmare kunnat utredas, nämligen:

¹ Andra släktnamn, under 1600- och 1700-talen bildade av sockennamnet Gräve, äro: Gravius, Grelin, Gresell och Gräfsell. K. Fr. Karlson, Blad ur Örebro skolas historia, 4 (1899), s. 235.

² Rektorn vid Örebro skola Andreas Hedenius' (rektor 1685—1692) biografiska anteckningar över rektorer och lärare vid samma skola, avtryckta i Karlson, a. a., 2, s. 49 ff.

Drängen *Abraham Graffman*, vilken återfinnes i 1731 års mantalslängd för Stockholms stad och där uppgives född »vid Örebro».

Skräddaren, slutligen tornväktaren *Abraham Graffman*, † 1749 ²⁵/₆ i Katarina församling i Stockholm, möjligen sonson till Ingel. Han kallades 1735 »hovskräddare», troligen hos grevinnan Anna Juliana De la Gardie, f. Horn, vilken s. å. stod fadder vid hans sons dop. G. m. Christina Lindberg, som överlevde mannen. — B a r n : *Abraham*, f. 1735 ¹⁵/₁₂ i Jakobs och Johannes' församlingar i Stockholm, var † 1749. *Carl Fredrik*, f. 1737, † 1781 ¹⁹/₁₂ i Maria församling i Stockholm och begr. ²²/₁₂, var enl. 1770 års mantalslängd för samma stad bränneribesökare och 1780 tornväktare, g. m. Maria Sundberg, † barnlös 1776 ²⁷/₄ i Stockholm. *Anna Christina*, f. 1739, levde 1749. *Maria*, f. 1746, levde 1749.

I detta sammanhang bör även nämnas tornväktaren *Sven Graffman*, f. 1718, † barnlös 1782 ¹⁰/₆ i Katarina församling i Stockholm. G. 1 g. före 1754 m. Catharina Persdotter Kålström, f. 1700, † 1766 ²⁴/₈ i Stockholm (bouppteckn.), 2 g. m. Anna Catharina Hallin, vilken överlevde mannen.

A. J. von Henel upptager i »Det Anno 1729 florerande Sverige» förutom livdrabanten Lorentz Graffman (se nedan Tab. 10) även — av misstag — en livdrabant *Georg Graffman*. Enligt listor och kvittenser i Livdrabantkårens räkningar (KrA) — ävensom nästföljande årgång (1735) av Henels ovannämnda kalender — hette emellertid vederbörande i verkligheten Garff, ej Graffman.

Karin Graffmans (Tab. 14) och hospitalssysslomannen Olof August Johanssons son *Gillis* har *antagit* moderns släktnamn och redovisas nedan under Tab. 19. Namnet har även *tagits* av maskinarbetaren *Carl August Johansson*, f. 1869 ⁹/₆ i Värnamo, g. m. Johanna Charlotta Häll, f. 1874 ²⁵/₃ i Övraby sn (Hall.), dotter av gårdsnickaren på Sperlingsholm Fredrik Häll och Johanna Nilsdotter. Namnbytet synes hava skett före 1894 ²⁸/₁₀, då G. etablerade sig såsom diverseshandlare i Sten i Enslövs sn (Hall.) under firma C. A. Graffman, återflyttade sedermera till Värnamo, där han öppnade handel, vilken 1900 ¹²/₁₁ inregistrerades under firma Wernamo velociped- & materialaffär samt cigarr- & tobaksaffär, C. A. Graffman. Barn till nämnda makar äro *Axia Gerda Virginia*, f. 1897, *Inez Bodil Fredrika*, f. 1901 ⁷/₃ i Värnamo, modehandlerska i Lund under firma Inez Graffmans modeaffär, och *Isidor Hjalmar Gustaf*, f. 1904 ²¹/₁₀ i Värnamo.

Hedvig Graffmans (Tab. 18) och tullkontrollören Paridon Utke dotter skådespelerskan Hedvig Eleonora Utke, f. 1900 ³/₃, g. 1933

m. skådespelaren Erik Vilhelm Allwin, f. 1896 ²⁹/₆ i Oskarshamn, har uppträtt under benämningen »*Tuttan Graffman*».

Släkttabeller.

Tab. 1.

INGEL (INGELLUS PETRI) GRAFMAN, kallades 1667 vid sin inskrivning vid Uppsala akademi *Gravander*, f. 1639 i Gräve sn (Ör.; se ovan), † »i hög ålder» i Almby sn (Ör.) 1717 (ej 1716) ⁽¹⁷⁾ ²¹/₄ (Närkes nations matriklar), begr. där s. å. ¹/₅. Inskr. vid Uppsala akademi 1667 ¹⁸/₉ (ej 1657), avgången 1669, pedagog i Kristinehamn, kollega vid Örebro skola 1674 ¹/₄, tillika 1681 tjf. konrektor och 1687 nådårs-predikant i Almby församling av Örebro stads och Almby församlingars pastorat i Strängnäs stift, komminister i Almby 1688. K. Fr. Karlson lämnar i sina 1871—1900 utgivna »Blad ur Örebro skolas historia» ganska fylliga bidrag till Ingel Grafmans biografi (2, s. 51, 4, s. 147 och 5, s. 192—194) liksom till kändedomen om de förhållanden, under vilka han levde (4, s. 113 och 118 ff.). Skolarbetet, som pågick från tidigt på morgonen till sent på eftermiddagen, var i och för sig ansträngande. Härtill kom, att kollegerna icke åtnjöt någon lön i egentlig mening utan endast rättighet till en ovis »sockengång» i tilldelade församlingar. I övrigt fingo de skaffa sig inkomster genom privatläsning och predikobitråde. Härom säger Ingel Grafman själv i en ansökan till Strängnäs' stifts konsistorium 1692, att »under de 12 år, jag kollega var, har jag varje predikodag med gudstjänst uppvaktat, 2 år hos landshövdingen, 4 år vid svavelbruket (Dylta svavelbruk) och 6 år uti åtskilliga församlingar varit vice pastor». Hans fattigdom är jämväl omvittnad. Att så beskafade levnadsförhållanden skulle i hög grad verka nedtryckande på håg och arbetslust ligger i sakens natur. Det betygades också 1687, att flera av lärarna vid Örebro skola — bland dem herr Ingel — voro »av långligt och tröttsamt arbete uttröttade och icke längre vid det arbetet tjänlige». Så blev han komminister, men det torde knappast inneburit någon förbättring, enligt vad som ytterligare framgår av hans nyssnämnda ansökan: »År nu 53 år gammal. Har 18 tunnor i lön och skall därmed försörja hustru och 8 barn». Året därpå hade han 9 barn. 1715 var den gamle kaplanen i Almby »så vanför, att han tjänsten intet förestå kan». Då fick han avstå 12 tunnor av sin lön till den vicekaplan, som tillförordnades. »Allt» det övriga fick den gamle behålla så länge han levde, d. v. s. i två år.

G. 1672 m. *Christina Abrahamsdotter Blyberg*, begr. 1721 $19/3$ i Almby, dotter av kyrkoherden i Lillkyrka och Ödeby församlingars pastorat av Strängnäs stift Abrahamus Laurentii Blyberg och Margareta Svensdotter.

B a r n :

Margareta Ingelsdotter, f. 1672, † änka 1739 och begr. $2/5$ i Almby. Dopvittne därstädes från 1689. G. 1700 $28/10$ i samma sn. m. *Olof Andersson Printz*.

Petter Ingelsson, f. 1762, † 1740, skräddare. Se Tab. 2.

Ingrid, g. 1700 $27/7$ i Almby m. soldaten *Anders Eriksson*.

Carl, dopvittne 1703 $14/1$ och $20/4$ i Almby.

Lorentz, f. 1686, † 1749, livdrabant. Se Tab. 10.

Brita, dopvittne i Almby 1706 $7/6$ och 1707 $23/1$. Möjligen identisk med den dotter, vilken sedermera dog på Örebro hospital (Örebro skolas historia, 5, s. 194).

Ytterligare tre till namnet okända barn.

Äldre släktgrenen.

Tab. 2.

PETER INGELSSON (son av Ingel, Tab. 1), f. 1672, begr. 1740 $10/9$ i Almby. Dopvittne i Almby från 1696, skräddare, uppgives varit klockare omväxlande i Almby, Hallsberg och Edsberg, vilket emellertid ej kunnat styrkas, bodde i Näsby i förstnämnda sn.

G. 1700 $10/8$ i Almby m. *Malin Persdotter*.

B a r n :

Abraham, dp 1701 $1/12$ i Almby, var † 1707.

Jonas, f. 1703, † 1732, skräddare. Se Tab. 3.

Petter, dp 1705 $1/10$ i Almby.

Abraham, f. 1707, † 1760, kyrkoherde. Se Tab. 8.

Tab. 3.

JONAS (son av Petter, Tab. 2), dp 1703 $7/4$ i Almby, † 1732 $9/1$ i Stockholm (bouppteckn.). Dopvittne i Almby 1721 $1/6$, skräddare i Stockholm. Ägde gård i kvarteret Harpan vid »Gröna gatan» på Ladugårdslandet.

G. m. *Anna Berg* i hennes 1 gifte (g. 2 g. m. skräddaren i Stockholm Anders Wahlström), † 1739 $9/11$ i Stockholm (bouppteckn.).

B a r n :

Anna Margareta, f. 1726, levde 1740.

Johannes (Jonas), f. 1729, † 1779, knivsmed. Se Tab. 4.

Stamtavla över släkten

II.

PETTER INGELSSON GRAFFMAN,
G. m. Malin

Tab. 2.

III.

ABRAHAM,
f. 1701,
var † 1707.JONAS,
f. 1703, † 1732,
skräddare.
G. m. Anna Berg.

Tab. 3.

IV.

ANNA MARGARETA,
f. 1726, levde 1740.JONAS,
f. 1729, † 1779,
knivsmedmästare.
G. i. g. m.
Anna Wessberg,
2. g. m.
Greta Hagström.

Tab. 4.

V.	EN SON, f. 1753, † 1760.	ANDERS, f. 1757, † 1817, knivsmed- mästare. G. i. g. m. Catharina Persdotter Wasberg, 2. g. m. Anna Stina Palmlind.	CARL GUSTAF, f. 1760.	ANNA CHAR- LOTTA, f. 1762, † 1767.	GRETA LISA, f. 1764, † 1765.	GUSTAF, f. 1766, † 1773.	MARIA, f. 1768.	ULRIKA, f. 1770.	ABRAHAM, f. 1773, † 1818, knivsmed- mästare. G. m. Christina Brolin.	GRETA LISA, f. 1778.
----	--------------------------------	--	-----------------------------	--	---------------------------------------	--------------------------------	--------------------	---------------------	---	----------------------------

Tab. 5.

VI.

MARIA CATHARINA,
f. 1784, † 1854.JOHAN GUSTAF,
f. 1799, † 1875,
smedmästare.LARS FREDRIK,
f. 1804, † 1881,
järnhandlare.
G. m. Maria
Lovisa Wahlström.

Tab. 6.

MARIA CAJSA,
f. 1809.

Tab. 7.

MARIA,
f. 1836,
† ung.SOFIA CHARLOTTA,
f. 1839, † 1917,
bageriidkerska.FREDRIKA,
f. 1840,
† ung.

Tab. 4.

JONAS (sön av Jonas, Tab. 3), f. 1729 ¹³/₆ i Nikolai församling i Stockholm, † 1779 ³/₆ i Fors' annexförsamling till Eskilstuna. Knivsmedmästare vid Tunafors bruk i samma församling.

G. i g. m. *Anna Wessberg*, f. 1725, † i barnsäng 1760 ²¹/₉, vid Tunafors.

2 g. m. *Greta Hagström*, f. mellan 1734 och 1739, levde 1790 men var död 1800.

Graffmans äldre gren.

f. 1672, † 1740, skräddare.
Persdotter.

PETTER, f. 1705.				ABRAHAM, f. 1707, † 1760, kyrkoherde. G. m. Maria Magdalena Waltier.				
Tab. 8.								
HANS, f. 1748, † 1828, domprost i Strängnäs. G. m. Fredrika Beata He- denström. Tab. 9.	ABRAHAM, f. 1749, † 1810, kofferd- kapten. G. m. Christina Lund.	JAKOB, f. 1751, † ung.	PER, † ung.	CARL GUSTAF, f. 1753, † 1789, auditör vid Hälsinge reg.	ANNA MAGDA- LENA, f. 1754, † 1782. G. m. pri- vatskolmäs- taren Erik Grandelius.	MARIA SOFIA, f. 1756, † ung.	CATHARINA ELISABET, f. 1757, † ung.	ULRIKA HENRIKA, f. 1760, † s. å.
Tab. 9.								
PER ABRAHAM, f. 1773, † 1784.								

Barn (samtliga födda vid Tunafors):

1. *En son*, f. 1753, † 1760 ²⁵/₁₀ vid Tunafors.
1. *Anders*, f. 1757, † 1817, knivsmid. Se Tab. 5.
1. *Carl Gustaf*, dp 1760 ⁹/₉.
2. *Anna Charlotta*, dp 1762 ¹⁰/₆, † 1767 ²⁸/₃ vid Tunafors.
2. *Greta Lisa*, dp 1764 ²²/₂, † genom drunkning 1765 ⁴/₆ vid Tunafors.
2. *Gustaf*, f. 1766 ³⁰/₄, † 1773 ¹⁹/₈ vid Tunafors.
2. *Maria*, f. 1768 ¹⁷/₁₀, erhöill nöddop.
2. *Ulrika*, f. 1770 ²/₄.
2. *Abraham*, f. 1773, † 1818, knivsmid. Se Tab. 6.
2. *Greta Lisa*, f. 1778 ¹⁸/₁₂.

Tab. 5.

ANDERS (son av Jonas, Tab. 4), dp 1757 ²/₁₀ i Fors' annexförsamling till Eskilstuna, † 1817 ⁴/₄ och begr. ⁷/₄ i nyssnämnda församling. Knivsmidmästare vid Tunafors bruk.

G. 1 g. 1783 ⁹/₁₁ i Fors m. *Catharina Persdotter Wasberg*, f. 1755, † 1788 ²¹/₁₂ i nyssnämnda församling.

2 g. 1792 ¹²/₁ likaledes i Fors m. *Anna Stina Palm lind*, f. 1761 i Stockholm, † 1817 ²⁰/₆ och begr. ²⁰/₆ s. å. i Fors' landsförsamling.

B a r n :

1. *Maria Katarina*, f. 1784 $18/12$ vid Tunafors, † 1854 $3/3$. Enl. anteckning i 1826—1830 års husförhörslängd för Fors' landsförsamling hade »svaga eller bräckliga pigan Maria Cajsa Graffman ... nästan årligen fått 2 à 3 riksdaler riksgälds av [sin farfars kusin] domprosten Graffman». Hon intogs 1838 på ålderdomshemmet och betecknades då såsom »föga vetande».

■ Tab. 6.

ABRAHAM (son av Jonas, Tab. 4), f. 1773 $22/9$ i Fors' annexförsamling till Eskilstuna, † där 1818 $2/8$. Knivsmedmästare vid Tunafors bruk.

G. m. *Christina Brolin*, f. 1765 eller 1766 i Starkbo i Husby-Rekarne sn (Södermanl.), † 1838 $3/8$ i Fors' annexförsamling.

B a r n (alla födda i Fors):

Johan Gustaf, f. 1799 $8/10$ vid Tunafors, flyttade 1835 $20/8$ jämte brodern till Värnamo och vidare s. å. till Bergunda sn (Kron.), varifrån han 1840 $28/4$ återflyttade till Värnamo, där han dog 1875 $21/11$. Smedmästare, förestod i Tunafors moderns verkstad med brodern som gesäll men blev efter bosättningen i Värnamo gesäll hos brodern. Fick jämte brodern i kyrkboken gott vitsord för välförhållande.

Lars Fredrik, f. 1804, † 1881, järnhandlare. Se tab. 7.

Maria Cajsa, f. 1809.

Tab. 7.

LARS FREDRIK (son av Abraham, Tab. 6), f. 1804 $11/7$ vid Tunafors. Flyttade jämte brodern 1835 $20/8$ därifrån till Värnamo och vidare s. å. till Bergunda sn (Kron.), varifrån han 1840 $28/4$ återflyttade till Värnamo, där han dog 1881 $21/9$. Kallades före flyttningen smedmästare, därefter faktorismed och manufakturist samt från 1860 järnhandlare. Om det goda förhållandet mellan honom och brodern Johan Gustaf vittnar anteckningen i husförhörslängden: »Rarum per fratrum concordans animo & virtute».

G. 1838 $10/8$ i Bergunda m. *Maria Lovisa Wahlström*, f. 1804 $24/6$ i Finland, † 1883 $4/6$ i Värnamo (inflyttade 1835 från Växjö till Bergkvara herrgård i Bergunda).

Barn:

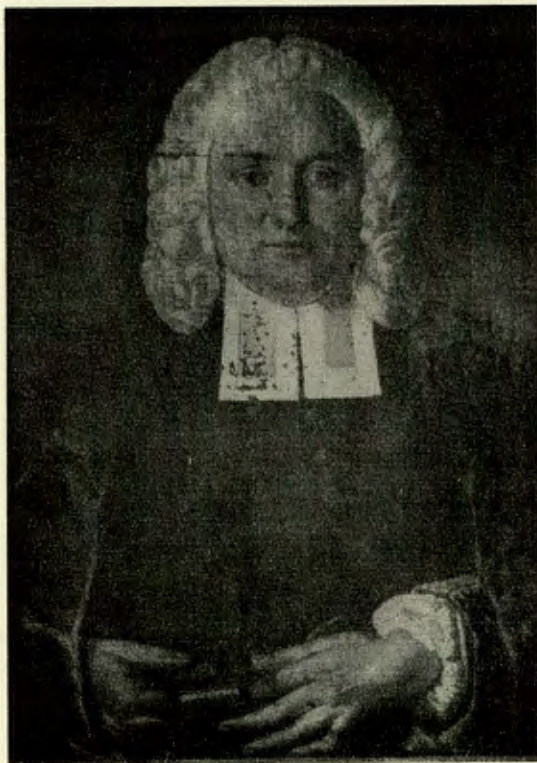
Maria, f. 1836, † ung.

Sofia Charlotta, f. 1839 ²⁸/₃ i Bergunda, † ogift 1917 ⁸/₈ i Värnamo. Bageriidkerska därstädes under firma Sofie Graffman.

Fredrika, f. 1840, † ung.

Tab. 8.

ABRAHAM (son av Petter, Tab. 2), f. 1707 ¹⁹/₁, dp ²³/₈ i Almby sn (Ör.; ej i Hallsberg). † 1760 ²³/₈ i Frustuna sn (Södermanl.) och

Kyrkoherden Abraham Graffman, 1707—1760.
Orig. i Frustuna kyrka.

begr. i kyrkan, där sonen Hans »till minne av hulda föräldrar» låtit uppsätta ett epitafium över honom och hans hustru. Gymnasist i Strängnäs 1723, student i Upsala 1731 ²⁴/₂, prästvigd 1736 ²⁰/₈ på begäran av grevinnan Maria Soop, hos vilken han s. å. blev huspredi-

kant, därefter huspredikant hos landshövdingen friherre Claës Rålamb på Högsjö i Vingåker, tjänstgjorde såsom predikant i Utö kapellförsamling av Strängnäs stift, därifrån kyrkoherde i Frustuna och Katrinenäs församlingars pastorat av samma stift 1747, tillträdde 1748, respondent vid prästmötet 1753.

G. m. *Maria Magdalena Waltier* i hennes 2 gifte (g. 1 g. m. konsistorienotarien mag. Jonas Ask i Stockholm, † där 1742 ¹⁵/₁₂), f. 1722 ²⁶/₆, † 1765 ²⁴/₁ i Frustuna, dotter av kyrkoherden i Neder-Kalix församlings pastorat av Härnösands stift Hans Waltier och Anna Sofia Volters från Pene i Pommern.

Barn:

Hans, f. 1748, † 1828, domprost. Se Tab. 9.

Abraham, f. 1749, † barnlös 1810 ¹³/₃ i Stockholm (bouppteckn.), kofferdikapten. — G. m. *Christina Lund*, f. 1761, † 1839 ⁸/₁ i Stockholm.

Jakob, f. 1751 ²²/₉, † ung.

Per, † »på 17:de året av för stark plommonätning».

Carl Gustaf, f. 1753 ⁴/₇, † 1789 ²⁸/₉ i lägret vid Anjala. Student i Uppsala 1774 ⁵/₆, auskultant i Svea hovrätt, auditör vid Hälsinge regemente.

Anna Magdalena, f. 1754 ¹³/₉, † 1782 ²⁷/₇ i Stockholm, g. m. privatskolmästaren i Stockholm *Erik Grandelius* i hans 2 gifte (g. 1 g. m. Anna Maria Wiberg, † 1782 ²⁷/₇, 3 g. m. Sofia), f. omkr. 1745, † 1805 ¹¹/₁₂ i Klara församling i Stockholm.

Maria Sofia, f. 1756 ²⁵/₆, † ung.

Catharina Elisabet, f. 1757 ¹⁴/₁₀, † ung.

Ulrika Henrika, f. 1760 ³⁰/₉, † s. å. 11 veckor gammal.

Tab. 9.

HANS (son av Abraham, Tab. 8), f. 1748 ¹⁴/₄ i Ösmo prästgård (Södermanl.) under föräldrarnas flyttning från Utö till Frustuna, † 1828 ³⁰/₁ i Strängnäs. Intogs vid 11 års ålder i Strängnäs gymnasium, student i Uppsala 1766, fil. kand. 1769, disputerade för magistergraden 1770 (gradualdissert.: De signo crucis in cippis runicis, 1770; tidigare dissert.: De Strengnesia, 1768), avstod, tvingad av sina knappa villkor, från omedelbar promotion och promoverades först 1773 ³¹/₃. Sökte 1770 utan framgång inträde i Kungl. Maj:ts kansli, tog 1771 anställning såsom lärare vid hovpredikanten Nathanael Thenstedts privatskola i Stockholm 1771, därjämte — efter prästvigning s. å. 1771 — huspredikant hos generalmajoren friherre

Magnus Daniel Lilliesvärd, pastorsadjunkt i Lännäs och huspredikant hos kammarrådet Josias Cederhielm på Segersjö 1772. Företog i aug. 1773 med understöd av svärfadern och kommerserådet Joakim Daniel Wahrendorff på Åkers styckebruk en studieresa till Halle, teol. dr (doktorsdisputation 18/10: De codicibus ebræo-græcis interpretum veteris-testamenti) och docent där 1774, erbjuden sekreterarplatsen vid furst Jablonowskys lärda institut, studier i England

Domprosten teol. dr Hans Graffman, 1748—1828.
Målning av Carl Graffman i Frustuna kyrka.

1775—1776, knöt utomlands ett stort antal lärda och vittra förbindelser. Efter hemkomsten konfirmerades Graffman av Gustaf III i värdigheten av teol. dr och utnämndes 1777 till tjänstgörande hovpredikant (tillsvidare dock utan lön), kyrkoherde i Frustuna och Katrinens församlingars pastorat 1778, tillträdde 1779 1/5, prosts namn, heder och värdighet 1790 24/8, andre teologie lektor i Strängnäs, tillika kyrkoherde i Aspö församlings prebendepastorat 1794 24/8, tillträdde 1795, domprost i Strängnäs 1800 2/8, tillträdde 1802,

uppförd på förslag till biskop i Strängnäs 1803, jubelmagister i Uppsala 1824, ledamot av åtskilliga sällskap och samfund. Deltog såsom ledamot av prästeståndet i riksdagarna från 1810 till 1823. Upptog som fosterson sin sysslings son, sedermera lasarettsläkaren i Växjö Johan Vilhelm Graffman (se Tab. 12).

Domprosten Graffman var särskilt bekant för sin lärdom. K. Fr. Karlson säger i sitt anförda arbete (4, s. 246) härom följande: »En på sin tid högt lysande företeelse var Hans Graffman, ett lärdomsljus ej blott i fäderneslandet utan även vid de utländska universitet, där han studerat. Hans lärdomsprov i Halle 1774 betecknas såsom ett av de mest utmärkta, som antecknats i den Halle'ska högskolans tideböcker [se härom professor Joh. Thunmans brev till C. C. Gjörwell, Halle 1775 $16/3$, tr. i Lärda tidningar, 1775, s. 122]. G. var en tid docent i Halle och handledde ungdomen i latinska tal- och skrivövningar, även på det poetiska onirådet. Talade 1778 [$4/12$ i riddarhuset] på latinsk vers vid kronprinsen Gustaf Adolfs födelse. Var uppförd på biskopsförslag. Sist domprost i Strängnäs. Hans minne är varaktigt hugfäst såsom stipendie-donator, dels till Södermanland-Närkes nation i Uppsala, dels till skolor och gymnasier i Strängnäs stift [m. m.; jfr Karlson, a. a., 4, s. 293, och Handbok för stipendiesökande vid Uppsala universitet, 1873].» Om Graffman se vidare förutom herdaminnet även H. O. Holmström, Vid domprosten doctor Hans Graffmans graf den 21 februari 1828, J. A. Drysén, Lektorer vid Strengnäs gymnasium, s. 30 f. (1871), Biografiskt lexicon, 1 uppl., 5 (1839), och 2 uppl., 5 (1875), samt H. Hofberg, Sv. biogr. handlexikon (1906).

G. 1772 $10/7$ m. *Fredrika Beata Hedenström*, f. 1748, † 1824, $17/12$, dotter av kronofogden Per Hedenström i Åker och Anna Maria Ingman.

Son:

Per Abraham, f. 1773 $17/12$, † 1784 $26/12$.

Yngre släktgrenen.

Tab. 10.

LORENTZ (son av Ingel, Tab. 1), f. 1686, † 1749 $2/4$ i Arboga, begr. där på samma gång som hustrun. Dopvittne i Almby 1704 $3/1$ och 1706 $18/4$. Fältväbel vid Östra skånska infanteriregementet 1712 $26/6$, regementsväbel s. å. $21/8$, sårad 1718 »på galejorna vid Fredrikshald», rotmästare vid Livskvadronen 1719, löjtnant och

livdrabant 1722, avsked på grund av sjuklighet 1737 ¹⁷/₆ (Arméns meritförteckningar i RA, Rullor i KrA).

G. i slutet av 1720-talet m. *Märtha Maria Scharp*, f. 1685, † 1749 ²⁸/₃ i Arboga och begr. på samma gång som mannen.

B a r n :

Carl, var 1742 lärgosse hos Gustaf Dahlbergs änka i Arboga.

Anna Catharina, levde 1748.

Simon, f. 1730, † 1803, skraddare. Se Tab. 11.

Tab. 11.

SIMON (son av Lorentz, Tab. 10), f. 1730 ⁸/₁ och dp ¹⁰/₁ i Arboga (enl. efteråt införd anteckn. i Arboga dopbok; f. 1729 ⁹/₂ enl. uppgift i Bergs samlingar i Göteborgs stadsbibliotek), † 1803 ²³/₂ 73 år gammal i Göteborgs domkyrkoförsamling. Skraddare och borgare i samma stad 1763 ¹⁰/₆, fruntimmersskraddare (H. Fröding, Göteborgs historia under gustavianska tiden, 1922), en av stadens äldste, medlem av Sahlgrenska sjukhusets första direktion.

G. m. *Greta Maria Hagman*, f. 1740, † 1782 ³⁰/₃ i Göteborgs domkyrkoförsamling, dotter av skraddarmästaren Anders Hagman i hans 1 gifte m. Karin Persdotter.

B a r n (samtliga födda i Göteborgs domkyrkoförsamling):

Anna Maria, f. 1762 ¹⁸/₁₁, † 1765 ¹⁹/₄.

Marta Christina, f. 1764 ¹⁸/₉, † 1765 ⁸/₄.

En son, dödfödd 1766 ¹⁸/₁.

Lorentz, f. 1767 ¹⁹/₁, † 1767 ¹⁹/₁.

Lorentz, f. 1768 ²⁰/₂.

Simon, f. 1769 ²⁵/₉, † 1770 ²³/₉.

Simon, f. 1771, † 1825, handlande. Se Tab. 12.

Marta Maria, f. 1773 ⁹/₃, † 1855 ¹⁵/₂ i Göteborgs domkyrkoförsamling. G. 1795 ¹⁶/₁₀ i samma församling m. bagaren *Carl Fredrik Sjöberg*, f. 1756, † 1802 ¹⁷/₆ i nyssnämnda församling.

Carl Peter, f. 1776 ¹⁹/₂, † 1778 ²⁶/₈.

Anna Christina, f. 1778 ⁸/₁₂, † 1782 ¹⁴/₃.

Abrahamina, f. 1781 ⁵/₆, † s. å. ⁸/₁₀.

Tab. 12.

SIMON (son av Simon, Tab. 11) f. 1771 ³⁰/₄ i Göteborgs domkyrkoförsamling, † 1825 ²⁹/₁₁ i Karl Johans församling i samma stad. Var 1792—1795 uppbördskonstapel vid Amiralitetet i Göteborg,

Stamtavla över släkten

II.	LORENTZ, f. 1686, † 1749, livdrabant.					
	Tab. 10.					
	CARL, levde 1742.			ANNA CATHARINA, levde 1748.		
III.	ANNA MARIA, f. 1762, † 1765.	MARTA CHRISTINA, f. 1764, † 1765.	EN SON, dödfödd 1766.	LORENTZ, f. 1767, † s. å.	LORENTZ, f. 1768.	SIMON, f. 1769, † 1770.
IV.	JOHAN ABRAHAM, f. 1795, † 1836, handelsbok- hållare. G. m. Catharina Fredrika Rydberg.			ANNA ELISABET, f. 1798, † 1842.	CARL SAMUEL, f. 1801, † 1862, landskapsmålar.	
	Tab. 13.					
V.	JOHAN LEONARD, f. 1824, † 1883, hospitalssyssloman. G. m. Augusta Charlotta Björklund.		OTTO VILHELM, f. 1826, † 1883, färgerifabrikör.	MATILDA AMALIA, f. 1829, † 1833.		
	Tab. 14.					
VI.	KARIN FREDRIKA, f. 1858, † 1919. G. m. hospitals- sysslomannen Olof August Johansson.	ANNA AMALIA, f. 1859, † 1937, innehade pappershandel.	BERTA CHARLOTTA, f. 1861, † 1937. G. m. hospitals- sysslomannen Johan Olof Ludvig Liedholm.	JOHAN ANDERS, f. 1863, † 1907, godsägare. G. m. Signe Axelina Greijmer.		
	Tab. 15.					
VII.	JOHAN OLOF GILLIS JOHANS- SON, sedan GRAFF- MAN, f. 1891, major. G. m. Anna-Brita Mårtensson.	JOHAN HOLGER, f. 1897, direktör och mariningenjör. G. i. g. m. Elsa Rundgren, 2. g. m. Julie Pauline Hubrecht.	SIGNE MARGIT CHARLOTTA, f. 1900, avdelnings- chef.	ANNA EVA KRISTINA, f. 1902, G. m. Karl Jansson.	KARIN ASTRID MARIA, f. 1906, † 1907.	
	Tab. 19.					
VIII.	OVE ANDERS OLOF, f. 1919.	KARIN BIRGIT INGEBORG, f. 1922.				

sedan bryggare, vann 1810 $\frac{9}{11}$ burskap som traktör, kallades 1815 handelsman.

G. 1792 $\frac{17}{8}$ i Göteborgs amiralitetsförsamling m. Sara Greta Sandberg, f. i samma församling 1771 $\frac{4}{9}$, † där 1819 $\frac{28}{8}$, dotter av skrivaren, sedermera bryggaren Gabriel Sandberg och Anna Brita Isberg.

B a r n (samtliga födda i Amiralitetsförsamlingen):

Johan Abraham, f. 1795, † 1836, handelsbokhållare. Se Tab.

13.

Graffmans yngre gren.

G. m. Märtha Maria Scharp, f. 1685, † 1749.

SIMON, f. 1730, † 1803, skräddare.

G. m. Greta Maria Hagman.

Tab. 11.

SIMON, handlande, f. 1771, † 1825.	MARTA MARIA, f. 1773, † 1855.	CARL PETER, f. 1776, † 1778.	ANNA CHRISTINA, f. 1778, † 1782.	ABRAHAMINA, f. 1781, † s. å.
G. m. Sara Margareta Sandberg,	G. m. Karl Fred- rik Sjöberg.			

Tab. 12.

CHRISTINA CHARLOTTA, f. 1805, † ung.	JOHAN VILHELM, f. 1807, † 1868, lasarettsläkare.	LUDVIG AUGUST, f. 1811, † 1833, klädesvävarlärning.
---	--	---

JAKOB EMANUEL, f. 1831, † 1916, bryggeridisponent. G. m. Hedvig Carolina Stenström.	BERTA AMALIA FREDRIKA, f. 1834, † 1906, flückscoleföreståndarinna.
---	--

Tab. 18.

OTTO EMANUEL, f. 1866, † 1928, mantalskommis- sarie. G. m. Gustava Vilhel- mina Collin.	EDVARD VILHELM, f. 1862, † 1879.	NILS ABRAHAM, f. 1863, † 1922, kassör.	HEDVIG AMALIA, f. 1866, † 1936. G. m. tullkam- marskrivaren Anders Paridon Gerhard Utke.	HILMA CAROLINA, f. 1868, kassörska.	JOHAN FREDRIK, f. 1871, konstnär.	ANNA SOFIA FREDRIKA, f. 1873.
--	---	--	---	--	--	--

Tab. 16.

INGER BIRGIT, f. 1900. G. l. g. m. löjtnanten Hugo Åkerlund, 2. g. m. professor Otto Adolf Bruno Ballmüller, 3. g. m. arkitekten Carl- Fredrik Julius Ahlberg.	KURT GÖSTA LEONARD, f. 1904, e. o. hovrättsassessor. G. m. Gunhild Marina Josephson.
--	--

Tab. 17.

ERIC GÖRAN, f. 1931.	HANS HJALMAR, f. 1933.	STEN OTTO, f. 1934.	INGER ANITA KRISTINA, f. 1936.
-------------------------	---------------------------	------------------------	--------------------------------------

Anna Elisabet, f. 1798 ²⁹/₅, † ogift 1842 ¹¹/₇, i Göteborgs dom-
kyrkoförsamling.

Carl Samuel, f. 1801 ²³/₇, † 1862 ¹⁶/₄ på Konradsbergs hospital
vid Stockholm, landskapsmålare. Anställdes efter avslutad skolgång i
handel, vilken han snart lämnade för att ägna sig åt konstnärsyrket,
åtnjöt först undervisning av ritmästare P. L. Dahlbom, i målarlära hos
Johan August Beyer i Göteborg 1817, elev vid Akademien för de fria
konsterna 1821, lärjunge till landskapsmålaren professor Carl Johan
Fahlcrantz, gjorde 1827 på uppdrag av Historie- och antikvitets-

sällskapet en antikvarisk resa i Småland, erhöll 1829 akademiens högsta pris för en tavla över Göteborg, studieresa till Skottland 1830, agré vid akademien 1831, erhöll 1834 ett resestipendium och besökte Holland, Tyskland och Schweiz, vistades 1835 i Paris, där han blev sinnessjuk. Utgivit »Scottska Vuer, tecknade efter naturen under en resa i Skotland år 1830» (lit. av Carl Johan

Landskapsmålaren Carl Graffman, 1801—1862.

Målning av Johan August Beyer.

Tillhör fru Minne Graffman, f. Collin.

Billmark 1831—1833). — Graffman efterbildade i sitt måleri sin lärare professor Fahlcrantz' stil, men under sjukdomen stegrades hans konstnärliga förmåga och visade sin egenart. Han har från denna tid efterlämnat »numera högt skattade teckningar, vilka i sin fria och djärva stil föregripa vissa moderna konstströmningar . . . man påminnes även om Elsheimer och Rembrandt», vilken senare bevisligen av Graffman högt uppskattades (G. Jungmarker, Carl Samuel Graffman och hans sjukdomsteckningar, tr. i Natio-

nalmusei årsbok, 1935). Om Graffman se förutom Jungmarkers anförda uppsats även biografier i »Linnæa, månadsskrift för bildade quinnor», årg. 1932, och Thieme-Wallis, »Allg. Lexikon der bildenden Künstler», 14 (1921).

Christina Charlotta, f. 1805 $\frac{1}{1}$, struken i husförhörsboken före 1828 och troligen död ung.

Johan Wilhelm, f. 1807 $\frac{24}{12}$, † 1868 $\frac{28}{11}$ i Växjö. Upptogs vid 7 års ålder såsom fosterson av faderns syssling domprosten Hans Graffman i Strängnäs, genomgick Strängnäs skola och gymnasium, student i Uppsala 1826 $\frac{6}{12}$, med. fil. kand. 1832 $\frac{23}{6}$, med. kand. 1835 $\frac{16}{12}$, disputerade 1837 för graden (om cholerafarsoten, præses. Israel Hwasser), med. lic. 1837 $\frac{17}{3}$, med. dr s. å. $\frac{6}{6}$ och chir. mag. $\frac{21}{12}$. Biträdande läkare under koleraepidemien i Uppsala 1834, tjf. regementsläkare vid Kronobergs regemente 1838 $\frac{2}{7}$ —1839 $\frac{18}{7}$, lasarets-, hospitals- och kurhusläkare i Växjö 1839 $\frac{5}{10}$, tillika stadskirurg därstädes, lämnade hospitalsläkartjänsten 1855. RVO 1856 $\frac{28}{4}$. Ogift.

Ludvig August, f. 1811 $\frac{28}{4}$, † genom olyckshändelse 1833 $\frac{7}{7}$ i Stockholm, klädesvävarlärling.

Tab. 13.

JOHAN ABRAHAM (son av Simon, Tab. 12), f. 1795 $\frac{20}{7}$ i Göteborgs domkyrkoförsamling, † där 1836 $\frac{2}{6}$. Var 1818 sergeant vid Bohusläns regemente, sedermera handelsbokhållare och kassör.

G. 1823 $\frac{22}{6}$ i nyssnämnda församling m. *Catharina Fredrika Rydberg*, f. där 1794 $\frac{2}{2}$, † 1883 i Växjö landsförsamling, dotter av handelsmannen Isak G. Rydberg och Brigitta Häggström.

B a r n (samtliga födda i Göteborgs domkyrkoförsamling):

Johan Leonard, f. 1824, † 1883, hospitalssyssloman. Se Tab. 14.

Otto Vilhelm, f. 1826 $\frac{12}{11}$, färgerifabrikör, blind genom olyckshändelse i yrket, bosatte sig hos brodern Leonard, berövade sig själv efter dennes död livet 1883 $\frac{1}{7}$.

Matilda Amalia, f. 1829 $\frac{24}{4}$, † 1833 $\frac{5}{11}$.

Jakob Emanuel (Jacques), f. 1831, † 1916, bryggeridisponent. Se Tab. 18.

Berta Amalia Fredrika, f. 1834 $\frac{25}{11}$, † 1906 $\frac{24}{11}$ i Växjö. Föreståndarinna för egen flickskola i Växjö 1857, vilken från en

Amalia Graffman, 1834—1906.
Föreståndarinna för Växjö flickläroverk.

blygsam början under Amalia Graffmans ledning efter hand utvecklades 1867 till Växjö flickskola och 1878 till Växjö elementarläroverk för flickor. Överlät läroverket till andra 1897.

Tab. 14.

JOHAN LEONARD (son av Johan Abraham, Tab. 13), f. 1824 ¹⁹/₅ i Göteborgs domkyrkoförsamling, † 1883 ¹³/₂ i Växjö landsförsamling. Kom efter skolgång i Göteborg 1840 till sin farbror, hospitals- och lasarettsläkaren i Växjö Johan Vilhelm Graffman, erhöi där privatundervisning, lantmäterielev 1844, lantmätarexamen i Stockholm 1847, därefter i ungefär fem år lantmäteribiträde, huvudsakligen hos kommissionslantmätaren i Kronobergs län Peter Magnus Nordin, tullinspektör med placering vid ort i Skåne, t. f. landsfiskal i Växjö 1856, därjämte från omkr. 1865 hospitalsyssloman.

G. 1857 i sept. m. *Augusta Charlotta Björklund*, f. 1822 ²⁵/₁ i Växjö, † där 1912 ²⁷/₃, dotter av logarvaren och rådmannen Anders Gustaf Björklund och Catarina Elisabet Lönblad. Efter mannens död modehandlerska i nyssnämnda stad till sept. 1891 under firma Ch. Graffman.

Barn (samtl. födda i Växjö landsförsamling):

Karin Fredrika, f. 1858 ³/₈, † 1919 ²⁷/₆ i Lekaryds socken (Kron.). G. 1881 ⁹/₈ i Växjö landsförsamling m. sysslomannen vid Växjö hospital RVO *Olof August Johansson* i hans 2 gifte (g. 1 g. m. Ida Wahlgren, f. 1847, † 1880), f. 1844 ²⁰/₉ i Växjö, † 1931 ³/₈ på Centrallasarettet i Stocksund. — Makarnas son *Johan Gillis Olof* (se Tab. 19) har upptagit moderns släktnamn.

Anna Amalia, f. 1859 ⁸/₉ i Växjö landsförsamling, † 1937 ¹⁰/₁₂ i Uppsala, jordfäst i Uppsala domkyrka och gravsatt å Växjö kyrkogård s. å. ¹²/₁₂. Innehade pappershandel i Uppsala 1928 ¹⁸/₁₂—1933 ¹¹/₉ under firma Alma Högstedts Pappershandel.

Berta Charlotta, f. 1861 ²³/₄, † 1937 ³¹/₁₀ i Växjö och begr. på hospitalskyrkogården därstädes s. å. ⁵/₁₁. G. 1882 ²⁹/₁₂ m. hospitalssysslomannen *Johan Olof Ludvig (John) Liedholm*,¹ f. 1856 ³/₁ i Växjö landsförsamling, † 1930 ¹³/₄.

Johan Anders (John), f. 1863, † 1907. Godsägare. Se Tab. 15.

Otto Emanuel, f. 1866, † 1928. Mantalskommissarie. Se Tab. 16.

Tab. 15.

JOHAN ANDERS (JOHN; son av Johan Leonard, Tab. 14), f. 1863 ¹/₁ i Växjö landsförsamling, † 1907 ⁹/₁ i Linköping och begr. där. Godsägare. Ledamot av styrelsen för Linköpings mejeri aktiebolag 1906—1907. Ägde Näsby säteri i Rystads sn (Österg.).

G. 1896 ²⁸/₁₂ i Västerås m. *Signe Axelina Greijmer*, f. 1872 ⁵/₈ i Katarina församling i Stockholm, dotter av godsägaren Fredrik Greijmer på Ullvi i Irsta sn (Västm.) och Kristina Vilhelmina Törnblom. Bor i Ekbacken, Danderyd.

Barn:

Johan Holger, f. 1897 ²/₁₀ på Hedenlunda i Vadsbro sn (Söderm.). Mariningenjörselev 1914, student i Linköping 1915, mariningenjöraspirant s. å., specialkurs vid Handelshögskolan, civilingenjör 1919, mariningenjörsstipendiat s. å. ¹/₁₀, såsom sådan bedrivit studier vid varv och verkstäder i England, Frankrike, Italien och Förenta staterna 1919—1921, extra mariningenjör 1921 ³⁰/₉, inträdde 1923 i Flottans reserv såsom mariningenjör av 2 graden,

¹ Om släkten Liedholm se den av Albert Liedholm 1891 utgivna stamtavlan samt G. Elgenstierna, Svenska släktkalendern, 1913, 1915—1916, 1918 och 1936.

Godsägaren John Graffman, 1863—1907.

mariningenjör av 1 graden i samma reserv 1932 ³⁰/₁₂. För AB Atlas Diesel anställd vid AB Svenska Kullagerfabrikens avdelningskontor i Rio de Janeiro 1923, studier i Frankrike, Italien, Österrike, Tyskland, England, Belgien och Sverige 1923—1927, president vid Cia. Mexicana de Cerillos y Fosforos S. A. i Mexico City 1928—1936, verkställande direktör och medlem av styrelsen i AB Transfer i Stockholm sedan 1935. Bor i Ekbacken, Danderyd. G. 1 g. 1927 i aug. i Rio de Janeiro m. *Elsa Svea Maria Charlotta Rundgren*¹ i hennes 2 gifte (g. 1 g. m. direktören Oskar Ivar Lejdström, f. 1893 ⁸/₄, † 1918 ²⁴/₃), f. 1893 ²⁰/₈ i Skeppsholms församling, Stockholm, † 1930 ²⁰/₈ i Mexico City och jordfäst där, askan sedermera nedsatt i Vasakyrkans i Stockholm columbarium, dotter av marindirektören av 2 graden vid Flottan Karl Elias Rundgren och Signe Rudolfina Öberg, 2 g. 1937 ¹⁶/₁₀ på Moersbergens slott, Doorn, Holland, m. *Julie Pauline Hubrecht* f. 1912 ¹⁸/₂ i Cambridge, England, dotter av förutvarande professorn i astronomi vid Cambridges universitet, numera Hollands minister i Rom Doctor of Astronomy Jan Hubrecht och hans hustru artisten Leonore van Alpen.

¹ Om släkten Rundgren se G. Elgenstierna, Svenska släktkalendern, 1913, 1915 och 1919.

Mantalskommissarien Otto Graffman, 1866—1928.

Signe Margit Charlotta, f. 1900 $\frac{9}{1}$ på Hedenlunda. Avdelningschef vid AB Nordiska Kompaniet, Stockholm. Bor i Ekbacken, Danderyd.

Anna Eva Kristina, f. 1902 $\frac{17}{2}$. G. 1930 $\frac{13}{2}$ m. inköpschefen i Svenska Radio AB *Karl Jansson*, f. 1896 $\frac{7}{11}$ i Haga församling i Göteborg. Bor i Danderyd.

Karin Astrid Maria, f. 1906 $\frac{8}{2}$ på Näsby, † där i juli 1907.

Tab. 16.

OTTO EMANUEL (son av Johan Leonard, Tab. 14), f. 1866 $\frac{14}{8}$ i Växjö landsförsamling, † 1928 $\frac{30}{7}$ i Örgryte församling i Göteborg och begr. på Örgryte gamla kyrkogård. Student i Växjö 1886, hovrättsexamen i Lund 1892 $\frac{29}{1}$, auskultant vid Skånska hovrätten, tjänstgjorde därefter vid landsstaten i Malmöhus län, länsbokhållare i Göteborgs och Bohus län 1899, tredje stadsfogde i Göteborg 1906, kronouppbörds-kassör 1914, chef för Göteborgs mantalskontor med titel mantalskommissarie 1915. Ombudsman vid Kungl. och Hvitfeldska stipendieinrättningen från 1899, sakkunnig ang. beskattningsnämndernas organisation och taxeringsförfarandet, ledamot av kommittén för rationellare skatteuppbörd från 1924, ordförande i Göteborgs livsmedelsstyrelse under krisåren. Styrelseledamot i

Aktiebolaget Forssman & C:o i Göteborg 1913. RVO 1918, RNO 1925.

G. 1899 $\frac{3}{8}$ i Skabersjö sn (Malmöh.) m. *Gustava Vilhelmina (Minné) Collin*, f. där 1872 $\frac{11}{8}$, dotter av kyrkoherden i Skabersjö och Tönnersjö församlingars pastorat av Lunds stift Gustaf Adolf Collin och Gustava Carolina Christina Hallbäck. Bor i Leksand.

Barn:

Inger Birgit, f. 1900 $\frac{20}{5}$ i Masthuggets församling i Göteborg. G. 1 g. 1919 $\frac{22}{8}$ i Vasa församling i Göteborg m. löjtnanten vid Flottan *Hugo Åkerlund*, f. 1893 $\frac{14}{8}$ i Lund, från vilken hon blev skild 1921 $\frac{14}{12}$, 2 g. 1924 $\frac{20}{6}$ i Berlin m. konstabokbindaren Oberleutnant d. R. a. D., sedermera professorn vid statliga konsthantverksskolan i Barcelona *Otto Adolf Bruno (Alf) Ballmüller*, f. 1890, från vilken hon blev skild 1927, 3 g. 1937 $\frac{15}{5}$ i Göteborg m. arkitekten *Carl-Fredrik Julius Ahlberg*, f. 1911 $\frac{28}{9}$, på Lerum i Stora Lundby sn (Göteb. o. Boh.).

Kurt Gösta Leonard, f. 1904, e. o. hovrättsassessor. Se Tab. 17.

Tab. 17.

KURT GÖSTA LEONARD (son av Otto Emanuel, Tab. 16), f. 1904 $\frac{12}{3}$ i Göteborgs domkyrkoförsamling. Student i Göteborg 1923 $\frac{2}{6}$, inskriven vid Uppsala universitet 1924 $\frac{17}{10}$, studier vid universitetets i Paris juridiska fakultet 1927, jur. kand. i Uppsala 1929 $\frac{30}{6}$, e. o. notarie i Göta hovrätt 1929 $\frac{3}{6}$, tingstjänstgöring vid Åse, Viste, Barne och Laske häradsrätt 1929—1932, e. o. notarie i Svea hovrätt 1932 $\frac{28}{6}$, t. f. fiskal 1933 $\frac{8}{6}$, e. fiskal 1934 $\frac{1}{1}$, adjungerad ledamot i Svea hovrätt 1937 $\frac{24}{2}$.

G. 1930 $\frac{22}{4}$ i Engelbrekts församling i Stockholm m. *Gunhild Marina Josephson*, f. 1905 $\frac{2}{9}$ i Oskars församling i samma stad, dotter av grosshandlaren *Hjalmar Salomon Josephson*¹ och *Emmy Josefina Fränckel*.

Barn:

Eric Göran, f. 1931 $\frac{12}{2}$ i Vasa församling i Göteborg.

Hans Hjalmar, f. 1933 $\frac{15}{1}$ i Oskars församling i Stockholm.

Sten Otto f. 1934 $\frac{28}{3}$ i sistnämnda församling.

Inger Anita Kristina, f. 1936 $\frac{24}{12}$ i Kungsholms församling i Stockholm.

¹ Om släkten Josephson se G. Elgenstierna, Svenska släktkalendern, 1913, 1917, 1920—1921 och 1936.

Tab. 18.

JAKOB EMANUEL (J A C Q U E S; son av Johan Abraham, Tab. 13), f. 1831 ¹¹/₁₂ i Göteborgs domkyrkoförsamling, † 1916 ²⁴/₅ i Haga församling i samma stad, begr. i Halmstad. Betjänt, slutl. disponent och prokurist vid Appeltoffska bryggeriaktiebolaget i Halmstad.

G. 1862 ⁵/₅ i Halmstad m. *Hedvig Carolina Stenström*,¹ f. 1831 ⁹(9)/₁₀, † 1906 ²¹/₁₀ i Halmstad, dotter av stadskassören i Halmstad Nils Stenström och Nelly Fredrika Maria Ekvall.

B a r n (samtliga födda i Halmstad):

Eduard Vilhelm, f. 1862 ³⁰/₈, omkom 1879 vid skonaren Fridas av Falkenberg förlisning.

Nils Abraham (Abbe), f. 1863 ²⁰/₁₂, † 1922 ²⁷/₁₁ på Göteborgs sjukhem. Anmälde 1902 ²¹/₄ i Halmstad firman Källans vattenfabrik, N. A. Graffman. Kassör.

Hedvig Amalia, f. 1866 ¹⁵/₃, † 1936 ⁵/₁₀ i Lödöse. G. 1895 m. tullkammar skrivaren *Anders Paridon Gerhard Utke*, f. 1865 ²⁴/₉ i Halmstad, † 1907 ³/₇ i Kungsholms församling i Stockholm.

Hilma Karolina, f. 1868 ¹²/₂, f. d. kassörska och bokförelserka hos Arkitekt- och byggnadsfirman Hollander & Westerberg i Göteborg. Bosatt i Göteborg.

Johan Fredrik (Janne), f. 1871 ²⁰/₂. Konstnär (karrikatyrtecknare). Överflyttade omkring 1890 till Tyskland, där han genomgick Konstakademien i Frankfurt am Main och för något år sedan var bosatt i Berlin-Charlottenburg. Uppgives varit gift men barnlös.

Anna Sofja Fredrika, f. 1873 ²⁵/₅. Bosatt i Göteborg.

Tab. 19.

JOHAN OLOF GILLIS JOHANSSON, sedan GRAFFMAN (son av hospitalssysslomannen Olof August Johansson och Karin Fredrika Graffman, Tab. 14), f. 1891 ²⁰/₂ i Växjö landsförsamling. Student i Växjö 1910 ²¹/₅, underlöjtnant i Kronobergs regemente 1912 ²¹/₁₂, löjtnant 1916 ³⁰/₈, kapten 1927 ⁹/₁₂, major 1936 ¹/₁₀. RSO 1933, LandstSM, KronoblfbSM.

¹ Om släkten Stenström se F. Stenström, Släkten Stenström från Halland jämte befryndade släktgrenar (1934).

G. 1918 ²⁰/₄ m. *Anna-Brita Mårtensson*, f. 1896 ¹³/₃ i Karlskrona amiralitetsförsamling, dotter av polismästaren Anders Mårtensson och Carolina Svensson.

B a r n :

O v e Anders Olof, f. 1919 ²²/₁₁.

K a r i n Birgit Ingeborg, f. 1922 ¹³/₄.

Var Erik Axelsson (Tott) Gotlands hövitsman vid mitten av 1460-talet?

Av Salomon Kraft.

Den 16 september 1464 avled Olof Axelsson (Tott). Antagligen hade han alltifrån 1449 innehaft Visborg med Gotland som pantelän. Då pantesumman ej var utbetalad, inträdde hans halvbroder Filip i slottsloven men avled redan den 4 november samma år. I den historiska litteraturen har diskuterats, huruvida Ivar Axelsson tillträtt hövitsmannskapet på Visborg omedelbart efter Filips död eller om Erik Axelsson dessemellan under någon kortare tid varit Gotlands styresman.

G. Lindström, som låter herr Erik vara herre till Visborg 1464—1467, har tagit fasta på dennes uppgift i ett brev daterat Visborg den 29 september 1465, att han anlant till Visby ett år tidigare: omkring den 14 september 1464 (»vmmmentrent exaltacionis crucis nest uorleden ouer eyn jar»). Dessutom har Lindström funnit, att Erik i ett brev till Lübecks magistrat den 28 mars 1466 kallas »capitaneus Wysborgensis» och »hovetman to Wisbii», varför han »styrde således sannolikt Gotland till 1467».¹

I sin gradualavhandling deklarerade Alexandra Skoglund tvivel mot Lindströms antagande. Under hänvisning till W. Christensen, som identifierat det sist nämnda brevet med ett i Lübeckisches Urkundenbuch (1898) publicerat aktstycke,² ville Alexandra Skoglund finna troligt, att med »capitaneus Wysborgensis» måste menas hövitsman på Viborg. »Ortnamn och de av dem bildade adjektiven skrevos ofta nog mindre korrekt, så att missförstånd lätt kan uppstå vid tolkningen af dem.»³

¹ G. Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid, 2 (1895), s. 448 (se om gravstenen över Olof och Filip Axelsson ibidem, s. 152). Brevet av 29 sept. 1465 är tryckt hos C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia, 3 (1870), n. 81.

² W. Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466 (1895), s. 356, not 4.

³ Alexandra Skoglund, De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487 (1903), s. 97.

Spörsmålet kunde förefalla utagerat, men snart kom K. F a b r i c i u s till Lindströms undsättning.¹ Han insatte ett Erik Axelssons gotländska hövitsmannaskap i det större sammanhang, som angavs av de yngre Axelssönernas relationer till konung Kristian vid mitten av 1460-talet. Både Erik och Ivar stodo 1464 ännu högt i den danske monarkens gunst. Herr Ivar var på sommaren 1464 danskt sändebud i Västpreussen. Fabricius förmodar, att han på återfärden besökte Gotland. Säkert befann han sig där den 7 september 1465, och då även herr Erik vid denna tid vistades på ön, verkar det »sandsynligt, at Iver ved denne lejlighed skulde have overtaget høvedsmandsskabet over Gotland, i hvert fald ligesom broderen Filip foreløbigt, indtil man i kongens nærværelse kunde få ordnet spørgsmålet om pantelenets stilling». Icke desto mindre anser sig Fabricius böra gå emot Alexandra Skoglunds åsikt, för vilken han finner det av Lindström åberopade brevet av den 28 mars 1466 vara »meget generende». Ingen garanti lämnades för att detta brev vore detsamma som (tre år efter utgivandet av Lindströms arbete) avtrycktes i den lybska urkundspublikationen. Det vore oförklarligt, att någon eventuell äldre utgivare av brevet, vilken Lindström haft att tacka för sin kännedom om detsamma, icke blott skulle ha ändrat »Wysbergensis» till »Wysborgensis» utan även tillfogat »hovitman to Wisbii». Man kunde mycket väl tänka sig, att två brev utställts till samma adressat på en och samma dag, och även om de två breven varit helt identiska, funnes intet hinder för att herr Eriks titel »kan være korrekt». Brevet gäller bl. a. rövat gods, som herr Eriks utliggare fört till Karlsö² vid Gotland, vilket väl stämmer med antagandet, att deras herre vid denna tid omhänderhaft öns förvaltning. Han har emellertid snart lämnat denna ifrån sig: »senast i den påfølgende sommer (1466); men vel også først da, har broderen, Iver Akselson, overtaget kommandoen og tillige lenet.» Samma uppfattning företräder senast E. L ö n n r o t h: Ivar Axelsson »övertog 1466 efter bröderna Olof, Filip och Erik Gotland med Visby och Visborg».³

Både Skoglund och Fabricius ha ansett den 7 september 1465

¹ K. F a b r i c i u s, En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrade (HT 1904), s. 218 f.

² Det torde vara Stora Karlsö, som enligt diplommaterialet fungerar som sjömärke och gömställe för tjuvgods. Jfr en rapport av den 14 augusti 1463 från lybska utliggare: »Also segelde wy van Bornholm in sunte Lauerencyes nacht vnde lepen na Blekinge syden vnde vor den Kalmersunt vnde vort Langelande vnde also wedder ouer na Gotlande, dat wy Hoborch an wellen hebben, vnde lepen vort to Karleso» (Urkundenbuch der Stadt Lübeck, IX, 1898, n. 385; Langeland måste här avse Öland, ej den danska ön, såsom utg. uppgiver).

³ Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria (Scandia 1938, tr. 1939), s. 117.

som tidigaste datum för Ivar Axelssons vistelse på Gotland.¹ Nämda forskare ha emellertid saknat kännedom om ett brev, som herr Ivar avsänt från Visborg till Danzigs magistrat redan den 23 maj samma år (»gegeuen vp Wisborg am dage der hemmelvart Christi jm etc. lxxv:ten jar».² I ett brev till Lübeck berör Ivar den 1 juni 1465 en skuld, som Olof Axelsson haft till en borgare i hansestaden, och det torde härav framgå, att han redan vid denna tid förde befälet på Visborg.³ Det avgörande beviset lämnar ett brev från Visby till Lübeck av den 28 september 1465, vilket nämner både herr Erik och herr Ivar, den senare — och honom allena — som Gotlands hövitsman.⁴ Ett brev från nästföljande dag från Erik Axelsson till Lübeck⁵ kan förefalla ge stöd för en hypotes, att herr Ivar först vid denna tid blivit hövitsman, alldenstund det är Erik, som uppträder till försvar för Visby magistrat i fråga om en förlust, som en borgare Evert Junge i Lübeck tillskyndats genom att hans fartyg, som varit destinerat till Stockholm, kvarhållits i Visby. Men att herr Erik under alla förhållanden skulle ha varit nödsakad att handla i ärendet, framgår till fullo av vad han

¹ Laurens Axelsson meddelar denna dag fru Ermegard Frille, att en av hans svenner vistas på Gotland hos hans broder Ivar (S k o g l u n d, a. a., s. 243). Fabricius' förmodan, att herr Ivar besökt Gotland i början av september 1464, faller på att Ivar den 14 september var närvarande i Köpenhamn vid konung Kristians förlikning med Jöns Bengtsson (Diplomatarium Christierni primi, udg. av C. F. Wegener, 1856, n. 119).

² Staatsarchiv, Danzig, 300. U. II (Urkundensammlung, Schweden). Regest i Hansisches Urkundenbuch, IX, 1903 (Skoglund's avhandlings tryckår), n. 169, och Georg J. V. Ericsson, Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges medeltidshistoria, 1923, n. 229.

I förbigående må beklagas, att Ericssons arbete ej innehåller uppgift om, när berörda aktstycken äro helt eller delvis avtryckta eller åtminstone i regestform refererade i Hansisches Urkundenbuch, medan däremot hänvisningar ske till Hanseresesse och Styffes urkundspublikation. En onödig begränsning företer Ericssons arbete till följd av att vid sidan om brevserien 300. U. 11 endast 300. U. 59 (Urkundensammlung, Putzig) och 300. 27, n. 1—9 (Liber missivarum) — vilka tre grupper av källor vissertligen inrymma det väsentligaste i Danzig förvarade materialet till svensk historia — blivit beaktade. I något fall har i förteckningen ett brev fått följa med, som ej berör Sverige; så är fallet med n. 192, vilket utskrivits i tvenne exemplar, som enligt annotation i kopieboken tillställts »konigk Erick to Sweden etc. tom Rugenwald wesende vnd hertoch Erick jn Pommern etc. mut. mutandis». Understundom har Danzigarkivets register blivit alltför slaviskt följt; n. 211 är sålunda ej av den 22 juli 1460 utan är identiskt med Karl Knutssons brev av — troligen — den 22 juli 1454 (Ericsson, n. 150, Styffe, 3, n. 38). Förteckningen över gods, som bärgats inom Olof Axelssons område, torde ha upprättats under hans livstid, alltså senast 1464 och ej 1470, såsom vid n. 261 uppgives. N. 259 har ej varit en eventuell bilaga till n. 258 utan är avskrift av detta aktstycke. O. s. v. I annat sammanhang skall jag lämna en komplettering till Ericssons arbete, vars värde för forskningen i Sveriges senmedeltida historia under alla förhållanden måste betecknas som betydande.

³ Styffe, 3, n. 79.

⁴ Hansisches Urkundenbuch, 9, n. 194, regest (jfr Styffe, 3, s. 175, noten); det förut icke tryckta textstället lyder: »— de eddelen ghestrengen ryttere by namen her Eryk Axelsson vnde syn broder her Ywer Axelsson unse hovetman.»

⁵ Det är denna skrivelse, som redan Lindström uppmärksammat (Styffe, 3, n. 81, jfr n. 80; se ovan s. 119, not 1).

själv meddelar. Han hade ett år tidigare — efter Karl Knutssons separatavtal med de danska herrarna på Stockholms slott — led-sagat sin broder Filip, den danske rådsherren Peder Oxé och biskopen av Vendsyssel till Visby och där utfärdat ett förbud mot handel på Stockholm, så länge staden innehades av Kristians fiender. Följaktligen vore staden Visby icke pliktig att ersätta Evert Junge för den honom genom blockaden tillfogade skadan.¹ Herr Erik och de danska herrarna hade seglat vidare till Danmark, sedan Visborg anförtrotts herr Filip och fru Anna, Olof Axelssons änka. »Sust hebbe ick wol warafftigen vornomen, als ok myn suster erschreueene vruw Anne mynen broder her Ywar vorstan leyt, er se in Denmarcken voor, dat myn broder her Philippus, deme Got gnade, vnd erschreueene myn suster in jegenwordicheit des rades to Wisbw vnde anderer vriboren manne sodan vorbot vornoyeden, dat nemant van Gothlande scholde segelen tom Stokholme noch in Sweden, dar denne de ersamen van Wisbw nictes mede hadden to donde.» Här synes varje annan möjlighet utesluten än den, att fru Anna lämnat länet åt herr Ivar, att — med andra ord — herr Erik själv ej under någon kortare mellantid varit Gotlands hövitsman.

Återstår att förklara titulaturen i Erik Axelssons brev till Lübeck den 28 mars 1466. Det må förutskickas, att detta brev är avsänt från Åbo och att det gäller Lübecks klagomål över herr Eriks och åbobiskopens utläggare i Östersjön.² De tre urkundspublikationer, i vilka skrivelsen numera återfinnes, ha utan kommentar återgivit underskriften »Ericus Absalonis de Lagnno miles capitaneus Wysborgensis».³ En blick på originalet — bland Senatsakten, Schwedische Städte, i Archiv der Hansestadt Lübeck — är tillräcklig, för att man skall nå förklaringen till det problem, som Fabricius brottades med, då han i den lybska urkundspublikationens text ej fann den av Lindström återgivna titeln »houetman to Wisbii» och fördenskill nödgades laborera med hypotesen om ett andra brev av samma datum. Ingen tryckt utgåva av brevet meddelar, att det första s i ordet »Wysborgensis» är senare tillskrivet; bläckets färg är i denna bokstav mörkare än i den omgivande texten. I brevets nedre högra hörn finnes en i urkundspublikationerna icke återgiven registrators-

¹ Om Axelssönernas blockad av Stockholm se närmare Skoglund, a. a., s. 89 ff.

² Jfr Lübecks förnyade klagomål i brev till Erik Axelsson den 11 augusti 1466 (Urkundenbuch der Stadt Lübeck, XI, n. 132; Finlands medeltidsurkunder, utg. av R. Hausen, IV, 1924, n. 3309), jfr ock ibid. n. 3271, 3272, 3298, 3309).

³ Urkundenbuch der Stadt Lübeck, XI, n. 46; Hansisches Urkundenbuch, IX, n. 254; Finlands medeltidsurkunder, IV, n. 3297 (sistnämnda verk har ett (!) efter ordet »Wysborgensis»).

anteckning, som utgör en lågtysk översättning av den latinska »underskriften» (»Erick Axelsson van Lageholm¹ ritter houetman to Wisbü»). Skrivaren har dokumenterat sin okunnighet om de verkliga förhållandena genom att uppfatta brevets »Lagnno» (Erik Axelssons sätesgård Lagnö på Aspö i Mälaren) som »Lageholm»; det är måhända han, som genom att skriva till en bokstav i brevets text gjort Viborgs slotts herre till Visborgs, till — som det i hans egen annotation heter — »houetman to Wisbü».

Erik Axelssons gotländska ståthållarskap kan avföras ur diskussionen om det politiska maktspelet under 1460-talets senare hälft, i vilket »de yngre Axelssönerna» hade så vidlyftig andel.

¹ De två sista orden stå över ett överstruket »houetman».

Till Olaus Bromans familjekrönika.

Meddelande av **Gunnar Hellström**.

De uppgifter, som Olaus Broman (1676—1750) — den bekante prosten och fornforskaren, förf. till »Glysisvallur» — i sina självbiografiska anteckningar och i »Ättqvistar»¹ lämnar om sig själv och sin familj, äro delvis ofullständiga, delvis missvisande. I fråga om äldre, med Broman ej samtida personer, har han naturligtvis måst lita till meddelanden i andra och tredje hand, varför hans uppgifter i sådana fall givetvis måste tagas med en viss kritik. Vad Broman själv och hans hustru och döttrar beträffar ligger saken annorlunda till. Bromans äldsta barn föddes före äktenskapet och detta förhållande är säkert orsaken till att uppgifterna om hans familj äro missvisande.

I Ladugårdslands församling i Stockholm kristnades 1707 $\frac{1}{7}$ Magister *Olaus Bromans* och hans trolovade hustrus, *Anna Elg*, barn. Barnets namn är ej utsatt, men som Broman veterligen endast haft två barn, bägge döttrar, torde notisen avse hans äldsta dotter Anna Margareta. Hon blev 1735 $\frac{27}{4}$ i Hudiksvall gift med notarien Jonas Gevalin och dog där 1743 $\frac{3}{6}$. I dödboken uppgives hon varit 34 år vid sitt fränfalle och således född 1709, men Broman har säkerligen infört denna uppgift med tanke på, att han själv ingick sitt giftermål först 1709. I sina självbiografiska anteckningar uppger visserligen Broman, att hans Anna Greta var med vid bröllopet i moderlivet, men detta förefaller ej sannolikt. Som nedan visas vistades Broman 1708 i Hälsingland utan att göra något besök i Stockholm och Anna Elg synes nämnda tid ha vistats i Stockholm. Bland barnets faddrar märkas kantzorn Christian Rogstadius, Petter Rumstedt, kamrerskan Anna Stierner och jungfru Catharina Elg. Rogstadius, som var kantor i Maria Magdalena församling, var yngre halvbror till Anna Elgs styvfader, Petter Rumstedt är tydligen den artillerilöjtnant, som 1711 blev gift med Anna Elgs äldre syster Catharina och Anna

¹ Handskr.: Gästrikre—Hälsinge nation, Uppsala.

»Stierner» slutligen hette Anna Sterner och var en kusin till Anna Elgs mor.

När ett barn föddes före eller utom äktenskap följde alltid ett efterspel inför konsistorium, så ock i detta fall. Anna Elg begärde 1707 ¹⁸/₉ i Stockholms konsistorium att få bli kyrktagen och blev då tillfrågad om Broman hade sina föräldrars samtycke till äktenskap med henne. Hon förklarade sig icke veta detta, varför konsistorium beslöt tillskriva Bromans fader, häradsfogden i Hälsingland Johan Larsson Broman samt Olaus Broman själv. Johan Broman svarade den 19 oktober, att både han och hans hustru voro helt okunniga om förbindelsen mellan sonen och Anna Elg. Han ville helst neka äktenskap dem emellan, men ställde saken till präses dr Iser's gottfinnande. Olaus Broman meddelade från Vällsta den 20 november, att han lyckats få föräldrarnas samtycke till äktenskapet, men att han själv ej då kunde resa till Stockholm. Dels var vägen ofarbar i brist på före, dels hade han med ett yxhugg skadat högra benet vid en kort förut inträffad eldsvåda. Anna Elg begärde åter 1708 ¹⁸/₈ att få bli kyrktagen, men dr Iser förklarade, att Magister Broman måste komma till Stockholm. Saken var ånyo före ett par gånger utan resultat. Ehuru Bromans fader samtyckt till äktenskapet fordrade konsistorium, att Olaus Broman skulle komma till Stockholm och att vigsel skulle ske före kyrkotagningen. Broman begärde uppskov till efter julhelgen, vilket konsistorium beviljade den 25 november, sedan emellertid redan tidigare beslut fattats att anlita landshövdingens hjälp för Bromans transporterande till Stockholm, därest han ej frivilligt ville infinna sig. Av Johan Bromans brev till dr Iser¹ framgår att han hyste oro för sonens framtid. Han hoppas denne måtte kunna få någon anställning så att han kunde försörja sig; själv vågar han med sitt stora hushåll ej belasta sig med mera folk att underhålla. Olaus Broman klagar i sina brev till konsistorienotarien över Anna Elg. Hon hade skrivit sådana brev till honom, att ej ens en hund skulle velat taga emot dem och hon hade, enligt vad från Stockholm hemkomna bekanta vetat berätta, haft en hel del mindre vackra utgjutelser om honom och beskyllt honom för förbindelser med andra kvinnor. Han tror, att hon t. o. m. haft sådana utlätelser om honom i konsistorium och talar om att väcka process emot henne för hennes falska beskyllningar. Tydligt har dock konsistorienotarien lyckats lugna honom härutinnan. I brev av 1708 ¹⁸/₁₁ säger Bro-

¹ Stockholms konsistorii acta 1708 N:o 38, Sthlms stadsarkiv.

man bl. a. »Gud nåde mig Olyckornes Barn, som med en sådan släpas skall». Han söker på allt sätt uppskjuta giftermålet. Än kan han ej resa för dåligt väglag, än saknar han respengar och beklagar sig över sin fattigdom. Först den 24 februari 1709 blev Broman vigd vid Anna Elg. Bröllopet stod enligt hans egen uppgift hos brudens nära släktinge Anna Sterner, tydiligen samma som stod fadder vid barndopet 1707. Anna Sterner, som dog 1710 ¹⁸/₁₀, enligt Broman i pesten, var dotter till kaptenen Olof Månsson Sterner och Catharina Stack samt gift 2:o med kamreraren Carl Schütz — ej Adam Schütz, som Broman kallar honom. Kamrer Schütz bebodde åtminstone 1711¹ egen gård i kvarteret Svalan i Klara församling. Bromans vigsel torde alltså ha ägt rum i Klara; dess vigselbok för denna tid gick emellertid förlorad vid kyrkans brand 1751.

Först året efter sitt giftermål fick Broman en anställning. Han prästvigdes nämligen i Uppsala 1710 till pastorsadjunkt i Rogsta, där han tillika tjänstgjorde som vice pastor. Själv uppger han dagen för prästvigningen till 21 december, men enligt Uppsala domkapitels protokoll synes den ha ägt rum den 20 december.

Anna Elg var dotter till apologisten vid Hudiksvalls skola Jonas Elg och Brita Tuneria. Elg drucknade utanför Hudiksvall 1692 och änkan blev 1695 omgift med handelsmannen Peter Rogstadius. Broman uppger att Brita Tuneria var V. D. Comminister Jacob Tuneri i S. Catharina församling i Stockholm dotter. Enligt bouppteckning² efter hennes moster, skeppskaptenen Hans Gerdens änka Magdalena Stack, var Brita Tuneria dotter till avlidne prästmannen Jacob Tunerius och hans likaledes avlidna hustru Sigrid Stack. Någon komminister i Katarina med namnet Tunerius har aldrig funnits, däremot fanns vid Katarina skola en skolmästare Jacob Tonnerus eller Tunnerus, som sannolikt var Brita Tunerias far. V. D. Comminister kan ju även innebära adjunkt, men någon mera prästman än skolmästaren Tonnerus med detta eller liknande namn är ej bekant.

Jacob Bertilsson Tonnerus var född i Stockholm 1633, döpt i Nikolai ¹¹/₁₂ och son till tunnbindaren Bertil Jöransson, som uppförde huset nuvarande kvarteret Tritonia N:o 9 bredvid det hus där den bekanta Loheska silverskatten påträffades. Bertil Jö-

¹ Mantalslängd 1711, Sthlms stadsarkiv. Bromans uppgifter om Schütz' barn äro felaktiga, se Bouppt. 1726: 189, Sthlms stadsarkiv.

² Bou 1722: 1373, Sthlms stadsarkiv.

ransson avled 1658, begr. i Riddarholmen $^{18}/_4$, och hans söner, Jacobus B. Tonnerus och Anders Tonner sålde 1660 $^{29}/_8$ sina andelar i faderns hus till sin svåger, skräddaren Mr. Johan Andersson. Jacobus Bartolli blev student i Uppsala 1652 vid distings-tiden och inskrevs samma år i februari i Stockholms nation. Han antog under studenttiden namnet Tonnerus, tydligen bildat av faderns yrke, och prästvigdes i Uppsala 1660 $^{16}/_4$. Han blev 1661 $^{12}/_8$ skolmästare i Katarina och levde ännu 1663 $^{28}/_5$,¹ men var död 1666 $^{25}/_4$, då hans och hans hustrus grav i Katarina kyrka omnämnes.¹ Redan 1663 $^{5}/_{10}$ antogs emellertid ny skolmästare i Katarina. Troligen har Tonnerus och kanske också hans hustru avlidit redan sommaren 1663 och på annat håll än i Katarina, ty Katarina räkenskaper innehålla intet om deras begravning.

Brita Tuneria dog i Olaus Bromans hem i Hudiksvall den 2 april 1746, 84 år och 5 månader gammal. Hon bör alltså ha varit född i slutet av 1661, men har ej kunnat återfinnas i Katarina dopbok. Denna är emellertid för denna tid slarvigt och ofullständigt förd; så äro av kyrkoherde Arenbeckii många döttrar endast fyra införda i dopboken. Det har ej heller lyckats få reda på Tonnerus' vigsel eller hustruns namn. Något *direkt* bevis för att Brita Tuneria var dotter till honom kan således ej framläggas, ehuru alla kända förhållanden tala därför. Jonas Elg hade enligt Broman gjort Brita Tunerias bekantskap hos regementsskrivaren Elias Bohm i Sund i Idenor. Bohm var gift med en moster till Brita Tuneria, nämligen Catharina Stack, som i sitt föregående gifte var mor till ovannämnda Anna Sterner. Det förefaller troligt, att Brita tidigt blivit föräldralös och blivit uppfostrad i sin mosters hem.

¹ Katarina räkenskaper, Sthlms stadsarkiv.

Jacob Fredrik Neikter.

Hans förfäder och ättlingar.

Av Mats Åmark.

I.

Jacob Fredrik Neikter, professor skytteanus i Uppsala, var född den 23 maj 1744 på Ullvi akademihemman i Köpings landsförsamling och dog i Uppsala uti Skytteanum den 4 maj 1803. Hans föräldrar voro dåvarande akademifogden Gustaf Neuchter och dennes hustru Margareta Fries, dotter till akademifogden Sven Fries och hans hustru Marie Winter.

Från gymnasiet i Västerås kom han 19-årig till Uppsala och inskrevs tillsammans med nio andra unga Västeråsgymnasister den 23 febr. 1764 vid universitetet. I maj 1773 blev han filosofie magister, sedan han försvarat en 16-sidig avhandling under presidium av sin lärare, professor skytteanus Johan Ihre. Året därpå blev han docent i filosofi på en originell avhandling, *De poesi tragica*, och var inom kort genom sin skarpa penna en både uppskattad och fruktad person inom den akademiska världen i Uppsala.¹

I Upsala tidningar, som från 1773 utgavos av Neikters landsman N. S. Svederus, inflöto under de närmast följande åren en rad kvicka inlägg i aktuella akademiska frågor. Insändarna från »Lärogirig Student» äro än i dag riktigt roande. Prof. Albert Nilsson, som granskat dem, säger att »Neikters kvicka och eldiga skrivsätt är lätt att igenkänna».² Har man läst några av dessa även språkligt eleganta ungdomsalster av docenten Neikter, måste man beklaga, att professorn sedermera nedlade hela sin rika produktion i små latinska avhandlingar; och man anar till en del orsaken till att hans namn och vetenskapliga insats med en ny tids fullständiga genombrott blevo nästan bortglömda, oaktat han själv varit en av dess främste pionärer i Sverige.

¹ A. B. Carlson, Uppsala univ:s matr. 1680—1760, samt handskr. X: 173 (s. 263), UUB.

² Albert Nilsson, Jakob Fredrik Neikter (i Samlaren 1913), s. 201 ff.

Samtidigt som Upsala tidningar upphörde, begav sig docenten Neikter såsom preceptor för att par adliga studenter på en femårig utländsk studieresa 1779—84, och blev under sin vistelse i Göttingen 1780 utnämnd till e. o. professor vid Uppsala universitet.¹

En av den nye universitetskanslern greve G. Ph. Creutz' första åtgärder var att knyta Neikter vid bibliotekarietjänsten i Uppsala. Utnämningen nådde honom i London, under sista året av den långa studieresan, som fört honom genom Tyskland, Holland, Frankrike, Italien och slutligen till England. Sitt nära årslånga uppehåll i London kunde han nu utnyttja även för universitetsbibliotekets räkning till inköp av engelsk litteratur. Han hade allt mer kommit att intressera sig för denna och anses vara den förste verkliga Shakespeareforskaren i vårt land.

Under de tre år Neikter förestod biblioteket i Uppsala, hann han lägga grunden till dess stora samling av modern vitterhet.² Måhända var själva bibliotekstjänstens teknik mindre lockande för en man med Neiktors läggning. Så mycket mer tilltalade honom den uppgift han lyckades förbinda med bibliotekstjänsten — att föreläsa i litteraturens historia.³ Genom hans personliga initiativ grundades nu den första professuren i litteraturhistoria i vårt land. J. F. Neikter blev dess förste innehavare. När det blev bekant i Uppsala, att den för sin kvickhet och satir kände N. även skulle examinera i ämnet, uttryckte en akademiker i brev sin fruktan att ökningen i ämnenas antal skulle göra kandidaterna galna.⁴

Redan 1787 utbytte Neikter den dubbla sysslan mot skytteanska professuren i vältalighet och statskunskap. I denna professur — som än i dag tillsättes patronellt — efterträdde han Jacob Axelsson Lindblom, som, ehuru icke ens prästvigd, av Gustaf III utnämns till biskop i Linköping. »För Universitetet var», säger Annerstedt, »förlusten måttlig, och skytteanska professuren fick en lysande efterträdare i J. F. Neikter.»⁵ Även som inspektor för Östgöta nation (1786—1802) efterföljde han Lindblom.⁶ Med den självmedvetne kungagunstligen hade Neikter en hård ekonomisk uppgörelse vid tillträdet av professuren och särskilt av den vackra men förfallna

¹ C. Annerstedt, Upsala univ:s hist., III: 1. s. 574.

² J. Samzelius, Den moderna vitterhetens introduktion i Uppsala universitetsbibliotek. Några anteckningar till belysning av Jacob Fredrik Neiktors litterära kosmopolitism (i Symbola litteraria), s. 212 ff.

³ Annerstedt, a. a., III: 2, s. 371.

A. a., s. 603.

⁵ A. a., III: 1, s. 625.

⁶ Falk, Östgöta Nations hist. s. 25.

gamla boställsgården Skytteanum. Där tillbragte han de sexton sista åren av sin levnad.

Neikters namn har under de sista årtiondena livligt uppmärksamats och återfått den klang det en gång hade, då namnet Jacob Fredrik Neikter räknades bland Uppsala universitets stora namn. Betydelsefull har här utan tvivel varit Neikters ställning som Johan Ihres lärjunge och Geijers beundrade lärare, en länk mellan gammal och ny tid.

I sin universitetshistoria återkommer Annerstedt ofta till Neikter — »en man av verklig genialitet».¹ Att karakterisera honom som vetenskapsman och föreläsare har A. ansett överflödigt, då, såsom han uttrycker det, kännare i ämnet uttalat sig därom.²

I förevarande skildring av J. F. Neikter och hans släkt må det av samma skäl tillåtas mig instämma med Annerstedt, liksom även i det tillägg han omedelbart gjort: »Naturligtvis har det icke undgått mig liksom envar, som tagit någon kännedom om Neikter, att han var en man av ovanligt rik begåvning, verkligt spirituell och djupt intresserad för nästan allt vetande, beläst i rent oerhörd grad och med en ovanligt lycklig förmåga att kläda sina originella, ofta väl paradoxala tankar i ett glänsande språk.»³

Hans mångsidighet, omvittnad av alla forskare, som något sysslat med hans insats i vår lärdomshistoria, har senast av prof. A. Blanck belysts i en essay över Moral-sense-filosofiens uppträdande i Sverige. »Sannolikt», säger Blanck, »har J. F. Neikter genom sin otroliga vakenhet och förmåga att följa de vetenskapliga världshändelserna i början varit en ingripande faktor, när det gällt att i Sverige väcka intresse för de nya idéerna.»⁴ Att hans nära vän och landsman Daniel Boëthius för den svenska filosofien blev mer betydelsefull, är rätt naturligt, då han såsom professor i filosofi var en man av facket.

De som närmare studerat J. F. Neikter och hans skrifter ha samstämmigt plägat betona hans stora intresse för människan och studiet av människans historia. En rasbiolog långt före rasbiologiens tid, har någon kallat honom.⁵ Undersökningarna ha dock i regeln varit begränsade till den rent lärdomshistoriska sidan av den ryktbare professorns verksamhet. Denna personhistoriska studie, som rör sig på ett helt anspråkslöst plan, har närmast velat undersöka Jacob

¹ Annerstedt, a. a., III: 1, s. 574.

² A. a., s. 372. A. anför särskilt G. Gjörlöf, K. Warburg och A. Blanck.

³ A. a.

⁴ Lychnos 1938, s. 404.

⁵ Tidn. Uppsala 27/6 1922.

Professor Jacob Fredrik Neikter.

Miniatyrmålning på elfenben. Orig. tillhör teol. dr Mats Åmark, Uppsala.

Fredrik Neikters genealogiska förbindelser och sålunda hans egen ställning i mänskosläktets historia.

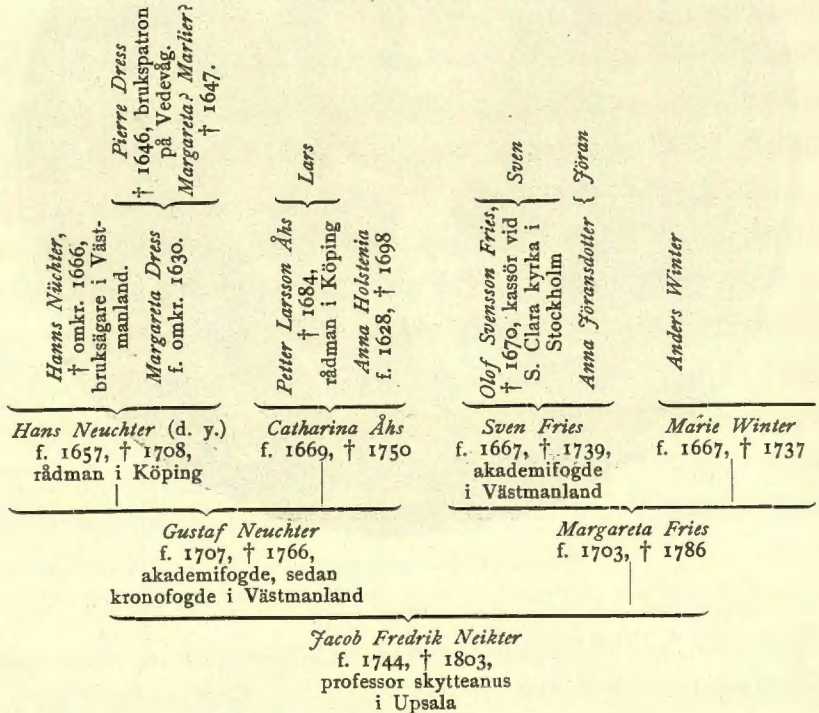
Något litterärt eller överhuvud lärt påbrå tycks icke ha besvärat J. F. Neikter.¹ Han kom från enkelt borgerliga ehuru relativt välbärgade familjer. På fädernet var inslaget starkt av vad man vanligen kallat vallonskt blod — tyskt eller framför allt holländskt vore kanske riktigare. Under 1600-talets förra del höllo de reformerta holländska familjerna strängt samman. Småningom blandades de dock upp med inhemska släkter. På mödernet kan möjligen morfaderns namn, Fries, som kan följas tillbaka till mitten av 1600-talet, tyda på utländskt ursprung. Mormoderns släkt, Winter, är ännu outforskad.

¹ Det skulle i så fall varit genom hans farmors mor, Anna Holstenia.

Efterföljande antavla visar Jacob Fredrik Neikters härstamning, så långt den kunnat följas. Till belysande därav har jag sökt ge några enkla skisser av de olika familjernas öden i den mån de kunnat följas i bevarade aktstycken.

Det må anmärkas, att familjenamnet stavats olika: Nüchter, Neuchter, Neuchtern, Neiktern och slutligen Neikter.

Jacob Fredrik Neikters antavla.

*

II.

Brukspatronerna på Vedevåg.

Hanns Nüchter — J. F. Neikters farfars far — kom i unga år till Sverige och ägnade sig i likhet med andra på Gustaf II Adolfs tid inflyttade valloner och tyskar åt bergshanteringen.

År 1687 avled i Lindsberg vid 60 års ålder en Baltzar Neuchter, »barnfödd i Magdeburg» och gift med en Margreta Nilsson (†

1691).¹ Det är möjligt, att denne Baltzar varit en släkting, kanske en bror till Hanns. Slakten skulle i så fall kommit hit från Tyskland. Emellertid fick Hanns Nüchter tidigt förbindelse med holländska släkter.

När vi första gången möta namnet Hanns Nüchter, var han förvaltare på Finnåkers bruk i Fellingsbro socken, i tjänst hos Louis de Geer, den kände holländske bruksägaren och affärsmannen. Från N:s Finnåkers-tid (1643—49) finnas kvar 92 brev, några ställda till Louis de Geer i Stockholm, andra till Diedrich de Keijser, Abraham Bex, Hans Rolant o. a.² Finnåkers hammarbruk bestod av 2 hamrar och 4 härdar. 1640 brukades den ena hammaren av Louis de Geers underhavande, den andra av bönder.³ Bruket hade god ström och skog samt skattade 7 skeppund järn.⁴

Tidigt kom Hanns Nüchter i förbindelse med familjen *Dress*. *André Dress* (f. omkr. 1585, † i mars 1651), var en av L. De Geers tidigaste medhjälpare i Sverige. Han blev med åren en betydande man, känd som kronans storarrendator och bruksägare i Bergslagen. Var gift med Elisabet Schaeij och dog som brukspatron på Hammarby i Lindes bergslag.

Pierre Dress var hans yngre bror. På 1620-talet voro bröderna anställda vid Åkers bruk i Södermanland såsom förvaltare. I Leufsta-samlingen i Riksarkivet finnas räkningar från »Peter Dries» på Åkers bruk från åren 1626 och 1627.⁵ Även tvenne systrar Dress synas ha inflyttat. Båda blevo gifta med holländska affärsmän i Sverige: den ena med Jacob Looft, den andra med en Marlier.

När André Dress på 1630-talet flyttade till Lindes bergslag, synes Pierre ha följt med. Enligt Bergverksrelationer brukade han 1637, tillsammans med en Arboga-borgare, Vedevåg i Lindesbergs socken. 1638 blev Vedevågs hammare ånyo uppbyggd. Vid ny skatteläggning av stångjärnssmidet i Lindesorten, skattlades Vedevågs hammare, som innehades av Petter Dress, till 2 skeppund.⁶

Pierre gifte sig, liksom brodern, med en holländska, troligen en syster till nyssnämnde svågern Marlier; möjligen hette hon dock Looft, och var syster till nyss nämnde Jacob Looft.

André hade större framgång. Pierre tycks aldrig ha kommit ur ekonomiska svårigheter och beroendet av brodern. Svägerskan

¹ Lindes kyrkoarkiv: C I 3, s. 40.

² Leufsta saml., RA, samt Dahlgren, Louis De Geer, II, s. 385.

³ Harmens register, RA.

⁴ Bergverksrelationer 1640, RA.

⁵ Bröderna Dress voro förvaltare åt Mäster Willem de Bech, se Dahlgren, a. a., II, s. 382.

⁶ Noraskogs arkiv, III, s. 103.

Elisabet intygade senare: »Min salig man har alltid stått i förskott, men salig Petter Dress har alltid varit i uppbörd.» Tomten 24 i Lindesås (Lindesberg) ägdes dock 1644 av P. Dress på Vedevåg, och i Lindesbergs kyrka hade familjen egen grav, n:r 3 på stora gången.¹

I december 1646 dog Pierre Dress och begrovs i Lindesbergs kyrka. Änkan stod då ensam med sju oförsörjda barn, därav tre döttrar. I juni 1647 dog även hon. Förmyndare för de omyndiga barnen blevo på fädernesidan farbrodern André Dress; på moderne-sidan bruksägaren Petter Schaeij i Arboga, en kusin till barnens mor, samt deras fasters man Jacob Looff, som möjligen även var deras morbror. En kusin till barnen, Pierre Marlier, som varit i tjänst hos sin morbror, Pierre Dress, övertog Vedevågs bruk på två års arrende för 2,000 daler kmt.

Strax därefter blevo de båda äldsta döttrarna bortgifta. De voro helt unga, blott 16 och 17 år. Den äldsta, *Margareta*, »bekom Hanns Nüchter till man och den andra, Lisbet, Daniel Achatius Zierl», bägge »käcke bokhållare, synnerligen Zierl», enligt ett senare intyg av fru Elisabet Schaeij.² *Hanns Nüchter* och *Margareta Dress* blevo J. F. Neikers fars farföräldrar.

Över det Dress'ska dödsboet på Vedevåg uppsattes 1648 ett inventarium, som lades till grund för ett 1651 förrättat arvskitte. Ehuru affärsställningen ej var vidare lysande, synes dock boet ha varit välförsett. Pierre Dress tycks ha kommit sig ganska väl före i sitt nya hemland, i synnerhet om man får tro hans svägerskas, fru Elisabets, försäkran, att han »hit till landet icke annars än naken ankom». Det fanns gott om silver i huset, både en sölvkanna om 92¹/₂ lod och ett flertal stop och bågare. Silvret vägde 317 lod och värderades till 158¹/₂ riksdaler. Härtill kom ytterligare en del guldkedjor, ringar, en diamant m. m., tillsammans värt 165 riksdaler.

På unga fru Margareta Nüchters del kom bl. a. »45¹/₂ lot Silber, 1 guldketten von 10¹/₂ lot, en diamant, 17 mark kupper und messing, 40 mark neu Zinn». »I Eisen press eingelegt» tillbytte hon sig av systemen Lisbets andel emot »selig fätter und mutterz schilderijen». I hemmet hade alltså funnits porträtt av Pierre Dress och hans maka. Vidare kom på de unga Nüchters lott: »I schildery fon ousgang kinders Israel» 6 riksdaler, en dito »aus Egypten» samt »ein schwedisse landkort». Hemmets lilla boksamling, typisk för den reformerta familjen — »Bocken frans und hollands» —, skiftades ej. Den innehöll bl. a. »I gross frans Bijbell, 1 franz postill, 1 gross hollanz bijbell,

¹ A. a. s. 186.

² Tredje dottern, Petronella, var gift med Hans Berghult.

1 dito testament, 1 franz bock consolation des malades, 1 klein psalmbok, 2 gebrochene schatzbücher, 1 franz psalmbuch». Dessa böcker, inalles 15, tillfölla sönerna gemensamt. »Diese bücher sollen die jungen zu sammen haben wnd gebrouchen.»

Dessa värdefulla inblickar i det vallonska brukspatrons hemmet på Vedevåg möjliggöras av särskilda omständigheter. Vid pass tjugu år efter föräldrarnas död och sedan den äldste brodern Anders, som övertagit brukets skötsel, år 1665 dött, återkom den yngste, Petter, efter långvarig krigstjänst i Holland, där han avancerat till löjtnant. Tillsammans med sina bröder Johan och Gerdt öppnade han nu en långvarig process mot sin farbroders änka, Elisabet Schaeij, »angående reda och räckning för förmyndarskapet de sal. Anders Dress ville påbörda». Bröderna menade, att förmyndarskapet skötts till deras nackdel. I synnerhet ansågo de, att farbrodern André och efter dennes död, 1651, hans änka orättmätigt sökt tillskansa sig eller återvinna vissa påstådda fordringar hos sterbhuset på Vedevåg.¹ Tack vare de vidlyftiga processhandlingarna ha en mängd eljest svåråtkomliga notiser om de inflyttade familjerna bevarats. Fru Elisabet — under sina senare år bosatt i Stockholm och vid det laget en »högt bedröfvad enkia à 84 år gammal och på grafwens bredd rät nu, rät nu» — försvarade sig energiskt. De påstådda oförrätterna kunde icke heller ledas i bevis, och parterna dömdes slutligen att kvitta kostnaderna i målet.

Men vi återvända till Hanns Nüchter och hans unga maka. Sitt första hem fingo de troligen i förvaltargården vid Finnåkers bruk. I början av 1650-talet finna vi dem vid Grönbo bruk likaledes i Fellingsbro. Dess hammare »skall vid pass 1622 vara uppbyggd».² 1651 inköpte Hans Nychter i Grönbo jord från Kåfalla.³ Vid Grönbo föddes makarnas tre barn. 1653 ²⁶/₁₂ döptes sonen *Petter*. 1655 ¹¹/₁₂ döptes ett andra barn. Namnet är uteglömt i dopboken, men troligen var det dottern *Margareta*. 1657 ¹⁵/₁₁ döptes det tredje barnet. Även för detta saknar dopboken namn, men det måste ha varit sonen *Hans*, vars födelseår plägar uppges som 1657.⁴ Familjens senare öden äro så gott som okända. I äldre genealogiska anteckningar kallas Hans Nüchter (Neuchter) rådman i Lindesberg och brukspatron på Vedevåg.⁵ Det förra är säkerligen oriktigt. I Lindesbergs rådstuarkiv återfinnes namnet ej bland 1600-talets rådmän. I Vedevågs

¹ Svea hovrätts acta 1671—73, RA.

² Harmens reg., RA.

³ A. Garfvé, Fellingsbro sockens hist., II, s. 28.

⁴ Fellingsbro kyrkoarkiv: C 1.

⁵ Hülpherska saml. i Västerås, I: 85.

bruk, som för det Dress'ska sterbhusets räkning under 1650- och 60-talen drevs av äldste brodern Anders Dress, var visserligen Nüchter genom sin hustru en av delägarna, men intet tyder dock på att familjen bott på Vedevåg; och när Anders Dress avled 1665, synes hans svåger Nüchter ej länge överlevat honom, såvida han ej t. o. m. redan tidigare gått bort. Vid Anders Dress' död sökte Stockholmsborgaren Adam Radou, en kusin till den äldre André Dress' barn, sätta sig i besittning av bruksdriften vid Vedevåg för att gottgöra sig en påstådd fordran hos Anders Dress.¹ I syskonens protesthandlingar, 1666 ²⁵/₈, kallas Margareta »Hans Nüchters enkja». Maken måste sålunda ha avlidit senast under förra hälften av 1666.

Dottern *Margareta* blev gift med Nils Andersson Lindman i Lindesberg.² Sonen *Petters* öden äro okända. Yngste sonen, *Hans*, som vid faderns död ej kan ha varit mer än 6 à 7 år, var J. F. Neikers farfar. Hur länge fru Margareta Nüchter överlevde sin man är icke bekant, ej heller var hon framlevde sina senare år.

*

III.

Rådmännen i Köping.

Hans Neuchter (d. y.), rådmän i Köping, var född på Grönbo i Fellingsbro den 15 nov. 1657. Blev tidigt faderlös, och intet är känt från hans uppväxtår. På 1680-talet inflyttad till Köping, stannade han där, befryndade sig med stadens borgerskap och vann en aktad och välbärgad samhällsställning. Tvenne av honom år 1705 till Köpings kyrka skänkta ljusstakar bevarade sedan hans minne.³

1691 ¹/₁ firade han sitt bröllop med en borgardotter, *Catharina Persdotter Åhs*, f. 1669 ¹³/₈ d. 1750 ²³/₁₀. Hennes föräldrar voro rådmannen i Köping Petter Larsson Åhs och hans hustru Anna Holsteniä. Liksom de framlevde fru Catharina hela sitt liv i Köping.⁴ Det är möjligt, att modern Anna Holstenia tillhörde den på 1600-talet i Västerås stift betydande lärdomssläkten Holstenius, vars stamfader var bergsmannen Hollsten Andersson i Kallmora, Norbergs s:n. En av Hans Neuchters söner fick sålunda efter mormoderns släkt namnet Hollstein. Hollsten Anderssons andre son, Erik Hol-

¹ Svea hovr. acta 1668, RA.

² Lindes kyrkoarkiv: C I 3, s. 61.

³ Hallman, Beskrifn. öfver Köping 1728 s. 124.

⁴ Elgenstierna, Köpings stads tjänstemän 1605—1905 s. 39—40.

stenius, f. 1588 och död såsom kyrkoherde i St. Skedvi, hade släktförbindelser i Köping, där hans yngre broder Gabriel, sedan domprost i Västerås, 1630 gift sig med prosten Petrus Rudbeckii dotter.¹ Möjligen var Anna Holstenia en av Erik Holstenii sexton barn; men något närmare härom har ej kunnat utrönas.

Rådmanparet Åhs tycks ha levat i enkla, borgerliga förhållanden. Mannen dog 1684. Makan överlevde honom i 14 år och dog 1698. Tre systrar till Catharina blevo gifta med handelsmän. När bouppteckningen d. 17 aug. 1698 hölls efter »rådman sahl. Peder Larsson Åhs enkias sterbhus», voro redan två av döttrarna änkor, *Brita* efter Daniel Fors och *Lisken* efter Thomas Le Cleer. Dottern *Annas* man, Christopher Hiertz, hade kommit över till förrättningen ifrån Stockholm och deltog däri tillsammans med de i Köping bosatta arvingarna, fru Catharina Neuchter och hennes bror Eric Pederson Åhs.²

Den gamla rådmanänkans bo var ganska torftigt. Av silver fanns blott 9 st. skedar. Gården med löklott och kålgård samt diverse åkerlotter och vretar värderades till endast 4,370 daler kmt. Bland 16 uppräknade böcker uppskattades »sahl. konung Gustaf Adolfs biblia in folio» till 30 daler, nästan lika mycket som 2 röda kor. Eric Schroderi huspostilla taxerades till 8 daler eller lika mycket som en kviga. Hela boets värde i löst och fast uppgick till 6,065: 12 daler. Fru Neuchters lott utgjorde 767 daler, och hennes make, rådmannen, hade redan utbekommit »så för begravningskostnad, som han utlagt, som även dess halva fordran» 781 daler. »Ehrborna matronan h. Anna Holstenia, sal. rådman Pär Larsson Åhs k. maka» hade avsomnat d. 25 febr. 1698 69½ år gammal, men begravningen skedde ej förrän den 22 juni.³

1692, året efter sitt giftermål, blev Hans Neuchter borgare och handelsman i Köping. Kanske bör burskapet som borgare sättas i samband med hans nya förbindelser med stadens borgarläkter. E. o. rådman och kyrkovärd blev han 1694 och ord. rådman 1698. En månad före sin död hade han, 9 juli 1708, förordnats till preses i stadens kämnersrätt. Dödsfallet tycks sålunda ha kommit oväntat. Han var vid sin död d. 7 aug. ännu icke fyllda 51 år och »begrovs i stillhet» den 11 aug. Dödsorsaken är icke antecknad.⁴

I det tydliga ganska välbärgade hemmet hade efter hand ej mindre än 12 barn kommit till världen. De kommo tätt, ofta ett

¹ M u n c k t e l l, Westerås stifts herdaminne.

² Bouppt. i Köpings stadsarkiv: F I 1698.

³ Köpings kyrkoarkiv F 1.

⁴ Ibid. F 1.

om året. 6 dogo redan vid späd ålder. Den andre sonen, f. 1693 och död samma år, bar faderns och farfaderns namn *Hans*. Tre syskon, resp. 3, 4 och 5 år gamla, begrovos samtidigt, d. 24 febr. 1701, troligen borttryckta i någon smittosam farsot. Två döttrar blevo gifta med borgare i Köping: *Anna Margareta*, f. 1694, med rådman Jöran Caveel; *Maria*, f. 1700, med råd- och handelsmannen Jonas Warelius. Hon dog först vid 93 års ålder. Fyra söner nådde vuxen ålder: *Hollstein*, f. 1701, student i Uppsala 1713 ²⁸/₂, faktor och borgare i Köping, död ogift 1734. *Michael*, f. 1703 ¹⁹/₃, student i Uppsala 1713 ²⁸/₂, men återvände till Köping och blev handlande och rådmann liksom fadern samt även preses i stadens kämnersrätt. G. m. magistratssekr. Carl Remmers änka, avled han barnlös 1780. *Jacob*, f. 1705, student i Uppsala 1720 ⁴/₁₀ och prästvigdes 1733. Han dog som kyrkoherde i Näsby och Ervalla 1764. Av hans söner blevo två skolpräster: Axel, rektor i Linde, och Pehr, rektor i Hedemora. Tvenne döttrar gifte sig med präster. Efter denne sin prästerlige farbror synes Jacob Fredrik Neikter erhållit sitt första dopnamn. Yngst av de tolv barnen var *Gustaf*, f. 1707, och sålunda vid faderns död ej mer än årsgammal.

Fyra år efter makens död, 1712, gifte den 43-åriga rådmansänkan om sig med en annan av stadens rådmän, *Jacob Caveel*. Först i samband med detta giftermål upprättades i febr. 1712 ett inventarium över det Neuchterska huset och blev sedan lagt till grund för det arvskitte, som tio år senare förrättades i okt. 1722. Sterbhuset var ganska välbärgat. Där funnos flera silverbägare och pokaler, kreatur och spannmål samt även en skuta, värd 1,300 daler. Fastigheterna i staden värderades till 5,670 daler. Behållningen i boet uppgick till 24,267 daler kmt. De sex barnen fingo var på sin lott 4,044: 20 daler kmt. De två yngsta, gossarna Jacob och Gösta, voro ännu omyndiga.¹

Först 1750 d. 23 okt. avled Hans Neuchters änka »av ålderdom och tillstötande bröstfeber». Hon hade då levat 81¹/₂ år. I hennes begravning deltog måhända den då sjuårige sonsonsonen Jacob Fredrik.²

¹ Bouppt. i Köpings stadsarkiv: F I: 3.

² Köpings kyrkoarkiv: F 2.

IV.

Akademifogdarna.

På både fäderne och möderne hade J. F. Neikter akademiskt påbrå. Den akademiska traditionen var dock uteslutande kameral. Både hans far och morfar hade nämligen varit akademifogdar.

När fadern, *Gustaf Neuchter*, blivit kronofogde och 1758 definitivt lämnat akademiens tjänst, som han i egenskap av dess fogde eller befallningsman i Västmanland skött i 28 år — icke utan en del rätt skarpa nappatag med herrar professorer i Uppsala — ingick han med en begäran, att »i anseende till den oförtrutna möda samt trogna förvaltning med uppbörd och redogörelse han såsom akademifogde i många år haft för consistorium academicum . . . med någon särskild vedergällning nu till slut varda hugnad och hugkommen». Härvid resolverade konsistorium: »Alldenstund bemälte kronobefallningsman under dess mångåriga tillbragta tid i consistorii acad. tjänst, som, sammanräknad med dess avl. svärfaders, utgör hela 70 åren, med sin trohet vid uppbörd och redogörelse, med oförtruten uppsikt och goda hushållningsanstalter vid kongl. Akademiens hemman och skogar samt, även efter avträdet, vid flera tillfällen k. Akademien allt åstundat nöje gjort, fant nu konsistorium skäligt att som en slutlig belöning för dess välförhållande, tillägga kronobefallningsman Neuchter 1,500 daler kmt av intressemedel.»¹

Vitsordet var hedrande, och man kan här tillämpa ordstävets slutet gott, allting gott. Konsistorii protokoll omförmåla nämligen under årens lopp icke så få kontroverser med fogden Neuchter och anmärkningar mot hans sätt att sköta tjänsten. Vi återkomma härtill senare.

År 1692 hade *Sven Fries*, J. F. Neikters morfar, blivit akademi-fogde i Västmanland. Två präster i stiftet gingo i borgen för honom. Den 18 dec. företeddes »dessa caution för Swen Fries, vilken approberades, så mycket mer som bemälte Fries av några konsistoriales erhöill gott vittnesbörd samt av Rector och Inspectoribus aerarii och Questore blivit approberad».² 1703 beviljades honom 4 tunnor spannmål el. 9 daler silvermynt för tiondens uppsamlande i Munktorp.

Att genomleva de bistra åren under Carl XII:s krig och lyckligt komma igenom tidens ekonomiska vedermödor var nog icke alltid

¹ Upps. univ:s arkiv, prot. 1758 9/12.

² Ibid., prot. 1692 18/12.

så nådigt för en akademifogde. Fries förhållande till akademien synes dock hela tiden ha varit gott. Hans namn förekommer sällan i protokollen och då vanligen blott i samband med förnyelsen av någon uppsagd caution. Hans självständiga personlighet omnämner Annerstedt i sin universitetshistoria. När Carl XII 1716 givit kammarkollegium befallning att låta till de mestbjudande försälja alla universitetets hemman, vågade ingen av professorerna påstå eller ens antyda universitetets äganderätt. Fogden Sven Fries däremot uttalade öppet i brev till konsistoriet sina farhågor, att de nya ägarna, brukspatroner och frälsemän, skulle så tynga åborna med utgifter, att dessa icke skulle förmå utgiva någon ränta till universitetet.¹

När Sven Fries närmade sig 70-årsåldern började han se sig om efter en medhjälpare, helst en successor, som även kunde »konservera huset». En sådan succession var den tiden en naturlig sak, icke endast i prästgårdarna. På samma sätt hade Fries själv erhållit både fogdesysslan och sin hustru, *Marie Winter*.

Jämnårig med Fries, hade hon tidigare varit gift med akademibefallningsmannen Andreas Romell, möjligen en släkting till akademiräntmästaren Romell. Makarna bebodde akademihemmanet Tälffsta (Talfstad) i Dingtuna socken, halvannan mil väster om Västerås, ett av de s. k. gustavianska arvegodsens, som genom Gustaf II Adolfs donationsbrev av den $31/8$ 1624 kommit i universitetets ägo.² Vilka Marie Winters föräldrar voro, har jag icke lyckats utröna, ej heller när hon ingick sitt första gifte. Makarna Romell hade två barn: *Andreas* var född 1688, men dog som späd, dottern *Anna*, som föddes d. 24 aug. 1690, överlevde sin far. Anders Romell avled nämligen d. 16 okt. 1691, endast 33 år gammal. Två år senare, 1693, gifte den 26-åriga fogdeänkan om sig med sin mans efterträdare, *Sven Fries*, och »sammanlevde med honom i ren kärlek 44 år».³

Makarna Fries välsignades med icke mindre än nio barn, 4 söner och 5 döttrar, av vilka dock endast en son och 2 döttrar överlevde föräldrarna. Den ena av dessa, *Margareta*, blev J. F. Neikers mor. Hon var född i Tälffsta i nov. 1703 och döptes den 29, antagligen kort efter födelsen.⁴

Den 18 mars 1730 anhöll den gamle akademibefallningsmannen Fries i ödmjukhet hos konsistoriet i Uppsala, »att som han 40 år snart förestått fogdetjänsten i Västmanland och under samma tid

¹ Ibid., prot. 1717 $5/1$.

² Annerstedt, a. a., I, s. 210.

³ Dingtuna kyrkoarkiv: C 2.

⁴ Ibid. C 3.

all möjlig flit använt, nu måtte honom efterlätas vid denna vidlöftiga beställningen till hjälp antaga en sådan, som vid slika sysslor van är och honom med tiden succedera kan i denna sin beställning». Till efterträdare hade han tydligen redan utsett Gustaf Neuchter, som icke var någon nybörjare och redan några år tjänat för Rachel. I akademiska konsistoriets svar d. 4 april 1730 tillförsäkrades Fries »få antaga sig en hjälpare i den besvärliga tjänsten, Gustaf Neuchter, med försäkran om succession, om han skickar sig till vederbörandes goda nöje».¹

Innan vi övergå till denna Sven Fries' successor och måg, må en överblick göras av den gamle fogdens levnadsöden, i synnerhet som de icke voro alldeles vanliga. Personalierna, som efter dödsfallet upplästes i Dingtuna kyrka, lämna utförliga underrättelser.²

»Sven Fries, kungl. academiebefallningsman på Talfwesta, född i Stockholm år 1667 d. 2 febr. Fadren var casseuren vid S:a Clara kyrka välbetrodde *Olof Swensson Fries*. Modern hederrika matronan *Anna Jöransdotter*, vilka dess kära föräldrar, sedan de honom genom dopet uppfodrat Gudi, drogo all öm försorg om dess kristeliga upptuktelse, så väl i sin kristendom som ock för en ärbar vandel. Till vilken ända han blev hållen till studier och sedan hos andra, som honom uti skrivare- och räkningskonsten läto undervisa.»

Här må meddelas, att han vid tre års ålder hade mist sin far, som varit gift två gånger. Med sin senare hustru hade denne 3 barn: Jöran, Annika och *Sven*. Vid faderns död voro dessa respektive 8, 6½ och 3 år gamla. Av bouppteckningen, som förättades d. 1 juni 1670, framgår, att Olof Svensson visserligen haft egen gård, belägen uti Norre Malms västerdel vid Odensgränden och värderad till 1,600 daler kmt, men eljest var boet ytterst torftigt. Där fanns bl. a. blott 4 silverskedar. »Salig mannens gångkläder: 1 sliten klädesrock, 1 par klädes- och 1 par skinnbyxor samt 1 tröja och 1 grå klädeskappa» värderades blott till 16 daler. 4 böcker, 1 svensk biblia in folio à 30 daler, 1 dansk postilla, 1 svensk postilla (Laurentij Petri) samt Itinerarium, värderades till 47 daler. Boets sammanlagda behållning utgjorde 839 daler kmt. På den 3-årige Svens lott kom 83: 31 daler.³ Personalierna om Sven Fries meddela vidare: »Sedan han 1677 följt sin styvfader Olof Hallman (modern var alltså omgift) till Livland, blev han där kvarlämnad hos landssekreteraren Johan Haal i Dorpat, och efter 6 års förlopp i Riga och Reval, varest han mycket ont utstått, men mycket gott lärt, ställte han 1683 åter kosan hem

Upps. univ:s arkiv, prot. 1730 4/4.

² Dingtuna kyrkoarkiv: C 4.

³ Bouppt. 1670 i Stockholms stadsarkiv.

igen, då han råkade sina k. föräldrar och reste med dem till Mälby gård i Västmanland. Därefter tog han en skrivarettjänst hos härads-skrivaren Anders Elgman och sedan biträdde han sin [styv]fader uti cronobefallningsmanssysslan, varuti han all flit, aktsamhet och försiktighet viste. I anseende vartill han 1692 blev förordnad till kongl. akademiefallningsman i Västmanland. Förde eljes en gudfruktig och ärbar vandel, hatade all yppighet, men älskade alvarsamheten. Och förutan det han vackert contribuerat till Dingtuna kyrkas prydnad, har han ock inrättat fattigboden och av någon omkostnad låtit den uppbygga, varav kan skönjas, det han haft Gud och sin nästa kär och i synnerhet låtit sig vårda om de fattiga. Eljes har han varit merendels begåvad med en god hälsa, så när som nu på ett år, när han blivit angripen av en stark skörbjugg, vartill kom andtäppa, så att han på slutet måste alldeles intaga sängen. Och, när han förstod sin tid ej vara lång, lät han bespisa sig men den h. nattvarden och gav sig Gudi, förnöjd att efter uselheten intaga den himmelska härligheten, vilket skedde som i en stilla sömn den 8 december 1739 kl. mellan 5 och 6 om morgonen, sedan han berömligen levat 72 år 10 mån. 6 dagar. Begrovs den 4. adventsöndagen den 23 dec. uti sin egen grav uti Dingtuna kyrka.»

Vi övergå nu till den andre akademifogden, *Gustaf Neuchter*, J. F. Neikters far. Född i Köping den 16 april 1707 och yngst av rådman Hans Neuchters tolv barn, var han icke mer än årsgammal, då fadern hastigt rycktes bort. När gossen var fem år, trädde modern i nytt gifte. Vid arvskiftet efter fadern fick »Gösta Neuter», som hans namn då skrevs, utom kontant 4,022: 20 daler kmt, »2 små pocaller eller bågare om 12 lod» och 3 silverskedar; dessutom tenn-, koppar- och messingssaker samt en $\frac{1}{2}$ dunbädd. Av sterbhusets 8 böcker tilldelades honom »Konung Gustafs historie», antagligen med tanke på hans förnamn. Av kreatur fick han blott »del uti en häst», men däremot ensam »en stor galt», värd 6 daler. Rådman Fredr. Brander nämnes vid arvskiftet som hans curator; möjligen var han gossens förmyndare.¹

Sedan Gustaf »frekventerat Upsala» (student 1720 $\frac{4}{10}$), återvände han till hemorten och skall 1727 ha blivit vice akademifogde. Då han begynte denna syssla redan vid 20-årsåldern, kan Uppsala-vistelsen ej ha varit långvarig eller studierna vidare grundliga.² Av akademiens prot. framgår, att han först d. 4 april 1730 anställdes så-

¹ Bouppt. i Köpings stadsarkiv 1722.

² Björksta kyrkoarkiv: F 2 1766.

som biträdande akademifogde. Ordinarie blev han efter Fries 1736. Då hade han varit gift i tre år.

Makarna Fries hade två döttrar, Margareta och Catharina. Med den äldre, *Margareta*, gifte sig nu Gustaf Neuchter d. 28 mars 1733. Bruden var 27 år gammal, nära fyra år äldre än sin man. Redan som 18-årig hade hon lämnat hemmet, då hon 1721 utflyttat till den närbelägna Irsta socken.¹

Sitt första hem fick den nye akademifogden och hans maka på Ullvi i Köpings landsförsamling, liksom Tältsta ett av de gamla akademihemmanen i Västmanland. På Ullvi föddes deras fyra barn.² Äldst var *Maria*, född den 29 aug. 1735. Till faddrar voro bedda barnets morfar, gamle akademifogden Fries; dess farmor, madame Catharina Åhs, rådman Hans Neuchters änka; samt vidare dess farbror, rådman Michael Neuchter, och jungfru Brita Maria Caveel, de tre sistnämnda bosatta i Köping. Det andra barnet, *Daniel*, föddes d. 2 juli 1739, men levde bara ett år. Det tredje, *Axel Gustaf*, föddes d. 16 juni 1742 och döptes dagen därefter. Den 23 maj 1744 föddes makarnas fjärde och sista barn, som den 25 döptes till *Jacob Fredric*. Det första namnet erhöll han tydligen efter sin farbror, dåvarande komministern i Munktorp, Jacob Neuchter, som var den ene av manfolksfaddrarna. Den andre var Cornetten Gustaf Hult. Tredje faddern var »madame Wazelia née de Westberg». Flera faddrar bestodos ej den blivande professorn.

Kort efter Daniels födelse, 1739, hade en för hela mödernesläkten sorglig händelse inträffat. Man anar en familjetragedi i smått i det gamla fogdehemmet i Tälfta. Den 4 dec. 1737 hade den gamla mormodern, »Matronan Marie Winter», slutat sina dagar, 70½ år gammal. Innan nästa år gått till ända, blott tio månader efter sin makas död, hade den 71-årige änklungen gift om sig. Antagligen hade jungfru *Christina Asplind* från Dingtuna prästgård först kommit som hushållerska till Tälfta och tagit hand om den ålderstigne och sjuklige Fries, men snart förstätt att göra sig outhärlig. Att barnen varit emot detta andra gifte, har man alla skäl att anta. Den 17 okt. ägde vigseln rum. Jämmt en vecka senare gifte sig den andra dottern, jungfru *Catharina Fries* med länsmannen, välaktad Erik Sohlberg från Romfartuna. Styvmodern var synbarligen icke vidare välkommen.³

Äktenskapet blev helt kort, ty efter föga mer än ett år, den

¹ Dingtuna kyrkoarkiv: A I 4.

² Köpings landsförs.: arkiv C 1.

³ Dingtuna kyrkoarkiv: död- och vigselbok.

8 dec. 1739, dog gubben Fries. Fru Christina hade emellertid väl utnyttjat tiden. Hon hade både hunnit med att ge livet åt en dotter, som dock avled strax efter födelsen, och dessutom att tillförsäkra sig ett hederligt vederlag för vården av den ålderstigne, mot slutet sängliggande maken. När bouppteckning den 29 maj 1740 förrättades efter Fries, befanns det, att han till sin andra hustru testamenterat all sin lösa egendom, såväl kontanta tillgångar som bohag och kreatur. Enligt ett utförligt, av två tillkallade godemän upprättat inventarium, uppgick änkans andel i boet till icke mindre än 15,751 daler kmt.¹ Barnen i det första giftet kunde väl icke lagligen göras arvlösa, men deras lotter framgå ej av bevarade handlingar.

Boet var synnerligen välförsett. Där fanns 90 sköna guld-ducater in specie, 100 specieriksdaler och 4 dubbla Caroliner. Där fanns en »guldkääd av 7 varv med 4 spännen» värd 576 daler; 7 förgyllda silverbägare och tumlare; ett »Credents med bullogt lock» om 15 lod; en silverkanna om 96 lod »med utarbetade knaggar». »En brudkied om 8 $\frac{1}{2}$ lod» hade kanske den nya frun redan ståtat med vid vigseln, medan den gamle brudgummen sannolikt burit den »nya klädningen av brunt kläde med silverknappar i ärmarna», värderad till icke mindre än 120 daler. Det var ett välbärgat gammalt fogdehem. Enbart guld- och silverposterna, inalles 16 st., värderades till 1,500 daler. Värdet blir tydligare, när man ser, att en kviga i andra året ej räknades för mer än 12 daler. T. o. m. den gamle fogdens gevär: lodbössa och 2 par pistoler samt en karbas tillfölla änkan. Likaså 4 par oxar, 1 stut samt 2 hästar. Vad det sparsamma fogdeparet, Sven Fries och Marie Winter, under ett 44-årigt äktenskap strävat ihop — i tanke, att det en gång skulle komma deras barn och barnbarn till godo, icke minst dottern, som blivit gift med den gamles successor i ämbetet och som sålunda skulle »konservera huset» — allt detta tillgodogjorde sig nu »madame Asplind». Man undrar över att ej testamentet blev klandrat och upphävt. Envar borde väl kunnat inse, att den gamle ej varit sig själv mäktig, när han låtit locka sig till dylika dispositioner av sin egendom.

Och icke nog härmed. Änkan och styvmodern hade oförsynt-heten att t. o. m. söka tränga de unga Neuchters från gård och grund. Hos konsistoriet i Uppsala begärde hon att få behålla Tälfstahemmanet, eller »ifall dess styvmåg befallningsman Neuchter det såsom boställe intet skall bruka och bebo, henne då måtte lämnas Ullvi akademiehemman efter bemälda Neuchter» — detta, som Gustaf Neuchter på egen bekostnad bebyggt och förbättrat!

¹ Tuhundra häradsarkiv, Upps. landsark.: F: 1 1740.

Ikke utan tillfredsställelse finner man, att den näriga änkan här stött på motstånd. Den 23 okt. 1740 resolverade akademiska konsistoriet, att »härutinnan kunde ingen ändring göras, efter fogden N. redan erhållit konsistorii skriftliga försäkran så om Talfwestad till boställe som att få därjämte för utlagor hävda och bruka Ullvi, varpå han så ansenligen byggt och ägorna i åker och mark i fullkomligt stånd satt och det på sin egen stora bekostnad . . . Dock borde N. själv bebo Talfwestad, som för boställe anses och i fögderiet närmast ligger Västerås.»¹

Änkan fick alltså med oförrättat ärende dra sig tillbaka med sitt nyförvärvade lösöre och den kontanta förmögenheten. Vart hon tog vägen framgår ej av bevarade handlingar.

Av någon orsak kom dock familjen Neuchter ej att flytta till Tälfta. Kanske trivdes de bättre på Ullvi strax utanför Köping, där N. »gjort ansenlig byggnad, änskönt det icke är mer än 4 tunnland jord, endast på det att, om han skulle dö, dess änka måtte ha något att bo uppå».

Det gick ock så till sist. Fru Margareta Neuchter flyttade längre fram i tiden, efter sin makes död, tillbaka till Ullvi och slutade där sina dagar.

Om J. F. Neikers barndomstid på Ullvi är intet närmare bekant. Inte heller om moderns person. Fadern, akademifogden, förekommer däremot ofta i akademiska konsistoriets protokoll under de 28 år han innehade sitt ämbete. Om hans olika mellanhavanden med de akademiska fäderna i Uppsala ge konsistorii protokoll utförliga besked. Anmärkningarna emot hans förvaltning voro talrika. Någon orätrådighet tycks det icke varit fråga om, snarare en viss självrådighet, som vid flera tillfällen föranledde såväl förekallande och varning som smärre bötesbelopp. I början av 1750-talet synes han ha tröttnat; och år 1754 anmälde han personligen för konsistoriet, att han erhållit kammarkollegii konstitutorial att på ett år »ad interim förrätta en kronofogdebefattning i Västmanland». Att »akademien icke gärna ville mista N. framgår av ett åläggande för honom i dec. s. å. att till nästkommande 1 sept. göra sig fri från den antagna kronofogdebeställningen, »så framt I vid akademiefogdetjänsten viljen bliva behållen». Ställd inför valet, anmälde N. i okt. 1735, »att han av K. Kammar Collegium erhållit fullmakt på häradsfogdebeställningen i Väsby län i Västmanland».

Familjen lämnade nu Ullvi och flyttade till kronofogdebostället Östanbro i Björkstas socken. Gården, som finns kvar såsom indraget

¹ Upps. univ:s arkiv, prot. 1740 ²³/₁₀.

boställe, ligger på västra stranden av Sagån, strax invid den gamla kungshögen, Östens hög, där den forna Erikskatan gick fram. På en modern landsvägsbro över det gamla vadet rusa bilarna nu förbi det i lumliga träd inbäddade tämligen oförändrade förra kronofogdebostället.

Här torde J. F. Neikter ha tillbragt sina senare gosseår. Här slutade ock Gustaf Neuchter sina dagar, under sista levnadsåret »plågad av vattusot». Han avled den 22 april 1768, 59 år gammal och begrovs i Björksta kyrka.¹ Hans hustru, Margareta Fries, överlevde sin make i tjugu år och dog på Ullvi den 25 januari 1786. I Köpings landsförsamlings dödbok är om henne antecknat: »Uppförande hederligt. Sjukdom: ålderdomsbräcklighet.» Hon var vid sin död 82 år och 5 mån. gammal och begrovs den 9 februari.

Av Gustaf Neuchters barn blev *Maria* gift med handlanden And. Westberg i Köping och hade med honom två döttrar, Christina Margareta, f. 1764 ¹¹/₁, och Fredrica Maria, f. 1766 ³⁰/₁, samt sonen Anders Fredric, f. 1769 ²²/₁. *Axel Gustaf*, f. 1741, blev kronolänsman. Gift med Elisabet Johansdotter, hade han med henne sonen Johan Gustaf.² Den tredje och yngste sonen var Jacob Fredrik.

Den 8 mars 1785 hade K. M:t förordnat *Jacob Fredrik Neikter* att med bibliotekstjänsten förena en professur i litteraturens historia. Ett halvt år senare, den 1 oktober, gifte han sig med *Agneta Magdalena Peterson*. Bekantskapen skall ha varit gammal mellan den 41-åriga professorn och hans 35-åriga brud. Enligt traditionen skulle de ha råkats i en familj, där hon vistats som symamsell, han som informator. Intet är dock härom närmare känt, ej heller hur mademoiselle Agneta kommit till övre Sverige. Hon var nämligen född i Halmstad den 4 december 1750 såsom äldsta barnet i stadens apotekarefamilj.

Joachim Bernhard Peterson, av tysk börd och född 1717 i staden Werden i grevskapet Marck, hade i unga år kommit över till Sverige. Efter avlagd apotekareexamen 1749 gifte han sig s. å. med apotekaren Samuel Mattfeldts änka, Gunnela Johanna Ulfgren, och erhöll med henne apoteket Vakteln i Halmstad. Hustrun var född 1719 ²/₁ och dotter till handlanden Johan Ulfgren och Ingegärd Malena Vorstius. Av makarnas fyra barn var Agneta Magdalena äldst. Modern dog ett halvt år efter fjärde barnets födelse, och 1759 gifte apotekaren om sig med Anna Margareta Hagström, borgmästaredotter från Malmö. I detta senare äktenskap föddes tre barn. Hemmet blev

¹ Björksta kyrkoarkiv: dödbok.

² Hülpherska saml., Västerås, I: 85.

mycket olyckligt. Av sorg över iråkat ekonomiskt obestånd, närmast vållat av misslyckade spekulationer och 1760-talets oroliga konjunkturen, greps apotekaren Peterson av djup melankoli och berövade sig livet den 25 maj 1759.¹ Av denna orsak tvangs dottern Agneta i unga år ut att förtjäna sitt bröd, stiftade bekantskap med J. F. Neikter och blev omsider hans maka. Deras första barn, dottern *Gustafva Sofia*, föddes i Uppsala 1786, men dog redan följande år. Sedan makarna fått sitt hem i Skytteanum, föddes deras andra och sista dotter, *Margareta Lovisa*, 1789 ²⁰/₄. Från henne härstamma alla J. F. Neikers ättlingar.

Från det Neikerska hemmet i Skytteanum är ytterst litet bekant. Sina berömda föreläsningar höll professorn hemma i sin ämbetsgård. Erik Gustaf Geijer var en av dem som åhörde dem. Där hade familjen efter dåtidens vanliga naturhushållning både kor och egen häst. Till något större ekonomiskt välstånd synes man dock ej ha kommit, ehuru besparingarna nedlades i flera fastigheter, särskilt i Tensta socken.

Att den lärde och spirituelle professorn spelat en icke obetydlig roll i stadens akademiska kretsar, kan man ta för givet, ehuru få detaljer äro kända. I Roslags och Östgöta nation var han inspektör, och flera gånger innehade han rektoratet vid universitetet. Till de närmaste umgängesvännerna hörde professorerna Boëthius, Fant och Tingstadius, sedermera biskopen i Strängnäs. De båda förstnämnda voro med bland Margrete-Louises talrika faddrar.

Att så föga är känt om själva hemmets förhållanden, torde åtminstone till en del bero på att detta upplöstes genom båda makarnas död, medan dottern ännu var helt ung. En och annan liten glimt ur familjelivet har dock bevarats. När det goda borgerskapet på sina söndagspromenader gick förbi Skytteanska trädgården, kunde man på eftermiddagen se den åldrande professorn sitta därinne med sin bibel i knät, medan spröda toner klingade uppifrån salen. Det var den unga Margrete-Louise som spelade på sin harpa.

Den 4 maj 1803 avled J. F. Neiker vid ännu icke fyllda 59 år. Dödsorsaken uppges ha varit slag.² Två år därefter, den 22 augusti 1805, följde honom hans änka, ännu ej 55 år gammal. Till förmyndare för den föräldralösa dottern hade förordnats familjens vän, professor Daniel Boëthius, som jämte Margrete-Louise var närvarande vid bo-uppteckningen efter professorskan 1806 ³/₇. Boets behållning uppgick till 5,644 riksdaler, och Margrete-Louise var ensam arvinge.³

¹ Sveriges apotekarehist., II, s. 1038.

² Upsala domkyrkoförs:s dödbok.

³ Upsala univ:s arkiv: Bouppt.

På professor Neikters och hans makas grav på Uppsala kyrkogård, alldeles invid muren åt nuvarande Kyrkogårdsgatan, är rest en liten sten med grovt inhuggna initialer J. F. N. En stilenlig minnesvård är avsedd att av de Neikterska ättlingarna resas på denna grav i maj 1939.

*

V.

Jacob Fredrik Neikters ättlingar.

MARGARETA LOVISA NEIKTER, f. 1789 ²⁰/₄, d. 1863 ²⁴/₉, gifte sig 1808 ²⁴/₈ med assessorn, fil. mag. CARL FREDRIK AROSENIUS, färgare och klädesfabrikör i Norrköping, f. 1778 ²¹/₄, d. 1839 ¹⁷/₄.

Barn:

- I. JAKOB FREDRIK NEIKTER AROSENIUS, f. 1809 ¹¹/₇, överstelöjtnant i armén, d. 1890 ¹⁷/₁₂; g. 1861 ²⁰/₁₀ m. AUGUSTA SOPHIA DAHLBERG, f. 1841 ⁵/₃, d. 1882 ⁷/₃.

Barn:

1. CARL AUGUST AROSENIUS, f. 1863 ¹³/₂, d. 1864 ¹²/₃.
2. SOFIA LOVISA (LOUISE) AROSENIUS, f. 1865 ⁸/₂, lärarinna. Bosatt i Stockholm.
3. EDVARD HERMAN NEIKTER AROSENIUS, f. 1867 ²⁰/₄, fil. dr, f. d. byråchef i Statistiska centralbyrån; Stockholm; g. 1913 ⁹/₉ m. ALFHILD MATILDA BERWALD, f. 1880 ²¹/₈.
4. MARIA FREDRIKA AROSENIUS, f. 1869 ⁸/₉, konstslöjdsidkarska. Bosatt i Stockholm.

II. CARL AUGUST AROSENIUS, f. 1811 ⁷/₁, d. 1812 ¹²/₃.

III. HERMAN AROSENIUS, f. 1814 ¹¹/₁, grosshandlare i Stockholm, bankdirektör, d. 1899 ¹²/₉; g. 1850 ¹⁰/₉ m. SOPHIE GUSTAFVA HELSINGIUS, f. 1818 ¹²/₁, d. 1880 ²⁶/₃.

Barn:

- I. KARL JAKOB FREDRIK AROSENIUS, f. 1852 ³⁰/₇, godsägare på Nynäs, Vårfrukyrka s:n, d. 1899 ²²/₉; g. 1882 ¹⁵/₁ m. THÉRÈSE CLOTILDA FLODERUS, f. 1855 ²⁸/₁₀, d. 1937 ¹⁶/₂.

Barn:

- a. JAKOB HERMAN UNO AROSENIUS, f. 1883 ⁹/₁, civilingenjör, överingenjör och teknisk chef vid A. B. Elektromekano i Hälsingborg; g. 1916 ¹⁰/₈ m. AUGUSTA MARGARETA ELISABET (GRETA) TOLL, f. 1896 ²⁴/₁.

Barn:

- a) BIRGIT, f. 1917 ¹⁰/₇.
 - b) GUDRUN, f. 1919 ³/₃.
 - c) INGVAR, f. 1920 ⁶/₈.
 - d) ANNE-MARIE, f. 1921 ²⁰/₁₂.
- b. OLGA SOFIA ULRIKA AROSENIUS, f. 1884 ³/₁₀; g. 1909 ³⁰/₁₂ m. med. lic. HERMAN ULLMAN, f. 1876 ²⁰/₇, d. 1923 ⁹/₁. Bosatt på Nynäs.
- c. KARL DANIEL AROSENIUS, f. 1886 ⁹/₄, sparbanksdirektör i Enköping, kapten i Svea trängkårs reserv; g. I. 1915 ²²/₅ m. SIGNE FLODERUS, f. 1887 ³⁰/₄, d. 1926 ²⁸/₈; II. 1936 ²⁶/₈ m. WERA HANNA LUNDGREN i hennes 2:a gifte, f. 1899 ²²/₆.

Barn i 1. giftet:

- a) CARL FREDRIK, f. 1916 ⁵/₉, med. stud. i Uppsala.
- b) PER DANIEL THORE, f. 1919 ¹⁵/₂, d. 1920 ²⁰/₁₂.
- c) BENGT HERMAN, f. 1919 ¹⁵/₂.
- d) ULLA BIRGITTA, f. 1920 ¹⁰/₆, d. 1920 ³/₉.
- e) LARS BERTIL, f. 1923 ¹²/₄.
- f) SIGNE MARGARETA, f. 1924 ¹⁴/₅.

Barn i 2. giftet:

- g) JANE WERA THÉRÈSE, f. 1937 ¹⁷/₇.
 - h) JANE OLGA LOUISE, f. 1938 ¹⁷/₁₂.
- d. ERNST WILHELM AROSENIUS, f. 1888 ⁶/₃, tandläkare i Arboga; g. 1914 ²⁶/₄ m. EBBA MATILDA LEVERT, f. 1890 ²²/₁₁.
- e. HERMAN FREDRIK MIKAEL AROSENIUS, f. 1889 ²⁶/₉, kapten på övergångsstat vid Uppl. reg., Uppsala; g. 1915 ¹⁸/₈ m. HEDVIG MARIE-LOUISE TOLL, f. 1893 ²⁸/₅.

Barn:

- a) KERSTIN f. 1916 ¹⁸/₅, student.
 - b) STIG HERMANSSON f. 1922 ²⁶/₁₀.
- f. THORE OSKAR AROSENIUS, f. 1892 ²⁶/₉, jägmästare, Umeå; g. 1924 ¹⁶/₁₁ m. MÄRTA THÉRÈSE ERICSSON, f. 1901 ²⁷/₄.

Barn:

- a) KARL-ERIK, f. 1925 ¹²/₁₁.
 - b) LARS HERMAN THORE, f. 1929 ²⁰/₅.
- g. DORA THÉRÈSE CAROLINA AROSENIUS, f. 1896 ¹²/₇; g. 1918 ²⁰/₇ m. lantbrukaren ERIK ÅKE HERMAN FREDRIK BJURSTRÖM, f. 1881 ²¹/₉, d. 1936 ³⁰/₇. Bosatt på Nynäs.

2. HEDVIG LOVISA AROSENIUS, f. 1856 ²¹/₇; g. 1879 ¹/₁₁ m. rektorn vid Enköpings allm. läroverk, fil. dr FREDRIK WILHELM ÅMARK, f. 1843 ¹⁵/₈, d. 1916 ¹⁸/₁. Bosatt i Uppsala.

Barn:

- a. HERMAN VILHELM MATTIAS (MATS) ÅMARK, f. 1882 ²⁴/₂, teol. dr, domkyrkosyssloman i Uppsala; g. 1907 ¹²/₇ m. IDA ELVIRA CHRISTOFFERSSON, f. 1879 ²/₁₀.

Barn:

- a) HEDVIG BIRGITTA SISSELA, f. 1910 ⁸/₁₁, lärarinna.
 b) GUNNEL MARIA MAGDALENA (GULL), f. 1913 ²²/₇, sjuksköterska.
 c) LUCIA ANNA SOFIA, f. 1918 ¹⁵/₅.
 b. HEDVIG SOFIA ELISABET (LISA) ÅMARK, f. 1884 ¹/₁₀; g. 1912 ¹⁷/₈ m. EMIL ROBERT DAHL, f. 1880 ²⁹/₈, härads-hövding i Nås och Malungs domsaga. Bosatta i Malung.

Barn:

- a) ERIK FREDRIK, f. 1917 ¹⁴/₂, teknolog.
 b) KARL EMIL STAFFAN, f. 1919 ²³/₉.
 c) GUSTAF KRISTER, f. 1923 ²⁴/₄.
 c. KARL FREDRIK ERNST ÅMARK, f. 1886 ¹⁴/₄, fil. dr, kanslichef, Stockholm; g. 1913 ⁸/₁ m. ELIN PETREA THULIN, f. 1881 ¹⁵/₁.

Barn:

- a) SVEN OLOF FREDRIK, f. 1914 ¹²/₈, fil. kand.
 b) KARIN ELISABET, f. 1915 ²⁰/₁₁, fil. stud.
 c) HEDVIG INGEGERD, f. 1917 ²⁶/₉, apotekselev.

IV. AGNES LOVISA AUGUSTA AROSENIUS, f. 1816 ⁷/₈, d. 1902 ³/₁₀.¹

¹ Govert Indebetou, Petrus Arosenii stamträd, s. 41, 42; samt muntliga och skriftliga meddelanden.

Till släkten Triewalds historia.

Av Bengt Hildebrand.

I S:ta Gertruds tyska församling i Stockholm voro vid 1600-talets slut och 1700-talets början inskrivna flera olika personer med namnet *Triewald* eller variationer härav: *Dreiwald*, *Driwaldt*, *Treewald*, *Trevalt*, *Triwalt* och *Triwaldt*. Förmodligen voro de alla släkt, ehuru förbindelsen dem emellan i några fall icke kan uppvisas.

År 1707 den 4 maj förrättades bouppteckning efter vinskänken *Johan Michel Trevalt* († 1706). Han efterlämnade änkan *Brita Jöransdotter Berg* och dottern *Greta Trevalt*, på sitt 8:e år. I tyska församlingen döptes 7 nov. 1696 hovslagaren och vapensmeden *Christian Treewalds* son *Christian*. Att döma av yrket kan väl denne *Christian* d. ä. ha varit bror till smederna *Anders* och *Martin Triewald*, om vilka se nedan Tab. 2 och Tab. 3. En släkting till dem var säkerligen också den smedsgesäll *Johan Erik Triewald*, som enligt mantalslängden 1740 då tjänstgjorde och bodde hos mäster *Martin Triewald*.¹ Varifrån i Tyskland familjen kommit, vet man icke. Möjligen kan det ha varit från *Königsberg*. När *Martin Triewalds* äldste son *Samuel* 1711 anträdde sin utrikes resa, så studerade han först vid *Königsbergs* universitet.² Och den nämnde mäster *Martin* anger själv i en anteckning av 22/7 1713, att hans son »*Martin Triewald Jun.*, *Borgare i Königsberg*» då varit på besök och logerat hos fadern i *Stockholm* men nu skulle resa »hemåth til *Königsberg*».³

Efterföljande anteckningar göra icke anspråk på fullständighet. De ha uppkommit som biprodukt till skildringen av *Mårten Triewald* d. y. och hans bror *Samuel* i den av mig författade, till hösten 1939 utkommande första delen av *Kungl. Svenska Vetenskapsakademins historia*. Släkten erbjuder ju ett visst socialt intresse och bröderna *Samuel* och *Mårten* blevo var på sina områden så kända

¹ För det föregående Tyska församlingens kyrkoböcker samt bouppteckningar i *Stockholms stadsarkiv*.

² M. L a m m i *Sammlaren* 1907, s. 115.

³ *Biographica*: *Triewald*, KB.

män, att publiceringen av nedanstående uppgifter därmed torde kunna motiveras, oaktat genealogien givetvis på flera punkter skulle behöva kompletteras.

Med den östgötska familjen Trivallius-Trivall¹ har den tyska släkten Triewald ingen gemenskap.

*

Tab. 1.

N. N. TRIEWALD.

S ö n e r:

ANDERS TRIEWALD, † 1715, hovslagarmästare, se Tab. 2.

MARTIN TRIEWALD, † 1744, grovsmedsälderman, se Tab. 3.

Tab. 2.

ANDERS TRIEWALD (son av N. N. Triewald, se Tab. 1), † ²⁴/₅ 1715 i Stockholm (Ty.).² Borgare och hovslagarmästare i Stockholm. Ägde redan 1711 och ännu vid sin död ett litet stenhus vid Regeringsgatan i kvart. Hammaren. — G. 1) m. MARGARETA (GRETA) ERIKSDOTTER GLADA, † okt. 1710 i pesten, i hennes 2:a gifte;³ 2) m. CATHARINA GROSS, som levde 1715.

S o n i 1:a giftet:

ANDERS ANDERSSON TRIEWALD, f. omkr. 1709. Hans förmyndare blev 1715 farbrodern Martin Triewald.

Tab. 3.

MARTIN TRIEWALD (son av N. N. Triewald, se Tab. 1), † ⁷/₁₂ 1744 i Stockholm (Ty.).⁴ Kallas 1687—88 hovslagare, 1694 hovslagare och vapensmed, senare grovsmedsälderman. Mäster Martin inköpte 1694 och bebodde ett stenhus i Södra kvarteret n:o 47 vid dåv. Åkaretorget, nuv. Triewaldsgränd (uppkallad efter honom) nr 3, kvart. Medusa (det ännu kvarstående, ehuru på- och ombygg-

¹ K. G. Odén, Östgötars minne (1901—02), passim.

² Källor för denna tabell: Tyska församlingens kyrkoböcker samt bouppt. 1711 ¹⁰/₆ (se bouppt. 1714: 57) efter Greta Glada och 1715 ⁸/₆ efter Anders Triewald, allt i Stockholms stadsarkiv.

³ I sitt första gifte hade Greta Glada barnen *Petter Åkerman*, f. omkr. 1701, och *Anna Greta Åkerman*, † strax efter modern i pesten 1710.

⁴ Källor för uppgifterna om Martin T. och hans hustru: Tyska församlingens kyrkoböcker, Magistratens registratur samt bouppt. 1745 ⁸/₆ efter äldermannen Martin T. och 1732 ²/₆ efter Brigitta Noth, allt i Stockholms stadsarkiv; Likvidationer 78: bunt 52 och 95—96: bunt 48, Kammararkivet; F. U. Wrangel, Stockholmiana, 1—4 (1912), s. 199; C. Forsstrand, Märten Triewald och hans Stockholmsträdgård (Sv. Linné-Sällskapets Årsskr. 1927), s. 57.

da huset mellan hörnhusen vid Järntorget och Kornhamnstorg).¹ År 1740 hade han som änkling i sin tjänst två gesäller (den ene var J. E. Triewald, se inledningen ovan), två gossar, en hushållerska och en piga.² — G. ²⁸/₇ 1687 i Stockholm (Ty.) m. BRIGITTA NOTH, † ³⁰/₃ 1732 i Stockholm i hennes 2:a gifte, förut g. m. hovslagaren Christoff Trogen (Trogen).

S ö n e r:

SAMUEL TRIEWALD, f. och dp. ¹/₅ 1688 i Stockholm (Ty.), † ²²/₁ 1743 i Kiel, begr. ⁷/₂ (n. st.) i Bordisholms kyrka, de holsteinska her-tigarnas gravplats.³ Genomgick Tyska skolan i Stockholm; student vid Uppsala univ. ⁶/₁₀ 1704; e. o. kanslist i Riksarkivet 1707—1710, i Kanslikollegium 1709; reste i Tyskland, Nederländerna och Eng-land 1711—12, därunder bl. a. student vid Königsbergs univ.; gu-vernementssekreterare i hertigdömena Bremen och Verden 1713; medstiftare av Teutsch-übende Gesellschaft i Hamburg jan. 1715; registrator vid utrikesexpeditionen ⁵/₃ 1718, tillträdde 1719; kom-missionssekreterares n. h. o. v.; förste sekreterare hos Mauritz

¹ M. T. köpte huset 1694 ⁵/₅ av hustru Anna Blix för 14,000 daler kopparmynt och en äreskänk av 300 daler samt fick fastebrev s. å. ¹⁴/₅. Anna Persdotter Blix var änka efter bryggareäldermannen Joachim Warnick(e) von Ahlstedt (jfr Örnberg, Sv. ättartal, 8, 1892, s. 65), som åtminstone vid sin död synes ha varit dess ägare (benäget medd. av arkivarien G. Hellström ur Magistratens registratur). Om huset jfr Wrangel o. Forsstrand, a. a. För identifieringen av fastigheten ha medd. benäget lämnats av arkivarien Hellström o. fil. lic. Henrik Alm.

² Mantalslängd för stadens södra kvarter 1740, Stockholms stadsarkiv.

³ För Samuel Triewalds biogr. se: Biographica: Triewald, RA; Likvidationer 31: bunt 26, Kammararkivet; äminnelsetal i K. Vet.-akad. 1743 av O. [von] Dalin (1743); Vet.-akad:s Handl. 1744, s. 65—72; S. T:s bokauktionskatalog ³/₄ 1747; Biogr. Lex., 17(1849), s. 310 f.; Schlegels o. Klingenspor:s ättartavlor, ätten Triewald; C. G. Malmström, Sveriges polit. hist., 1 (1893), s. 489, o. 2 (1895), s. 49 f.; M. Lamm, Samuel Triewald och Teutsch-übende Gesellschaft i Hamburg (PHT 1905, s. 7—12); dens., Samuel Triewalds lif och diktning (Samlaren 1907, s. 112—173); H. Schück, Ill. sv. litt.-hist., 2 (1927), s. 395 ff., och 3 (1927), s. 356, 362; A. Blanck, Vid stormaktstidens gräns (i: Festskr. tillägn. Gunnar Castrén ... 1938, s. 37—46; benägen anvisn. av prof. M. Lamm). — Uppgiften hos Schlegel o. Klingenspor, att S. T. skulle adlats i Sverige 1723 ¹⁸/₂ är hämtad ur Dalins äminnelsetal, men oriktig, såsom Lamm visat (Saml. 1907, s. 122): på Riddarhuset upplästes 1723 ⁶/₃ en supplik av S. T. att bli adlad (Sveriges riddersk. o. adels riksdagsprot. 1723, 1, s. 124). Varken i riksregistraturet eller Biographica, RA, har jag funnit minsta spår av, att T. skulle blivit svensk adelsman. Hans av Schlegel o. Klingenspor återopade vapenbeskrivning i Erik Posses samling har ej kunnat återfinnas i den del av denna samling, som numera finnes i Riddarhuset; kapten Folke Wernstedt, som varit vänlig ytterligare undersöka Riddarhusarkivet rörande denna fråga, har icke heller funnit spår av något T:s adelskap. Över huvud synes ingen ha adlats 1723 (J. Kleberg, Heraldiskt lexikon, 1919, s. 188 ff.; ätten Schmitterlöw var ej adlad, utan naturaliserad, se PHT 1937, s. 154). Självt synes T. även på senare år ha skrivit sig och från svenskt håll kallats Triewald, ej von Triewald. Vid hans postumt tryckta uppsats i Vet.-akad:s Handl. 1744, s. 115, samt nekrologen ibid., s. 65, och på Dalins äminnelsetal finns namnformen Samuel von Triewald. Men att en hög ämbetsman i Holstein där kallats med epitetet »von» bevisar i och för sig ingenting angående adelskap, vare sig svenskt eller tyskt.

Vellingk vid kongressen i Braunschweig 1720; avsked ur svensk statstjänst $^{11}/_{11}$ 1725, kallas då sekreterare och registrator vid kansli- och utrikesexpeditionen;¹ hovråd hos hertig Carl Fredrik av Holstein $^{12}/_{11}$ s. å., med tjänstgöring vid gesandtskapet i Stockholm; lämnade Sverige våren 1728;² holsteinskt legationsråd 1728; hovmästare för prins Christian August 1729—37; holsteinskt justitieråd 1732 och verkligt statsråd (etatsråd) 1738; invald i svenska Vetenskapsakademien $^{20}/_{10}$ 1739 och inskriven som ledamot av akademien $^{3}/_{8}$ 1740.³ Samuel Triewald, bekant som skald («Nordens Boileau»), talade och skrev nio språk samt efterlämnade ett bibliotek på 3,779 nr, som såldes i Stockholm 1747.⁴ Han var även naturvetenskapligt intresserad.⁵ Porträttplansch av Samuel T. finns i PHT 1905 vid s. 8.

MÄRTEN (MARTIN) TRIEWALD, f. 1691, † 1747, kapten mekanikus, uppfinnare, se Tab. 4.

JOHAN(NES) TRIEWALD, dp. $^{18}/_{8}$ 1694 i Stockholm (Ty.), † ovisst när.⁶ Var 1732, vid moderns död, dykeriinspektör och jaktlöjtnant vid Generallullarrendesocieteten, kallas 1745 (i bouppt. efter fadern) löjtnant.

DANIEL TRIEWALD, f. 1699, † 1742, kaptenlöjtnant, se Tab. 5.

Tab. 3.

MÄRTEN TRIEWALD (son av Martin Triewald, se Tab. 2), f. $^{18}/_{11}$ och dp. $^{21}/_{11}$ 1691 i Stockholm (Ty.), † $^{8}/_{8}$ 1747 i Stockholm (Kungsh.) kl. 6 om morgonen hastigt av slag.⁷ Genomgick Tyska

¹ Utrikes registratur 1725 $^{11}/_{11}$, fol. 684 r—684 v, RA. Om data för S. T. se även P. Sondéns handskr. förteckning »Kungl. kansliets ämbets- och tjänstemän 1714—1801», RA.

² Rörande T:s misstänkliggörande och förvisning från Sverige se: Biographica, RA; Svenska riksdagsakter, ser. 2, del 2: 1726—1727 (1913), utg. av Th. Westrin, s. 40 f., nr 470; Malmström, a. a.; Lamm, a. a. i Samlaren 1907. Jfr även Bergianska avskr.-saml., bd 20, s. 169, Vet.-akad:s bibl.

³ E. W. Dahlgren, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, personförteckningar 1739—1915 (1915), s. 41, nr 54; Svenska Vetenskapsakademiens protokoll för åren 1739, 1740 och 1741, utg. av dens., 1—2 (1918), passim.

⁴ Om biblioteket o. T:s språkkunskaper se Dalin, Schück o. Blanck, a. a., samt I. Fehr, Studier i frihetstidens vitterhet. Den politiska visan (1883), s. 88 f.; om T. som (radikal) upplysningsman jfr även O. Sylwan, Från stångpiskans dagar (1901), s. 65. Bokaktionskatalogen se Joh. Ax. Almqvist, Sveriges bibliogr. litt., 3, nr 4297.

⁵ Se bl. a. handskr. A 210, UUB; Vet.-akad:s Handl. 1744, s. 115 ff.; B. Hildebrands ovan s. 151 anf., senare utkommande arbete om Vet.-akad:s hist., 1, kap. 4.

⁶ För uppgifterna om J. T.: Tyska församlingens dopbok samt bouppt. efter föräldrarna, Stockholms stadsarkiv. I saml. Verser över enskilda, KB, finnes en bröllopsdikt (fol.), då köp- och handelsmannen Johan Triewaldt den 3 dec. 1719 äktade hustru Catharina Holm. Möjligen är denne J. T. identisk med den senare jaktlöjtnanten.

⁷ Rörande Märten Triewald se: *Otryckta hållor*: Tyska församlingens kyrkoböcker samt mantalslängder, Stockholms stadsarkiv; Sekretä utskottets protokoll

M. TRIEWALD.
 Director. Mechan. Regius,
 Reg. Societat. Scient. Angl. et. Svec.
 Membrum.

Schöder pinxit.

E. Geringius Sculpsit. Holm. 1755.

Kapten mekanikus MÅRTEN TRIEWALD (1691—1747), en av Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens sex stiftare, led. av Royal Society.
 Efter kopparstick.

skolan i Stockholm; kallas av fadern ²²/₇ 1713 borgare i Königsberg och säges vara på väg från Stockholm »hemåt» dit; drev handel på England, Danzig och Lübeck men misslyckades som affärsman; överflyttade till England 1716; biträde åt holsteinske ministern Fabritius i London; kontorist hos firman Ridley där och sedan inspektor för en herrarna Ridleys stenkolsgruva vid Newcastle; under långa självstudier började Triewald här sina uppfinningar och fick 1717 övervaka leveransen av Thomas Newcomens fjärde ångmaskin samt ut-

1726—27, 2, s. 3437 (¹⁸/₆ 1727) o. 4461 f. (⁷/₈ 1727), samma utskotts registratur 1726—27, s. 333—336, samt dess skrivelser till Kungl. Maj:t 1727, fol. 200 r—202 r (¹⁸/₆ 1727), rådsprotokoll i inrikes civilärenden ⁴/₇ 1727, fol. 226 v, riksregistratur för inrikes civilexp. ⁴/₇ 1727, fol. 331 v—332 v, Sekreta utskottets prot. 1731, s. 1362 (²⁸/₅ 1731), och 1738—39, s. 1696 (⁹/₁₁ 1738), 1740 f. (¹⁸/₁₁ 1738), 1767 (¹⁸/₁₁ 1738), 1821 (²⁰/₁₁ 1738), 1852 b (²⁴/₁₁ 1738) o. 2957 f. (²²/₂ 1739), samt Biographica: Triewald, allt i RA; Biographica: Triewald samt handskr. I. t. 18: Triewald, Rätttegånhandlingar 1726—1745, KB; M. T:s brev till sir Hans Sloane 1735, sv. avskr. (sign. A 210), samt Andreas Brollius' dagbok (sign. N. 971): ²¹/₄ o. ³/₆ 1735, ²/₁ 1736, ¹²/₁ 1737, ⁴/₁₁ 1739, UUB; M. T:s memorial ²⁷/₁₂ 1729 till Kungl. Vet.-soc., K. Vet.-societetens arkiv, Uppsala (jag har att tacka prof. emer. Ö. Bergstrand o. förste bibliotekarien fil. dr O. Walde för tillgång härtill); M. T:s brev, dat. Newcastle ⁹/₁₀ 1723, till H. Kalmeter, Kungl. Vet.-akad:s arkiv. — *Tryckta källor o. litt.*: sorgekväde över M. T. 1739 av A. Hesselius; äminnelse-tal i K. Vet.-akad. 1747 (tr. 1748) av L. L a u r e l; M. T:s bokauktionskat. ⁷/₈ 1752; Sv. Pantheon, h. 11 (1833); Biogr. Lex., 17 (1849), s. 311; J. W a h l u n d, Dannemora grufvor (1879; benägen anvisa. av fil. dr Carl Sahlin); J. G. T a n d b e r g, Die Triewaldsche Sammlung am Physikal. Institut der Universität zu Lund und die Original-Luftpumpe Guericques (Lunds univ:s årsskr., N. F., avd. 2, bd 16, nr 9, 1920; 31 s.); d e n s., Historiska instrument i Lund (i Kosmos 1922), s. 194—197; C. S a h l i n, Länshållningen i Dannemora grufvor i äldre tider (i Tekn. Tidskr., Kemi o. bergsvet., 1918, s. 156—158); C. F o r s s t r a n d, anf. upps. i Sv. Linné-sällsk. Årsskr. 1927; d e n s., Trädgårdar och trädgårdsmästare i 1700-talets Stockholm (i S:t Eriks Årsbok 1927), s. 96 ff.; C. M a t s c h o s s, Männer der Technik (1925), s. 277; E. E. A r e e n, Märten Triewald, en märkesman inom det svenska näringslivet (i Järnhandlaren 1927 samt i Uppsala Nya Tidn. s. å., nr 9793 B, ¹⁷/₁₂); Märten Triewalds Short description of the atmospheric engine, published at Stockholm 1734. Translated from the Swedish with foreword, introduction and notes (London 1928; The Newcomen Society, Extra Publication No. 1; innehåller även förteckning över M. T:s viktigaste skrifter); Kungl. Fortifikationens hist. 1719—1811, 4: 1 (1930), av E. E r i c s s o n o. G. R a b e; C. B j ö r k b o m, Ett projekt att bygga en ångmaskin i Sverige år 1725 (i Dædalus 1936, s. 79—94); E. H u b e n d i c k, James Watts liv och verk (ibid., 1936), s. 100; A. S a n d k l e f, Äldre biskötsel i Sverige och Danmark (1937; Gtbg. K. Vet.- o. Vitt.-samh:s Handl., 5:e följd., ser. A, bd 6, nr 3); T. A l t h i n, Sveriges andra ångmaskin (i Dædalus 1939), s. 50; utförligare biogr. över M. Triewald i B. H i l d e b r a n d s anf., senare utkommande Vet.-akad:s hist., 1, kap. 4 ff. — Av T r i e w a l d s egna skrifter (jfr Short description etc. ovan samt S. R o s e n h a n e, Anteckningar hörande till Kongl. Vetensk. Akademiens historia [presidietal 1805, tr. 1811], s. 178 f.) märkas särskilt: Nödig tractat om bij (1728); Kort beskrifning, om eld- och luftmachin wid Dannemora grufwor (1734); Märten Triewalds år 1728 och 1729 håldne Föreläsningar, på Riddarehuset i Stockholm, öfver nya naturkunnigheten, 1—2 (1735—36; utredigerades för trycket av ekonomiförfattaren mag. Olof Hamrén, se Biographica: Hamrén, RA; del 1 utkom i 2:a uppl. 1758). Om hans bidrag i Vet.-akad:s Handlingar se A. J. S t ä h l s Register över dessa 1739—1825 (1831), s. 176 f., om T:s presidietal 1740 se ibid., s. 9. I skriftförteckningen i Short description (jfr ovan) saknas dels T:s tryckta Notification om trettio publice föreläsningar öfver nya naturkunnigheten (1728), dels två T:s skrifter 1746 om Hollands gullgrufva (offentliggjorda under pseud. En svensk Tydelekur och Märten Tydelekurson).

arbetade för denna en teori, som han förelade Newton; föreläste naturkunnighet i Edinburgh; återflyttade till Sverige 1726, medförande en stor samling av matematiska och fysiska instrument; förelade $17/8$ 1726 för bruksintressenterna i Dannemora gruvor ett förslag att bygga en ångmaskin (»eld- och luftmaskin»), den fjärde utanför England, och kontrakterade maskinbygget $24/10$ 1726; maskinen byggdes vid Norra Silvbergsgruvan i Dannemoras södra gruvfält, invigdes $4/7$ 1728, men kom snart i olag (1735 rasade pumpbyggnaden), varpå följde process mot Triewald, som av Dannemora urtima bergs-tingsrätt $27/9$ 1731 dömdes att betala 2,534 dal. 16 sk. kmt — processen fortdro dock ännu hösten 1745; på förord av sekreta utskottet av K. M:t utnämnd till direktör (director mechanicus) med 600 dal. smts årlig lön och ställd under Bergskollegii överinseende samt utsedd att biträda Societas Scientiarum i Uppsala $4/7$ 1727;¹ föreläste 1728 och 1729 på Riddarhuset över nya naturkunnigheten;² föreståndare för Vedevägs och Kvarnbacka järn- och stålarbeten (1729?); led. av Vetenskaps societeten (Societas Literaria et Scientiarum) i Uppsala $12/10$ 1729; fick kungl. privilegium på sin uppfinning av en dykareklocka $19/3$ 1728 samt $19/5$ 1729 20 års privilegium exclusivum på densamma och jämte sina intressenter 10 års frihet att vid kusterna genom dykande och uppfiskande få bärga och upptaga förolyckade farkoster, gods och varor mot en lag likmätig bärgarlön (kungl. brev $26/9$ 1737 med prolongation på Norra dykeri- och bärgningskompaniets privilegier); led. av Royal Society i London $1/7$ 1731;³ sålde $21/4$ 1732 sin instrumentsamling till Daniel Menlös; kapten mekanikus vid Fortifikationen $18/9$ 1735 och som sådan chef för Fortifikationens informationsverk, med föreläsningssal i Riddarhuset; erhöll av sekreta utskottet $24/11$ 1738 ett anslag på 1,500 dal. smt för att anställa försök med en sin uppfinning, en maskin, »hvarmed skepp kunna fortdrifvas i lugn»; en av svenska Vetenskapsakademiens sex stiftare⁴ och led. av akademien $2/8$ 1739, akademiens

¹ Se förut anf. handl. fr. 1727 i RA samt Sv. riksdagsakter, ser. 2, del 2: 1726—1727 (1913), utg. av Th. Westrin, s. 179, nr 557.

² Se bl. a.: Sveriges ridderskaps o. adels riksdagsprot. fr. o. m. år 1719, del 8 (1886), s. 545 f.; Svenska Vetenskapsakademiens prot. etc., utg. av E. W. Dahlgren, 2 (1918), s. 4 ff.; G. M. Silfverstolpe, Riddarhuspalatset (i Sveriges Riddarhus 1926), s. 156 f.; Kungl. Fortifikationens hist., 4: 1, s. 528—532.

³ The Record of the Royal Society of London (1912), s. 335.

⁴ M. T. var på flera sätt den egentlige *initiativtagaren* till akademiens stiftande, ehuru han 1739 biträdades av särskilt Linné och A. J. von Höpken. Den, som genomdrev stiftandet och förde verket i hamn samt sedan framför andra befordrade det, blev emellertid Höpken, som därför också kallats akademiens »stiftare och fader» (Vet.-akad:s prot. $9/2$ 1751, Vet.-akad:s arkiv; H. Nicanders åminnelsetal i Vet.-akad. över J. Faggot 1778, tr. 1779, s. 44).

preses för 4:e kvartalet s. å.; erhöill av K. M:t 1,000 dal. smt i diskretion ²²/₃ 1742 för sin väderväxlingsmaskin på skepp; erhöill uppdrag att fullständiga arvprinsen Adolf Fredriks samling av matematiska och fysiska instrument samt biträdde prinsen och prinsessan Lovisa Ulrika vid naturvetenskapliga experiment ²⁴/₁₀ 1745¹; inrättade på prinsens befallning på Ulriksdal en camera obscura och anställde här juni 1746 för båda deras kungl. högheter optiska experiment;² led. av direktionen över Stockholms stads brandförsäkringskontor 1746.³ — Triewald inköpte ⁸/₅ 1735 en i kvart. Murmästaren belägen tomt (nr 54) på Kungsholmen, mellan nuv. Hantverkare- och Garvargatorna, byggde här boningshus och anlade en trädgård med bl. a. mullbärsplantering för silkesodling.⁴ Okt. 1739 köpte Triewald därtill malmgården Silvieberg eller Elisabethsberg (vid Marieberg), mellan Mälaren och Stadshagen, gränsande till Rålabskov; här anlade han bl. a. en ruddamm. Utom för trädgårdsskötsel, frukt- och silkesodling verkade Triewald också för biskötsel.⁵ Hans efterlämnade bibliotek (427 nr) såldes på bokauktion 1752.⁶ — G. 1) ²⁹/₅ 1729 m. ANNA MARGARETHA BRANDT, f. ²⁸/₆ 1706, † ²²/₃ 1738 barnlös, dotter av apotekaren och brukspatronen Georg (Jurgen) Brandt (urspr. från Holstein) och hans 4:e hustru Elisabeth Brinck;⁷ 2) ²⁹/₉ 1740 m. ELISABETH WORSTER, i hennes 1:a gifte, f. 1720, † ³⁰/₈ 1789 å Hersby, Lidingön, dotter av handelsmannen i Stockholm Samuel Worster (från England) och Margaretha Luther samt omg. m. kapten mekanikus, led. av Vetenskapsakad., Carl Knutberg (f. 1711 ell. 1712, † ²⁸/₁₂ 1780 i Stockholm).⁸

Barn i 2:a giftet:

MARGARETHA ELISABETH, dp ¹¹/₁₂ 1741 i Stockholm (Ty.), bodde som änka ⁵/₇ 1794 på Koltorpet på Lidingön. G. 1768 före ¹²/₁₂ i Stockholm m. revisorn JOHAN FALCKSSON, f. 1713 i Stettin, † ²⁸/₁₂ 1779 å Lidingön.

BIRGITTA CHRISTINA, dp ⁴/₃ 1744 i Stockholm (Ty.), † 1775 före ²⁸/₁₂ i Stockholm. G. m. kyrkoherden vid Stora barnhuset, seder-

¹ Lärda Tidningar 1745, s. 173.

² Lärda Tidningar 1746, s. 93.

³ Joh. A. x. Almquist, Stockholms stads brandförsäkringskontor 1746 — 1921 (1921), s. 65.

⁴ Forsstrands anför. arbeten. Om mullbärsplanteringen se även H. Schück, Ur Axel Reuterholms dagbok (1921), s. 111 f.

⁵ Om T. och biskötseln se Sandklef, a. a.

⁶ Jfr katalogen och Joh. A. x. Almquist, Sveriges bibliogr. litt., 3, nr 4313.

⁷ Sveriges apotekarhist., utg. av A. Levertin m. fl., 1, s. 97.

⁸ För flera uppgifter ang. M. T:s familj har jag att tacka direktör G. Indebetou, Stockholm.

mera i Kjula, prosten MAGNUS HJORTZBERG i hans 1:a gifte (omg. 1777 före $10/4$ i Stockholm m. Maria Wendela Wiesendorff, f. 1738, † $16/12$ 1821, dotter av kamreraren Hindric Wiesendorff och Elisabeth Charlotta Seele), f. $1/7$ 1739, † $3/3$ 1804.

SAMUEL WORSTER	} födda trillingar, dp. $13/6$ 1746 i Stockholm (Ty.).
ULRICA ELEONORA	
CATHARINA LOVISA	

Tab. 5.

DANIEL TRIEWALD (son av Martin Triewald, se Tab. 3), dp $23/12$ 1699 i Stockholm (Ty.), † $24/2$ 1742.¹ Konstapel vid artilleriet i Stockholm 1712; arklimestare vid amiralitetet i Karlskrona 1716, for sommaren s. å. på brigantinen Jungfrun; kommenderad på fregatten Ilderim 1717, deltog i sjöstriden vid Gotland mot engelsmännen, sårades i låret och tillfångatogs; styckjunkare aug. s. å.; fänrik vid Upplands inf.-reg. $18/6$ 1718, deltog i belägringen av Fredrikshald; tjänstgjorde i Stockholm 1719—21, avsked som löjtnant $30/9$ 1721; reste 1722 i Nederländerna, England och Frankrike; skeppare på eget fartyg 1724, gjorde resor i Östersjön, till Nederländerna, England och Frankrike, tills fartyget förläste vid Jylland 1727; överstyrman vid amiralitetet i Stockholm 1727; kommenderad som överstyrman på jakten Sophia Lovisa att överföra turkiske ministern till Danzig 1728; kommenderad till Stralsund 1730; löjtnant $17/12$ 1734; slutligen kaptenlöjtnant vid amiralitetet. — G. $15/3$ 1731 i Stockholm m. CHARLOTTA CHRISTINA ROSENSCHANTZ, f. 1710, † ovisst när, dotter av löjtnanten Johan Georg Rosenschantz (adl. ätt. nr 570) och Anna Regina Tharmoth.

S o n:

DANIEL DANIELSSON, f. omkr. 1730. Vid farfaderns död (bouppt. 1745) var Daniels farbror kapten mekanikus Märten Triewald hans förmyndare.

¹ Rörande D. T. se särskilt hans egenhändiga meritlista i Militaria: ansökningar och meritförteckningar, armén: Triewald, RA.

Vilhelm Ljungfors

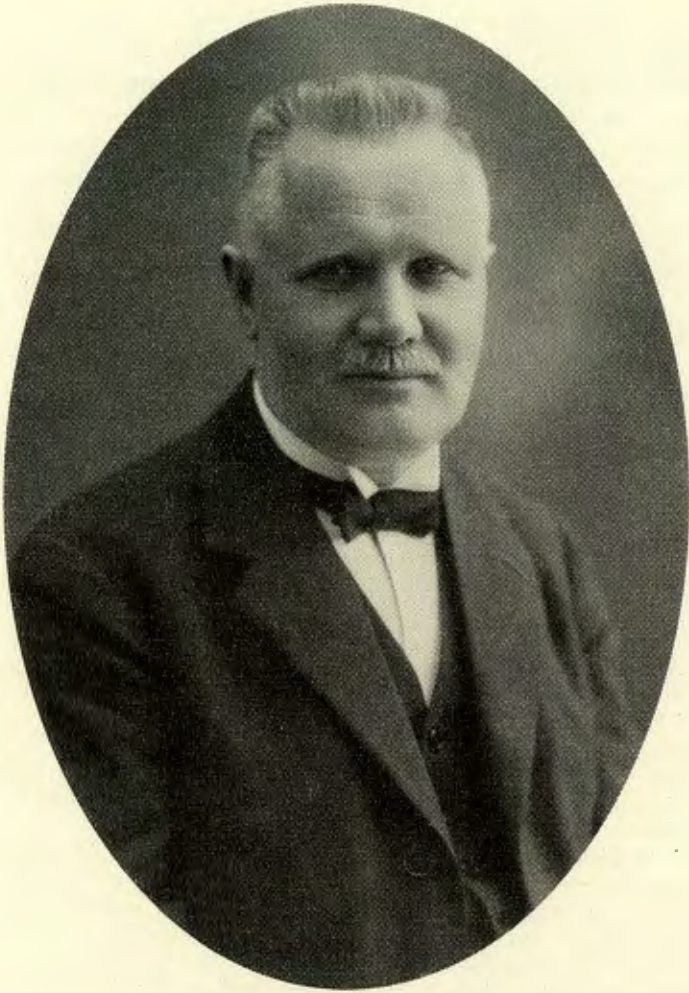
in memoriam.

Den 1 juli 1938 avled i Malmö läroverksadjunkten Vilhelm Ljungfors. Hans namn har alltsedan 1906 mer än en gång synts som författare till bidrag i denna tidskrift och även eljest var Ljungfors väl känd av många bland Personhistoriska Samfundets medlemmar.

Vilhelm Ljungfors föddes i Förslöv, Bjäre härad, Kristianstads län, den 15 mars 1875 som son av slaktaren Per Jönsson och Christina Nilsdotter. Han hade djupa rötter i den skånska jorden och var själv en ättling av de skånska bondesläkter, på vilkas utforskande han nedlagt så mycket intresse och möda. Han gick i skola i Ängelholm, Hälsingborg och Lund, blev student 1896, fil. kand. i Lund 1899, läroverksadjunkt i Ängelholm 1910 (tilltr. 1911) samt var från 1917 (tilltr. 1918) adjunkt vid Malmö realskola i ämnena modersmålet, historia och geografi. Tillika var han där skolans bibliotekarie.

Ljungfors' universitetslärare i historia var Martin Weibull. Mästarens forskning rörande danska och svenska adeln tilltalade och påverkade lärjungen. Ty Vilhelm Ljungfors' stora passion var och förblev släktforskningen. Han hade ett utmärkt minne, mycket spårinne och en outtröttlig flit. Så blev han en av våra mest energiska och kunniga genealoger. Som den hjälpsamme man han var, lät han många kolleger njuta gott av sina fynd. Till »Sveriges apotekarhistoria», till Elgenstiernas ättartavlor, Gejrot-Rääfs Lärarmatrikel m. fl. arbeten har han lämnat bidrag. Han bistod även redaktionskommittén för det nya herdaminnet för Lunds stift samt efterlämnade, utom flera släktutredningar i manuskript, vidlyftigt material till ett verk om Hälsingborgsstudenter 1863—1938. Resultatet av hans forskarmödor för egen del framgår i övrigt av nedanstående bibliografi över hans viktigare skrifter (s. 162 f.).

Grunddraget i Vilhelm Ljungfors' personlighet var en omedelbart och starkt framträdande mänsklig välvilja, som förenades med stor

plikttröhet samt med ett anspråkslöst och flärdfritt uppträdande. »När det uppstod en konflikt mellan paragraferna i skolstadgan och sunda förnuftet», heter det i en tidningsnekrolog, »var Vilhelm Ljungfors inte rädd för att föra sitt goda hjärtas talan». Han var en skicklig pedagog med levande entusiasm för ämnet och redan därför uppburen av skolungdomen. Men han intresserade sig även eljest för sina elever. Vid sidan av det strävsamma och ofta slitande skolarbetet var Ljungfors f. ö. också nationellt och kyrkligt intresserad och verksam. Hans välvilja och godmodighet följde honom livet ut. Även

den, som skriver dessa rader, har i Lunds katedralskola åtnjutit hans undervisning. Då jag många år senare återsåg honom som en äldre man, var kontakten lätt återställd — han var oförändrat densamme, som jag mindes sedan långt tillbaka.

Vilhelm Ljungfors' bortgång är en förlust för svensk och särskilt skånsk släktforskning. Vännerna hylla tacksamt hans minne.

Bengt Hildebrand.

Bibliografi.

Översikt av Vilhelm Ljungfors' viktigare skrifter.¹

- Helsingborgs-Landskrona nation i Lund under professor Martin Weibulls inspektorat. Biografiska anteckningar. 8:o. x, 185, (6) s. Lund 1903.
- En skånsk bondestam från början af 1700-talet. 8:o. xvi, 119 s. Lund 1913.
- Tre skånska bondesläkter från västra Bara. [Tills. m. A. W. Lundberg.] I. Wigentorps-släkten. II. Karstorps-släkten. III. Kabbarps-släkten. 8:o. 94 s., 3 stamtavlor.
- [Biografiska delen, s. 29—44, i:] Ängelholms sparbank 1865—1915. Ängelholm 1917.
- [Biografiska delen, s. 1—205, i:] Hälsingborgs-Landskrona nation i Lund 1900—1920. Lund 1920.
- Släkten Billing. I: Lunds stifts julbok 1925, s. 48—60.
- Malmö realskolas styresmän, lärare och lärjungar, som avlagt real-skolexamen under de första tjugofem åren. 4:o. 59 s. [Bil. till skolans årsredogörelse 1927.] Malmö 1927.
- Tekniska läroverkets styrelse, lärare, övriga tjänstemän och utexaminerade elever 1853—1927. I: Malmö teknologförbund. Minnesalbum utg. i anledning av Malmö tekniska läroverks 75-åriga verksamhet 1853—1928, s. 32—402. Red. av Vilhelm Ljungfors. 8:o. (3), 402 s. Malmö 1928.
- Om skånska genealogiska samlingar och samlare. I: Medlemsblad för Genealogiska föreningen mars 1935 (6 s.).
- I Personhistorisk Tidskrift: Om Bjäre-släkten Wennerberg (1906, s. 98—105). — † August Waldemar Lundberg (1907, s. 4). — † Axel Setterdahl och Gustaf Karlberg (1920, s. 207—208). — † Torsten Ugglå (1923, s. 128—130). — [Rec. av] O. Lindberg, Landsstaten i Malmöhus och Kristianstads län 1719—1917 (1923, s. 132—133). — [Rec. av] Lärarmatrikeln 1922, utg. av Y. Dahl (1923, s. 133). — [Rec. av] T. Lundberg, Bilder och blad ur Glimåkra sockens krönikebok, 2—3 (1926, s. 207—209). — [Rec.

¹ För uppgifter om L:s produktion har jag att tacka bl. a. hans son, fil. mag. Åke Ljungfors, Malmö.

av] Svenska släktkalendern 1930, utg. av G. Elgenstierna (1930, s. 94—98). — Släkten Hwasser (1932, s. 38—77). — Släkten Tors(s)low (1937, s. 165—217). — [Rec. av] Svenska släktkalendern 1938, utg. av G. Elgenstierna (1937, s. 236).

Utgivit och redigerat:

Svenska släkter. H. 1—4. [H. 1 tills. m. T. Uggla, h. 1—2 under medverkan av Personhistoriska Samfundet.] 8:o. 256 s. Lund 1908—15. Häri författat följande artiklar: Billing (flera släkter; s. 4—43). — Kallenberg (flera släkter). Brink från Borås (s. 60—97). — Lindstedt från Barkeryd (s. 145—148). — Eva Wigströms släkt (s. 183—191). — Littorin (två släkter). Grönwall från Ystad. Wulff (två släkter; s. 209—256).

Smålands nation i Lund 1668—1921. Biografiska och genealogiska anteckningar. Av C. Sjöström. Efter författarens död genomgångna och med tillägg försedda av Vilhelm Ljungfors. 8:o. VI, 656 s. Lund 1922.

Recensioner.

Ätten von Braun.

F. d. justitierådet Emil Sundberg har med berömvärd snabbhet infriat sitt löfte om fortsättning på den 1936 påbegynta triologien »Ätterna von Segebaden, von Braun och Sjöcrona» (jfr PHT 1937, s. 218 f.) genom utgivande av en andra del betitlad *Den från Pommern härstammande svenska ätten von Braun* (Halmstad 1938. 8:o. 290 s. Illustr. 250 numr. ex. Pris 11 kr.). Den behandlade släkten har så till vida likhet med den von Segebadenska, att den är tysk uradlig (ehuru 1588 med nytt adelsbrev försedd), och att den från Tyskland spritt sig till åtskilliga länder, varibland Sverige, där den 1690 vann naturalisation (men icke introduktion) och ännu fortfarande. På grund av dessa förhållanden har ättens genealogi även tidigare uppmärksammats inom svensk litteratur och ingår i såväl Schlegel och Klingspors ättartavlor som i senare utgivna handböcker över den här ointroducerade adeln. Det är emellertid att märka, hurusom den i Sverige naturaliserade ättemedlemmen visserligen stod i svensk tjänst men hade sin verksamhet förlagd till de tyska provinserna och endast tillfälligtvis besökte Sverige. Först hans sonson († 1805) hitflyttade på allvar omkring 1760 och från honom härstammar den gren av ätten, som kan i egentlig mening kallas inhemska. I överensstämmelse härmed skiljer förf. på »ätten i Tyskland» och »den svenska ättegrenen». Vad beträffar den förra framhåller förf., att han icke avsett någon redogörelse för de i utlandet spridda grenarna av ätten i annan mån än så vitt angår tiden före den svenska bosättningen. Då de äldre släktled, från vilka de svenska ättlingarna härstamma, haft sin varelse i Pommern, där de ägt jordagods redan i medlet av 1400-talet och i flera generationer såsom magistratspersoner deltagit i styrelsen av de pommerska städerna, särskilt Stralsund, har förf. inlett sitt arbete med en översikt av denna stads historia, som i och för sig må hava sitt intresse, men knappast kan anses med nödvändighet höra hemma i skildringen av en enskild släkts öden. I det stora hela äro dessa redan förut ej obekanta, och förf. har också godtagit de genealogiska uppgifter, som tidigare offentliggjorts. Han har emellertid med användande av handskrivet material och efter omfattande undersökning av olika arkivaliska källor förmått att supplerat dessa med en eller annan ny tabell, som dock icke ändrat något i filiationernas inbördes samman-

hang, och framför allt lyckats att giva förvånande rikhaltiga data för de olika släktmedlemmarnas biografier alltifrån den äldste kände stamfadern Paul Braun († 1465) och till sjuttonhundratalets mitt. En särskild exkurs är ägnad majoratet Pustow, som var ättens fideikommiss från 1830 till 1930, då stiftelsen upphävdes. Denna egendoms siste innehavare var född i Sverige och son till den kände ledamoten av första kammaren kaptenen G. H. F. von Braun på Rydaholm. När förf. till sist behandlar den till Sverige inflyttade ättegrenen, har han haft tillgång till ett synnerligen omväxlande och snart sagt överflödande rikt kunskapsstoff, som sträcker sig långt utöver vanliga matrikeldata. De olika biografierna upptaga sålunda verkliga personskildringar, redogörelser för vederbörandes ekonomi och referat av närståendes minnen av vederbörande samt illustreras icke blott av talrika konterfej och bilder av släktgårdar utan även genom in extenso införda brev och tillfällighetsverser. Ehuru de sistnämnda enligt recensentens mening i vanliga fall knappast förhöja värdet hos arbeten av detta slag, kan ju undantag med något fog göras för en poet av Vilhelm von Brauns art och även för dennes moder, när det gäller att uppvisa kongenialiteten mellan henne och hennes son. I nästan skrämmande motsats härtill står bilden av en syster, som i hela sin livsinställning och för övrigt även i sitt skriftställereri var så olik brodern som möjligt. Denne har naturligt nog i boken blivit föremål för en rätt ingående sympatisk skildring, som omfattar ej mindre än bortåt en tiondel av texten. Den gör ej anspråk på »att lämna någon fullständig bild av hans personlighet och ännu mindre någon kritik av hans författarskap», men förf. har velat »följa honom steg för steg genom hans oroliga bohemliv, därvid särskilt uppmärksammande hans inställning till släktingar och bekanta». Aspekten är onekligen givande och har lämnat ett resultat, som låter *människan* framträda på ett levande sätt. — I ett par avsnitt hava redogörelser lämnats för de personer med namnet von Braun, som påträffats i den genealogiska litteraturen men visat sig ej tillhöra den adliga ätten med detta namn. Ett exempel härpå kan förtjäna att omnämnas, eftersom det negativa resultatet tydligen åsamkat förf. en betydlig möda och därför ger ett bevis på den grundlighet, varmed han gått till väga. Det gäller i detta fall Carl Magnus Gripenskölds (Tab. 8) påstådda första gifte med en Charlotta von Braun, som skall hava varit moder till majoren Christian Ludvig Rosencrantz' andra fru. Forskningarna rörande fallet hava måst förläggas till olika platser i Sverige, Norge och Finland, och redogörelsen för deras invecklade gång kräver ej mindre än sju sidor i boken. Om än hela saken icke tillfört läsaren någon ökad kunskap om ätten von Braun och således kunnat här avfärdas på ett kortare sätt, ger å andra sidan exkursen en efter allt att döma pålitlig rättelse till Adelns ättartavlor och är icke det enda vittnesbördet om arbetets innehållsrikedom, som icke enbart är inskränkt till vad titeln låter förmoda. Uppsökandet av dylika bidrag till även andra släkters historia underlättas väsentligt genom ett förträffligt och detaljerat personregister.

Aqut.

Smärre släktböcker.

Då majoren A. W. U n a n d e r 1914 utgivit släktboken »Unander-Smaræus», anmälades densamma i denna tidskrift 1915 (s. 79 ff.) med en skarp men ytterligt befogad kritik av signaturen Aquit. Major Unander har nu publicerat ett till den förra monografien fogat supplement med omslagstiteln *Stamtavla över Unandersläkten och några dess förgreningar* Hellströms (Norrköping) samt Berggrens (Sundsvall) släkten (Malmö 1938. 8:o. 73 s., ill., stamtavlor. Tr. i 290 ex.). Ehuru det utan tvivel hade varit bättre att på nytt registrera hela släkten, är det i varje fall ett stort framsteg att huvudskriftens orimliga genealogier rättats. Förtjänsten av den forskning, som möjliggjort detta, tillkommer emellertid helt anmälaren från 1915, arkivrådet Almquist, som i sitt bekanta och förebildliga arbete »Kontraktsprosten Abraham Almquists (f. 1699, † 1766) fäderne- och modernehärstamning» (1916) hade anledning komma in på släkten Smaræus-Unander och därvid presenterade en genealogi, som vida avvek från den Unanderska släktmonografiens. Nu ha emellertid Almquists resultat upptagits i Unanders supplement. Likväl måste man ändå säga, att uppställningen av detta är ganska oöverskådlig. Förf. har velat registrera ej blott sin egen släkt utan även dess ättlingar på kvinnolinjen. Men i stället för att utskilja dessa i särskilda översikter eller bilagor på slutet, vilket utg. i två fall verkligen gjort, inblandas nu uppgifter i flera led rörande personer av helt annat namn mellan de Unanderska tabellerna, vilket ser besynnerligt ut och förvirrar läsaren. Eljest innehåller framställningen förvisso ett värdefullt genealogiskt stoff, ehuru en starkare sovring av uppgifterna skulle varit till fördel. Inströdda minnesverser på tabellerna bryta också typografiskt alltför mycket den rent genealogiska översikten. Utbrutna som bilagor äro översikterna av familjerna Hellström i Norrköping och Berggren i Sundsvall. Men i dessa tabeller ha sedan åter inströtts uppgifter om ättlingar på spinnsidan. Stamtavlor äro här därför särskilt behövlige och göra god tjänst vid orienteringen.

Genealogiska Föreningen, stiftad nov. 1933, har, utom ett *Medlemsblad* (4 fyrsidiga nr årligen åren 1934—38; nuv. redaktör arkivarien B. Lindén) utgivit tvenne släktböcker, nämligen B o o v o n M a l m b o r g, *Schough med släktgrenen Wichman* (Gävle 1937. 8:o. 40 s., ill.), och J o h a n n e s H o v i n g, *Släkten Hoving* (Hfors 1938. 8:o. 58 s., ill., stamtavlor). Båda häftena ha källförteckningar och register. Den släkt Schough, som behandlas här, stammar från Frosta härad i Skåne och är känd från 1703. Styrmannen Adolf Fredrik Schoughs (1806—43) son sjökaptenen Joseph Frans Oscar (1842—1914) antog i slutet av 1850-talet sin styvfaders namn Wichman. Släkten Hoving är av holländskt ursprung och inkom till Sverige vid 1600-talets slut. Den har nu grenar även i Finland och Nordamerika. Flera vackra porträtt pryda båda dessa släktöversikter. Utom dem har föreningen även utgivit A. R. C e d e r b e r g, *Några drag ur den genealogiska forskningens historia i Finland* (Gefle 1938. 8:o. 23 s.), som även innehåller en utförlig litteraturlista. B. H—d.

Albrekt av Mecklenburg.

Fil. dr V. A. Nordman, Borgå, har utgivit avhandlingen *Albrecht, Herzog von Mecklenburg, König von Schweden* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, B XLIV: 1, 1938. 344 s.). Boken består dels av inledning, nio kapitel text och slutord, dels tre exkurser, dels bilagor, litteraturförteckning och personregister. De två första bilagorna utgöra konung Albrekts itinerarium 1376—1389 samt hans fader hertig Albrekt II:s itinerarium 1363—1379. Dylika arbeten — här anslutande till itinerariet 1319—65 för Magnus Eriksson i K. G. Grandinsons »Studier i hanseatisk-svensk historia», 2 (1865) — fordra mycket vetenskapligt »Kleinarbeit» och kunna vara särdeles nyttiga för kommande forskning. Vad Nordmans litteraturförteckning angår vittnar den emellertid tyvärr om icke så litet slarv. Emil Hildebrand har aldrig (såsom förf. uppger även i texten) skrivit medeltidsdelen i »Sveriges historia intill tjugonde seklet» — det var Hans Hildebrand. PHT citeras ömsom med årgångsn:r, ömsom med årtal och ej alltid korrekt (undertecknads »Esbjörn Blåpanna» står i årg. 35, ej 55). Titlarna på Gottfrid Carlssons Stureättsuppsats samt en avhandling av vardera Y. Brilioth och S. Engström äro felciterade; flera andra småfel skulle kunna nämnas. Värre är, att förf., som i så hög grad utnyttjar och anför Engströms »Bo Jonsson», kan komma (s. 70, not 4) med den äldre uppgiften om herr Trotte Peterssons (Ekaätt) brev av 3 aug. »1364», när Engström (s. 81, not 6) uppvisat, att årtalet är förfalskat.

Från personhistorisk synpunkt viktigast är Nordmans kap. 3: »Die Deutschen in Schweden während der Regierung König Albrechts» (s. 93—151). Förf. redogör här för en rad personer och ätter som Barnekow, Dume, von Helpte (här borde även Brilioth, Svensk kyrka etc., s. 71 f., ha citerats), Königsmark, Michelsdorf, Moltke, Snakenborg, Ummereise och von Vitzen. Även i dessa eljest värdefulla utredningar förekomma dock typiska slarvfel. Kristoffer och Henrik Michelsdorf voro ej bröder, som förf. (s. 139) uppger. Det framgår av det av Nordman själv anförda brevet av 30 aug. 1381 (RPB 1618), att Henrik var Kristoffers son. Och en smula komiskt verkar det att se Nordman (s. 130, not 8) beträffande domprosten i Västerås Georg Snakenborg anmärka på, att Brilioth i Svensk kyrka etc., s. 369, skulle ha kallat honom domprost i Skara. Slår man upp Brilioths anförda sida, så står där mycket ordentligt »domprost i Västerås» — men i personregistret är det, som Brilioths fel (Skara) står! Dylikt visar, att man får se upp med Nordmans uppgifter. Eljest är det förvisso av stort intresse att ha fått en samlad översikt av dessa tyska adelsfamiljer i 1300-talets Sverige.

Vad som däremot är föga tillfredsställande är Nordmans behandling, formellt men till sina följder även sakligt, av de inhemska ätterna. I dåtida politik spelade ju de stora släkterna och släktgrupperna en ofantlig roll. Men eftersom de svenska ätterna ännu vanligen saknade släktnamn, måste deras medlemmar identifieras, vare sig i texten eller registret eller helst i bådadera. I registret har detta

nu icke alls skett och även i texten i ytterligt ringa grad. Följden blir, att den läsare, som ej är speciellt inne i saken, icke får ett begrepp om de svenska släkterna. Vad hjälper det att (s. 108) omtala, att Heyne von Vitzen äktat »Sigrid Bengtsdotter» och (s. 139) Kristoffer Michelsdorf »Marta [riktigare naturligtvis: Märta] Bosdotter», när det ingenstädes sägs, att den förra var en Bielke, den senare en Natt och Dag. Det riktiga hade utan tvivel varit, att på ett par sidor uppräknat några av de viktigaste svenska släkterna med deras senare introduktionsnamn eller vapenidentifieringar för att därpå inom parentes i text och register kunna använda dessa namn eller vapen. Ett sådant arbete hade krävt föga tid och personerna i fråga i de flesta fall ytterst lätt identifierats med hjälp av registren i t. ex. Elgenstiernas ättartavlor, Styffes »Skandinavien etc.» (geografien, 3:e uppl., 1911), Engströms »Bo Jonsson» och undertecknads »Esbjörn Blåpanna». Avhandlingen hade vunnit mycket härför ej blott genom de rena fakta, utan också principiellt. En tysk läsare kan nu av boken omöjligt få något begrepp om de svenska släkterna. Hur väl dylikt dock behövdes, ser man av exempelvis registret i en tidigare baltisk publikation, där Karl Ulfsson (sparre) till Tofta står på »van Tuften». Vidare gäller i fråga om medeltida personers namn, att man i text och register nästan alltid måste och bör göra någon normalisering; att följa den olikartade stavningen hos diverse skrivare i olika diplom skapar endast förvirring. Men Nordman skriver t. ex. »Feller Pyk» i stället för det sedan årtionden vedertagna Fjällar Pik. Att, som Nordman också gör, skriva »Tucho» som förnamn för den bekante, förnämde skånske gälkaren Tuve Galen, är direkt felaktigt. I fråga om ortnamnen hugna finska historici i allt större utsträckning tysk publik med endast finska namnformer som Turku, Viipuri — likaså Nordman. Blott på första stället har han »Turku (Åbo)». Att dessa finska former i historisk framställning äro anakronistiska kan emellertid icke förnekas, eftersom städerna i fråga aldrig benämndes med finska namn i dåtida handlingar.

Vi ha påvisat en rad detaljbrister i Nordmans framställning. Hans bok som helhet har emellertid, om den användes med kritisk försiktighet, sitt värde som översikt av ett upprört men intressant historiskt skede i medeltidens Sverige. Särskilt intensivt har förf. utnyttjat mecklenburgskt urkundsmaterial.

B. H—d.

Arvid Trolles jordebok.

Trollarna — redan namnet har något uråldrigt, nästan hedniskt över sig. Full av reverens skrev också växjöbispnen Petrus Jonæ († 1630) om »then märkeliga gamla höga släkten», om »then högt berömda Trullarnas släkt» (jfr PHT 1932, s. 116). Ätten är belagd redan från 1300-talet. Den var länge knuten till Sydsamland, på gränsen till Danmark, och detta kom att bli avgörande för dess egendomliga öden. Släktens äldsta talang var godssamlandet. Vi ha tidigare citerat i

PHT (1931, s. 141) ett kännetecknande uttalande av ståthållaren på Kronoberg Nils Birgersson (Rosenquist) om den store finansmannen riksrådet Arvid Trolle († 1505): »Ther som någer god tilfelle varid haffve, haffver gamle Arvid Trolle inthet förgätid sigh!»! Över Smålands troligen i alla tider största godscomplex upplades en jordebok, känd för forskningen bl. a. genom P. G. Vejdes utdrag, tryckt i Hyltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1930. Nu har Joh. Ax. Almquist utgivit det hela: *Arvid Trolles jordebok 1498 jämte åtkomsthandlingar och andra därmed samhöriga aktstycken* (Sthlm 1938. 8:o. 338 s. Häft. kr. 15:—). Arbetet utgör del 31 av Historiska Handlingar, utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia.

I en utförlig inledning skildrar utg. dels själva jordebokens arkivaliska öden, dels uppkomsten av det Trolleska godscomplexet. Som ursprungsgård utpekas Ed i Växtorps sn, Östbo härad, och på Eds mark låg i varje fall vid 1300-talets slut Trolleborg, ett talande namn i detta sammanhang. Redan Birger Trolle d. ä. († omkr. 1446) ökade genom gifte ättens jordbesittning. Birger d. y. bosatte sig på Bergkvara. Då arvet bibehölls i stort sett oskiftat hos hans son Arvid, hade denne således en god utgångspunkt för vidare förkovran. Trenne giften tillförde honom ytterligare gods. Hans transaktioner synas i allmänhet ha varit lagliga, utom i ett fall, då han själv kom i vanda och för att vara »utan själavåda» anslog det köpta till en prebenda i Vadstena. Intressanta äro meddelandena om administrationen av så stora domäner på denna naturahushållningens tid. Jordeboken upplades för att underlätta förvaltningen. Det fanns, säger Almquist, vederligen ingen samtida enskild man, som kunde uppvisa ett på detta sätt beskaffat godscomplex av liknande storlek; riksföreståndaren Sten Stures enskilda egendomar voro ansenliga men stannade dock ett gott stycke efter. Genom Arvid Trolles andra, förnäma gifte med Ivar Axelssons (Tott) dotter Beata, tillkommo storgods också i det då danska Skåne. Den politiska utvecklingen, ärkebiskop Gustaf Trolles (Arvids sonson) öde, närheten till och jordbesittningen i Skåne gjorde, att ätten kom att för lång tid fortleva i Danmark. Först 1658 blev den åter svensk och introducerades här 1689 med ryttmästaren Arvid Trolle. Hans son var den bekante överstelöjtnanten Fredrik Trolle (1693—1770) på Trollenäs, en ny märklig storgodsherre inom släkten.

Till avtrycket av själva jordeboken har arkivrådet Almquist fogat ett helt diplomatarium av densamma belysande handlingar. Många av dessa ha hämtats ur Lars Sparres bekanta kopiebok B 15 i Riksarkivet, många finnas kvar i original i Riksarkivet eller Uppsala universitetsbibliotek. Dessa »Bilagor» omfatta icke mindre än 190 urkunder från tiden 1361 till 1580, ett stort material av betydande person- och godshistoriskt intresse. Genom utförliga ort- och personregister, det senare även med vapenbeskrivningar, har utg. sørjt för, att volymen kan bli så användbar som möjligt för forskare.

B. H—d.

Svenska folket genom tiderna.

Bland större serieverk rörande Sveriges historia har nyligen börjat utkomma ett, som väckt allmän uppmärksamhet såväl i pressen som i fackmannakretsar. Det är *Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder*, red. av professor Ewert Wrangel, Lund, under medverkan av folkskolinspektören teol. dr Arvid Gierow och förste bibliotekarien fil. dr Bror Olsson. Av arbetet, som utkommer på Tidskriftsförlaget Allhem A.-B., Malmö, har under 1938 utgivits bd 1: *Sveriges förhistoriska bebyggelse* (413 s.), bd 2: *Den medeltida kulturen* (429 s.), bd 3: *Den äldre Vasatiden* (381 s.), bd 6: *Frihetstidens kultur* (430 s.) och bd 7: *Den gustavianska kulturen* (422 s.). Verket utkommer i vackra halvfranska band med röd skinnrygg och kostar pr band, utom porto, kr. 7: 80, ett häpnadsväckande billigt pris. Redan i titeln betonas, att serien, samtidigt som den ger historisk framställning, är ett bildverk; illustrationsredaktör är S. Artur Svensson. Rörande bildmaterialets beskaffenhet kan ingen tvekan råda — det är, med ett och annat undantag, ypperligt, både i fråga om urval och reproduktion. Man förvänar sig f. ö., att redaktionen kunnat uppleta så mycket nytt eller i varje fall relativt okänt bildstoff samt att den så allsidigt kunnat belysa de äldre kulturförhållandena och den meddelade texten.

Vad angår själva den historiska framställningen, så är denna i samtliga band fördelad på flera händer. Den äsyftar också mindre att ge en fullständig systematisk, fortlöpande historik, än att genom urval av större och betydelsefulla drag i kulturutvecklingen från olika sidor belysa denna på ett konkret och lättfattligt men ändå vetenskapligt korrekt sätt. Rörande den förhistoriska delen är här givetvis icke platsen att yttra något. De historiska delarna åter inledas alla av politisk-historiska överblickar, skrivna för medeltiden av docenten E. Lönnroth, för äldre Vasatid av docenten I. Andersson, för frihetstiden av lektorn fil. dr W. Holst och för gustaviansk tid av undervisningsrådet fil. dr Beth Hennings. Härigenom skapas en fastare ram och kulturrexposén ses i sitt naturliga samband med statslivets former och den större historiska utvecklingen. Bästa uppfattning av innehållet ger följande återgivande av själva kapitelrubrikerna — utom de redan nämnda inledningarna — och deras författare. I bd 2 finner man sålunda: E. Floderus, Från hedendom till kristendom, kyrkan och klosterväsendet; R. Norberg, En storhetstid för konst och konsthantverk; B. Olsson, Studier och lärdom, krönikor och folkvisor; H. Munkell, Den medeltida rättskipningen, landskapslagar och rikslagstiftning; M. Eriksson, Jordbruket under medeltiden; A. Schück, Städer och köpenskap i medeltidens Sverige; N. L. Rasmusson, Vårt medeltida mynt; T. Söderberg, Järntillverkning och bergsbruk; R. Blomqvist, Folket i vardagslag, bostäder, dräkter och vapen, vidskepelse, trolldom och djävulstro; E. Hornborg, Svensk bondebebyggelse östanhavs. Del 3 om äldre Vasatiden omfattar: G. Hafström o. Hj. Börjeson, Den svenska sjömakten grundlägges; Hj. Holmquist, Religion, kyrka och skola under reformationstidevarvet; I. Collijn, Svenska boktryckets historia

under medeltiden och Vasatiden; Kj. Barnekow, Reformation och bildning i de skånska provinserna; F. Holmér, Den äldre Vasatidens byggnadskonst; E. Steneberg, Vasahovet som tongivande inom konstens och modets värld; Gösta Berg, Allmogeliv under Vasatiden; G. Axel-Nilsson, Monumental stenhuggarkonst; E. Anthoni, Svenskarna i Finland från Claes Christersson Horns tid till Per Brahes. I frihetstidsbandet finner man: H. Pleijel, Stortron och de religiösa rörelserna; Bror Olsson, Vetenskapen blir en makt; E. Heckscher, Om svenska folkets näringskällor under 1700-talet; Sv. T. Kjellberg, Svenska Ostindiska Compagniet, hemmets inredning och konsthantverket under rokokon; Th. Palm, En märkvärdig epok i mekanisk utövning; E. Wrangel, Vardagslag och feststämning, konst och moder; Axel Strindberg, Medaljens frånsida, mörkare bilder av samhällslivet; O. Wieselgren, Sverige får en tidningspress, en första blomstring i vitterheten; R. Josephson, Kring Carl Gustaf Tessin och Carl Hårleman; Sigfrid Svensson, Med Carl von Linné i svenska bondgårdar. I gustavianska bandet slutligen märkes: Herbert Johansson, Den svenska socknen under 1700-talet; A. Evers, Lanthushållning och brännvinsbränning; Albert Nilsson, Folklivet under gustaviansk tid; S. Svensson, Mot yppighet och överflöd; N. Afzelius, Bellmanssången; Fr. Vetterlund, Den litterära bildningen; A. Beijer, Teaterlynnnet; G. Broman, Ur sällskapslivets krönika; H. H. von Schwerin, Arkitektur och inredningskonst; F. Holmér, En storhetstid för den bildande konsten; G. Hafström o. Hj. Börjeson, En ny glansperiod inom sjöväsendet; E. Anthoni, Den svenska kulturen i Finland; Knut Hagberg, Missnöjets skiftningar, en ny tid förberedes.

Såsom framgår av medarbetarförteckningen ha bidragsgivarna valts med omsorg, många kända specialister äro med och den vetenskapliga skolningen i allmänhet väl företrädd. Ett enda namn väcker direkt misstro, nämligen Axel Strindbergs, en författare som i andra arbeten tydligt dokumenterat sin bristande kompetens (jfr nedan s. 172 ff.); även hans framställning här är icke klanderfri. Ett lyckligt drag synes vara, att Finland skildras i särskilda avsnitt; också erbjuda Hornborgs och Anthonis hithörande framställningar stort intresse. Likaledes är det välkommet, att de skånska landskapens äldre hävder uppmärksammats, oaktat deras dåtida invånare icke tillhörde svenska folket. Att vi i Sverige ha sju f. d. dansk-norska provinser (Skåne, Halland, Blekinge, Gotland, Bohuslän, Jämtland och Härjedalen) med annan historia före 1600-talets mitt än de övriga, är ett förhållande som med stigande hembygdsintresse och hembygdsforskning allt mindre kan döljas och som påfordrar, att svensk forskning också ägnar sig åt så betydande riksdelars tidigare öden.

Någon kritisk granskning av det stora stoffet tillåter tiden icke. Naturligtvis kunna mindre inadvartenser lätt iakttagas i ett så vidlyftigt verk. Det förvånar t. ex. att se den bekanta fru Görvel Fadersdotter (sparre), begravnen i Lunds domkyrka, kallas härskarinna till Övedskloster — det var Börringekloster hon hade som livstidsförläning. Litteraturförteckningar och personregister höja arbetets vetenskapliga användbarhet. Genom sin uppläggning som mångsidig

svensk kulturhistoria, sin praktfulla utstyrelse, vederhäftiga medarbetarstab och billiga pris är Svenska folket genom tiderna ett både välkommet och värdefullt tillskott till vår historiska litteratur.

B. H—d.

Sveriges bibliografi till 1600.

Sedan G. E. Klemmings och Aksel Anderssons »Sveriges bibliografi 1481—1600» avstannat år 1892 och med sina fyra häften nått från 1481 till 1530, låg detta arbete nere ända till 1926, då riksbibliotekarien Isak Collijn av Svenska Litteratursällskapet erhöi uppdrag att fortsätta denna för forskningen på alla våra historiska studiefält så viktiga bibliografi. Collijn utarbetade först det föregående verkets direkta fortsättning 1530—1582, vilket som bd 2 av *Sveriges bibliografi intill år 1600* utgavs åren 1929—1931, varpå bd 3 (1932—33) fullföljde detsamma för åren 1583—1599. Nyfunnet material och nyare forskningsmetoder föranlät därefter en fullständig omarbetning av de tidigare fyra häftena till ett bd 1 för tiden 1478—1530. Detta påbörjades 1934 och har nu 1938 lyckligen slutförts. Med de tre digra banden av detta ståtliga arbete (bd 1: xxxvii + 383 + xxxviii s.; bd 2: iv + 528 s.; bd 3: 358 + lxxxii s. Upps. 1927—38. Skrifter utg. av Sv. Litteratursällskapet 10: 1—18) har vår historiska litteratur erhållit ett på sitt område grundläggande verk. Redan ett yligt studium av detsamma vittnar om det oerhörda precisionsarbete, som en dylik publikation fordrar. Utgivarens upplysande kommentarer och de rikliga litteraturhänvisningarna äro av största värde för forskaren. Även personhistorikerna ha stor anledning att söka sig hit. Alfabetiska register finnas i bd 1 samt (till bd 2—3) i bd 3. Det till bd 1 fogade generalregistret (till bd 1—3) efter tryckort och boktryckare lämnar likaledes en välkommen översikt av det givande innehållet, så mycket mer som registret härvid är kronologiskt uppställt under de olika boktryckarna. Erinras bör om, att i verket återfinnas t. ex. många kungl. mandat och förordningar, fredsfördrag, domar över bl. a. Charles de Mornay och Arvid Eriksson Stålarms genealogiska alster, hyllningsdikter o. s. v. Biografiskt viktiga äro de alfabetiska registren, också särskilt som författarbibliografier. Utstyrelsen är mycket påkostad, med intressanta och vackra facsimiletryck, typografiska tabeller, m. m. Såväl utgivaren, riksbibliotekarien Collijn, som den historiska forskningen äro att lyckönska till fullbordandet av detta stora och betydande verk.

B. H—d.

Stormaktstiden.

Under titeln *Bondenöd och stormaktsdröm. Studier över skedet 1630—1718* (Sthlm, Bonnier, 1937. 8:o. 447 s. Häft. kr. 9: 50) har Axel Strindberg gjort ett försök att teckna vår stormaktstid. Resultatet har blivit en ofta väl och alltid hastigt skriven bok, full av

livfulla kombinationer av ett mestadels förut känt material, men en genomgående tendentiös, ofta monoman bok, där fakta ensidigt urvalts och tillrättalagts för vindicerandet av en förutfattad marxistisk och modernt internationalistisk doktrin. Den vetenskapliga skylten ändrar intet i detta propagandaverk, där själva stilens ofta hätska och perfida tonfall röja den suffisanta subjektiviteten i bedömandet av vår hopplöst mindervärdiga stormaktstid och dess förut enfaldigt uppskattade men nu definitivt avslöjade heroer.

Vinsten av Gustav Adolfs gärning är »diskutabel», ehuru han ofta »vid diverse tyska byar och små orter dundrat mest och haft nöjet att räkna färre antal lik än moståndarna» o. s. v. Carl XII:s kamp var »uppgiften att i rättvisans vanhelgade namn försvara tidigare åt riket roffade landsändar», den slutade också med »de stora skothålen i de pfalziska skallbenen», varmed äntligen »det heroiska spektaklet», där »den svenske despoten gärna föreställde sig att han kämpade för den kristna civilisationen mot sin ryske kollega», tog ett slut.

Nöden hos de breda lagren, vars tillvaro ingen bestritt men vars omfattning stundom ej tillräckligt observerats, och de sociala orättvisorna, om vilka detsamma kan sägas, göras av förf. till det dominerande i tidsbilden. Det blir »ett klassförtryck av snart nog grotesk omfattning», där »skräck och räddhåga var den livsatmosfär, i vilken det var godsägarklassen mest angenämt att deras underlydande knäade fram» — det låter ju som ett utdrag ur Brand eller Stormklockan en gång i världen. För att ytterligare befästa läsarens minnesbilder från hatpropagandan i nämnda vetenskapligt objektiva publikationer inpassar förf. med beundransvärd precision — häxprocesserna i den trovärdiga och allmängiltiga bilden av detta feodala förtryckarhelvete.

Personkaraktistikerna visa ofta samma lätta och snabba handlag, samma fantasibegåvade kombinerande av stoffet — och samma ausvarslösa utarbetande av slutsatserna. Förf. åberopar å ena sidan, med en viss rätt, lösa folksägner för sannolikheten av vissa ökända adelsmäns grymheter, men tvingas å andra sidan av sin sanningslidelse att som »romantik» och »myter» utmönstra samtliga folksägner, som handla om Carl XI:s omsorger om menige mans bästa eller som skildra Carl XII »som en skäligen folklig och populär person». Särkerligen hänför förf., i förbigående sagt, till nyssnämnda mindervärdiga kategori av folksägner den envisa traditionen hos t. ex. Estlands allmoget om den »goda svensktiden». Men huru komma till rätta med författarna, göter och andra patrioter? Ingenting är enklare, det är bara ingen som kommit på det förut. Dels diktade de om fäderneslandets storhet och ära, om dess uppgift i världen av idel privata »kompensationsbehov», dels voro de med förlov sagt mutade så gott som allesamman, av de chauvinistiska kungarna och magnaterna. Messenius, Stiernhielm, Rudbeck och alla de andra passera revy på hundratals sidor och avrättas moraliskt — ofta med ett visst vemod efter anförande av förmildrande omständigheter, stundom med oförställd glädje. Rudbeck tillhör den senare kategorien. »Det gick att köpa honom, därför att han själv hade behov av dylik kompensationsromantik.» Det är nämligen så, att Rudbeck, märk väl uteslutande

de, var en grinande eller »övermodig, inställsam intrigant» vars »yverborenhet jäst ur en brygd av surt missnöje och unken hypokondri», som i *Atlantican* endast »vädrar ut sin kompakta olust». Så enkelt var det, när blott den rätte och omutligt objektive forskaren kom och röjde upp i all den nationella bråten.

Man bestrider ej, att något i detta utpräglade tendensarbete är talangfullt uppfattat och till och med riktigt. Men det har ansetts skäligt att i denna korta anmälan blott framhäva det väsentliga, som är skevt och oriktigt. Det har så mycket mera varit befogat, som detta arbete av flera, även ganska oväntade beundrare hälsats som idel allvarlig vetenskap, ja till och med som vetenskapens sista ord. Man talar överlägset om, att »den historieskrivning, som hävdar att gångna tiders politiker voro inspirerade av nobla motiv, kan åstadkomma vackra sagor för barn, men den har ingen relation till verkligheten» etc. Nu har, heter det — dock med den här mycket befogade reservationen »för så vitt anmälarerna förstår» — »Strindberg på ett fullständigt ovederläggligt sätt visat, hur hela den svenska stormaktstidens ideologi har sin botten i ekonomiska intressen. . . Svensk historieskrivning har varit insvept i töcken av lögnaktig nationell ideologi; det är tid att dimmorna skingras» o. s. v.¹ I anspråkslös opposition mot dylika åsikter skall här i stället som en förtjänst hos Strindbergs arbete framhållas, att det givit ännu ett incitament till den av större faktorer aktualiserade, fortsatta vetenskapliga forskningen om det svenska stormaktsväldets ideella grundvalar, dess religiösa och moraliska patos, varom förf. på ett så övertygande sätt visat, att han ingenting vet.

Daniel Almquist.

Nya Sverige.

Året 1938 gick delvis i Nya Sveriges tecken — man firade 300-årsminnet av den svenska amerikakoloniens grundläggning. Såsom angavs i *PHT* 1937 (s. 269) har Nils Ahnlund påpekat, att Nya Sverige i märkbar utsträckning anlitades som straffkoloni. Egendomligt är, att koloniens korta politiska saga kunde få ett så långt kultur- och kyrkohistoriskt efterspel, i det att den svenska missionen vid Delaware fortsatte ända till 1831.

Lektor Nils Jacobsson, Linköping, har tidigare skrivit om bl. a. »Svenskar och indianer» (1922) samt »Per Lindeströms resa till Nya Sverige 1653—1656» (1923). Han var således väl förberedd, då han nu senast utgivit sin utmärkta, populärhistoriska skildring av kolonien, *Svenska öden vid Delaware 1638—1831* (Sthlm, Diakonistytelsen, 1938. 8:o. 320 s., ill. Häft. kr. 7: 50). En lång litteraturförteckning med resonerande inledning om otryckta källor visar, att boken vilar på vidlyftiga studier; dessvärre saknas register. Personhistoriskt sett koncentrerar sig intresset kring i första hand koloniens guvernörer, den bekante Johan Printz, »storbuknen» såsom indianerna kallade honom, och hans kusins son och efterträdare Johan Rising, vi-

¹ Knut Hagberg i *NDA* 21 november 1937.

dare det svenska prästerskapet i Nya Sverige och sedan i Delaware samt de resande, som besökte dessa trakter, såsom ingenjören Pehr Lindeström samt Pehr Kalm. Bland de äldre prästerna är Andreas Hesselius märklig, en föregångare till Linné både i reseskildringens konst och som naturforskare. Hesselius (jfr PHT 1905, s. 123) fann vid sin ankomst 1712 folkets andliga tillstånd föga upplyftande, »förnuftet så nedmöglat» att de levde mera som boskap än som människor. Negerslaveriet florerade även hos svenskarna och negressen Peggy i Kristina räknades till prästgårdsinventarierna jämte »1 st. gammal ko, 1 st. valnötsbord etc.». Framstående var prosten Israel Acrelius, även i viss mån dr Carl Magnus Wrangel, trots den strid mellan prästerna inbördades som sorgligt nog rådde på hans tid.

Den siste svenske prästen vid Delaware var prosten dr Nils Collin, som 1793 blev led. av svenska Vetenskapsakademien. Nya Sverige-minnet firade akademien därför genom att låta slå 1938 års medalj över honom, varvid biografien författades av dåv. preses, riksbibliotekarien Isak Collijn med titeln *Nils Collin, minnesteckning* (Sthlm 1938. 8:o. 30 s. Levnadsteckningar över K. Svenska Vetenskapsakademiens ledamöter, 110; även som nr 158 i akad:s Årsbok 1938, s. 277—297, portr.-pl.). Ehuru Collin flerstädes förut biografierats (se bl. a. H. Fröding i PHT 1925), har förf. genom studier också i ottryckt material, bl. a. Collins efterlämnade brev och hans papper i Vetenskapsakademien, fått fram en intressant och vältecknad bild av den lärde patriarken, varvid också framkommit fakta som (t. ex. i fråga om C:s gifte) komplettera undertecknads art. i Svenskt Biografiskt Lexikon 1929 om C. Ett skriv- eller tryckfel är uppgiften (s. 6) om ärkebiskop Magnus »Benzelius» i st. f. Beronius. Nils Collin var uppländsk prästson och kom till Amerika 1770. Samtidigt som han med största nit skötte sina församlingar, utvecklade han sina mångsidiga vetenskapliga intressen: språkliga, historiska och ej minst naturvetenskapliga. Under befrielsekriget 1775—78, då han sympatiserade med engelsmännen, var han flera gånger i livsfara. Collins minne därute lever särskilt genom kyrkan i Racoon, som han byggde färdig. Han stod i förbindelse med Franklin och deltog i kulturlivet i Philadelphia. Collin korresponderade bl. a. med C. P. Thunberg i Uppsala och sände upprepade gånger gåvor och samlingar både till Uppsala, Lund och Stockholm, särskilt till Vetenskapsakademien. Hans intressen gingo i den äldre stilen med speciell vikt på de praktiskt-ekonomiska ändamålen. Särskilt ivrade han för införande av sockerlönnen i Sverige. Han dog 1831 och därmed utdog också den äldre svenska missionen i Nordamerika.

B. H—d.

Riksdagsakter och adelsprotokoll.

Bland våra större källpublikationer intaga riksdagsakterna och adelsprotokollen en särskilt viktig plats. Det är då glädjande, att båda dessa sviter fått nya tillägg. Av »Svenska riksdagsakter», utg. av Riksarkivet, redigerade Torvald Höjer inom första serien (tiden 1521

—1718) fjärde delens första häfte (1909), för maj—augusti 1597. Numera arkivarien i Riksarkivet Lars Sjödin fortsatte 1931 med h. 2 för tiden aug. 1597—maj 1598. Han har nu ytterligare utgivit *Svenska riksdagsakter, ser. 1, del 4, h. 3: 1598 maj—december* (Sthlm, Norstedt, 1938. 8:o. XVIII + s. 601—960. Kr 12:—), varmed nämnda band avslutats. Att detta band trots sitt ansenliga omfång blott omfattar två år beror på att det skildrar den stora, till öppet krig ledande konflikten mellan å ena sidan hertig Carl, å den andra konung Sigismund och rådsherrarnas flertal. I förordet lämnar Sjödin mycket intressanta upplysningar om handskriftsmaterialet och dess, bl. a. genom finländaren C. A. Gottlunds »samlarverksamhet», egendomliga öden. Värdefull och upplysande för kommande forskare är också den »Förteckning över handstilar», varigenom utg. fortsätter sina tidigare, viktiga undersökningar på detta område. Arkivförteckningen visar, vilket stort material Sjödin genomgått. De till aktstyckena fogade upplysningarna orientera både i arkivalier och tryckt litteratur samt utgöra därjämte såsom kommentar en löpande tidshistoria. Även på de personhistoriskt betydelsefulla identifieringarna av personer med patronymika har utg. nedlagt mycket och välkommet arbete, med sigilluppgifter o. s. v. Kanske kunde det nämnts rörande fogden Sven Månsson Rospigg (s. 325 f., 957), att han i ättartavlorna återfinnes på släkten Eketrä som dess 1607 adlade stamfader.

Av de liksom riksdagsakterna så viktiga adelsprotokollen utkom 1929 personregistret (av E. Naumann) till delarna 1—18 för tiden 1719—1752 samt 1934 del 20, som för riksdagen 1760—62 utgör bd 1, omfattande tiden 20 oktober 1760—2 april 1761. Utgivaren av sistnämnda volym, amanuensen i Riksarkivet fil. lic. Sten Landahl, har nu av *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719 utgivit del 21, 1760—1762, 2: 6 april—20 augusti 1761* (Sthlm 1938. 8:o. VI, 431 + 104 s. Kr. 17:—). Till de innehållsrika protokollstexterna äro fogade Bilagor, omfattande ingivna memorial, samt därtill som särskilt Bihang: Förteckning å hos ridderskapet och adeln föredragna, här ej avtryckta memorial. Sistnämnda förteckning (6 s.) rör i flera fall vederbörande själva; då förteckningen är alfabetiskt uppställd, kan den personhistoriskt lätt utnyttjas. Riksdagen 1760—62 gick som bekant i förvirringens och upplösningens tecken — hattarna sökte att rädda, vad som ännu kunde räddas, särskilt med tanke på pommerska kriget. Att nu få tillgängliga i tryck protokollen hos rikets första stånd från denna politiska kristid är därför av betydande intresse.

B. H—d.

Arbetarrörelsens historia.

Svensk socialdemokrati och arbetarrörelse ha med tiden fått en historia. Och ju mera åren obevekligt fört bort från sekelskiftets revolutionära kampsyn till nutidens starkt reformistiska åsiktsläge på ledande håll, desto mera har man också måst vänja sig och vant sig vid att se historiskt på sitt eget förflutna. Redan 1913 tecknade Karl

Hildebrand en översikt av den svenska socialdemokratiens utveckling (i K. Diehl, Socialismen etc.). Åren 1920—23 var man inom partiet självt färdig med en historik, G. G. Magnussons i tre band utkomna »Socialdemokratien i Sverige». Därpå följde N. Carlesons »Svenska socialdemokratiens ursprung» (1923) och fil. dr John Lindgrens arbeten: »Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889» (1927); biografien över August Palm (1931); monografien om »Socialdemokratiska föreningen 1884—1934» (1934) samt »Från Per Götrek till Per Albin» (1936). Det stora personhistoriska komplementet, »Svenska folkrörelser», I: Nykterhetsrörelse, politisk arbetarrörelse, fackföreningsrörelse, folkbildning, Kooperation (1936), är redan omnämnt i PHT 1936 (s. 239 f.); där saknas likvisst ett par av de i Lindboms arbete nedan nämnda personerna. Observeras bör, att ett viktigt bidrag lämnats från norskt håll: Kaare Fostervoll, »Arbeiderskandinavismen i grunnlegningstida» (1935). Härtill kommer så den stora fackföreningslitteraturen. Nämnas må borgarrådet Gottfrid Björklunds hithörande arbeten (1911—12), den nyss bortgångne generaldirektör Sigfrid Hanssons talrika skrifter, bl. a.: »Den svenska fackföreningsrörelsen» (5:e uppl. 1934) och minnesskriften om »Landsorganisationens första kvartsekel 1898—1923» (1923). Speciallitteraturen rörande både det politiska arbetet och fackföreningsrörelsen är tallöst stor.

Det är under sådana förhållanden mycket tacknämligt, att vi börja få moderna sammanfattande översikter över den äldre utvecklingen. Sådana ha kommit i tvenne doktorsavsandlingar, ventilerade i Uppsala och Stockholm. Den förra är författad av chefen för sekreterärsavdelningen i Statens arbetslöshetskommission G. Hilding Nordström och bär titeln *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrottsåren 1889—1894*. Bidrag till det svenska partiväsendets historia (Sthlm, Kooperativa förbundets bokförl., 1938. 8:o. xv, 935 s. Häft. kr. 10:—). Den andra hithörande monografien är Tage Lindboms *Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och tidigare historia 1872—1900* (Sthlm, Landsorganisationen, 1938. 8:o. 422 s. Häft. kr. 4:50). Båda avhandlingarna äro skrivna inom ämnesområdet statskunskap, ej historia, vilket påverkat synpunkter och utformning. Båda sträva givetvis efter nödig historisk, vetenskaplig objektivitet och ha därför så mycket större värde.

Nordströms utförliga framställning berör endast femårsskedet 1889—1894, en partiets helt förparlamentariska period — först 1896 fick man med Branting en representant i Andra kammaren. Vad som kommit boken att i så hög grad svälla är, som förf. själv framhåller, att för de tidigare socialdemokraterna var socialismen icke blott en samhällsekonomisk åskådning, utan »en helgjuten världsåskådning för att inte säga en religion». Historien om det svenska arbetarpartiets äldsta utveckling blir därför också allmän tids- och idéhistoria. Intressanta äro förf:s källkritiska synpunkter i förordet (s. ix ff.), både beträffande otryckt material och pressen. Vägörande är också hans syn på den materialistiska historieuppfattningen (s.

xI f.). Han ansluter till Branting, då denne vid 1880-talets slut hävdade, att »en överbetoning av de ekonomiska faktorernas spel leder vilse och inte ger svaret på samhällsutvecklingens och alla den moderna statens invecklade frågekomplex . . . politiska, religiösa, nationella, vetenskapliga föregående spela in med».

Avhandlingen uppdelas av Nordström på fyra huvudavdelningar. Den första omfattar den ekonomiska och sociala bakgrunden. I avd. 2 skildras Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis konstituerande 19—22 april 1889 och partikongressens politiska konsekvenser. Förf. övergår sedan (avd. 3) till partiformationen jämte central och lokal utveckling, partiets inre utveckling, arbetarnas andliga och socialistiska fostran samt partiets ställning till kulturpolitiska stridsfrågor, vidare partiagitationen samt facklig och ekonomisk kamp. Fjärde avd. berör partiet och de dagspolitiska huvudfrågorna. Redan denna översikt visar avhandlingens statsvetenskapliga uppläggning. Härav följer också, att det personhistoriska icke fått sig tillmätt något större utrymme. Naturligtvis skymta ofta huvudfigurer som August Palm, Hjalmar Branting, Axel Danielsson och Fredrik Sterky, men egentliga personkaraktistiker ger Nordström icke. Uttalanden om ledarnas hållning vid olika tillfällen ge å andra sidan tillsammansantagna värdefulla biografiska notiser. Det är därför beklagligt, att detta stora arbete på nära tusen sidor saknar den nödvändiga nyckeln: personregister. Boken har sådant uppslagsvärde, att man ville förordna ett separat tryckt register därtill. Till avhandlingens intressantaste partier hör framställningen av socialdemokraternas hållning i allmänna kulturfrågor samt opinionen om partiet. Påpekas kan t. ex. Brantings recension 1892 av Viktor Rydbergs »Den nya Grottesången» (s. 369 ff.), Frödings beröm av Branting s. å. (s. 375) samt uppgörelsen med Viktor Lennstrands Utilistiska samfund 1890 (s. 534—542), varigenom det svenska arbetarpartiet slapp att bli en »antireligiös sektrörelse». Käll- och litteraturförteckningen omfattar 30 sidor.

Än mindre personhistoriskt lagd än Nordströms bok är Tage Lindboms *Den svenska fackföreningsrörelsen 1872—1900*. Det gäller emellertid om båda, att de genom sin miljöskildring icke desto mindre äro av stort värde också för kommande biografisk framställning. Även Lindboms monografi är sakrik. Den egentligt historiska översikten omfattar de sex första kapitlen och leder fram till Landsorganisationens tillkomst 1898. De senare kapitlen beröra frågor om avtalspolitik, fackliga problem, självhjälpsorganisationer och »fackföreningsskandinavismen». Lindbom har både sak- och personregister. Bland särskilt ofta omtalade personer märkas — utom Palm, Branting, Danielsson och Sterky — tunnbindaren Jöns (John) Mårtensson Engström (1849—1889), publicisten Karl Johan Gabriellson (1861—1901), målaren K. A. Hedlund, skräddaren J. S. Laurent, redaktören Anders Christensen Lindblad (f. 1866), politikern Herman Lindqvist (1863—1932), förtroendemannen Charles G. Lindley (f. 1865), typografen Sven Linge samt partikassör C. G. T. Wickman.

B. H—d.

Kyrkohistoria.

Ett av våra betydelsefullaste nya historiska serieverk är *Svenska kyrkans historia*, utg. av professorerna H. j. Holmquist och Hilding Pleijel, Lund. Härav utkom först bd 3 (1933) för tiden 1521—1611 av Holmquist samt därpå bd 5 (1935) för tiden 1680—1772 av Pleijel (jfr PHT 1935, s. 129 ff.). Det därefter utgivna bd 4:1 rör *Svenska kyrkan under Gustav II Adolf 1611—1632* (Sthlm, tr. Upps., Diakonistyrelsens bokförl., 1938. 8:o. 506 s., ill. Häft. kr. 12:—) och är, liksom tredje bandet, författat av H. j. Holmquist. Såsom föregående delar är även denna försedd med »Källor och litteratur». Medan samma avdelning i bd 3 och 5 är uppställd som textkommentar med direkt angivande av sidnumren, har förf. i bd 4:1 meddelat den som en kapitelvis gjord litteraturlista, vilket utan tvivel är en försämring från läsarens synpunkt. Ehuru bibliografien här och där är resonerande, är den i sin helhet väl knappt hållen, tillsammans blott 15 sidor (Plejels notapparat i bd 5 är på 72 sidor, vilket är betydligt mer även om man beräknar, att 4:1 är ett halvband). Holmquists framställning fördelas i första hand efter tidsavsnitt som utgångsläget 1611—12, nödtiden 1613—17, perioden 1617—21 samt Gustav Adolfs stora årtionde; härtill skildras främmande trosbekännare och kyrklig expansion samt Sveriges världshistoriska insats. Personregistret erbjuder utmärkt orientering. Rörande dess fullständighet kan dock nämnas t. ex., att den 1631 avrättade djäkenen Erik Persson (s. 406) icke är med, samt att det vore fördelaktigt, om registren i verket omfattade även notapparaten (där här t. ex., s. 477, ges ny uppgift om dödsår för biskop Paulus Pauli). Placeringen av personer med patronymika på de senare är emot vanlig historisk kutym — dylika bruka ju sättas på förnamn för tiden till omkr. 1650. Att registret står före bihanget är en smula förvillande.

Den tid av svenska kyrkans historia, som Holmquist ingående och fängslande skildrar, är ju i flera hänseenden en storhetsperiod. Med rätta framhåller förf. biskoparnas alltmer förhärskande ställning efter Carl IX:s död. Tidigare torde alltför starkt ha betonats den ortodoxa schablonmässigheten hos denna tids episkopat — det är i själva verket en serie starkt individualiserade gestalter, som det rör sig om. Personhistoriskt sett är boken därför också särskilt viktig såsom biskopshistoria. Det är icke något obetydligt galleri, som förf. visar oss. Där äro ärkebiskoparna Petrus Kenicius och Laurentius Paulinus Gothus (den senare först biskop i Strängnäs), där möta Ericus Eriki Soralainen och Isac Rothovius i Åbo, Jonas Kylander och Johannes Bothvidi i Linköping, Paulus Pauli, Sven Svensson och Sylvester Phrygius i Västergötland, Olavus Stephani Bellinus och Johannes Rudbeckius i Västerås, Petrus Jonæ och Nicolaus Krok i Växjö samt Jonas Rothovius i Kalmar. Av blivande stiftschefer presenteras bl. a. Johannes Matthiæ och Johannes Baazius. Egendomligt är, att förf. rörande släkten Rudbecks härkomst kan komma med en så antikverad, okritisk och oriktig uppgift som den å

s. 115; frågan utreddes redan 1890 av A. D. Jørgensen och resultatet kan lätt studeras i Elgenstiernas ättartavlor (Rudebeck). För sin helhetsframställning har Holmquist givetvis, såsom han själv påpekar, haft utmärkta förarbeten gjorda i Nils Ahnlunds stora Gustaf Adolfsproduktion, även i t. ex. utgåvan av brev till Axel Oxenstierna från andlige och lärde (jfr PHT 1932, s. 112—118). Emellertid bygger Holmquist även direkt på otryckt material. Utom av episkopatet ger förf. livfulla bilder även av sådana personer som Johannes Messenius och Sigfrid Aronus Forsius. För skildringen av prästerskaps övergång från akademiska utlandsstudier till sådana i Sverige är denna del av särskild betydelse. Intressanta äro de partier, där förf. berör den allmänna livsåskådningens ståndpunkt, även med hänsyn till t. ex. naturvetenskap (inklusive kometer) och häxor. Holmquist skyr ej citat av tidens drastiska uttryckssätt — en kammarskrivarhustru, som förmanats att leva i sämja med sin man, genmålde: »Om han hade horn och rompa, skulle ingen vara likare djävulen än han!» Egendomligt är att se utslag av judaism i Västerås stift (s. 165). Ganska ingående dröjer förf. vid katolikfrågan. Propagandans vägar voro många: jesuiten H. Schacht reste i Sverige 1623 förklädd till vinhandlare och försäljare av rättfällor.

Till sitt föregående författarskap om herrnhutismen (jfr senast PHT 1935, s. 130) har Hilding Pleijel lagt ett nytt värdefullt arbete: *Das Kirchenproblem der Brüdergemeine in Schweden* (Lund o. Leipzig 1938; Lunds univ:s årsskr., N. F., avd. I, bd 33, nr 6. 8:o. 199 s. Häft. kr. 6:—). Det redan av Zinzendorf själv omhuldade, förträffliga arkivet i Herrnhut är en verklig fyndgruva. Förf. skildrar i föreliggande bok herrnhutarnas försök 1785—86 att nå fram till verklig församlingsbildning i Sverige, ett försök som ej lyckades. Av de handlande personerna märkas bl. a. herrnhutaren Ulrik Roslin (bror till målaren), J. Wingård, Uno von Troil, J. H. Lidén och C. G. Nordin. I avd. 1—2 ger Pleijel emellertid även en allmän översikt av brödrarförsamlingens diasporaarbete i Sverige till 1780 och av den svenska religionsfrihetens utveckling till toleransediktet 1781. Från personhistorisk synpunkt ej minst viktiga äro bilagorna, som upptaga mer än hälften av boken. Här möta svenska herrnhutarrapporter, t. ex. från Arvid Gradin, den ovanlige skomakaren Elias Östergren samt Johannes Hazelius, varvid stundom bifogas intressanta förteckningar över bröder och systrar i olika delar av Sverige (s. 89 ff., 131, 177, 180—187, 189—193).

Till ovannämnda arbete har H. Pleijel lagt tvenne mindre, det ena hans installationsföreläsning som professor i Lund d. 15 okt. 1938 om *Johann Arndt och svenskt fromhetsliv* (16 s., i: Svensk Teol. Kvartalskrift 1938), det andra studien *Gamla skånska herdebrev* (30 s., i: Lunds stifts julbok 1938). I föreläsningen om Johan Arndt påpekar förf., att impulsen till översättande av hans skrifter till svenska utgick från Carl Carlsson Gyllenhielm. För de fångna karolinerna i Ryssland blev Arndt »den store väckaren och tröstaren». Efter honom fick Bellmans fader, Johan Arent Bellman, sina förnamn. Även hos Hedvig Charlotta Nordenflycht och Linné spåras in-

flytande från Arndt. I redogörelsen för herdabreven upptar Pleijel ett förut föga känt ämne av stort intresse. De, till vilkas stämmor vi här få lyssna, äro Andreas Rydelius, Olof Celsius d. y., Vilhelm Faxe, Henrik Reuterdahl, J. H. Thomander, Wilhelm Flensburg och Gottfrid Billing.

Folkskolläraren på Visingsö Nathan Odenvik har riktat vår litteratur med ej så få kyrkohistoriska arbeten. Efter en monografi 1933 om gammalpietisten kammarrådet Elias von Walcker (1660—1733) utkommo *Daniel Anander, svenska pietismens föregångare* (Sthlm 1935. 8:o. 186 s., ill. Häft. kr. 3:—), *Gråkoltarna. En bild från den pietistiska väckelsen i Sverige under 1700-talet* (Sthlm 1936. 8:o. 203 s., ill. Häft. kr. 3:25) samt *Carl Michael von Strokirch och Sveriges första friförsamling, grundad i Stockholm 1734* (Sthlm 1938. 8:o. 356 s., ill. Häft. kr. 6:50). De ämnen och personer, som Odenvik sålunda skildrat, ha alla mött i tidigare forskning, dels i Linderholms magistrala, även av Odenvik beundrade avhandling om Sven Rosén (1911), dels i t. ex. N. Jacobssons och H. Pleijels författarskap. Odenviks böcker äro utgivna av Förlaget Filadelfia, Stockholm, och som pingströrelsens föregångare betraktar han gärna sina gestalter. Syftet är sålunda i viss mån uppbyggligt, ej blott kyrkohistoriskt. Förf:s egenskap av icke fackman vållar givetvis påtagliga brister både i fråga om historiskt perspektiv, uppgifternas korrekthet (han talar t. ex. i Strokirchboken om »riksrådet» under Carl XII:s tid), urvalssynpunkter och den metodiska bearbetningen. Med denna reservation gjord måste man emellertid samtidigt säga, att förf. presterat ett mycket aktningvärt arbete, och även framlagt nytt stoff, t. o. m. ibland ansett sig kunna korrigera Linderholm (Strokirch, s. 115). Medan predikanten D. Anander († 1697) förefaller åtminstone anmärlaren mera kuriös än sympatisk, är historien om gråkoltarna onekliga mänskligt gripande, samtidigt vittnande om kyrkoledningens ovist hårdhänta nit på 1730-talet. Viktigast av Odenviks böcker är den sista, om C. M. von Strokirch (1702—1776). Även tidigare har förf. visserligen utnyttjat arkivaliskt material, men detta är i sistnämnda monografi imponerande stort — även Herrnhutarkivet har fått lämna bidrag. Därtill var Strokirch en både begävad och inflytelserik förkämpe för samvetsfrihet och religiös fördjupning, samtidigt bemärkt också som riksdagsman. Forskningen har således i detta arbete icke så litet att hämta. Skada är, att det, liksom Odenviks andra böcker, saknar personregister.

Från motsättningen kyrka—frikyrka i äldre tid vändes blicken till mera moderna liknande förhållanden i den nyare litteraturen om P. P. Waldenström. Dennes forne stenograf Ragnar Tomson har skrivit *En hövding. Minnesteckning över P. Waldenström till 100-årsdagen av hans födelse* (Sthlm, Sv. Missionsförbundet, 1938. 8:o. 256 s., ill. Häft. kr. 3:50). Därtill har W. Bredberg utgivit *P. P. Waldenströms brev 1858—1882, 1—2* (Sthlm, tr. Mariestad, Sv. Missionsförb., 1938. 8:o. 277 s.; 330 s. Häft. kr. 4:—, 4:—). Brevupplagan, som utg. försett med inledning (s. 11—34), anmärkningar, person- och ortregister, verkar mycket välredigerad och

är givetvis av stort värde för forskare på området. Personhistoriskt är den emellertid, i fråga om andra än brevskrivaren, icke så givande. Tomsons biografi åter är, som titeln angiver, i viss mån ett äreminne, vilket icke hindrar, att förf. sökt vara objektiv och ibland även är direkt kritisk mot sitt föremål (t. ex. s. 152 om W. som pedagog). Waldenströms oerhörda inflytande framgår bl. a. av, att en biblioteksman på 1890-talet för Henrik Schück uppgav (se E. Newman, Den Waldenströmska försöningsläran i historisk belysning, 1932, s. 175, not 97), att dåtidens mest populära svenska bok var P. P. W:s »Brukspatron Adamsson, eller Hwar bor du?» (1863; 7:e uppl. 1916). Med rätta framhäver Tomson, att W. ingalunda var behäftad med mindervärdighetskomplex. Framställningen speglar intressant både W:s andliga kamp och utveckling, hans originalitet och stridbarhet, hans icke ringa ekonomiska begåvning och hans betydelse även i det politiska livet. Roande är skildringen av W:s bortläggande av snusning, något som han tydligen hade svårt att övervinna — men det gick fr. o. m. den 10 juli 1872! För bl. a. kapitlet om W. som predikant har förf. haft viktiga egna hågkomster att tillgå. I fråga om striden angående lekmannadop kan förf:s framställning icke mäta sig med Edvard Rodhes i »Svenska kyrkan omkring sekelskiftet» (1930). Men eljest är monografien både upplysande och läsbar; ett vetenskapligt arbete är den emellertid icke ämnad att vara. Källförteckning och personregister avsluta densamma.

Ännu närmare vår egen tid komma vi genom Albert Lysanders bok *De bortgångnes minne 1932—1938. Minnestal över präster i Lunds stift* (Lund, C. W. K. Gleerups förl., 1938. 8:o. 156 s. Häft. kr. 4: 50). Jag har tidigare (PHT 1932, s. 160) haft anledning uttala beundrande ord om hovpredikanten, prosten Lysanders eminenta förmåga som prästerlig minnestalare. Den nya volymen av honom ger blott anledning att ytterligare styrka nämnda omdöme. Med fin penna och känslig hand, med på en gång skarp och varm blick levandegör förf. de hädangångna själasörjarna och ävägbringar därvid ett ypperligt material för framtidens herdaminne. Särskilt anmärkningsvärt synes mig vara det sätt, på vilket porträttet tecknas av biskop Sam Stadener. Det är sannerligen ingen lätt uppgift att skildra den myndige och omstridde prelaten, oåtkomlig och isolerad som människa, ändå med ett djupt fromhetsbehov samt en förmåga av uppoffring, som kunde bli oförglömlig. Men denna uppgift har av Lysander lösts på ett utmärkt sätt, med både sanningskärlek och förtäelse. Den, som personligen haft förmånen få råka Gotlandsbiskopen Viktor Rundgren, läser också med största intresse förf:s framställning av denne snillrike stiftschef, på en gång en starkt allvarlig och verkligt kvick man. På djupet hos humoristen ligger ofta vemod. Förf. citerar den åldrande Rundgrens uttryck om »Visby ruiner, till vilka man också bör räkna biskopen». Lysanders bok frestar till citat överallt. Det bästa man kan göra är att hänvisa till boken själv.

Till kyrkohistoriens område hör även den av B. R. Hall utgivna biskop *Johannes Rudbeckius' dagbok*, om vilken se nedan s. 187.

B. H—d.

Svenska missionssällskapet.

Inför de missionsfester, som på initiativ av fru Emilia Petersen, kallad »mormor på Herrestad», alltifrån 1838 anordnades i Herrestad i Småland, har Peter Wieselgren gett ord åt en mycket be-tecknande och intressant förundran: det grep honom att vid dessa till-fällen alla klasser och folkskikt möttes med varandra, man såg läns-man och läradskskrivare »blandade med torpare, skolmästare, samt fröknar och friherrinnor», och för den hänförde iakttagaren tedde sig denna blandning rent av som »en apparition ur drömmen om det tusenåriga riket». Wieselgrens intryck pekar på en av de viktiga sidorna i missionsintressets historia och en av de sidor som med stor tydlighet komma till sin rätt i doktor Bengt Sundklers avhandling *Svenska missionssällskapet 1835—1876. Missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige* (akad. avh. Upps. 1937, 8:o. xxxvi, 614 s. Kr. 10:—). Som 1800-talets andra folk-rörelser har också missionsväckelsen på många håll skapat nya linjer, förbindelser och avgränsningar i olika samhällsgruppers förhållande till varandra. Dess historia för fram i ljuset fängslande represen-tanter för tidigare ofta undanskymda samhällsskikt och den ger an-ledning till tvärsnitt genom hela det svenska 1800-talssamhället, från dess högsta till dess ringaste lager. Sundklers avhandling har till belysning av denna sida i missionshistorien framlagt ett omfattande nytt material: han har statistiskt bearbetat redovisningarna över Mis-sionssällskapets inkomster för att därmed kunna kartlägga missions-intressets utbredning åt olika håll, och i det arkivmaterial han fri-kostigt citerar ingå vid sidan av sällskapets eget arkiv också Sverige-skildringar ur de internationella missionsorganisationernas samlingar (Herrnhut, Basel, Leipzig) och ett omfattande svenskt brevmaterial, varav den wieselgrenska samlingen i Göteborgs stadsbibliotek är sär-skilt viktig. Det galleri, till vilket personregistret (tyvärr icke försett med vare sig yrkesuppgifter eller födelse- och dödsår) hänvisar, måste under sådana förhållanden bli färgrikt och växlande nog.

Det var mycket väsentliga strömningar, som började flöda in i svensk kulturhistoria med den tidiga missionslitteraturens budskap om »Simeon Wilhelm, en Christen Neger-Yngling» (1820), »Afri-kanska Konungen Mosolekatsi» (Missions-Tidningen 1855) eller »Ostindiska Ynglingen Dwar Kunath» (ib. 1838). Vid sidan av emi-grationens hägrande Amerika inta missionsområdena en särställning i de folkliga drömmarnas kontakt med främmande länder och kultur-världar. Den irritation, som missionstanken ofta väckte, förefanns också i alla samhällslager, alltifrån länsstyrelsens i Härnösand ka-rakteristik (1845) av penningssamladet till missionen som en väg till »säkert utsugande af de enfaldigare och mindre väl lottade åhörar-nas sista sparpenning» och till den motsägelse, som 1849 väckte oro hos bonden Nils Nilsson i Vilhelmina: »tillika säger de, att allt hvad de skrifva i Missions Tidningar det är icke sant, säga de». Och på samma sätt blandas i det positiva missionsintresset alla slags kultu-rella nyanseringar och bildningsgrader. Det smälter samman med den

høge ämbetsmannens sinne för kung och fosterland hos Svenska missions-sällskapets nitiske förste ordförande, justitiestatsministern greve Mathias Rosenblad. Det talar med officiöst ecklesiastika tonfall i ärkebiskop C. F. af Wingårds motion i prästeståndet 1829, att prästerna inför Ansgarsminnet borde uppmanas »att för sine Åhörare förklara nyttan af Missionsanstalter»; det får på ett än tidigare stadium de akademiska och allmänt historiska perspektivens karaktär i Erik Gustaf Geijers tal (1819) om en kristendom, »hemma på Grönland, som på Söderhavets öar». Missionshänförelsen kan tala väckelseförkunnelsens alla gränser sprängande språk, men den kan också ordnas in i det svenska sockenlivets trygga påtaglighet — så i kyrkoherden Jakob Östbergs församling, Hjorted, där bönderna skänkte avkastningen av vissa bestämda jordlotter till missionskassan och dessa jordbitar för större tydlighets skull döptes till Puducottah, Rarotonga, Chota Nagpur och andra exotiska namn. Slutligen kan också missionsströmningen beröra ett i högsta grad naivt-folkligt tänkande, så i en tidningsinsändares anonyma klagan (1847), att många svenska kristna i sitt överflöd dricka »af caffe icke *en* utan 2:ne eller flere koppar i sender» och hur mitt i detta brottsliga överdåd, »då wi sitte och njute den andra öfwerflödiga koppen», »gå hundratal hedningar in i ewigheten». Den naiva tonen kan också få ett för mera högförnäm och genomreflekterad fromhet chockerande uttryck som i nämndemannen Kinbergs i Alsheda förvisning (1842), att missionsbidragen placeras »i den Himmelska Banken — det är det härligaste wäxelkontor».

Denna mångfald antyder redan i sig själv, att missionsintressets närmare utformning och resultat måste rymma många och betydande spänningar. Sundkler tecknar en klar utvecklingslinje. Svenska Missionssällskapet bildas i en alliansbetonad och något allmän gemenskapsstämning, som har plats både för god folkkyrklighet, för herrnhutism — representerad av den jovialiske grosshandlaren G. Th. Keyser, vars hem vid Rödbotorget var en mötesplats för stockholmska missionsvänner — och för metodisten i George Scotts gestalt (till vars belysning Sundklers avhandling ger nya bidrag). Förbindelsen utåt gäller engelsk och herrnhutisk mission samt den alliansvänliga baselmissionen. Med de följande årtiondena tilltar i Sverige som överallt i Europa den skarpare utformningen av motsatser mellan olika kyrkosamfund och kyrkliga riktningar. Det Svenska Missionssällskapet glider därmed småningom över till att företräda ett speciellt *kyrkligt* missionsintresse, närmar sig den renodlat lutherska leipzigmissionen och går sin bestämmelses väg då den — medan andra missionsströmningar allt klarare avledas till en den svenska folkväckelsens och frikyrkighetens specifika missionsrörelse — 1876 uppgår i den svenska kyrkans egen, av kyrkoledningen själv företagna mission (påbörjad 1834). Denna utveckling förlöpte under ibland dramatiska brytningar icke minst med den svenska folkväckelsens förgrundsgestalter, bland dem C. O. Rosenius. I en från detta håll utgående historieskrivning har Sällskapets insats också naturligt nog kommit att tecknas i mycket mörka färger. Icke heller Sund-

klers bild gör den på något sätt skakande heroisk: trots alla insatser för att samla missionsintresset, stöda de utländska sällskapens missionärer och verka för kristendomens sak bland lapparna ger dock Sällskapets ledning ofta ett nog så starkt intryck av långsamhet och överdriven försiktighet. Men vad Sundkler visat är dels att denna försiktighet har sitt djupare samband med en allmän idéhistorisk omvälvning, som måste ta sin tid och i vars mångfald de livsdugliga krafterna långt ifrån enbart framväxte på det mot folkkyrkan kritiska hållet, dels att just på den kyrkliga linjen inom denna brytning gjordes djupa och tankemättade insatser för missionssakens inre utveckling. Den intensivt kyrkliga, mot all äventyrlighet kritiska och, där den lät sig hänföras, också till allt beredda västkustkristendomen får hos Sundkler en talande företrädare i göteborgsbiskopen G. D. Björcks förfinade gestalt. Även en av de utpräglat väckelsekristna så föraktad och utmålad person som ärkebiskop Anton Niklas Sundberg (»dansör, spelare, svärjare och drinkare», Kerfstedt 1870) framträder givetvis i Sundklers sakliga framställning i en rättvisare dager. Sundkler har överhuvudtaget visat, att den svenska folkkyrkans egen inre växt till fördjupat missionsintresse varit långt allvarligare och bredare än man förut tänkt sig och att den svenska kyrkans *egen* mission icke var en ren nödfallsåtgärd inför ett Missionssällskapets totala misslyckande, utan slutstenen i en på många sätt nödvändig utveckling, för vilken Sällskapet på djupet haft mycken positiv betydelse. Den livfullhet och mångsidighet i person- och miljöteckning, varmed Sundkler klargjort dessa sammanhang, ger hans avhandling ett stort allmänt intresse.

Karl-Gustaf Hildebrand.

Militärhistoria.

Livligheten inom det militärhistoriska området är alltså stor. Under 1938 hava sålunda fyra beaktansvärda arbeten utkommit, nämligen: C. F. Schenström, *Kungl. Dalregementet 1815—1908* (Kungl. Dalregementets historia, 6. Upps., Appelbergs Boktryckeri-aktiebolag i distrib. 1938. 8:o. 604 + xxviii s. Ill. Kr. 12:—). — Torsten Holm, *Kungl. Västmanlands regementes historia. Tredje delen. 1810—1925* (Sthlm 1938. 4:o. 238 s. Ill.): — *Svenska underofficerarnas historia*, på uppdrag av Svenska underofficersförbundet, utarb. av Fr. Josephson och W. T. Schultz. 1. *Armén* av Fr. Josephson (Sthlm 1938. 4:o. 640 s. Ill. Kr. 10:—). — *Underbefällets historia*. Minnesskrift på uppdrag av Försvarsväsendets underbefälsförbund utarbetad av Albin Widén (Sthlm 1938. 8:o. 415 s. Ill. Kr. 5:—).

Dalregementets historia, vars näst föregående del utkom 1911, har på grundent av forskningens grundlighet och framställningens mångsidighet och saklighet betraktats såsom ett klassiskt arbete inom vår militärhistoriska litteratur. Den nya delen — vi få hoppas, att det ej bliver den sista, och att traditionerna snart måtte fullföljas även

i en, såsom det förljudes, förberedd biografisk del — ansluter sig värdigt till sina föregångare och är särskilt välkommen, då den behandlar ett relativt okänt och på grund av arkivmaterialets ansvällning svårbearbetat forskningsområde, 1800-talet.

Den föreliggande, sista delen av Västmanlands regementes historia behandlar regementets öden från värnplikens införande 1810 till regementets upplösning på grund av 1925 års riksdagsbeslut. Grupperingen och behandlingen av materialet ansluter till föregående delar (se härom PHT 1929, s. 246, 1931, s. 107, 1933, s. 184 och 1935, s. 181). Före detta Kungl. Västmanlands regemente är att lyckönska till detta värdiga minnesverk, vilket tillkommit genom f. d. officerares vid regementet, överstelöjtnant Torsten Holm, numera avlidne majoren frih. Sixten Sparre och kaptenen P. R. Tersmeden, stora intresse och uppoffrande arbete. Det är även att anmärka, att verket genom anslag av medel från Rotehållarnas i Västmanland besparingsfond kunnat utdelas till sockenbiblioteken i de 120 socknar, som tillhört Västmanlands inskrivningsområde. — Av de genom 1925 års härordningsbeslut upplösta gamla landskapsregementena är det numera endast ett enda, vars eftermäle veterligen ej upptagits till bearbetning, nämligen Smålands ryttares, slutligen Smålands husarregemente. Något stort historieverk vore väl knappast av nöden, när organisationshistorien i stort sett är lika de andra indelta kavalleriregementenas och regementets deltagande i krigen i sina huvuddrag återfinnes i andra arbeten. Ett biografiskt arbete med utdrag ur vederbörandes meritlistor, där just de detaljer från krigshändelser och tjänsteförändringar, som äro av speciellt intresse, finnas bevarade, skulle vara vad som erfordrades och skulle väl även kunna ligga inom det möjligas område.

Underofficerarnas och underbefälens historieverk äro exponenter för en leverande kåranda och historiskt intresse hos medlemmarna av de båda förbund, som låtit utföra arbetena. Bakom underofficerarnas historia ligger ett mångårigt forskningsarbete, utfört av flaggstyrman W. T. Schultz, vars resultat beträffande armén bearbetats av löjtnant Fr. Josephson. Verket är alltså i största utsträckning byggt på förstahandsmaterial och rikt på sakuppgifter, vilket giver arbetet ett bestående värde. Ur denna synpunkt skulle man dock önskat, att källhänvisningarna varit talrikare och vederbörande arkiv och arkivserie alltid angivits. Det är sålunda icke tillräckligt, att endast åberopa år och dag för ett kungabrev; platsen där det återfinnes måste även angivas. Avsikten har varit att lämna en översikt av kårens uppkomst och utveckling. Att stor plats härvid beretts åt organisatoriska och ekonomiska förhållanden är naturligt, men åtskilliga mera kulturhistoriskt målade kapitel, såsom åligganden i tjänsten, anställning, utbildning, befordran och avsked samt rättsväsende och social ställning, finnas även.

Underbefälens historia är en minnesskrift, som skildrar underbefälssammanslutningarnas nu 20-åriga verksamhet mot bakgrunden av förhållandena i gånga tider, vilket särskilt motiveras därmed, »att 1900-talets underbefäl i sina organisatoriska strävanden haft icke ringa

besvär att komma till rätta med folkpsykologiska faktorer, som direkt sammanhånga med civilbefolkningens inställning mot de värvade på en tid, då man ansåg att militärtjänst som värvad var en plikt i första hand för samhällets olycksbarn». Framställningen, vilken i olikhet med underofficerarnas, endast grundar sig på tryckt materiel, visar stor förtrogenhet med ämnet, är objektivt hållen och skriven med en rutinerad penna. Beträffande underbefällets organiseringsarbete framhålls, huru det lagts på facklig och fösterländsk grund utan politisk tendens. Författaren gör beträffande vår militära historiska litteratur den reflexionen, att man hittills huvudsakligen sysslat med regementenas och krigens historia, och att det alltså vore lämpligt att — såsom det ju i ej ringa utsträckning redan skett beträffande vår allmänna historieskrivning — övergå till militär kulturhistoria, där alla områden av det militära livet kunde behandlas. Denna uppfattning delas förvisso av många och kommer utan tvivel att med tiden slå igenom, även om tanken är lättare att uttala än att genomföra.

Biographica i egentlig mening förekomma icke i ovannämnda arbeten.

F. Wdt.

Johannes Rudbeckius.

Lektor B. Rudolf Hall har utgivit *Johannes Rudbeckius dagbok* (Sthlm, tr. Lund, Diakonistyrelsens förl., 1938. 8:o. xvi, 304 s. Häft. kr. 6:—). Den gamle västerås-biskopens (1581—1646) dag- och kassabok eller rättare anteckningsbok för miscellanea förvaras i Västerås läroverksbibliotek och är uppmärksamman redan i tidigare litteratur. Det är ett svårtolkat men intressant dokument till svensk 1600-talshistoria. Även när forskaren nu genom lektor Halls nit och omsorg fått fördelen att kunna studera dessa anteckningar i tryck, erbjuder interpretationen många svårigheter. Notiserna ha mestadels konceptkaraktär men äro därigenom ibland så mycket mera levande. Kassauppgifterna böra kunna utnyttjas för tidens ekonomiska historia och ge redan de många inblickar i dåtida kulturliv. Emellertid erbjuder dagboken även mycket av personhistoriskt intresse. Här kunna således nämnas Rudbeckii förteckning över Västerås biskopar (s. 77), över kyrkoherdar (s. 79 ff.) och komministrar (s. 83 ff.) i stiftet, över gymnasiet lärare och lärjungar (s. 146 ff.). Ett särskilt värde har förteckningen på stiftets barn (uppdelade i västmanlänningar, bergsmän och dalkarlar), som 1621 studerade i Tyskland, icke mindre än 44 personer; uttrycket »obiit» vid fleras namn har tydligen senare tillagts, då de avlidit. Även förtecknas de från stiftet, som den 1 nov. 1624 studerade i Uppsala, 26 stycken. Belysande för biskopens inställning till dåtida universitetsstudier är en hans kassa-anteckning från 1626: »Låtit tryckia itt patent om dieknar icke förtidigha dragha til universiteet.» Kulturhistoriskt talande men bedrövliga och vittnande om tidens obarmhärtigt hårda kyrkotukt äro de långa listorna från olika stiftsdelar, väl tillkomna i samband med visi-

tationer eller rannsakingar i kapitlet. Man möter där namn på en rad personer, vilka brutit mot statens eller kyrkans lagar, sed och ordning och sedermera straffats. Editionen har ej register men väl en ganska specificerad förteckning på huvudinnehållet.

B. H—d.

Lars Gathenhielm.

Frågan om Lars Gathenhielms levnad upptogs till behandling i PHT 1928 (s. 1—20) i en källkritisk studie av undertecknad, närmast rörande sägenbildningen kring de bekanta sarkofagerna i Onsala. Här till anslöt sig Jan Liedgrens meddelande i PHT 1934 (s. 276 f.). I tidskriften påpekades också (1931, s. 97) ny litteratur om gravstenarna i Onsala över medlemmar av Gathenhielms släkt och den därmed befryndade familjen Knappe. S. Hedar berörde i »Enskilda arkiv under karolinska enväldet» (1935, s. 337) frågan om G:s papper. I sin stora Göteborgshistoria, del 2 (1935), lämnade riksarkivarien H. Almquist slutligt bevis för, att G. själv verkligen uppträdde som kapare (och icke blott kaparredare) samt framdrog nya fakta om hans växlingsrika levnad.

Konteramiralen Gunnar Unger har nu på tvenne ställen återupptagit Gathenhielm och hans släkt till behandling. I fråga om familjen sker detta i Hallandspublikationen Vår bygd 1938 med uppsatsen (s. 8—20) *I Knapars och Gathars fotspår på Onsalahalvön*. På grundval av nytt arkivmaterial ges här en utförligare skildring av skepparsläkterna Knappe och Gathe. I fråga om en detalj, Onsalaknaparnas eventuella frändskap till Uddevallasläkten Knappe, håller jag i motsats till Unger för troligt, på skäl som tidigare anförts (PHT 1928, s. 3 f., not 6), att de verkligen voro besläktade, ehuru saken icke kan bevisas med f. n. tillgängliga uppgifter. — I Karolinska Förbundets Årsbok 1938 har Unger vidare skrivit om *Lars Gathenhielm, sjöhjälte eller sjörövare?* (s. 287—325). Förf. kompletterar undertecknads och Almquists material med en rad nya upplysningar. Hans slutsats blir, att, ehuru G. såsom ovan nämndes kan visas själv ha fört fartygsbefäl som kapare, så var han likväl framför allt kaparredare, i varje fall icke alls någon sjöhjälte och även i ringa grad sjörövare.

B. H—d.

Nils Julius Lewenhaupt.

Föremålet för greve Adam Lewenhaupts senaste skildring (*Nils Julius Lewenhaupt 1708—1776*. Sthlm 1938. 8:o. 285 s., ill.) betecknas av förf. själv som »ingen särskilt märkvärdig människa», vilken likvisst för honom varit »ett synnerligen angenämt och underhållande sällskap» under den långa tid han sysslat med dennes efterlämnade papper. Ingen läsare av boken lärer förvåna sig över utsagan men vara tacksam för det tillfälle, som beretts allmänheten att deltaga i konnässansen. Det rika källstoff, som stått till buds, i före-

ning med förf:s nogsamt kända och värderade stil samt en naturlig kongenialitet mellan biograf och biograferad hava tillsammans åstadkommit en sällsynt levande produkt, som verkligen ger långt mera, än vad som kunnat förmodas av en nästan okänd 1700-talsädlings levnadslopp. Den slöja, som hittills brett sig över hans minne, har likväl haft sin särskilda orsak. Han tillhörde det icke obetydliga antalet svenska adelsmän, som genom förhållandenas makt funnit det ändamålsenligt att förlägga sin verksamhet till större delen utomlands, och hans roll har därför varit här hemma mindre uppmärksamrad. Han tillhörde icke heller raden av de landsmän, som likt en Königs-marck, Fersen och andra tillvunnit sig ryktbarhet genom sitt deltagande i pikanta äventyr av den art, som tillvinner sig eftervärldens nyfikna intresse. Det egendomliga för hans tillvaro var icke desto mindre den dubbelroll han spelade som grand seigneur i Tyskland och tillika storgodsägare i Sverige och att han aldrig helt släppte kontakten med sistnämnda land, ehuru hans besök där voro få och kortvariga. Hans släkt hade pretention på det riksomedelbara grevskapet Falkenstein, som var ett arv efter Nils Julius Lewenhaupts farfars farmor och som på grund av bl. a. westfaliska fredens bestämmelser tillförsäkrats hennes arvingar, men i början av 1700-talet berövats dem utan att dessa uppgivit sin rätt åtminstone till skadestånd. Detta gav anledning till bosättning inom det tyska riket i och för bevakning på ort och ställe av betydande värden. Den fortfarande besittningen av friherreskapet Reipoltzkirchen gav tillfälle till ståndsmässig bostad på egen grund, och därvarande slott utgjorde i själva verket under långliga tider residens för greven och hans familj. Dennes talrika släktförbindelser inom den högadliga och furstliga societeten medförde dessutom anbud, som begagnades, på ett lukrativt ämbete vid det markgrevliga hovet i Bayreuth, vars härskarinna var Fredrik II:s och den svenska drottning Lovisa Ulrikas syster, den praktälskande och spirituella prinsessan Vilhelmina av Preussen. Såsom överhovstallmästare hos henne och hennes make kan greve Lewenhaupt anses under en lång följd av år som den egentlige chefen för deras hovhållning. Men vid sidan av allt detta hade han i Sverige kvar bl. a. Stäflö ansenliga egendom i Kalmartrakten, till vilket hörde ett betydande landbogods, vars skötsel krävde särskilda omsorger, om revenuen i dessa naturahushållningens dagar skulle kunna omsättas i reell valuta. På Stäflö bodde för övrigt ägarens hustru, född grevinna av Salm-Grumbach, under många år, medan maken inrättade sig i utlandet på ungarlän. Det enda till mogen ålder komna barnet i detta äktenskap var en dotter, som gifte sig i Tyskland, och hennes avkomlingar därstädes ärvde bland annat greve Nils Julius' dagboks- och konceptböcker, som i våra dagar från dem återbördats till släktarkivet på Sjöholm och utgöra en väsentlig del av källmaterielet till föreliggande arbete. Författaren yttrar här-om, att det torde »vara mycket sällsynt att från den tiden finna bevarade en sådan lång följd av intima brev från en person till olika adressater». Det kan tilläggas, att när dessa senare utgöra ett så rikhaltigt galleri av personer ur skilda samhällsklasser både hemma och i utlandet, som här är fallet, vinner omdömet i styrka, och intresset

snarare ökas än minskas, därför att korrespondensen icke så mycket rör sig om yttre händelser som den ger en iatim kännedom om individernas vardagsliv i glädje och bekymmer. Därmed är dock icke sagt, att icke även dramatiska inslag förekomma, vilka sätta färg på framställningen. Dit hör »justitiemordet» på general-en-chef Charles Emile Lewenhaupt och det intryck detta gjorde på den närmaste släktkretsen, och dit kan ock räknas processen om Falkenstein, som icke saknar sina tidsmålade poänger. Mera romantiskt betonad är bilden av markgreve Georg Fredriks av Brandenburg-Bayreuth fränskilda gemål, född prinsessa av Holstein-Beck, vilken som dödförklarad »överstinna von Zettwitz» framläpade sin ålders dagar i Sverige och slutligen fick en fristad på Stäflö, där hon dog först 1761. Författaren har tidigare (1904) meddelat notiser om henne i Ord och bild, men nu kunnat fullständiga skildringen av hennes tragiska livsöde, som väl i svensk miljö är tämligen enastående. En annan intressant gestalt, som är föremål för en sympatisk teckning, är majoren Henrik Ulfvenklou († 1773). Han var farfar till den bekante mystikern Henrik Gustaf Ulfvenklou († 1819), och ehuru han i övrigt beskrives som en ovanligt praktiskt anlagd och genomkund natur, kan det om honom ur förstahandskällor berättas om fall av clairvoyance, som peka framåt på sonsonens »övernaturliga» anlag. Under vistelsen i Bayreuth kom Lewenhaupt i beröring med ett myller av kända personligheter, rörande vilka personregistret i boken lämnar närmare anvisning. Till dem hörde Voltaire, vilken vid därvarande hov presenterade sig »i preussisk kammarherreuniform med 'pour le merite' om halsen och gyllene nyckel bak», »en bild av världsförbättraren och världsförkättaren», som förf. icke anser riktigt överensstämma med den gängse föreställningen om hans person. Till Lewenhaupts protegéer hörde för övrigt även Alexander Roslin, vilken han lärt känna hos sin syster i Skåne som en blott föga känd ung målare, men som han skaffade anställning i Bayreuth, där Roslin stannade flera år och fick utföra ett stort antal beställda porträtt, som grundlade hans sedermera världsomfattande rykte som konstnär. — Vid sidan av den roande texten förtjäna illustrationerna ett särskilt omnämmande. Bildernas antal är icke mindre än bortåt ett femtiotal, och de flesta utgöra reproduktioner av porträtt, vilkas original äro spridda i mestadels enskilda samlingar såväl i Tyskland som i Sverige. Åtskilliga torde också här för första gången framträda i tryck och lämna på detta sätt ett verkligt tillskott till svensk ikonografi.

Aqut.

Robert Montgomery, gustaviansk Casanova.

Vi ha verkligen haft en Casanova av svenskt blod. Ty om någon gjort skäl för namnet, var det översten Robert Montgomery (1732—1798), stamfar för den linje, vars huvudman bär namnet Montgomery-Cederhielm. Vivi Horn har skildrat den kække översten eller rättare mest låtit honom tala till oss själv ur sin egen levnadsbeskrivning, i boken *Den sturske Montgomery, kvinnotjusare, kungagunst-*

ling, statsfånge (Sthlm, tr. Hfors, Medéns förlags a.-bol., 1938, 8:0 351 s., pl. Häft. kr. 11: 50). Sin roll som professionell kvinnotjusare utförde Montgomery givetvis främst i ungdomens vår, icke minst medan han som fransk officer låg i garnison i Tyskland. Han deltog nämligen i sjuåriga kriget och var med vid Rossbach. Den sköna Helene von Glauburg i Frankfurt var den enda, som han i djupare mening älskade — och aldrig fick. Det var delvis hans eget fel, fjärligen önskade inga bojer. Hans andra galna och galanta äventyr kommo i ständig följd, han berättar dem oförbehållsamt och, kan man säga, oförargligt. Fullkomligt obetalbar är skildringen av en episod med en 62-årig grevinna i Frankfurt, som presentat honom 500 dukater, som M. påstår utan biavsikter. Montgomery ansåg sig, med någon tvekan inför åldern, ha ovillkorlig skyldighet att till tack förföra den ädla givarinnan. Slutligen blev han fast i egna garn. Änkefru Anna Sibylla von Fleischbein, född von Stahlburg, som han utan verklig kärlek gjort till sin älskarinna, kom i »omständigheter» och hotades med kloster. Montgomerys kamrater tvungo honom att enlevera henne och något snopen ankom Don Juan till Sverige med sin tyska sköna. Hon accepterades av hans föräldrar och blev hans första gemål — medan han roade sig med andra. Han gifte sedan om sig med Charlotte Rudbeck och slutligen med Ulrika Margaretha Cederhielm. Under dessa två äktenskap stadgades han, men var tydligen alltså en temperamentsfull herre. Historiskt intresse ha hans skildringar av Gustaf III:s revolution 1772 och av Anjalatiden — han var en av undertecknarna (dock icke av Liikalanoten), miste sin kungagunst, satt fången på Fredrikshof samt deporterades till St. Barthélemy. Där fick han trösta sig med en fransysk mulattska, som klöste sin engelska rival. År 1793 kom Montgomery hem till Lindholmen i Uppland, en bruten man. Boken ger intressanta glimtar också av de originella bröderna Cederhielm, Josias Carl (M:s svärfar) och Adam, »han som åt människor» och »han som åt hästar» enligt Gustaf III:s terminologi. Robert Montgomery var i sitt andra gifte fader till Malla Montgomery Silfverstolpe. Egendomliga kontraster — och dock, som Vivi Horn riktigt anmärkt, ligger förklaringen till Mallas många erotiska komplex säkerligen i fadersarvet.

B. H—d.

Gjörwell och Fredrik Sparre.

De av Personhistoriska Samfundets ledamöter, som på årsmötet 1938 åhörde fil. lic. Arne Munthes intressanta föredrag om Gjörwell och Fredrik Sparre, kunna nu stifta närmare bekantskap med ämnet i den av Munthe utgivna volymen *Carl Chr. Gjörwells brev till Fredrik Sparre 1768—1795* (Sthlm 1938. 8:0. XXIII, 321 s. Häft. kr. 12: —), utgörande Historiska Handlingar, del 32: 1, utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Inledningen, skriven av Munthe, är en för fornälskaren sorglig skildring av, hur Carl Gustaf Tessins och hans systerson Fredrik Spar-

res arkiv förskingrades. Delar därav kommo genom den senares änka till hennes svåger frih. W. R. Leuhusen och utgöra nu det s. k. Börs-
torpsarkivet. I olika repriser har större delen av detta äntligen för-
värvats till Riksarkivet och därmed också stora delar av Fredrik Spar-
res arkiv. Denne var i själva verket en mera allvarligt kulturintresse-
rad man, än man tidigare trott. Som gustaviansk hovkansler hade han
också en central ställning. Bland dem, som han beskyddade, var Gjør-
well. Den nu offentliggjorda brevväxlingen belyser på givande sätt
en rad av dåtidens vetenskapliga arbeten och bokhandelsfrågor, sär-
skilt på det historiska området. Ansträngningarna att skapa ett svenskt
Corpus diplomaticum speglas i många brev, liksom Gjørwells intres-
se för Björnståhls resor och Warmholtz' samlingar. Munthe påpe-
kar bl. a. Gjørwells försvar för sin beundrade läromästare Lagerbring,
då dennes stil angripits: de, som ej ville erkänna innehållet i ett ar-
bete »kasta sig ej sällan med sin talan på författarens styl». För den
senare skändes tydligen även Gjørwell en smula, vilket verkligen var
onödigt. Men frågan om uppskattning av Lagerbrings stil samman-
hänger i hög grad med bedömarens besittning av humor och av den
varan hade Gjørwell knappast överflöd. Arthur Stille, som här icke
hade någon brist, är den som bäst karakteriserat Lagerbrings minst
av allt torra eller tråkiga (som det ibland påståtts), personligt utpräg-
lade skrivsätt (i Stilles tal över L. 1907, s. 8 ff.). Ett utmärkt regis-
ter i Munthes bok orienterar lätt rörande det omväxlande innehållet.
En liten inadvartens i registret kan rättas: Carl Aurivillius var aldrig
sekr. i Vetenskapsakademien, men väl, såsom tillika uppges, i Vetens-
kaps societeten i Uppsala. I sin helhet är boken en viktig dokument-
samling för svensk lärdomshistoria.

B. H—d.

Bellman.

I denna tidskrift 1937 (s. 247) anmäldes de då utkomna banden
1—6 av Carl Michael Bellmans *Samlade skrifter*, utg. av
Bellmansällskapet. Sedan dess har ytterligare utkommit bd 7: *Dik-
ter till Gustaf III och konungahuset* (Sthlm, Bonniers, 1938. 8:o. 232
+ 218 s., ill. Häft. kr. 15:—). Fil. lic. Olof Byström står fort-
farande för både textredigering och kommentar, utom musikkommen-
taren, som är signerad av G. Jeanson. Då dessa kommentarer, av
vilka Byströms är den ojämförligt större, tillsammans fylla halva vo-
lymen, kan man förstå vilket arbete, som nedlagts därpå. Många för-
ut tryckta dokument och uppgifter meddelar Byström här.

Jämsides med standardupplagen av skaldens skrifter har Bellmans-
sällskapet tillika utgivit en rad små eleganta publikationer från Nor-
disk rotogravyr under den gemensamma titeln *Bellmansstudier*, under
åren 1924—38 sammanlagt sju samlingar (110 s.; 113 s.; 82 s.; 113 s.;
150 s.; 105 s.; 125 s.). Genom sin läckra utstyrel i fråga om papper,
tryck och illustrationer återkalla de i minnet rokokons sirliga epok.
Serien öppnas (1924) med Henrik Schücks »Stockholm på Bellmans

tid», G. M. Silfverstolpes »Bellmans diktvärld i bildkonsten» och Olof Byströms »Levertins Bellmansuppfattning». I andra samlingen (1926) upptog Gunnar Bolin frågan om skaldens födelsehus och bostäder (varom han lämnar nya bidrag i senaste årgången 1938). Där trycktes (1926) även postumt den uppslagsrika studie om »Fredmansdiktens verklighet», vari PHT:s redaktör, arkivarien Ivar Simonsson behandlade diktarens förhållande till sitt stoff. R. Ekholm skrev om Bellmans Bacchanaliska Qwäden och om Fryxells teckning av B. I saml. 3 (1929) meddelade A. Beijer »En bröllopskrift av Bellman» vid grosshandlaren J. H. Scharps gifte med Ulrica Lidman 1784, varjämte O. Byström skildrade B. i nyromantisk belysning; även Ekholm bidrog. Fjärde saml. utkom 1930. Axel Romdahl diskuterar där »Hur Bellman ser och målar», Axel Gauffin berättar om, när B. förhördes i multiplikationstabellen och Byström skildrar hans förlovningstid m. m. I saml. 5 (1931) har August Gynther en ingående studie om Ulla Winblad, alias Maria Christina Kiellström († 1798), Byström likaledes en större undersökning »Kring Fredmans epistlar och deras yttre öden». Fr. Vetterlund skriver om »En Bellmanssamling». Årg. 6 (1934) inledes av N. Afzelius' »Fredmans sång nr 32. Afton-Qvåde», som bl. a. rör assessorn Christian Peter Weltzin (1744—1787) och hans maka Carolina Rutström. O. Byström upptar till behandling »Gustafs skål». Ekholm avtrycker tre Bellmansbrev i Odensviholms arkiv, det ena till lagman J. F. Granschough.

I sjunde och senaste samlingen av Bellmansstudier (1938) ha vi redan nämnt G. Bolins ena bidrag; han utreder därjämte Bellmans flykt till Norge 1763. Arvid Stålhane skildrar Bellmans Årsta-vänner, ryttmästaren Hans Christian von Schnell och hans hustru Märta Helena Reenstierna på Årsta i Brännkyrka (jfr PHT 1907, s. 73—76) samt lämnar även notiser om konsul Jacob Martin B. i Cadiz, skaldens farbror. Byström skriver här om »Bellman som Gustaf III:s medarbetare och modell» samt om »Bellmans likprocession och trakteringen på Kräftriket». H. Elovson attribuerar till Lidner en dikt, som man hittills trott vara Bellmans, medan N. Afzelius meddelar »En okänd bröllopskål av Bellman» (rör hovrättskommissarien Joseph Strömbom). — Den omväxlande serien av Bellmansstudier är ett tilltalande bidrag ej blott till Bellmansforskningen utan också till gustaviansk kulturhistoria i allmänhet.

B. H—d.

Torsten Rudenschöld.

— Bernh. Salqvist, *Torsten Rudenschöld, »den svenska folkskolans grundläggare»*. Levnadsteckning (Gtbg 1938. Pedagogiska skrifter utg. av Sveriges allm. folkskolläraryörensings litt.-sällskap, h. 159—160. 8:o. 375 s. Häft. kr. 6:75).

Historien om greven, som blev folkskollärare, har ju vid ytligt betraktande en smula romantik öfver sig. Att verkligheten var vida mindre romantisk framgår av den levnadsskildring, byggd på vidlyftigt otryckt material, som kyrkoherden Salqvist nu utgivit öfver greve

Torsten Rudenschöld (1798—1859). Förf. skildrar först Rudenschölds släkt, vilket visserligen är det minst lyckade partiet i boken. De problem rörande släktens ursprung, som han diskuterar (s. 14), kunna måhända lösas med hjälp av Kammararkivmaterial, men om dettas existens synes förf. ej ha en aning. Uttrycket om riksrådet greve Carl Rudenschöld, att »han uppgives ha varit en av de första ledamöterna i vetenskaps-, vitterhets- och musikaliska akademierna» förvånar. Det erbjuder ingen svårighet att fastslå, huru härmed förhöll sig (se E. W. Dahlgren, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, 1915, s. 51; [B. E. Hildebrand], Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens ... ledamöter ..., i Vitt. Hist. o. Ant. Akad:s Handl., 25, 1867, s. 3; O. Morales o. T. Norlind, Kungl. Musikaliska Akademien, 1921, s. 22, 219). Egenomligt är också, att förf. endast på en rad nämner Bielkenamnet, ty det var genom Carl Rudenschölds gifte med riksrådet greve Thure Gabriel Bielkes dotter, som släkten fick sin högaristokratiska prägel.

Kuriöst är att se, att Torsten Rudenschölds egen lärarinna var hans »faster Malin», den stackars Magdalena R., vilken efter sitt stormiga liv — som förf. endast med lätt hand berör — fick en fristad hos sin bror i Värmland. Hon undervisade Torsten framför allt i franska. Ett särskilt kapitel behandlar inflytelserna från Manhemsförbundet. Jämte halvbrodern Olof Nordenfeldt lierad med familjen Wærn kom Torsten R. i beröring med Love Almquists krets och besökte den bekanta bondekolonien i Värmland strax efter sitt bröllop 1824. Med avseende på släktnamnet Wærn, av förf. skrivet »Waern», bör påtalas det öskick, som tyvärr alltmera utbredd sig i modern litteratur, att trycka »æ» även där det rätteligen absolut bör stå »æ». Orsaken är rent teknisk: att typen æ vanligen saknas på våra svenska skrivmaskiner.

Det var genom sitt totala misslyckande som lantbrukare och ekonom som greve Torsten upptäckte, att han kommit på fel plats i livet. Och först efter denna hårda skola, en kris som nådde kulmen 1843, fann Rudenschöld, nu nära femtioårig, sin egen väg, där han blev banbrytare. I hans personliga misslyckande har man naturligtvis att se en huvudsak till skriften 1845 om ståndscirkulation — R. präglade termen. Och ur hans sociala idéer framgingo hans pedagogiska: folkskolans nydaning. Att den opraktiske och ibland också fantastiske R. här kunde uträtta något, var Geijer snabb att se. Han skrev 1843 (R:s olycksår) till Olof Nordenfeldt: »Jag är långt ifrån att med en sarcasm vilja affärda honom och hans sträfvanden.» Vad Rudenschöld innerst ville, var framhävandet av allt ärligt arbetes adel; denna hans åskådning var djupt religiöst förankrad. Vi kunna här icke i detalj följa Salqvists framställning av R:s skolförsök på Källandsö och det begynnande erkännandet, av hans beröring med biskop J. A. Butsch och den finländske pedagogen Uno Cygnæus, av den viktiga förbindelse, som åstadkoms genom dottern Stina Rudenschölds gifte 1854 med S. A. Hedlund i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Att Rudenschöld även antydde en tanke sådan, som den som senare tog sig uttryck i folkhögskolan, har redan Fridtjuv Berg sett. Vad som blev av betydelse i Rudenschölds gärning synes mera

ha varit hans allmänna pedagogiska idéer än rena skolplaner. Av grundläggande vikt för folkskolan och folkbildningen har i varje fall hans arbete varit. Själv framstår den fattige greven i Salqvists skildring som en försynt och ödmjuk, stor idealist. Boken har värdefulla käll- och litteraturförteckningar samt personregister.

B. H—d.

Ett nordiskt kvinnoöde.

För många år sedan såg anmälaren i en svensk familj, där värddinnan vad född finländska, ett porträtt, som frapperade, fotografiet av en äldre men ännu fascinerande vacker dam, klädd i dyrbar dräkt av något österländsk karaktär. På min fråga, vem det föreställde, fick jag svaret: överstinnan Aurore Karamsin — och värddinnans röst förrådde, att hon därmed ansåg sig ha sagt ett namn, som talade för sig själv och som man borde känna till. Nu kunna alla få kunskap om, vem det var. Det står att läsa i en nyutkommen bok: *Ingrid Qvarnström, Ett liv i glans. En nordisk kvinnas sällsamma öde* (Sthlm, tr. Hfors, Medéns förslags a.-bol., 1938. 8:o. 367 s., pl. Häft. kr. 11:50). Aurore Karamsins anfader var bergsmannen Claes Eriksson († 1651) vid Stora Kopparberget, från vilken ätterna Wallvijk och Stjernvall härstamma. Själv var Aurore Stjernvall född som svensk undersåte 1808. Familjen kvarstannade i Finland, fadern blev landshövding i Viborg, modern var född von Willebrand, en Aurores bror var frih. K. E. Stjernvall-Walleen, Finlands ministerstatssekreterare. Men hon själv och hennes systrar kommo att tillhöra Europas internationellt högaristokratiska societet. En syster blev grevinna Mussin Pusjkin, en annan äktade en portugisisk diplomat. Aurore Stjernvall var, ansågs det, Finlands skönaste kvinna. Hon fick, som boktiteln säger, ett liv i glans, men långtifrån ett liv utan smärta. Hennes fästman, en rysk officer, dog så gott som på den utsatta bröllopsdagen. Den resignerade Aurore Stjernvall fyllde nu en hovfrökens plikter i Petersburgpalatset hos kejsarinnan Alexandra, Nikolaj I:s gemål. Sitt öde mötte Aurore i ett resonemangsparti med en av Rysslands rikaste män, Paul Demidov, en utlevad och rastlös neurasteniker. Han var bror till Anatol Demidov, furste av San Donato (vid Florens), som äktade prinsessan Mathilde Bonaparte. Aurores äktenskap varade fyra år. Efter europeiska långresor återvände hon med sin son Paul d. y. och bodde som stormrik änka vid Neva, i den glansfyllda miljö som förefaller vår generation vara försvunnen för mycket, mycket länge sedan. Sin andre make, översten Andrej Karamsin, miste Aurore efter åtta års äktenskap, han stupade i Krimkriget. Även sin son överlevde hon och flyttade slutligen åter till Finland, först till Träskända gård, sedan till Helsingfors. Även som gammal utövade hon där en vidsträckt välgörenhet, en grande dame i bästa rysk stil. Hon avled 1902, vid 94 års ålder. Hennes egendomliga livsöde inordnar sig som en länk i våra vikingasläkters österled, dessa svenska adelsfamiljer till vilka hörde t. ex. ryske ami-

ralen Oscar von Kræmer, som satt på Krim och läste Bellman. Aurore Stjernvall är nu ett minne blott, men hennes stamträd grenar ut sig över Europa, hennes sondotterson styr ett rike: det är prinsregenten Paul av Jugoslavien, vars moder var Aurore Demidov d. y. Så går släktlinjen — en sällsam historisk lek — från den gamle bergsmannen i Falun till ett av Balkans furstehus.

B. H—d.

Viktor Rydberg.

Intresset för Viktor Rydberg har de senare åren varit i ständigt stigande inom svensk litteraturforskning. Detta sammanhänger givetvis bl. a. med, att hans efterlämnade papper i Kungl. Biblioteket blivit mera tillgängliga. Åren 1923—24 utgav E. Haverman ett urval av hans brev. Sedan änkefru Susen Rydberg våren 1932 avlidit, kunde också diskussionen i ämnet röra sig mera fritt. För att visa, hur livligt Rydberg studerats, är det nog att nämna undersökningar av t. ex. V. Svanberg (1921, 1923, 1928, 1937), A. Blanck (1922), S. Ek (1928), H. Büsow (1929), J. Landquist och P. Gemer (1931), O. Wieselgren (1932—33), S. Lönborg (1934), O. Holmberg, I. Krook, E. Rodhe och V. Tyrenius (1935) samt F. Vetterlund (1936). Här till har lagts numera docenten Örjan Lindbergers arbete *Prometeustanken hos Viktor Rydberg*. Hans utopiskt liberala förutsättningar och de därav betingade problemställningarna i hans idédiktning, 1—2 (Sthlm, tr. i Uppsala, Hugo Gebers förlag, 1938; VIII, 507 s. Häft. kr. 7: — + 5: —). Sedan har ytterligare tillkommit del 7 av H. Schücks Svenska Akademiens historia, som behandlar Rydbergs inval 1877 och därpå följande beröring med akademien.

I beteckningen Prometeus-tanken har Lindberger i sin avhandling givit en formulering av den problemställning, som intar en central plats i Rydbergs idévärld. Denna problemställning innebär, »att allt mänskligt är föremål för en strid mellan två motsatta principer, båda av på en gång etisk, religiös och politisk innebörd. Den ena principen är en inre, grundad i människans idéer och samvete, den andra är en yttre, grundad i makten och de faktiska förhållandena. Den förra principen innebär frihet och rättfärdighet, den senare tvång och förtryck.» Denna motsättning får sin klaraste utformning i »Prometeus och Ahasverus» (1877) men kan också tydligt iakttagas i flera andra av hans dikter samt i företalet till »Den siste atenaren» (1859). Avhandlingens första uppgift blir att klarlägga, varifrån Rydberg fått denna problemställning samt att sedan följa den i dess olika förskjutningar genom hans produktion, något som också anges i bokens undertitel.

Man kan svårigen diskutera frågan om ursprunget till Rydbergs idéer, förrän man fått se, vad den intellektuella miljö och den tidsatmosfär, där han framlevde sina mest mottagliga år, hade att bjuda på. Det förefaller, som om det nya och väsentligaste i denna Rydbergsundersökning skulle vara den brett upplagda och fylligt doku-

menterade skildring av den journalistiska miljö, där den unge Rydberg först kom i kontakt med tidens intellektuella och politiska strömningar, nämligen den krets, som på 1840-talet framträdde i Jönköpingsbladet och Handelstidningen med C. J. L. Almquist och J. Sandvall som ledande namn.

De Sandvallska tidningarnas politiska inriktning utmärktes av en utpräglad utopisk liberalism, och framställningen av den idédebatt, som under 1840-talet fördes i deras spalter, visar mycket tydligt, att Rydberg här kom i kontakt med idéer, som sedermera kommo att intaga en central ställning i hans åskådning. Den som särskilt satte sin prägel på Jönköpingsbladets hållning var Almquist, och det är av ett speciellt intresse att se, vilken betydelse Almquists journalistik i själva verket haft för utformandet av Rydbergs tänkande. Lindberger drar bl. a. fram en artikel av Almquist om Sveriges inre politik (1846), som uppställer motsatsen mellan principerna »Herre-egoism, stödd på det Fysiska våldet» och »Idévälde», alltså visar sig vara modell till »Den siste atenarens» företal samt också rymma grundmot-sättningen i »Prometeus och Ahasverus». Dessa tidningars utopiska liberalism bildade även utgångspunkten för Rydbergs åskådning. Förf. ifrågasätter därför, om inte Rydberg kunde betraktas som en ganska färdig människa, när han 1855 kom i kontakt med S. A. Hedlund, och om man inte har anledning att något annorlunda än förut bedöma det inflytande Hedlund kan ha utövat på Rydberg.

I det följande kapitlet, Kristen platonism, analyseras bl. a. idé-innehållet i »Medeltidens magi» och »Den siste atenaren», belyst av tidningsartiklar och brevuttalanden. Förf. anser det oriktigt att bestämma tendensen i »Medeltidens magi» som ett upphöjande av antiken på kristendomens bekostnad utan gör det antagandet, att Rydberg ansåg kristendomen överlägsen antiken genom sin i ödets ställe trädande tanke på en personlig Gud. Man får icke heller betrakta Rydbergs inställning i »Den siste atenaren» som kristendomsfientlig. Där fick han — just genom intrigromanens teknik att kontrastera vitt och svart — goda möjligheter att sammankoppla de båda leden i det begreppspar, han alltid laborerade med: västerländskt—orientaliskt, för att använda Almquists nomenklatur. I fråga om de båda kulturkretsarna var Rydbergs ställningstagande för Grekland klart. Men den uppgift han hade framför sig var att visa, hur den antika kulturens undergång var förenlig med utvecklingstanken. Lösningen till detta verkligt svåra problem fann han, när han observerade de stora likheterna mellan den kristendom han själv kämpat för i sina artiklar och platonismen. Han upptäckte, att det gick en linje från Platon genom kristendomen upp till hans egna positioner. I och med detta måste tanken på en syntes av platonism och kristendom ha inställt sig som ett svar på frågan om antikens undergång, förenligt med det hegelska utvecklingsschemat tes—antites—syntes. Författaren anser, att Rydberg hade denna tankegång klar för sig redan då han började skriva sin roman. Att den icke preciseras förrän på slutet, skulle bero på romantikens fordringar på spänning och ovisshet.

Kapitlet om Rydbergs kristna platonism leder över till frågan om hans mystik. I detta sammanhang behandlas Rydbergs sysslände med Faust. Grunden till hans Faust-intresse vill Lindberger finna i hans anlag för mystik utan att för den skull förbise det rent litterära intressets roll. I dessa studier påträffar man åter den gamla mot-sättningen, här förtäad kring de två stora symbolfigurerna. På så sätt har Faust-dramat för Rydberg blivit en manifestation av den kamp mellan motsatta världsåskådningar, som han älskat att föreställa sig. Den levnadströtte, cyniske resonören Mefistofeles blir en förstudie till Ahasverus, på samma gång som det finns drag hos Faust, som man återfinner hos Prometheus. Fauststudierna bilda alltså ett steg upp mot denna Rydbergs största idédikt, men denna har också sina givna förutsättningar i den aktuella tidssituationen och Rydbergs politiska intressen från mitten av 1870-talet.

Rydbergs liberalism innehöll element, som gjorde det naturligt för honom att i den föreliggande situationen orientera sig mot lantmannapartiet. Han kom att tilldela sig rollen som en av detta partis kulturella vägvisare. Det är här man har att söka den politiska innebörden i hans kamp för en nordisk nyväckelse. Denna politiska kontakt hade en genomgripande betydelse för den konstteori, utifrån vilken »Prometeus och Ahasverus» är skriven. Dikten borde vara på en gång klassiskt skön, folklig, social och syssla med mänsklighetens stora frågor. Denna åsikt hade gamla rötter i Rydbergs åskådning. Men att den fick så eklatant utformning nu, torde framför allt vara att tillskriva denna politiska kontakt, icke enbart — vilket tidigare framhållits — hans italienska resa. Han uppfylldes av funderingar om sambandet mellan konsten och det sociala och politiska livet, tankegångar, som återkomma i Prometheus' bilder av skalden, konstnären och tänkaren. Han var också fylld av den ljusaste optimism beträffande partiets framtid och ställning. »Prometeus och Ahasverus» är som idédikt betraktad höjdpunkten i Rydbergs produktion, men den gynnsamma konjunktur, som tillät dess skapande, var mycket kort. Redan när han skrev den, märkte han, hur det relativa lugnet i Europa började övergå i en social och utrikespolitisk kris, och hans optimism beträffande läget i Sverige hade att värja sig mot en inbrytande allmän pessimism.

Det är denna alltmer tätnade pessimism, som ger Ahasverus' repliker tyngd och kraft. Man kan återföra den på flera faktorer. Dels torde den aktuella politiska situationen — stämningarna i samband med det rysk-turkiska kriget och den reaktionära politiken i Danmark — ha spelat en icke oväsentlig roll för dikten, utan att man därför får pressa det till att förmoda, att Prometheus och Ahasverus skulle vara porträtt av Gladstone och Disraeli. En annan faktor, som enligt Lindberger har haft en avgörande betydelse, är F. A. Langes bok »Die Arbeiterfrage», därigenom att den slog sönder en av de bärande synpunkterna i Rydbergs åskådning: hans tro på naturens förnuftsenslighet. Ahasverus' tyngst vägande yttranden kunna sägas stå i den noggrannaste överensstämmelse med Langes teorier, så att man på sina ställen till och med skulle kunna förse verserna med

löpande sidhänvisningar till Langes bok. Det centrala i dikten är principmotsättningen mellan Ahasverus, representanten för »det historiska måste» och Prometheus, representanten för »det som bör vara». Prometheus' och Ahasverus' yttranden kunna helt naturligt sammanställas med skilda författare, med tidsförhållanden och idériktningar, men i grunden utgör deras dialog en Rydbergs dialog med sig själv. Och på botten ligger samma problem, som redan i ungdomen var det allt överskyggande, teodicéproblemet. Det förhållandet, att Prometheus icke låter böja sig utan styvsint vidhåller »Jag är den jag är och ej en annan», är belysande för hur allvarligt detta var.

Den fortsatta framställningen av Rydbergs idévärld ger en tragisk bild av en människa, som ej hörde hemma i något läger. Lantmannapartiet hade icke givit det han drömt om, och han måste säga sig, att hans idéer lidit nederlag i verklighetens värld. Till detta kom, att han genom att läsa Hartmann och Spencer, som utgående från en deterministisk ståndpunkt påpekade det relativa i all moral, fick en förändrad människouppfattning, vilket kom honom att förlora tron på att kunna förverkliga sina idéer. Hans utopiska liberalism hade alldeles fallit i spillror, han hade intet att sätta i stället. Och han var för gammal att sätta sig ned och bygga upp en ny åskådning. Att döma av en del av Rydbergs uttalanden om Strindbergs pessimism i »Röda rummet» verkar det, som om han skulle ha kunnat få anknytning till de unga 80-talisterna, men deras naturalism och ateism kunde han från sina ståndpunkter omöjligen acceptera. Denna stora idékris avspeglas i »Nero och Ijungelden» (1881). Neros tragik är dubbel. För att åstadkomma åtminstone något gott har han prutat på sina ideal och alltså blivit förrådare mot sig själv. Dock visade sig detta köpsläende med verkligheten fruktlöst. Rydberg tyckte sig kunna se sin lantmannapolitik ur bägge dessa synpunkter. Hans pessimism kulminerar i »Den nya grottesången» (1891), som till allra största delen är rent negativ till sin hållning och slår över i ett slags bitter tillfredsställelse att förvränga och vända upp och ned på idéer, som i grund och botten lågo honom varmt om hjärtat.

I dikten »Lukanos marterad» (1891) har Rydberg sin slutliga uppgörelse med sin gärning som skald. Han befann sig ju i den omöjliga situationen, att han förtvivlade beträffande de ideal, som burit upp hela hans tidigare diktning. Vad han nu upptäckte var, att trots detta skulle han ha hållit fast vid sina idéer och förkunnat dem, ehuru ingenting var att hoppas. Denna heroiskt hopplösa förkunnelse blev slutet på hans livslånga idékamp.

Örjan Lindbergers avhandling bygger i mycket stor utsträckning på otryckt material, främst brevsamlingar förvarade i Kungl. Biblioteket och i Göteborgs stadsbibliotek. Avhandlingens andra del, som reserverats för bilagor och noter, innehåller dessutom en redogörelse för de stilistiska principer, som kommit till användning, då det gällt att urskilja, vilka av de många anonyma artiklarna i Göteborgs Handeltidning som varit skrivna av Rydberg, respektive Hedlund. Dessutom finner man där en särskild avdelning, som ägnats åt dateringsproblem. Lindberger har använt metoden att genom skiftningar i handstilen för-

söka bestämma dateringen, och hans uppgifter illustreras av talrika facsimiletryck. Dessutom är avhandlingen försedd med personregister, vilket i hög grad ökar dess användbarhet.

Eva Remens.

Henric Westman.

När Linköpingsdonatorn Henric Westman den 16 april 1937 vid 83 års ålder slutade sin gagnarika levnad, bortgick samtidigt en originell och ovanlig människa med starkt utpräglad karaktär och personlighet. På utmärkt fängslande sätt och med verklig pregnans tecknas minnet av »kapten på Valla» i statsrådet Karl Gustaf Westmans biografi *Henric Westman* ¹⁷/₁₂ 1853—¹⁹/₄ 1937. *Till hägkomst* (Linköping 1938. 8:o. 36 s., många ill. Särtr. ur Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1937—1938). Mot bakgrunden av en idyllisk skildring av den gamla östgötska stiftsstadens i forna dagar redogör förf. för handelshuset Beckström & Westman, vars lokaler lågo på hörntomten vid Stora Torgets södra sida och Bokhållaregatan. Där erbjöd sig ett livligt skådespel: bondskjutsarna kommo och körde, hustrur och barn sveptes i sjalar för färden, medan bodbetjänarna i gröna förkläden, skärmössor och blyerts bakom örat avlämnade de sist inslagna paketen och önskade lycklig resa. Detta handelshus' välstånd blev orsaken till, att sonen i huset, kaptenen vid Första Livgrenadjärreg:tet Henric Johan Ludvig Westman, ärvde en stor förmögenhet. Efter fasta principer förvaltades denna och Westman levde i vardagslag högst spartanskt på Valla utanför staden; vägen däremellan tillryggälades alltid till fots. Han inriktade sig i stället på att hjälpa sina medmänniskor och donera till allmännyttiga ändamål. Mot fäderneanlagen bröto sig moderneärvda intressen, bl. a. för konst och kultur i allmänhet. Dråplig är förf:s skildring av kaptenens bohemiske morbror, målaren Gotthard Werner (av tysk släkt), som slutligen mest levde i Italien och vid hemmabesöken i Linköping utöste sin vredes skålar över de temperamentslösa östgötarnas bristande konstsinne. Henric Westman ville gärna ställa det väl för morbrodern i Södern, men ökat apanage medförde blott att denne underhöll ett större och brokigare hushåll av lazzaroner med barn och blomma. Westman var road av morbrodern men ändrade icke sin självdisciplin eller sina egna stränga principer i övrigt i annan mån, än att även han såg sig en smula omkring i världen. Alltmer understödde han emellertid kulturändamål med donationer till Viterhetsakademiens grävningar i Alvastra, universiteten i Uppsala och Lund samt först och sist fädernestaden Linköping, förutom det att han i det tysta hjälpte många enskilda. Förf. skildrar levande bordssamtalen i syrenbersån på Valla. Där diskuterades allt från jordbrukssträvanden till konstlivets brytningar, politikens kraftmätningar och Boströms filosofi. Kaptenen tillhörde, säger förf., ett släktled med helt annan talang för vänskap än efterföljande.

Vid 80 års ålder skänkte Westman Valla till Linköpings stad. Det efterlängtrade museet fick han ej se färdigt, men hann dock att

hålla ritningarna i sin hand. Även förmögenheten testamenterades till staden för kulturändamål. De av förf. anförda föreskrifterna av Henric Westman om hans begravning ge en sista, skarpt utmejslad bild av dennes originella men vördnadsbjudande personlighet.

B. H—d.

Arnold Norlind.

En kväll för många år sedan gingo två studenter i Lund in i ett åldrigt hus vid Vinstrupsgatan, stegade uppför trappan och ringde på hos docenten i geografi Arnold Norlind. Hans gångliga, något lutande gestalt med det magra och bleka ansiktet gjorde ett intryck av ovärldslighet, som förvisso verifierades vid en närmare bekantskap. Den fråga, som förde de unga kandidaterna till docenten, var av kvistig art: den ene hade blivit vådaskjuten på Spetsbergen; vid hans återkomst vägrade försäkringsbolaget att utbetala skadeförsäkring, emedan dylik gällde för skada i Europa och bolaget förnekade, att Spetsbergen lågo i Europa — nu vädjade den sökande parten till Norlinds sakkunskap. Aldrig går ur mitt minne (ty det var undertecknad, som beledsagade den skadskjutne — den sistnämnde numera uppsalaprofessor), med vilken entusiasm Norlind snodde runt i rummet, grep böckerna på sina hyllor, slog och forskade. Resultatet nåddes snabbt och Norlind skrev ut ett intyg, att Spetsbergen visst räknades till Europa. På vår fråga om kostnaden för intyget slog han ifrån sig med bägge händer: det kunde ej komma på fråga att ta betalt för utredning av ett så intressant vetenskapligt problem. Många år senare mötte jag för sista gången Norlind i en järnvägskupé. Han var då redan så sjuk, att han med möda kunde tala, men bibehöll icke desto mindre sitt soliga leende. Han dog, 46-årig, år 1929.

Minnet av denne ovärldslige, försynte och fine lärde skall emellertid icke förblekna hos dem, som haft förmånen få träffa honom. Hans långvariga, tärande sjukdom knäckte hans kropp men icke hans själ, beundransvärt och hjältemodigt övervann han sina lidanden. För den, som vid meditationens lampa söker en stilla stund och ett närmande till en bortgången men oändligt värdefull människa, kan anmäla- ren rekommendera docenten Algot Werins bok om *Svensk idealism*, essayer (Lund, C. W. K. Gleerup, 1938. 8:o. 224 s. Häft. kr. 6:—). Förf. tecknar där (s. 198—211) fint och kongenialt också bilden av *Arnold Norlind*. Han hade, säger Werin, druckit djupt ur litteraturens och filosofiens källor. Vid ett besök hos N. visade denne, efter ett ögonblicks tvekan, för förf. en lång rad kvartvolymmer med översättningar av Dante. Då Werin frågade, om N. översatt *hela* Komedierna, log han litet — »det är hela Dante, inte bara *Divina commedia*», kom svaret. Självt hann Norlind blott trycka en liten *Comteavhandling* samt *Inferno* (1921), postumt utkom 1930 även *Purgatorio*. Under sin sista sjukdom utgav N. 1928 »Från min veranda. Meditationer» (2:a uppl. 1929). Postumt utkommo »Skapande liv. Studier och bekännelser» (1929) samt »Det osynliga bygget. Arnold

Norlinds dagböcker» (i urval av Klara Johanson 1930). Sedan 1922 var N. gift med författarinnan Emilia Fogelklou.

Werin analyserar några av Norlinds skrifter, även de geografihistoriska, och ger samtidigt också bilden av mannen själv. Vad som gör hans meditationer så läsvärda, säger W., »är den samling kring livets väsentligheter som de vittna om». Han dröjde gärna hos skalden av en viss mystisk-romantisk läggning: han hade, skriver förf., »fäst sig vid diktare som förspott doften från Rosa mystica». Norlind hade en sällsynt omfattande, harmonisk bildning, han var lika hemmastadd med de grekiska tragedierna samt platonsk och nyplatonsk filosofi som med Dantes medeltidsdikt och modern litteratur. Han ägde som människa »verkliga Charis och Sofrosyne, glädje och sinnesro», en sällsynt och dyrbar gåva.

Till essayen om Norlind har Werin fogat en rad andra. En, tryckt förut, har redan nämnts i PHT 1937 (s. 254 f.), nämligen den om litteraturhistorikern professor Albert Nilsson. De inledande kapitlen i Werins bok behandla Tegnér från olika sidor, två angå Viktor Rydberg och Selma Lagerlöf, ett rör Pär Lagerkvist. Citatet från den sistnämnde om »detta osläckliga begär att mäktas det omöjliga, att famna det allra högsta, denna gnista som bränner inom oss men inte är stark nog till att lysa upp», kunde stått som ett motto på boken — Svensk idealism.

B. H—d.

Civilt och militärt — nyare memoarer.

— Johan Vising, *Minnesbilder*. (Sthlm, Bonnier, 1938. 8:o. 211 s., pl. Häft. kr. 10:—.)

Lars Tingsten, *Hågkomster* (Sthlm, Bonnier, 1938. 8:o. 404 s., pl. Häft. kr. 12:—.)

Den norrländske bruksförvaltarsonen Johan Vising (f. 1855) var professor i nyuropeisk lingvistik, med undervisningsskyldighet i romanska språk, vid Göteborgs högskola 1890—1922 och rektor där 1899—1909. Hans minnen börja med skildring av hembygden, som var Ådalen i Ångermanland. Genom sin mormor, majorskan Hedvig Sophia Hallström, född Nordenfalk, tillhör Vising en vida utbredd släktkrets och bl. a. var Harald Hjärne hans frände. Efter skoltid i Härnösand tillhörde Vising i Uppsala Norrlands nation, »polarisluschki» som dess medlemmar självvironiskt kallade sig. Mycket intressant skildrar Vising den store romanistmästaren Gaston Paris. Förf:s Uppsalaminnen äro verkligt roande, bl. a. berättelsen om, hur Hjärne med sina enorma kunskaper tillplattade en ryss vid en sexa på Flustret. Ett original var tydligen den gamle bibliofilen Gabriel Marklin, som inlöste hela upplagan av en J. H. Schröders myntavhandling för att använda den »ad pios usus». Då detta föranledde Schröder att ge ut en ny edition, sade Marklin på dödsbädden: »Hälsa Schröder, att det var synd, att jag ej hann begagna upp andra upplagan av hans numismatik». Visings gradpassering försiggick som lektor i Vänersborg samt lektor och docent i

Lund. Från den senare staden ger förf. glimtar av biskop Flensburg m. fl. Kapitlen om uppkomsten och utvecklingen av Göteborgs högskola samt V:s professorstid och rektorat där äro arbetets viktigaste parti, då förf. här har tillfälle att som förstahandsvittne skildra ett betydelsefullt avsnitt av nyare svensk akademisk historia. Bl. a. ger förf. intressanta notiser om August Röhss och Oscar Ekman som donatorer; även Oscar Dicksons mecenatskap och förnämliga middagar beskrivas. Vad som gör boken i sin helhet lättläst är den spirituella stilen och rikedomen på anekdoter.

De *Hågkomster*, som efterlämnats av »generalen filosofie doktorn herr Lars Herman Tingsten» (såsom förordet säger), ha en annan karaktär än Visings. Endast i första kapitlet om »Ungdomstiden» möta vi ren människoskildring. Tingsten var född »världslig smålänning, men andlig östgöte», från Södra Vedbo i Jönköpings län. Hans far var sergeant, hans mor var dotter till kongl. sekter Durling. Hemmet var ingen lyxmiljö. Kosten var mjölk, sill, potatis, fläsk eller salt kött och vattgröt. Kläderna voro av vadmal, skorna gjorde sockenskomakaren — på sommaren gick unge Lars barfota. Som skolpojke hamnade Tingsten i Eksjö och Jönköping. Därpå började han i Uppsala läsa till juridico-filosofisk examen, men slog snart om och anmälde sig som officersvolontär vid Kalmar regemente. Tingstens hela senare skildring är i all huvudsak en tjänsteberättelse, där uniformen i det närmaste helt döljer människan. Men just som tjänsteschildring har boken å andra sidan ett betydande värde. Särskilt för den tid, då förf. nått ledande poster inom armén eller som statsråd i Lundebergs, Staaffs och Lindmans ministärer, har den naturligtvis direkt historiskt intresse och kommer säkerligen att flitigt anlitas av kommande forskare. Tonen är ofta medvetet säker, men utan tvivel var Tingsten också en stor militär kapacitet. General Tingsten hade som bekant även historiskt författarskap, men häråt ägna »Hågkomster» föga uppmärksamhet, ehuru en skriftförteckning är medtagen (s. 379 ff.). Både Visings och Tingstens minnen ha personregister, de senare även med födelse- och dödsår samt titlar utsatta. Utgivningen av Tingstens bok har omhänderhaft av Nils Forssell.

B. H—d.

Riddarholmskyrkan.

Några av våra storföretag på det humanistiska forskningsområdet bruka då och då figurera i pressen som bevis på en i Sverige vanlig opraktiskt storvulen planläggning, som medfört att arbetsuppgifterna endast med snigelfart avverkas. Det frammanas då alltid ett alternativt förfarande: förkortning med ty åtföljande snabb utgivningstakt. När man studerat sig igenom det 874 sidor starka bandet av *Sveriges Kyrkor*, i vilket *Riddarholmskyrkan* (Stockholms kyrkor, bd 2, h. 1—2, 1928—37. Häft. kr. 20: —, 38: —) och dess inventarier genom professor Martin Olsson beskrivits och fått sin historia utredd, är man tacksam för att de oftast från mindre initierat håll emaneran-

de reformförslagen ej vunnit framgång. Särskilt bör den allmänt historiskt intresserade läsaren glädja sig åt det på hans område sällsynt rika stoffet, som (se förordet) motiverat en annan personhistoriskt betingad och som det förefaller ur *alla* synpunkter naturligare ordning av beskrivningen än som följes för Sveriges Kyrkor i övrigt.

Häfte I (250 sid. + 10 pl.), utkommet redan 1928, omfattar utom en kort församlingshistorik, där även klosterbyggnaderna efter sekulariseringen behandlas (härom finner man numera utförligare och i något fall korrektere data hos Axel Klockhoff, Danvikens hospital, 1931), beskrivning av kyrkan och gravkoren. Även utanför de arkitekturhistoriska fackkretsarna bör detta parti vara av stort intresse genom sina rekonstruktioner av gråmunkekyrkan och — så gott det varit möjligt att göra — de därtill hörande klosterbyggnaderna, en av vår medeltidshistorias viktigaste miljöer, och skildringen av den 1806 tyvärr borttagna skuggrika kyrkogården med de ståtliga gravkoren. Det ur personhistorisk synpunkt intressantaste partiet berör de även i tidigare publikationer av utgivaren och andra behandlade nischmålningarna å den ursprungliga sydfasaden, som daterats till tiden omkr. 1300 och vars bildframställningar identifierats med klostergrundläggaren Magnus Ladulås själv och hans gemål drottning Helvig. Här kommer, enligt vad rec. erfarit, antikvariern friherre C. R. af Ugglas inom kort att hävda en betydligt senare datering. Till övriga för en diskussion i denna fråga belysande observationer kan läggas att de åt samma håll vända tvenne bilderna, vilka fylla två av sydfasadens fyra nischer med kvinnobilden längst till vänster, ej stå intill varandra utan ha en en gång även inmålad nisch emellan sig,¹ vilket tyder på att de ej bildat ett par.² Vidare har förf., sedan han först — säkert med rätta — bestämt vapendjuret i den kvinnobilden beledsagande skölden som närmast en ulv, i strid därmed — visserligen hypotetiskt — bestämt bilden som drottning Mektilds.

I det senast (1937) utkomna andra häftet (s. 255—874) skildras den fasta inredningen, de lösa inventarierna och gravminnena. Ordet skildra täcker dock ej vad som verkligen gives. I många fall ha speciella forskningar gjorts, som avslöjat olika föremåls eller dekorationsers tillkomst, data och mästare. Detta gör att en mängd hantverkar-namn äro inströdda över hela boken. Ett omfattande personregister (*alldeles* fullständigt är det icke, så är t. ex. den å s. 307 nämnde husgerådsskräddaren Dam ej upptagen) hjälper den intresserade att leta upp namnen. Bland inventarierna märkas särskilt en numera i Storkyrkans församlingssal förvarad serie porträtt, reproducerade i boken, av kyrkoherdarna från den tiden då gråmunkekyrkan var församlingskyrka. En av kyrkoherdarna, Johannes Ekendahl († 1722), är känd som sagesman för uppgiften om den berömda och ofta citerade inskriften i kyrkan om orsakerna till Sveriges olyckor, vilken ju nu-

¹ Märkligt nog anges nischernas läge ej i beskrivningen. Rec. får tacka fil. kand. Gunnar Westin för uppgiften härom.

² Den kvinnliga figuren har en av courtoisie åt höger (från åskådaren sett) vänd vapensköld, vilket synes fordra en åt motsatt håll vänd manlig pendantbild. Tänkbart vore kanske dock att courtoisien gäller högaltaret.

mera av Ahnlund (»De sex orsakerna» i »Kring Gustaf Adolf», 1930, s. 3—10) påvisats härstamma från Johannes Magnus, vilket ej var känt då 1:a häftet av Martin Olssons beskrivning utkom (se s. 157).

Det ur personhistorisk synpunkt centrala partiet är det om gravminnena. Kistor eller gravstenar med vapen och inskrifter, huvudbanér, anträd, sorgfanor, epitafier och anvapen lämna ymnigt med uppgifter, som ju naturligtvis före utnyttjandet måste behandlas med den kritiska analysens metoder. I vissa fall äro uppgifterna bevisligen felaktiga. Sålunda har det givetvis ofta ställt sig svårt att få tag i korrekta uppgifter om de 16 anorna. I ett fall kan man egendomligt nog se hur i fråga om tvenne bröder, fältmarskalken greve Gustaf Adolf Lewenhaupt och generalfältmarskalken greve Carl Mauritz Lewenhaupt, anserien för den äldre är full av felaktigheter medan man för den 10 år senare, 1666, avlidne yngre brodern lyckats skaffa korrekta upplysningar även för de mera svåråtkomliga furstliga fäderneanorna, Falkenstein, Sayn, Salm och Hohenlohe. I vissa fall kan man fråga sig, huruvida icke vid en närmare prövning av anuppgifterna vissa av dem skulle kunna föredragas framför dem man kan få ur Elgenstierna, varmed föremålskällornas uppgifter hela boken igenom jämförts. Detta gäller t. ex. för den 1632 avlidna Elin Tott, vars fäderne och moderne å hennes gravsten angives med Tottska och Hornska vapnen (se sid. 687, 681). Enligt Elgenstierna skulle hennes mor vara Claes Åkeson Totts första hustru Catharina Carlsdotter Gyllenstierna. Han var emellertid andra gången gift med Kerstin Henriksdotter Horn och för övrigt kända data synas ej lägga hinder i vägen för möjligheten, att hon varit Elin Totts moder. Men även då det gäller en mot nu gällande uppfattning stridande uppgift ur en 16-anorsserie, kan man bli frestad att ta den under omprövning. Sålunda uppgives enligt anvapnen å generalguvernören friherre Gustaf Banérs kista att hans mormors farmor varit en Lilliehöök och ej som nu angives en Lake. Mormorsfadern var här en känd man, Gustaf Olofsson Stenbock till Torpa. Ser man närmare på uppgifterna i Elgenstierna blir man frestad att undersöka möjligheterna för att han stammade ur ett faders tidigare, ej nu känt gifte.

Den nyss omnämnda mycket tacknämliga, genomförda kontrollen gentemot Elgenstierna har även beträffande data i övrigt avslöjat en hel del — i noter närmare redovisade — oöverensstämmelser, där man kan ha skäl att förmoda att åtminstone i en del fall bättre kunskap nu nåtts. Man lägger även märke till hur ofta i kistskriptionerna lämnas upplysningar om personers födelse- och dödsort.

Även ur heraldisk synpunkt är beskrivningen mycket givande tack vare de rikhaltiga illustrationerna,¹ tyvärr dock särskilt när det gäller helbilder av kistsidor ej tillräckligt tydliga för att tillåta vapenidentifikation. Man märker här även ofta, hur de konsthistoriska synpunkterna övervägt vid bildvalet. Sålunda skulle man ur heraldisk och personhistorisk synpunkt nog helst velat se bilderna av kistdetaljer i större skala koncentrerade till oidentifierade eller påstått felaktiga vapen.

¹ Bildmaterialet i original finnes tillgängligt i Vitterhetsakademiens arkiv.

Då man kommer in på de senare partierna av gravminnesbeskrivningen, som till stor del omfattar ett borgerligt persongalleri smälta de personhistoriska kontroll- och identifikationskommentarerna ihop betydligt. Det är givet, att man ej kan fordra i ett verk som egentligen ges ut för helt andra ändamål ett så stort intresse för dessa ting, att hela den splittrade personhistoriska litteraturen här skulle tagits till råds. Men en del därav av mera lättillgängligt slag skulle det kanske dock ej varit svårt att anlita. Detta skulle bl. a. medfört uppenbara fördelar för personregistret. Det är sålunda nu icke så lätt att finna den i Klemming-Nordin, *Svensk boktryckerihistoria* (1883), s. 173, under namn av Georg Hantsch upptagne kunglige boktryckaren under namnet Hanskenus, vilket återfinnes i hans på latin avfattade gravstensinskrift. Detsamma gäller urmakaren Helge Prutzier, som det tyckes okänd för E. Sidenbladh, *Urmakare i Sverige*, vilken emellertid anger den egentliga namnformen för den av honom kända släkten som Brutscher. Okända för speciallitteraturen synes även vara »I. K. M. Felt und Hoftrumpeter» Jacob Brickman (s. 796) begravd 1651 (se s. 709; jfr Norlind-Trobäck, *K. Hovkapellets historia 1526—1926*, tr. 1926); apotekaren Donat. Deutzman († 160?; jfr sid. 770) och Stefan Bokebinder († 1565; jfr G. M. Silfverstolpe, *Bokbindare i Stockholm 1630—1930*, tr. 1930).

Av stort värde för forskningen på detta område bör ett helt uppslag med tecknade avbildningar av bomärken och vapen från borgerliga gravstenar vara (s. 714).¹

Med det nu sagda vill rec. fästa specialforskarnas uppmärksamhet på faran av att förbise det av professor Olsson i beskrivningen av Riddarholmskyrkan så förtjänstfullt framlagda stora materialet.

Nils Ludvig Rasmusson.

Odensvi i Västmanland.

Brukspatron L. L. L o r i c h s, Bernshammar, har redan tidigare inlagt stora förtjänster om den lokalhistoriska forskningen i sin hemprovins Västmanland (jfr PHT 1934, s. 260 f.). Han har till sin föregående produktion nu lagt ett nytt arbete, *En bok om Odensvi socken* (Köping 1938. 8:o. 304 s., ill.). Boken ger en mycket allsidig bild av socknens minnen och utveckling från hedenhös till modern tid. För prästerna följer förf. i första hand Muncktells herdaminne, men är medveten om dess brister och har givit stoff vida därutöver, dels rikliga personalia ur protokoll, syneinstrument m. m., bl. a. i kap. »Kyrka och kyrkoliv», dels skildringar av prästerna i nyare tid. Synd är, att förf. ej upptäckt den nyare litteraturen om 1300-talsbiskopen Egisl Birgersson av Västerås, som oaktat sin höga andliga värdighet var en ganska pittoresk skurkfigur (se Briloth, *Den påfliga beskattningen af Sverige*, 1915, s. 183—191, och Fornvännen 1934, s. 298, not

¹ Ett litet tillägg ej fallande inom det personhistoriska området men anknyttande till författarens intresse för att få uppgifter om inskriftsförfattarna kan här göras. Enligt Henrika Scheffers biografi över Johannes Schefferus (s. 161) är det sålunda denne, som har författat inskriften rörande Maria Eleonora.

109). Roande äro Lorichs' uppgifter angående kyrkoherden J. Norinus' anmärkningar 1737 om brukspatron J. Stranghs bristande kyrksamhet samt efterspel härtill. Av särskilt personhistoriskt intresse äro givetvis gårdshistorikerna. Valsta herregård har känd ägarelängd ända från 1400-talets mitt, såsom anmälaren uppvisade i PHT 1934 (Blåpannastudien) och Lorichs har nu utnyttjat dessa uppgifter samt kompletterat dem fram till modern tid. Längre sutto Ribbingarna på gården. Denna kom på 1800-talet till förf:s egen släkt, som ännu äger den — därav hans speciella intresse för Odensvi. Även på historikerna över socknens mindre gårdar har förf. nedlagt mycket arbete. Personregister avslutar boken.

B. H—d.

Carnegieska porterbruket.

— *Carnegieska porterbruket 1813—1938. Historisk del* av Gösta Bodman. *Teknisk del* av Arvid Uddenberg (Gtbg 1938. 8:o. 494 s., ill.).

Industrimonografier äro mycket välkomna i vår historiska litteratur. Prof. Bodman, som även tidigare sysslat med liknande ämnen, tecknar här det bekanta porterbrukets i Göteborg hävder. Det första tryckta belägget för ordet porter i Sverige träffas i Bengt Bergius berömda »Tal om läckerheter» (vid presidiets nedläggande i Vetenskapsakademien den 3 maj 1780). Bodman skildrar först de tidigare porterbryggarna i västkustmetropolen: William Knox († 1797), Jacob Dahl († 1819) och Johannes Andréen. Det ännu existerande porterbruket grundlades av tysken Abraham Robert Lorent (1770—1833) från Hamburg, som en tid verkat i Amerika och där förtjänat, ansågs det, på »socker, bomull och slavar». Han var, säger förf., »av mindre vanliga mått»; bl. a. var han också en stor järnexportör. Lorents talrika brev till G. F. Wirsén ha varit en viktig källa. Redan 1¹/₂ vecka efter Napoleons tillfångatagande kunde Lorent 1815 meddela Wirsén om hans blivande deportation till S:t Helena jämte en skiss med detaljbeskrivning av denna ort. Lorents bror Paul Emil Lorent († 1834) kom också in i affären i Göteborg, liksom brödernas engelske svåger John Nonnen (1770—1845, far till den bekante Edward N.). På auktion 1836 inropades de Lorentska porter- och sockerbruken av David Carnegie jr (1813—90). I samband härmed skildrar förf. utförligt »Namnet Carnegie i Göteborg», ett bidrag till den intressanta historien om de skotska handelshusen där. Förteckning över ägare och styrelsemedlemmar 1813—1938 samt över bryggmästare jämte porträttmatrikel avslutar volymen. Den är rikt och vackert illustrerad men saknar personregister.

B. H—d.

Telegrafverket.

I tre stora band föreligger nu *Svenska telegrafverket, historisk framställning*, utg. av Kungl. Telegrafstyrelsen. Arbetet

omfattar bd 1: *Det statliga telefonväsendet 1881—1902* (Gtbg 1931. 8:o. x, 326 s., ill.) av sekreterare Hans Heimbürger, som även författat bd 2: *Det elektriska telegrafväsendet 1853—1902* (Gtbg 1938. 8:o. xii, 518 s., ill.), medan bd 3: *Den optiska telegrafens historia i Sverige 1794—1881* (Gtbg 1938. 8:o. xiii, 312 s., ill.) skrivits av överkontrollör N. J. A. Risberg. Sistnämnda band behandlar således den äldsta utvecklingen, med bl. a. A. N. (Clewberg) Edelcrantz som huvudfigur, på grund av hans 1794 uppfunna form av optisk telegraf. Förf. söker även att i kap. »Uppfinnaren» (s. 58—70) ge en karaktäristik av denne. Utförligt behandlas också generallöjtnanten C. F. Akrells insatser, liksom man finner mycket om överste Fredrik Blom, överstelöjtnant I. F. von Heland och telegrafinspektören major Carl Wilhelm Venus.

Heimbürgers båda band om telegraf och telefon ha, liksom Risbergs, personregister. Bland de framträdande gestalterna i de förra märkas, jämte Akrell och von Heland (se ovan), generaldirektörerna P. Brändström, D. Nordlander och C. E. G. B. Storckenfeldt samt intendenten A. L. Fahnehjelm. Vilken förtjusning den elektriska telegrafens vållade kan man se i Heimbürgers skildring (bd 2, s. 51), t. ex. då Akrell 1854 invigde telegrafstationen i Hälsingborg, där »telegrafbyrån blef riktigt belägrad af människor af alla klasser; alla ville se och beundra». Vid hälsobrunnen Helsan anställdes en sexa med flödande champagne, tal, skålar, fanfarer, musik och sång. Akrell svor till slut över »alla onödiga och . . . ledsamma ceremonier», vilka vid invigningen i Malmö s. å. upprepats till överflöd. Planschen (bd 2, vid s. 234) med kvinnliga telegrafistbilder från 1860- och 1870-talen hör till bokens verkliga glädjeämnen. På 70-talsbilden står telegrafmaskinen på ett elegant bord, varvid en av de två telegrafisterna (med chinjong och tournure) behagfullt håller telegramremsan mellan sina framsträckta händer. Även de övriga banden äro rikt och väl illustrerade, också med porträtter. I bd 1 skildrar Heimbürger telefonens uppkomst och hitkomst. Dagens Nyheter för den 30 sept. 1876 gav det första meddelandet i Sverige om uppfinningen av telefonen och sommaren 1877 demonstrerades apparaten första gången praktiskt här. De första svenska telefonledningarna omnämndes i pressen den 15 dec. 1877 och synas ha varit upplagda mellan gasverket i Stockholm och gasklockan vid Vasagatan samt mellan H. T. Cedergrens butik och bostad vid Drottninggatan. I februari 1880 inbjöds till bildande av Stockholms Belltelefonaktiebolag. L. M. Ericsson blev den store föregångaren i svenska telefontillverkningen.

Telegraf och telefon ha revolutionerat historien. Det är därför också av största vikt och intresse att hithörande utveckling historiskt kartläggas, såsom nu förtjänstfullt skett i ovannämnda skriftserie.

B. H—d.

Fritz's Bokhandel.

Vår bokhandels- och bokhandlarelitteratur har de senaste årtiondena fått beaktansvärda tillskott. Av I. A. Bonniers »Anteckningar

om svenska bokhandlare intill år 1900» utkom bd 1 1912—20 och bd 2, slutredigerat av A. Hånell, 1935 (PHT 1935, s. 154 f.). Till H. Schücks »Den svenska förlagsbokhandelns historia», 1—2 (1923) anslöt sig samme förf:s biografi över Lars Salvius (1929; PHT 1929, s. 235 f.). Därtill har kommit K. O. Bonniers stora förlagshistorik, »Bonniers, en bokhandlarefamilj», 1—4 (1930—31; PHT 1930, s. 216 ff., och 1931, s. 248 ff.), och Bert Möllers »En gammal bokhandel» i Lund (1933; PHT 1933, s. 180). Åtskilliga notiser belysande det begynnande 1800-talets bokhandelsförhållanden finnas i anmälares »C. J. Thomsen» (1—2, 1937—38, se sakregistret s. 810: bokhandel).

En av Sveriges mest kända boklådor, *C. E. Fritzes Hovbokhandel* i Stockholm, har nu nyligen fått en förnämlig historik i överintendenten G. M. Silfverstolpes *Fritzes 1837—1937*, minnesskrift (Sthlm 1938. 8:o. 116 s., ill. o. pl. Häft. kr. 10:—). År 1837 började firman Fritze & Bagge i Storkyrkobrinken 3. Carl Eduard Steinhöfel, adopterad Fritze (1811—1894), var pomrare och verkade i Sverige 1833—62; Tegnéröversättaren G. Mohnike var g. m. hans moster. Fritzes kompanjon Carl August Bagge (1811—52) tillhörde Marstrandssläkten och blev fil. mag. i Lund 1832. Ur tidningar och lagerkataloger har förf. fått fram många belysande notiser rörande både firman och tidens allmänna bokhandelsförhållanden i Sverige. Bagge började 1841 egen affär och Fritzes flyttade 1852 till Palinska huset vid Fredsgatan, samma hus i vilket firman fortfarande finnes, ehuru den sedan 1903 ej längre ligger i hörnet mot torget. När Fritzes 1862 återflyttade till Tyskland, fick firman andra delägare: P. B. Eklund, E. Giron, B. Söderberg, K. F. Kruhs. De senaste cheferna äro G. Söderberg och C. A. Strandman. Silfverstolpe skildrar även den förlagsverksamhet, som bedrivits separat från bokhandeln, och slutligen den konsthandel, som så intimt förenats med namnet Fritzes bokhandel. Minnesskriften är utmärkt vackert utstyrd och avslutas med dels bilder av några remarkabla målningar, som sålts genom Fritzes, dels porträttmatrikel över bokhandelns medarbetare.

B. H—d.

Knutsgillén.

Det medeltida gillesväsendet är av stort intresse och har även studerats av många moderna forskare. För orientering i litteraturen hänvisas till R. Geete, »Fornsvensk bibliografi» (1903, s. 172 ff.), och dess Supplement (1919, s. 65), vidare till den i PHT 1934 (s. 78 f.) angivna litteraturen av H. Hildebrand, F. de Brun, N. Ahnlund och A. Schück samt till Allan Etzlers avhandling om »Sancte Örjans gille» i Med hammare och fackla, 3 (1931).

Knutsgillenas upphov är, som namnet antyder, danskt. De uppstodo i Danmark vid 1100-talets mitt i samband med helgondyrkan av hertig Knut Lavard. Sedan sammanblandades konung Knut den heliges namn med hertigens och vissa Knutsgillén voro vigda åt konung Knut. En del av den modernare danska litteraturen i ämnet citeras i en liten originell skrift av Knud Pedersen Kannik (»Sct. Knudsbroder

i Flensborg») med titeln »Sct. Knudsgilde, Kongens Mænd» (Aabenraa 1928. 8:o. 44 s., ill.). Sune Ambrosiani har i Gotländskt arkiv 1936 lämnat meddelanden om ett Knutsgille i Visby från 1100-talets senare hälft. I Sverige vunno Knutsgillena tidigt insteg. Sådana funnos i Sigtuna (sigillstamp, trol. 1300-talet), Uppsala (stamp, 1300- eller 1400-talet), Strängnäs (1300-talets slut), Västerås (1417), Arboga (1422) och Stockholm (1436) — se härom A. Schück, »Det svenska stadsväsendets uppkomst» (1926, s. 377, 379). De nuvarande Knutsgillena i vårt land blevo emellertid svenska med Skåne 1658.

Den klassiska skånska skildringen av Knutsgillena är Gustaf Ljunggrens »S:t Knuts Gillet i Lund» (i M. Weibulls Samlingar till Skånes hist. etc., 2, 1868—69, s. 105—148). Härtill sluta sig Carl Sjöström, »S:t Knutsgillet i Lund matrikel 1656—1886» (1886), och O. Ernberg, »S:t Knuts gilles i Lund matrikel 1887—1917» (1917), samt J. Kruse, »S:t Knutsgillet i Malmö» (1898). Påminnas bör även om Nils Flensburgs och Carl Martin Collins »Tal i S:t Knuts gille i Lund 1903—1915» (1915), som likaledes innehåller biographica. Utom de ärevördiga gillena i Lund och Malmö lever som bekant ett sådant även i Ystad. Det omnämndes av Bernt Petersson i »Skåne, årsbok» 1927 (s. 93—100), men har nu ansetts vara värt en eller rättare två monografier. Bankkamrer Erik Wiberg, Ystad, har sålunda utgivit dels *Sankt Knuts Gille i Ystad* (Ystad 1937. 8:o 124 s., ill. Häft. kr. 5: —), dels *Bröder och systrar i Sankt Knuts Gille i Ystad. En matrikel med personhistoriska anteckningar från fem århundraden* (Ystad 1938. 8:o. 186 s. Häft. kr. 7: —). Av dessa vackra och välkomna minnesskrifter framgår det, att Ystadsgillet är belagt i varje fall sedan 11 aug. 1442; säkerligen var det mycket äldre. Förf. har utnyttjat en litteratur, som förtecknas i förstnämnda volym (s. 123 f.) och till vilken hänvisas för komplettering av här förut nämnda skrifter. Av särskilt personhistoriskt intresse är naturligtvis matrikeln. Dess äldste medlem är borgmästaren Jens Tillufsen († 1571), nämnd i inskriften på Knutsklockan av 1558 i Ystads vackra Mariakyrka. Sedan möta många kända namn, både av adel och borgerskap. Det mäktiga kommerserådet Carl Martin Lundgren var ålderman 1828—1852. Ett särskilt register över bröder och systrar orienterar i den kronologiskt uppställda förteckningen.

Även på andra sidan Östersjön ha Knutsgillena florerat. Ett talande vittnesbörd härom är Stadsarkivets i Reval Katalog IV: *Archiv der St. Kanutgilde*, zusammengestellt von Alexander Margus (Tallinn 1938. 8:o. 84 + 144 s., flera pl.). Knutsgillet i Reval är känt från 1326 och Margus' tyskspråkiga översikt av gillet och arkivets historia är av största intresse. Boken har person-, sak- och ortregister. Tyvärr indrogs gillet såsom »ständische Institution» genom estnisk lag 1920, vilket Margus livligt beklagar, så mycket mer som det till omkr. hälften bestod av ester. De svenska Knutsbröderna, till vilka även anmälnaren har äran höra, kunna icke annat än instämma i detta beklagande. I varje fall ha emellertid Revals stadsarkiv och assistenten Margus där satt gillet ett värdigt äreminne i den ståtliga arkivhistoriska publikationen.

B. H—d.

Svenska Akademien.

Av *Svenska Akademiens historia* (jfr PHT 1937, s. 259) har prof. Henrik Schüeck utgivit del 6, *Akademien 1848—1868* (Sthlm, Norstedts förl., 1938. 8:o. 656 s. Häft. kr. 7:—). Det var, som förf. påpekar, en i akademiens hävder fredlig period, som går fram till slutet av Bernhard von Beskows sekretariat — han avled i oktober 1868. Av de inval, som skildras, var ett som fick särskild betydelse för svensk biografi, nämligen det av litteraturhistorikern professor Gustaf Ljunggren i Lund 1866. Man fick härigenom en modernare efterträdare till minnestecknaren Beskow. En intressant episod var frågan 1848 om inval av Runeberg, vilket gick i stöpet, då han ej var svensk medborgare. Vad akademiens sammansättning angår, är det belysande, att medan den 1847 räknade fem biskopar (Franzén, Kullberg, Agardh, Wingård och Fahlcrantz), var Reuterdahl vid sitt inval 1852 den ende av de andliga »blå». Framställningen slutar med akademiens inflyttning 1877 i det hus, Skeppsbron 18, som Beskow testamenterat till densamma.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886, del 48 för 1937 (Sthlm 1938. 8:o. 104 + 344 s. Kr. 10:—) innehåller bl. a. Sigfrid Siwertz' livfulla och friskt gjorda teckning av *Jacob Walenberg* alltifrån hans glada ungdomstid på landbacken och galejan samt hans lika glada författarskap till kyrkoherdeåren i Mönsterås, där W. som nitisk själasörjare satte de ogudaktiga i stocken. Med avd. III av *Bernh. v. Beskows brev till Esaias Tegnér* (åren 1840—1846) avslutar fil. dr Carl Santesson denna intressanta brevpublikation och tillfogar det nyttiga registret till alla avdelningarna.

B. H—d.

Vetenskapsakademien.

Den första skrift, som på sitt sätt celebrerar Kungl. Vetenskapsakademiens år 1939 inträffande 200-årsjubileum, är den katalog, som upprättats av akademiens bibliotekarie fil. dr Arne Holmberg och utkommit under titeln *Den Bergianska avskriftssamlingen i Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek*. Systematisk förteckning (Sthlm, 1938. 8:o. 138 s. Kungl. Bibliotekets Handlingar, Bilagor, Ny följd 4): Utg. har kompletterat densamma med studien *Bengt Bergius och hans avskriftssamling. Randanteckningar till ett register* (i *Lychnos* 1938, s. 199—224).

De två berömda bröderna Bergius, historikern och bankokommisarien *Bengt B.* (1723—1784) samt läkaren och botanisten professor *Peter Jonas B.* (1730—1790) höra till den äldre Vetenskapsakademiens mest kända ledamöter. Deras gemensamma hem i Stockholm, det gamla Bergielund, låg vid »Carlbergsallén», ungefär där nu Vasa realskola reser sig. Bellman har i ett impromptu 1777 prisat detta hus, icke förgätande, att man där mötte »ett läckert bord... med hemväxt gröda» och »med ett glas af bästa vin». Brödernas namn lever för en större allmänhet främst i Bergianska stiftelsen och trädgården. Men

lika känd bland forskare är också den stora avskriftssamling i 20 kvartband, som Bengt B. åstadkom och testamenterade till Vetenskapsakademien. Denna samling är av särskild vikt för 1700-talets lärohistoria. Holmbergs katalog och randanteckningar äro därför mycket välkomna. Jag har haft tillfälle att på annat håll (NTBB 1939) närmare ingå på diskussion av bröderna Bergius och Bengt Bergius' avskriftsmaterial och hänvisar härtill. Blott må även här nämnas, att man vid begagnande av Bergii samling bör rörande brev, som angå Vetenskapsakademien, först genomse det i akademiens bibliotek befintliga kortregistret över där förvarade brev, så att man icke i onödan begagnar Bergii avskrifter i de fall, när själva originalen ännu föreligga. Holmbergs uppgift i *Lychnosuppsatsen*, s. 218, not 3, att samtliga brev till Höpken som akademiens sekreterare skulle vara bevarade blott i Bergii avskrifter, har t. ex. visat sig vara förhastad.

Serien *Levnadsteckningar över K. Svenska Vetenskapsakademiens ledamöter* har riktats med ett par nya nummer. Rörande ett av dessa (nr 110), riksbibliotekarien Isak Collijns skildring av prosten dr *Nils Collin* (ingår även som nr 158 i akademiens Årsbok 1938, s. 277—297, planschportr.), hänvisas till rec. »Nya Sverige» här ovan (s. 175). De två övriga numren ha tidigare varit tryckta i Årsboken 1937 men blott rent summariskt omnämnts i PHT (1937, s. 284) och förtjäna därför närmare beaktande. De äro (tr. 1938) nr 108: *Hjalmar Sjögren*, * $\frac{13}{6}$ 1856, † $\frac{23}{3}$ 1922, biografi av Axel Gavelin (22 s., portr.), samt nr 109: *Svante Arrhenius*, * $\frac{19}{2}$ 1859, † $\frac{2}{10}$ 1927, minnesteckning av Carl Benedicks (42 s., portr. o. pl.). Det är två berömda men sinsemellan mycket olika forskare, som här biografieras. Mineralogen, geologen och mecenaten professor Hj. Sjögren, son till en värmländsk bergmästare, hade, som Gavelin anmärker, icke mycken likhet med äldre tiders professorstyp. Han var visserligen en framstående vetenskapsman men tillika »en elegant världsmän med utpräglade sportmannanavor, som bl. a. utfodrade sin kapplöpningshäst med äggulor» — hans ingifte i dynastien Nobel tillät dylika och andra extravaganser. Under många år levde Sjögren f. ö. en godsägares oberoende liv på Nynäs, men återgick sedan till offentlig tjänst som professor och intendent vid Naturhistoriska riksmuseets mineralogiska avdelning. Han var en grandseigneur med många olikartade intressen, även humanistiska, tillika affärsman.

Svante Arrhenius var av ursprungligen småländsk bondestam från Ärena och Klövdala (Järeda sn) vid Emmån, men fadern var akademifogde i Uppsala. Arrhenius hade många svårigheter att övervinna, innan han blev den berömde vetenskapsman, som vilken han nu framstår. Uppsalaprofessorerna satte lågt betyg på hans doktorsavhandling 1884, men när en auktoritet som Wilhelm Ostwald kom resande från Riga för att lära känna Arrhenius, slog stämningen om och denne blev docent. Hans storverk var den elektrolytiska dissociationsteorien. 1903 blev Arrhenius Nobelpristagare i kemi. Intressant är Benedicks' fint nyanserade teckning av själva personligheten hos denne forskare, som samtidigt sökte utspeja kosmos och skaffade sig en »stor och aldrig försummad glädje» med att se »nytt på Södran».

Ett anspråkslöst bidrag till det kommande akademijubileet vill uppsatsen s. 151—159 ovan vara angående ett annat bekant brödrapar ur akademiens krets än bröderna Bergius, nämligen Samuel och Mårten Triewald samt deras släkt — den förre diplomat och skald, den senare den egentlige initiativtagaren till akademiens stiftande, känd som uppfinnare, föreläsare, trädgårds- och biodlare samt entusiast för inhemsk silkesodling.

B. H—d.

Belöningsmedaljer.

Fil. dr Ernst E. Areen har utgivit *De nordiska ländernas officiella belöningsmedaljer, heders- och minnestecken från 1500-talet till våra dagar* (Sthlm, J. Beckmans förl., 1938. 8:o. 288 s., rikt ill. Häft. kr. 9:—). De nordiska staternas belöningsmedaljer ha, jämsides med samtidigt präglade skådepenningar och jetonger, tidigare behandlats av olika forskare från numismatisk synpunkt, men i sin egenskap av offentliga utmärkelsetecken ha de hittills icke varit föremål för en systematisk, historisk undersökning. Det är en sådan Areen här gjort. Förf. inleder arbetet med en översikt av belöningsmedaljernas uppkomst mot bakgrund av medaljkonstens allmänna uppsving i renässansens Italien. Såsom furstliga hedersgåvor kommo porträttmedaljer på modet. Dylika buros i kedjor med medaljen hängande mitt på bröstet; de äro prototypen för nutidens belöningsmedaljer. Förf. påpekar, hur både beträffande dessa och ordnar utvecklingen demokratiserats. I Gustaf III:s stiftelseurkund för Vasaorden fastställdes antalet innehavare till högst 64 — enligt 1922 års statskalender voro de 8,688.

I Erik XIV:s och Johan III:s Sverige funnos med medaljkonstens teknik fullt förtrogna konstnärer som Willem Boy, Dominicus van der Wildt och Baptista van Uther. Vid denna tid började också i Sverige utdelandet av kungliga porträttmedaljer, burna i gyllene kedjor. Bl. a. från Carl IX har man kvar en dylik medalj (1603). För nyare tid begynner förf:s förteckning med Serafimermedaljen, präglad från 1748 med Fredrik I:s bild. Bland typiska 1700-talsmedaljer märkes den, som 1755 tilkom med inskriften »Mullbärs träns plantering», avsedd för dem som ville befordra inhemsk silkesmaskavel. Från Gustaf III har man t. ex. hans kröningsmedalj, revolutionsmedaljen och de vackra minnestecken till kronprins Gustaf Adolfs faddrar. En enastående företeelse är Hedersmedaljen till Sven Elfssons ättlingar med inskriften »Till Sven Elfssons heder som frälste gamle K. Gustaf bär dess afkomma i Isala by denne penning gifven af Gustaf III 1787». Den tilldelades första gången skattebonden Hans Jansson i Isala by och kom 1906 till Mattis Johan Svensson i Boda, som antog namnet Elfsson och är ättling i 12:e led av Sven i Isala. Efter taperhetsmedaljer, Höglandstecknet samt Fredrikshamns- och Svensksundsmedaljen möter den bekanta Illis quorum meruere labores, likaledes instiftad av Gustaf III (1785). Av nyare märkas För berömliga gärningar, Vegamedaljen,

Vasamedaljen, o. s. v. Den 1897 tillkomna medaljen För omsorgsfull renvård har även inskrift på lapska. En rad av svenska konungahusets enskilda minnes- och belöningsmedaljer avslutar Areens svenska förteckning. Noterna innehålla en del personalia och många vackra porträtt bland bilderna ha personhistoriskt intresse. På ett ser man ståt-hållaren (titeln general är felaktig) Nils A:son Mannersköld med Gustaf II Adolfs porträttmedalj i guldkedja över vänstra axeln, på ett annat bryggareäldermannen O. Ström med Serafimermedaljen. Den avbildade kyrkoherden Petrus Nensén bär kring halsen hederstecknet till faddrarna vid Gustaf IV Adolfs dop, liksom krigspresidenten frih. Bror Cederström prydes av Svensksundsmedaljen. Prins Carl och Selma Lagerlöf med Illis quorum föra bildserien fram till modern tid. Utom Sveriges hithörande medaljer behandlas i boken dylika från Danmark, Norge, Finland och Island. Utstyrseln av arbetet är mycket prydlig.

B. H—d.

*

— Professor Jan Eric Almqvist har riktat vår juridiska personhistoria med en studie om *David Nehrman och den juridiska undervisningen*, 1—2 (i Svensk Juristtidning 1938, s. 55—63 och 298—306). Här ges sålunda nya bidrag till belysning av den berömde rättsläraren professor David Nehrman Ehrenstråhle (1695—1769) i Lund (jfr PHT 1924, s. 25—29). Förf. avtrycker bl. a. två brev från E. till kanslern frih. Nils Palmstierna och ett betänkande från 1723.

— Av *Arboga stads tänkebok*, utg. av E. Noreen och T. Wennström, har utkommit h. 5 (Saml. utg. av Sv. Fornskriftsällskapet, h. 180. Kr. 6:—) omfattande tiden jan. 1481 till nov. 1487.

— Landsarkivarien i Göteborg Gustaf Clemensson har förvärvat filosofie doktorsgrad i Lund på avhandlingen *Flottans förläggning till Karlskrona*. En studie i flottstationsfrågan före år 1683 (Upps. 1938. 8:o. 209 s., kartor). Den värdefulla undersökningen ger även synpunkter, som man förut trott vara utredda, nya och viktiga resultat på grundval av vidlyftiga källforskningar. Personhistoriskt rör framställningen givetvis särskilt amiralgeneralen greve Hans Wachtmeister. Men likaledes märklig är den bild förf. ger av riksrådet och generalguvernören greve Johan Gyllenstiernas i tidens politik starkt dominerande gestalt. Arbetet har såväl person- som ortregister.

— Amanuensen i Riksheraldikerämbetet A. Berghman har utgivit *Heraldiskt vademecum* (Sthlm, tr. Malmö, 1938. 8:o. 20 s., ill. Kr. 1: 50). Framställningen är avsedd att vara en allmän första-handsorientering rörande heraldiska termer och heraldiskt betraktelse-sätt. De talrika och vackra bilderna med förklarande underskrifter bidraga till ernående av detta upplysningssyfte.

— *Svensk handelsstatistik 1637—1737*. Samtida bearbetningar, med understöd av statsmedel och anslag av Vetenskapsakademien utg. av Stockholms stadsarkiv genom Bertil Boëthius och Eli F. Heckscher (Sthlm, Bokförlags a.-bol. Thule, 1938. 8:o. LVIII, 803 s. Kr. 22: 50) är givetvis i första hand och främst en ekonomisk-historisk källpublikation, som sådan av mycket intresse och värde. De tvenne inledningarna, en svensk och en engelsk, äro skrivna av respektive professorerna Boëthius och Heckscher. Den förre orienterar i tidens tullförhållanden, särskilt rörande de bevarade tullräkenskaper, på vilka statistiken här bygger. Chefer för tullverket under den tid, som den nu publicerade handelsstatistiken omfattar, voro generaltullförvaltarna Märten Augustinsson Leijonsköld, Wilhelm Böös Drakenhielm, Joel Gripenstierna och Brynte Cronsköld samt överdirektörerna Johan Filip Spiering Silvercrona, Nils Schönberg och Johan Ehrenpreis. Av biografiskt intresse är Boëthius' skildring (s. xxx—xxxv) av Ehrenpreis' handelspolitiska åskådning och hans omhänderhavande av tullarrendet 1718. I själva statistiken ha endast de delar direkt personhistoriskt värde, som innehålla förteckningar över skeppare från Stockholm och andra orter (s. 216 ff., 666—671, 674—692, 758—772).

B. H—d.

— Utom Johannes Rudbeckius' dagbok (se ovan s. 187) har lektor B. R. Hall även utgivit *Arsböcker i svensk undervisningshistoria* nr 53 och 54—55. Den förra omfattar *Minnen från privatläroverk och om lärd undervisning i hemmen m. m.* (Lund 1938. 8:o. 240 s. Häft. kr. 3: 50) av diverse författare, den andra *Hågkomster från folkskola och folkundervisning*, IV: Skildringar av f. d. elever, lärare och andra (Lund 1938. 8:o. 336 s. Häft. kr. 5: 50).

— Kaptenen vid Kungl. Flottan Henning Hammargren har utgivit *Gotland*. En försvarshistorisk och ekonomisk-geografisk studie (Sthlm 1938. Marinlitteraturföreningen nr 43. 8:o. 318 s., ill. Häft. kr. 6:75). Håri har även professor Knud Fabricius, Köpenhamn, bidragit med ett kapitel om »Gotland och Danmark 1361—1645». Personhistoriskt sett innehåller boken bl. a. en förteckning över länsberrar, landshövdingar och militärbefälhavare på Gotland från äldsta tid till nu. Därtill komma »Personhistoriska notiser» (s. 281—305) om gotländska officerare i flottan, marinläkare m. fl., ävensom underofficerare, marinsoldater m. fl. födda på Gotland, följd av en motsvarande lista för Kustartilleriet.

— Docenten Bengt Hildebrand har avslutat sitt arbete *C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837. Bidrag till den nordiska forn- och hävdaforskningens historia* med del II: *Tiden 1826—1837* (Upps. 1938. 8:o. IV s. † s. 523—835, 1 portr-pl. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, del 44: 2. Kr. 8:—). I denna del redogöres för slutet av riksantikvarien och riksarkivarien J. G. Liljegrens levnad († 1837) samt sedermera riksantikvarien B. E. Hildebrands tidigare öden och studier i

Lund, Köpenhamn och Stockholm. Vidare skildras N. H. Sjöborgs och Jonas Hallenbergs bortgång samt Thomsens fortsatta förbindelser med, utom de redan nämnda, läkaren och fornsakssamlaren dr O. Chr. Ekman i Kalmar, zoologen, antropologen och arkeologen professor Sven Nilsson i Lund samt J. J. Berzelius. Även J. H. Schröder och E. G. Geijer beröras liksom i del 1. Arbetet avslutas med utförliga person-, sak-, ort- och fyndregister.

N. L. R.

— På annan plats (HT 1938, s. 235 ff.) har jag haft tillfälle att omnämna det stora arbetet *Bogislaus Rosen aus Pommern 1572—1658. Stammvater des estländischen Geschlechts der »weissen» Rosen* (Tartu 1938. 8:o. 630 s., ill. o. pl.), författat av Baroness Elisabet von Rosen, Reval. Jag hänvisar därtill och skall här nöja mig med några antydningar om de släktsammanhang, i vilka denne storköpmän i Gustaf Adolfs Reval påträffas. Han blev, som bokens titel säger, stamfader för de »vita» Rosorna. Själv adlades han 1617, men ätten introducerades ej i Sverige. En gren blev 1802 riksfriherrlig; från 1855 äro släktmedlemmarna ryska baroner. Förf:s arbete innehåller en genealogi över släkten. Bogislaus var gift tvenne gånger. Hans dotter Margareta äktade i sitt andra gifte 1631 ståthållaren i Narva Peder Larsson Alebeck, 1645 adlad Örnekrou. Sonen frih. Peter Örnekrou släkt utdog före 1739. Av Peder d. ä:s döttrar har Christina, g. 1655 m. ryttmästaren Erik Lilliesköld, talrika ättlingar i Sverige. Den på långvariga och vidsträckt forskning vilande framställningen i Elisabet von Rosens bok är kronologiskt uppställd och innehåller även talrika, belysande uppgifter om Bogislaus' familj och närmaste ättlingar.

B. H—d.

— Åke Meyerson har utgivit *Läderkanonen från Tidö i Livrustkammaren* (Sthlm, Bokförlags a.-bol. Thule, 1938. 8:o. 81 s., ill. o. pl. Kr. 5: 50. Kungl. Livrustkammaren, akter och utredningar, 2). Kanonen ifråga skänktes till Axel Oxenstierna av artillerikaptenen Ludvig Ripp vid 1620-talets slut. Bland andra tillverkare av dylika kanoner omnämnas här frih. Melchior Wurmbrandt eller Wurmbrandt, som var herre till Forsby och Julita (jfr även J. A. Almquist, Frälsegodsens, 2: 2, s. 541) samt infanterikaptenen Robert Scott.

— Fil. dr Carl Magnus Schybergson utgav 1915 avhandlingen »Per Brahe och Åbo akademi», I, vars fortsättning snart väntas utkomma. Han har under tiden ägnat ett kärleksfullt arbete åt att dokumentariskt belysa nämnda ämne genom källpublikationen *Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi*, av vilken del 1, »Per Brahes brev», utkom 1922, och del 2: 1, »Brev till Per Brahe 1639—1662» följde 1932. Senast har Schybergson nu utgivit del 2: 2, *Brev till Per Brahe 1662—1680* (Hfors 1938. 8:o. xviii, 225 s. Fmk. 40: —. Skrifter utg. av Sv. Litt.-sällsk. i Finl., 264). Till sista häftet har utg. fogat en orienterande inledning samt personregister till hela verket.

De här intagna breven härröra till stor del från Åbo akademis konsistorium. Även biskop Johannes Gezelius m. fl. äro väl företrädde. Hela denna urkundssamling är av största intresse för belysning av den svenska universitetskulturens utbredning i Finland och utgivaren är förtjänt av största tacksamhet också från den rikssvenska forskningens sida.

B. H.—d.

— Torgny T. Segerstedt, *Moral sense-skolan och dess inflytande på svensk filosofi* (Lund—Leipzig, C. W. K. Gleerup—Otto Harrassowitz, 1937, 8:o, 510 s. Lunds univ:s årsskr., N. F., avd. 1, bd 33, nr 8. Kr. 12:—).

I ett första inledande avsnitt av sitt arbete framställer Segerstedt den engelska moral sense-filosofiens tankegångar, sådana de utformats av riktingens främsta representanter, Shaftesbury, Butler, Hutcheson, Hume, Smith, Home och Ferguson. I det andra avsnittet, inom vilket arbetets tyngdpunkt faller, följer Segerstedt sedan moral sense-idéernas öden i Sverige. I den svenska akademiska världen introducerades dessa idéer först på 1770-talet genom Uppsala-professorn Pehr Niclas Christiernin och hans elever Fredrik Neikter och Daniel Boëthius. Av största intresse, såväl för sin egen skull som på grund av sitt inflytande på svensk filosofi, är bland dessa Boëthius. Han införde i den filosofiska debatten i vårt land begreppet det moraliska sinnet i den typiska form, vari det sedan återfinnes hos moral sense-riktningens övriga anhängare. I detta begrepp ligger en motsättning mellan historisk relativism å ena sidan och apriorisk absolutet å andra sidan, som förklarar huru Boëthius så kontinuerligt kunde övergå från moral sense-tänkandet till kantanismen. Genom sina spekulationer över inbiiningskraften har Boëthius befruktat ej blott Leopolds utan även Geijers tänkande. Segerstedt fäller om Boëthius omdömet: »Man kan bedöma hans filosofiska system hur som helst. Men man kan knappast förneka att han gjort vad ingen annan filosof gjort: han har tvenne gånger förnyat den svenska filosofien.» Beträffande Rosensteins upplysningsprogram söker Segerstedt visa, att dess idéer återgå på Ferguson och Smith, troligen med Boëthius såsom förmedlare. Leopold, »moral sense-filosofiens mest konsekvente och betydelsefulle representant i Sverige», erhöi sin filosofiska grundsyn under studieåren i Uppsala. Den speciella färg, som moral sense-tankarna fingo hos honom, berodde enligt Segerstedt dels på impulser från Jacobi och Fousseau, dels på hans sympati för den humeska skepticisismen. Segerstedt analyserar även moral sense-idéerna hos de bägge lundafilosoferna Lars Peter Munthe, mest känd såsom Tegnér's lärare, och Anders Lidbeck samt hos Thorild. Dennes tänkande erhöi enligt Segerstedt sin grundriktning genom inflytande dels från moral sense-tänkaren Mathias Fremling och dels från den i Lund livskraftiga naturrättsliga traditionen.

I ett inledande och ett avslutande kapitel antyder Segerstedt de större perspektiv, under vilka man har att betrakta de svenska moral sense-filosoferna. I svensk filosofi ha de grundlagt en tradition — uppfattningen av känslan såsom ett moraliskt kunskapsorgan — vil-

ken Segerstedt tror sig kunna spåra ända fram till våra dagar.¹ Som Segerstedt i en särskild uppsats »Leopold och 1809 års tryckfrihetsförordning» (Statsvetenskaplig tidskrift 1937) visat, har moral sense-filosofien influerat även på det politiska tänkandet i Sverige.

Den lärdomshistoriska synpunkten har varit ledande för Segerstedts framställning. Han ger oss en bild av de behandlade filosofernas åsikter, så som dessa historiskt växa fram under inflytande från miljö och litteratur. Dokumentationen är synnerligen grundlig. Segerstedt har ej blott i vidsträckt omfattning genomforskat den samtida litteraturen utan även gått till handskrifter. Såvitt man kan döma av det i hans arbete framlagda materialet synas hans historiska omdömen väl motiverade. En svårighet, som varje översiktlig framställning av mer populära filosofiska idéer synes ha att brottas med, är att idéernas ofta i och för sig svagt utpräglade individualitet ytterligare förtunnas, när de föras tillsammans. Segerstedt har dock i det hela lyckats övervinna denna svårighet, såvitt det är möjligt.

Av vad Segerstedt meddelar ur handskrifterna, manuskript och brevsamlingar, synes ett och annat ha även rent personhistoriskt intresse.

Anders Wedberg.

— Med bd 6, del XI—XII, avslutas ny följd av *Svenska kulturbilder* (Sthlm, Skoglund, 1938. 8:o. 395 s., ill.), red. av S. Erixon och S. Wallin. Liksom föregående partier äro dessa fyllda av intressant kulturhistoriskt stoff, medan personhistorien endast är blygsamt representerad. Nämnas må Wallins skildring av bruksmannen och brobyggaren, kapten mekanikus Olof Forsgren (1774—1862), särskilt känd genom sitt verk Älvkarlebybron. Carl R. af Ugglas behandlar bl. a. abbedissan Anna Reinholdsdotter Leuhusens berömda guldkedja (om familjen Leuhusen jfr Sven Ljungs nytgivna avh. om Erik Jöransson Tegel). Ernst Manker skriver om lappmannen Nils Nilsson Skum och hans bilder ur nomadlivet. Wallins »Svenskt och utländskt i Gustav III:s patriotiska Sverige» refererar samlingsvolymen »Gustavianskt» (1932). Personregister till hela ny följd, systematisk innehållsförteckning och författarregister öka verkets användbarhet.

— Svenska Historiska Föreningen har inlett utgivningen av en serie *Aldre handskrifter i facsimile* med nr 1: *Karlskrönikan*. Med inledning av Oscar Wieselgren (Sthlm, Bokförlags a.-bol. Thule, 1938. Smal folio. Tr. i 250 ex. Kr. 35:—). I inledningen får läsaren orientering om den berömda, historiskt så viktiga handskrift det här gäller (Codex D 6 i Kungl. Biblioteket), om dess historia, handskriftens olika lägg, vattenstämplar och skrivare. För den historiska diskussionen är det en stor lättnad och hjälp att på detta sätt genom facsimilereproduktion få kända, viktiga texter lätt tillgängliga. Man kan icke annat än uttrycka livliga önskningar om, att serien måtte kun-

¹ Han synes dock överdriva det moderna tänkandets samband med de gamla moral sense-filosoferna, då han säger: »Man skulle även kunna se den moderna Uppsala-filosofiens polemik mot känslan såsom värde-kunskapsorgan som en sista uppgörelse med den moral sense-filosofiska traditionen i svenskt tankeliv».

na fortsättas. På förslag till utgivning äro codex B 49 av Hålsingelagen i Uppsala universitetsbibliotek, Vadstena klostrets brevbok och dess berömda diarium, någon av Stockholms stadsböcker och Linköpings stifts register samt även mer litterära texter som Codex Bureanus och Jöns Buddes bok.

En för alla historiska forskare, i synnerhet de yngre, mycket nyttig bok är även *Svenska skriftprov 1464—1828*. Texter och tolkningar utg. av R. Swedlund och O. Svenonius (Sthlm, Gebers, 1938. 4:o. 10 s., 29 pl. Kr. 10:—). Inledningen lämnar principiella synpunkter jämte exemplifiering på bokstavstyper m. m. Textplanscherna åtföljas alla av tolkningar.

B. H—d.

— *Svenska Vitterhetssamfundet* har av serien *Svenska författare* utgivit för 1938: *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren*, utg. av S. Ek, A. Sjöding och O. Sylwan, del 2: Dikter från och med Stockholms Postens begynnande år 1778, h. 1, samt del 7: Kommentarer till del 1—3, h. 1; vidare *Samlade skrifter av Bengt Lidner*, utg. av H. Elvson, h. 6, och slutligen av *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg*, red. av G. Castrén och M. Lamm, del 10: Kommentar till Dikter I—III av G. Castrén och S. Belfrage.

— Den kände boktryckaren P. G. Berg utgav 1870 »*Svenska småsaker*. Korta skildringar, anekdoter och historier ur vår forntid och nutid». Att detta arbete innehåller en förteckning på dödsfall åren 1867—1869 torde ej vara allmänt bekant, varför vi velat påpeka förekomsten av denna dödslista, som omfattar s. 51—129 och även innehåller mer eller mindre utförliga biografier.

G. I.

— Stockholms historia har sedan 1903 haft ett centralt organ i S:t Eriks Årsbok. Emellertid har denna alltmer koncentrerats kring de kulturhistoriska och stadstopografiska grenarna av ämnet. Det har därför syntts lämpligt att skapa en stockholmshistorisk publikation av friare typ, upptagande såväl undersökningar som aktstycken. En sådan har nu tillkommit: *Studier och handlingar rörande Stockholms historia*, utg. av Nils Ahnlund, 1 (Upps. 1938. 8:o. 188 s. Kr. 3:—). Detta första häfte upptar tre bidrag, som alla ha med svensk riksdagshistoria att göra. Det första är prostens i Västervik Olaus Laurentii Bodinus dagboksanteckningar från 1686 års riksdag, utg. av fil. dr Folke Lindberg och försedda med särskilt personregister. De ge en intressant bild av dåtidens svenska huvudstad och riksdagsmännens liv där. Bl. a. skildras utförligt Magnus Gabriel De la Gardies jordfästning i Riddarholmskyrkan. Fil. mag. Torgny Höjer skriver om »Christopher Springer och principalatsfrågan vid 1742—43 års riksdag». Uppsatsen rör bl. a. också Thomas Plomgren. Slutligen bidrar fil. lic. Åke Thulstrup med en undersökning om »Andrakammarvalen i Stockholm 1866—1896. Valförberedelser, partier, valresultat». Vid alla tre studierna äro fogade upplysande noter.

B. H—d.

— *Värmland förr och nu*, årg. XXXVI, för 1938, har liksom föregående år från personhistorisk synpunkt mycket att erbjuda. Årgången är tillägnad f. postmästaren Helmer Lagergren, »som gjort sig känd, icke blott från en tidigare mångårig verksamhet i Kristinehamn och för sina därifrån utgivna arbeten, utan ock för omfattande genealogiska och topografiska forskningar på därefter följande arbetsfält i Luleå och Falun, och med ett varmt tack för hans till Värmlands museum överlämnade storartade genealogiska samlingar». Ett register å i samlingen ingående släkter meddelas liksom en bibliografi över hans tryckta arbeten ävensom uppgift å av honom till andra institutioner överlämnade manuskript. Domprosten C. V. Bromander har skrivit om Släkten Branzell från Brandsbol i Alsters sn och lektor Gottfrid Kallstenius kommenterar lektorn och prosten Bengt Didrik Tingbergs egenhändiga här avtryckta levernesbeskrivning.

G. I.

— Arkivarien Poul Bredo Grandjean, som i Danmark innehar den ställning som motsvarar riksheraldikerns i Sverige, har utgivit praktverket *Danske Købstæders Segl indtil 1660* (Khvn 1937. Stor 8:o. 64 s. text, 32 planschsidor). Den vackra publikationen har ju särskilt svenskt intresse genom de där förekommande sigillen för numera svenska städer eller orter: Åhus, Avaskär, Kristianopol, Kristianstad, Elleholm, Falkenberg, Falsterbo, Halmstad, Hälsingborg, Kungsbacka, Laholm, Landskrona, Lund, Lyckå, Malmö, Ronneby, Simrishamn, Skanör, Sölvesborg, Tommerup, Trälleborg, Varberg, Visby, Vä och Ystad. Grandjean har funnit exemplar också av sigill, som man trott vara förlorade, så t. ex. för Malmö. Planscherna med sigillbilder äro över allt beröm.

B. H—d.

— Såsom tidigare påpekats i tidskriften (PHT 1935, s. 181) utkom 1936 såsom Historiska Handlingar 30:1 »Karl Johans brev till riksståthållaren Mörner 1816—1818», utg. av Sofie Aubert Lindbæk. En komplementpublikation, utgiven av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, föreligger nu i *Stattholder Carl Mørners brev til Carl Johan 1816—1818*, utg. av Sofie Aubert Lindbæk och Reidar Omang (Oslo 1938. 8:o. 365 s.). Den intressanta brevtgåvan ger ett livligt intryck av osäkerhetsförhållandena på många områden under den svensk-norska unionens begynnande tid. Gamla förbindelser med Danmark höllo ännu på att avvecklas, nya med Sverige befordras och ökas. Berättelser om oroligheter och misstankar om dylika fylla månet brev, försök att komma till rätta med norrmännen utgöra ett ständigt bekymmer, utom i enklare fall rörande nådevedermålen, en kammarherrenyckel eller ordensdekorationer. Mørners brev ha en lugn, klok och sympatisk ton och han har utan tvivel sökt att på allt sätt befordra endräkt och samförstånd. Givetvis är boken mera rik på norsk personhistoria än på svensk, men icke så få svenskar förekomma ju även där, vilket lätt kan konstateras också av registret.

B. H—d.

— Rolf Lagerborg har i en teckning av *Friherre Carl-Axel von Kothen*. En närbild (Åbo 1938. 149 s.) skildrat ett ovanligt levnadsöde. Född i Helsingfors av finländska föräldrar, tillhörde han på såväl fäderne som moderne det svenska riddarhuset. Liksom många av sina landsmän sökte han i det ryska imperiet med dess stora möjligheter sin utkomst och sin framtid. Men han kom inom den diplomatiska karriären, som han gjorde till sin, att stanna på tämligen blygsamma poster. Lagerborgs bok torde främst vara föranledd av ett livslångt vänskapsband samt behovet att hugfästa minnet av den gåva, varmed K. i sitt testamente ihågkom Åbo Akademi. Den innehåller vid sidan av färgrika interiörer från Petersburgs societetsliv skildringar från de olika länder K. som konsulär tjänsteman besökte. För en svensk torde de sidor, som behandla K:s verksamhet i Stockholm kring sekelskiftet vara intressantast.

O. Jägerskiöld.

— I Warschau-tidskriften *Miesiecznika Heraldycznego* 1938 har Zygmunt Wdowiszewski utgivit en genealogi över det kungliga polska Wasa-huset (*Genealogja domu Wazów w Polsce*; även separat; st. 8:o. 27 s.), vilken torde böra uppmärksammas även i Sverige. Uppsatsen utmärker sig för en rikedom av data, som endast delvis återfinnas i Königsfeldts tabeller, och uppgifterna synas vara väl dokumenterade. Listan på begagnade arbeten upptager utom en mängd utländska verk även svenska källor alltifrån Messenii *Genealogia Sigismundi* (1608) och hans *Scandia illustrata* (som dock kallas *Scandia*) samt Peringskiölds *Monumenta* till Elgenstiernas *Ättartavlor* och Helge Almquists skrifter. Som en kuriositet kan nämnas, att bland Vladislav IV:s barn även upptages hans utomäktenskaplige son med Hedvig Luszowska (en borgaredotter från Lwow). Denne, som kallade sig Vladislav Konstantin Wasa eller greve de Wasenau, var född 1635 och så pass erkänd av släkten, att han blev ihågkommen i sin farbroder, konung Johan Casimirs testamente med en större penningssumma (om Wasenau se även t. ex. C. Chledowski, *Barocktidsmänniskorna i Rom*, 1916). Han blev slutligen påvlig kammarherre men hade dessförinnan tjänstgjort som kapten vid drottning Christinas garde i Rom. Där dog han 1698 »såsom den siste manlige ättling-
en av Vasahusets polska gren».

Aqut.

— *Acta Wrangeliana*, den svensk-tyska, i Dorpat utgivna illustrerade »halvårsboken», har nyligen avslutat sin tionde årgång, som åtföljes av ett register (i särskilt häfte) över innehållet under åren 1928—1937. Det är erkännansvärt, att en dylik publikation (väl tämligen enastående i sitt slag) kunnat uppnå en så aktningvärd ålder med i allo bibehållet program och utan någon förskjutning av utgivningstiderna. I den elfte årgångens första häfte, som likaledes utkommit, ingår bland annat nekrolog (med porträtt) över generallöjtnant Herman Wrangel († 1938).

Aqut.

Tidskrifts- och årsboksöversikten måste på grund av de höjda tryckningskostnaderna överstå.

Insända böcker.

- Almquist, J. E., Förteckning över studenter, som före 1813 vid Lunds universitet avlagt de i kungl. förordningen den 10 mars 1749 angivna akademiska kunskapsproven för inträde i rättegångsverken. Lund 1939.
- Brandförsäkringsaktiebolaget Fenix 1889—1938. Sthlm 1939.
- Brenner, S. O., Konsistorialraad Jacob Christian Schmidth's samtliga Efterkommere. Khvn 1938.
- Brenner, S. O., Bogtrykker Johan Rudolf Thiele's samtliga Efterkommere. Khvn 1939.
- Breve, A. D. Jørgensens, udg. ved H. Jørgensen. Khvn 1939.
- Bring, S. E., St Eriks bryggeri på Åsögatan 1676—1910. Sthlm 1939.
- Carlsson, Einar, Erikskultens uppkomst. Påven Alexander III:s brev till svearnas och götarnas konung K. Ur: Saga och hävd 1938.
- Drougge, G., Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, 18. Ortnamnen i Bullarens härad. (Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola.) Gtg 1938.
- Fellman, A., Voyage en Orient du roi Erik Ejegod et sa mort à Paphos. Hfors 1938.
- Fra Rigsarkivets Samlinger, 2. Gehejmearkivet ... ved Holger Hjelholt. Khvn 1939.
- Heckscher, Ella, Sex kapitel om släktforskning. Kort handledning för amatörer. Sthlm, Bonnier, 1939.
- Hildebrand, K., Riksgäldskontoret 1789—1939. Sthlm 1939.
- Holmqvist, O., Svenska gasteknikens historia, I. Sthlm 1939.
- Kitzig, B., Der Leichenzug Gustav Adolfs. Ur: Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte, bd 51.
- Kleberg, J., Kalender över ointroducerad adels förening 1939. Sthlm, Norstedt, 1938.
- Kornerup, Bj., o. Lorenzen, V., Aalborg Stiftshospitals Historie, 2: Stiftelsens almindelige Historie af Bj. Kornerup. Khvn 1939.
- Ljung, S., Erik Jöransson Tegel. En biografisk-historisk studie. Akad. avh. Lund 1939.
- Lundberg, T. B., Glimmarebygdens saga, I. Kristianstad 1938.
- Löfström, K., Serafimerordenslängd 1748—1938. Sthlm 1939.
- Norman, Ulla, Norbergs bergslag under medeltiden. Ur: Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift, 26, 1939.
- Ortnamnen i Värmlands län, utg. av Kungl. Ortnamnskommissionen. Del 14. Älvdals härad. Upps. 1938.
- Rigsarkivet. Khvn 1939.
- Rosén, J., Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder. Studier i nordisk politisk historia 1302—1319. Akad. avh. Lund 1939.
- Schmid, Toni, Erik Ploppenning, St. Wenzel und das Nonnenkloster zu Reval. Ur: Beiträge zur Kunde Estlands, 21, 1938.
- Schück, H., Svenska Akademiens historia. Del 7. Sthlm, Norstedt, 1939.
- Silverstolpe, G. Westin, Välstånd och fattigdom. Den ekonomiska och sociala omvandlingen 1880—1930. (Vår egen tids historia, 5.) Sthlm, Bonnier, 1938.
- Stiernstedt, W. G., Lantjunkare. Släkt- och miljöskildringar omkring en uppländsk bygd. Sthlm, Norstedt, 1939.
- Svenska folket genom tiderna, red. av E. Wrangel, A. Gierow o. B. Olsson. Bd 4: Den yngre Vasatiden. Malmö, Förl. Allhem, 1939. — Bd 8: Karl Johans-tiden. Malmö 1939.
- Svensk-Finländska studentförbundet i Uppsala 1918—1938. Upps. 1938.
- Vem är det? Svensk biografisk handbok 1939. Sthlm, Norstedt, 1939.
- Wernstedt, F., Fullmäktige i Riksgäldskontoret. Biografiska uppgifter. Sthlm 1939.

- Acta Wrangeliana 1938, n:o 2.
 Arkiv för nordisk filologi, bd 54, h. 1—3.
 Dædalus, Tekniska museets årsbok, 1938, 1939.
 Dalarnas hembygdsbok 1939.
 Fataburen 1938.
 Fornvännen 1938, 1939, h. 1.
 Fornvårdaren, 7:2, 1938.
 Föreningen Gamla Halmstads Årsbok 1938.
 Föreningen Örebro Läns Museum, Meddelanden, 12, 1937.
 Gotländskt arkiv, 1—10, 1929—38.
 Historisk Tidskrift 1938, 1939, h. 1.
 Hyltén Cavallius-Föreningens Årsbok 1938.
 Jämten 1938.
 Karl Johans Förbundets Handlingar för åren 1935—1937. Upps. 1938.
 Karolinska Förbundets Årsbok 1939.
 Kalmar Läns Fornminnesförenings Meddelanden 1938, 1939.
 Kyrkohistorisk Årsskrift 1938, tr. 1939. — Gladh, H., Systematiskt register till Kyrkohistorisk Årsskrift 1910—35. Upps. 1939.
 Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1938, 1939.
 Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna 1938.
 Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening, 9—11, 1929—38.
 Meddelanden från Riksheraldikerämbetet VI—VII, 1937—38, tr. 1938.
 Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1937. Sthlm 1938.
 Minnen från Hälsingborg och dess skola. H. 13.
 Namn och bygd 1938.
 Nationalmusei Årsbok 1938.
 Nationen och hembygden, utg. av Värmlands nation i Uppsala, 2. Upps. 1939.
 Nordisk Tidskrift 1938, 1939, h. 1—2.
 Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen 1938, 1939, h. 1.
 Nysvenska studier, 18, h. 1—5; 19, h. 1—2.
 Sancte Christophers Gilles Chronica, 12—13, 1939.
 S:t Eriks Årsbok 1938.
 Scandia 1938.
 Skånegillet i Stockholm Årsskrift 1938.
 Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1938.
 Svensk Tidskrift 1938, 1939, h. 1—4.
 Svenska Linné-sällskapets Årsskrift 1938.
 Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 46: 1. Upps. 1938.
 Vestrogothica IV. Upps. 1938.
 Vetenskaps societetens Årsbok, Kungl., 1937. Upps. 1938.
 Värmdsbygder. Norra Allbo Hembygdsförening 1938.
 Värmlands nation i Uppsala 1925—1934. Red. av E. Elinder. Upps. 1935.
 Historisk Tidskrift för Finland 1938.
 Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift, 22, 1938. Hfors 1939.
 Genos 1938.
 Personalhistorisk Tidskrift 1938, 1939, h. 1.
 Norsk Slekthistorisk Tidsskrift, bd 6: 3—4, 7: 1.
 Svio-Estonica 1938.
 Perandi, A., Das ordentliche Verfahren in bürgerlichen Streitsachen vor dem estländischen Oberlandesgericht zur schwedischen Zeit. Tartu 1938.
 Geleitsbuch, Das Revaler, 1515—1626, 1. Tallinn 1939.
 Pommersche Jahrbücher, 32, 1938.
 Archives Héraldiques Suisses 1938.

Frågor.

1) Vid arbeten i Norrbotten 1797—1800 för frih. S. A. Hermelins räkning förde C. M. Robsahm, adlad af Robson († 1840) en dagbok, som bevarats (tillhör kapten Henrik af Robson, Stockholm). Till dagboken har emellertid tidigare hört även ett planschband med pennteckningar av Robson. Kan någon lämna upplysningar om, var detta planschband finnes? Svar sändes benäget till

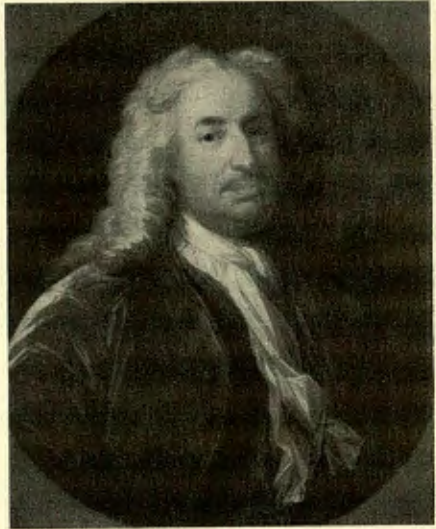
Herman Richter.

Fil. dr, bibliotekarie.
Universitetsbiblioteket, Lund.

2) Kan någon identifiera vidfogade porträttbild? På baksidan av ramen, vilken torde härröra från 1800-talet, finnes ett avtryck av adl. ätten Boijes (af Gennäs) vapen. Originalporträttet tillhör undertecknad, som tacksamt emottager eventuella upplysningar.

Olof von Post.

Major.
Värtavägen 6, Stockholm.

3) Röcknerska släktföreningen vädjar genom undertecknad till dem som möjligen kunna ha anteckningar, brev, porträtt eller andra minnen rörande färgaren Johan Röckner (f. 1775, † 1844) i Luleå eller hans släkt att giva sig till känna och helst även att ställa dessa handlingar till förfogande för släktforskning. Norrbottens Museum i Luleå önskar få dylika släkthandlingar såsom gåva eller lån för att de skola kunna utnyttjas till studier och för framtiden bevaras i brandfritt arkiv.

Luleå den 26 september 1938.

R. Odencrants.

Intendent vid Norrbottens Museum.

Notiser.

Personhistoriska Samfundets årsmöte ägde rum i Gyldene Fredens Bellmansrum tisdagen den 4 oktober 1938 kl. 8 e. m. På revisorernas förslag beviljades styrelsen full och tacksam ansvarsfrihet för 1937 års förvaltning. Till medlemmar av styrelsen omvaldes f. d. arkivrådet Joh. Ax. Almquist, överstekammarjunkaren greve Adam Lewenhaupt, direktören Govert Indebetou, professor Sven Tunberg och docenten Bengt Hildebrand. Till medlemmar av redaktionsutskottet omvaldes arkivrådet Almquist, stadsarkivarien professor Bertil Boëthius, överintendenten frih. Rudolf Cederström, f. d. postkontrollören Gustaf Elgenstierna och docenten B. Hildebrand. Till revisorer omvaldes bankdirektören A. Dandenell och översten greve Casimir Lewenhaupt; till revisorssuppleant omvaldes intendenten fil. dr Sune Ambrosiani. — Vid därpå hållet styrelsesammanträde konstituerade sig styrelsen med arkivrådet Almquist som ordf., direktören Indebetou som skatmästare och docenten Hildebrand som samfundets sekreterare och redaktör för Personhistorisk Tidskrift.

Fil. lic. Arne Munthe höll föredrag över ämnet: »Från Gustaf III:s tid. Ur Gjörwells och Fredrik Sparres brevväxling», varefter intogs gemensam supé.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1937:

Behållning från år 1936 kr. 4,223: 58

Inkomster år 1937:¹

328 årsavgifter	kr. 3,443: 50	
Tidskriftsförsäljning	» 441: 33	
Räntor å bankräkning	» 68: 44	
Bidrag från Kungl. Patriotiska Sällskapet	» 500: —	» 4,453: 27

Summa kronor 8,676: 85

Utgifter:

Trycknings- och illustrationskostnader .	kr. 4,581: 62
Uppbörds- och distributionskostnader .	» 238: 34
Arvoden	» 1,736: —

kr. 6,555: 96

Behållning till år 1938 » 2,120: 89

Summa kronor 8,676: 85

¹ Statsanslaget till 1937 års årgång av tidskriften, kr. 1,500: —, redovisades i revisionsberättelsen för år 1936, se PHT 1937, s. 300.

PERSONREGISTER.¹

- Acrelius, Isräel, kontraktsprost, 175.
- Adolf Fredrik, konung av Sverige, 158.
- Agardh, C. A., biskop, 211.
- Ahlberg, C.-F. J., arkitekt, 109, 116.
- Ahlstedt, Joachim Warnick(e) von, bryggareälderman, 153.
- Akrell, C. F., gen.-löjtn., 208.
- Albrekt av Mecklenburg, konung av Sverige, 167 f.
- II, hertig av Mecklenburg, 167.
- hertig av Preussen, 3.
- Akilles, kurfurste av Brandenburg, 3.
- Fredrik, hertig av Preussen, 2 f., 24.
- Alexandra, kejsarinna av Ryssland, 195.
- Allwin, Erik Vilhelm, skådespelare, 98.
- Almquist, C. J. L., förf., 194, 197.
- Alpen, Leonore van, artist, g. m. J. Hubrecht, 114.
- Alströmer, Patrik, frih., industriman, 83 f.
- Anander, Daniel, predikant, 181.
- Andersson, Johan, skräddare, 127.
- Andréen, Johannes, bryggare, 207.
- Anna, g. m. kurfursten Johan Sigismund, 3.
- Jagellonica, drottning av Polen, g. m. Stefan Báthory, 4, 19 f., 25 ff., 30, 33, 40 f.
- Katarina, g. m. Christian IV av Danmark o. Norge, 3, 37.
- Maria av Braunschweig, g. m. hertig Albrecht av Preussen, 3.
- (Vasa), svensk prinsessa, 1—48, 51.
- Anne Jensdatter Present, g. m. Olof Axelsson (Tott), 122.
- Apelblad, J., lagman, 81.
- Aroiszewski, Paul, preussisk stallmäst., 9, 16, 18—20, 28—31, 33—36.
- Arndt, Johann, tysk präst, 180.
- Arosenius, släkt, 148 ff.
- Carl, Fredrik, assessor, 148.
- Arrhenius, Svante, prof., 212.
- Aschaneus, Martinus L., kyrkoh., 59.
- Ask, Jonas, mag., konsistorienotarie, 104.
- Asplind, Christina, g. m. Sven Fries, 143 f.
- Augusta, dansk prinsessa, 10.
- Axberg, Jonas, sekreterare, diplomat, 51.
- Baazius, Johannes d. ä., biskop, 179.
- Bagge, Carl August, fil. mag., 209.
- Ballmüller, O. A. B., prof., 109, 116.
- Banér, ätt, 53 f.
- Gustaf, riksråd, 40, 44.
- Gustaf, frih., gen.-guvernör, 205.
- Sigrid Eskilsdotter, g. 2) m. Nils Eriksson Gyllenstierna, 53 f.
- Sten, riksråd, 52.
- Banner, dansk ätt, 53 f.
- Erik Eriksen, dansk adelsman, 53 f.
- Barnekow, ätt, 167.
- Bechius, Johannes Laurentii, kyrkoh., 57.
- Bellinus, Johannes Jonæ, kyrkoh., 56.
- Olavus Stephani, biskop, 179.
- Bellman, C. M., skald, 192 f.
- Johan Arent, lagman, 180 f.
- J. M., konsul, 193.
- Berch, Anders, d. ä., prof., 77—86.
- Anders, d. y., bankofiskal, 78—83, 86.
- Christer, prof., 84.
- Berg, Anna, g. m. 1) Jonas Graffman (1703—1732), 2) A. Wahlström, 99 f.
- Brita Jöransdotter, g. m. J. M. Trevalt, 151.
- Berggren, släkt, 166.
- Berghult, Hans, 134.
- Bergius, Anders, präst, 91.
- Bengt, historiker, bankokommissarie, 211 f.
- Peter Jonas, prof., läkare, botanist. 211 f.
- Beronius, Magnus, ärkebiskop, 175.
- Berwald, Alfhild Matilda, g. m. E. H. N. Arosenius, 148.
- Berzelius, J. J., frih., prof., 216.
- Beskow, Bernhard von, förf., 211.
- Bex, Abraham, 133.
- Beyer, Johan August, målare, 109 f.
- Bielke, Christina Sofia, g. m. Carl Rudenschild, 194.
- Hogenskild Nilsson, frih., riksråd, 52 f.
- (—). Sigrid Bengtsdotter, g. m. Heyne von Vitzen, 168.
- Ture, riksråd, 40.
- Billing, Gottfrid, biskop, 181.
- Biörner, E. J., assessor, fornforskare, 88.
- Bjurström, E. Å. H. F., lantbr., 149.
- Björck, G. D., biskop, 185.
- Björklund, Anders Gustaf, rådman, 112.

¹ Utarbetat av E. J. — I registret äro icke upptagna personer med blott efternamn eller fadersnamn i uppsatsen »Bidrag till Uppsala ärkestifts Herdaminne» s. 55—72 ovan.

- Björklund, Augusta Charlotta, g. m. J. L. Graffman, 108, 112.
- Björnsthål, Jacob Jonas, prof., orientalist, 192.
- Blix, Anna Persdotter, g. m. J. Warnick(e) von Ahlstedt, 153.
- Blom, Fredrik, öfverste, 208.
- Blyberg, Abrahamus Laurentii, kyrkoh., 99.
- Christina Abrahamsdotter, g. m. I. Graffman, 99.
- Bodinus, Olaus Laurentii, prost, 219.
- Boëthius, Daniel, prof., 130, 147, 217.
- Bohm, Elias, regementskrivare, 127.
- Bonaparte, Mathilde, fransk prinsessa, g. m. A. Demidov, 195.
- Bonde, Karl Knutsson, se Karl.
- (Lilliehöök), Lindorm Nilsson, kammarh 48.
- Bonnier, släkt, 209.
- Boy, Willem, flamländsk konstnär, 213.
- Brahe, Gustaf, greve, riksråd, 9 f.
- Per d. y., greve, riksdrots, 171, 216.
- Brander, Fredr., rådman, 142.
- Brandt, Anna Margaretha, g. m. Märten Triewald, 158.
- Georg (Jurgen), apotekare, brukspatron, 158.
- Brandtner, Caspar, dr., ansbachskt råd, 38.
- Branting, Hjalmar, politiker, 177 f.
- Branzell, släkt, 220.
- Brask, Peder, fogde, diplomat, 34.
- Braun, von, ätt, 164 f.
- Charlotta von, g. m. C. M. Gripensköld, 165.
- Brickman, Jacob, trumpetare, 206.
- Brinck, Elisabeth, g. m. G. Brandt, 158.
- Brolin, Christina, g. m. Abr. Graffman (1773—1818), 100, 102.
- Broman, släkt, 124—127.
- Olaus, prost, fornforskare, 124—127.
- Brutscher, släkt, 206.
- Brändström, P., gen.-direktör, 208.
- Butsch, J. A., biskop, 194.
- Bygdén, A. L., överbibliotekarie, 80.
- Canutus Petri Gestricius, kyrkoh., 62.
- Carl Knutsson, konung, se Karl.
- IX, konung av Sverige, 11, 19 f., 27—32, 34, 37, 39 ff., 45, 47, 51 f., 176, 179, 213.
- XI, konung av Sverige, 173.
- XII, konung av Sverige, 139 f., 173, 181.
- hertig av Västergötland, 214.
- jfr även Karl.
- Fredrik, hertig av Holstein, 154.
- Carlenius, N., skolmästare, 89.
- Carlheim-Gyllensköld, ätt, 73.
- Carnegie, David jr, affärsman, 207.
- Caton, Johan Laurentz, kopparstickare, 93.
- Caveel, Brita Maria, 143.
- Jöran, rådman, 138.
- Cedergren, H. T., affärsman, 208.
- Cederhielm, Adam, frih., godsäg., 191.
- Josias, frih., kammarråd, 105.
- Josias Carl, frih., kommerseråd, 94, 191.
- Ulrika Margaretha, g. m. R. Montgomery, 191.
- Cederström, Bror, frih., krigspräsident, 214.
- Celsius, Olof d. y., biskop, 181.
- Christian I, konung av Danmark, Norge o. Sverige, 52, 54, 120 ff.
- II, konung av Danmark o. Norge, 49.
- IV, konung av Danmark o. Norge, 3, 32, 40, 51 f.
- furste av Anhalt, 13.
- August, holsteinsk prins, 154.
- Christiernin, Pehr Niclas, prof., 217.
- Christina, drottning av Sverige, 221.
- Christoffer av Bayern, konung av Danmark, Norge och Sverige, 52, 54.
- Christoffersson, Ida Elvira, g. m. Mats Åmark, 150.
- Collin, Gustaf Adolf, kyrkoh., 116.
- Gustava Vilhelmina, g. m. O. E. Graffman, 109, 116.
- Nils, prost, 175, 212.
- Creutz, G. Ph., greve, diplomat, skald, 129.
- Cronsköld, Brynte, gen.-tullförvaltare, 215.
- Cygnæus, Uno, finländsk pedagog, 194.
- Czikowski, Stanislaw, podkomorzy av Krakau, diplomat, 31.
- Dahl, Emil Robert, häradshövd., 150.
- Jacob, bryggare, 207.
- Dahlberg, Augusta Sophia, g. m. J. F. N. Arosenius, 148.
- Dahlbom, P. L., ritmäst., 109.
- Dam, husgerådsskräddare, 204.
- Danielsson, Axel, politiker, 178.
- De Besche, Willem, affärsman, 133.
- De Geer, Louis, bruksägare, affärsman, 133.
- De la Gardie, Magnus Gabriel, greve, rikskansler, riksdrots, 219.
- Demidov, Anatol, furste av San Donato, 195.
- Aurore d. y., 196.
- Paul d. ä., 195.
- Paul d. y., 195.
- Deutzman, Donat., apotekare, 206.
- Digelius, släkt, 88.
- Johannes, skolmästare, 88.
- Kerstin, g. m. S. P. Flooding, 89.
- Petrus, lärare, 88.
- Sven, lärare, 88—92.
- Dorothea av Danmark, g. m. hertig Albrekt av Preussen, 3.
- av Braunschweig-Lüneburg, 10 f.
- Drakenhielm, Wilhelm Böö, gen.-tullförvaltare, 215.

- Dress, släkt, 132—136.
— André, bruksägare, 133—136.
— Lisbet, g. m. D. A. Zierl, 134.
— Margareta, g. m. Hans Nüchter, 132—136.
— Pierre, brukspatron, 132—136.
Dzialynski, Stanislaw, kastellan av Elbing, 31.
Dume, ätt, 167.
- Edelcrantz (Clewberg), A. N., frih., ämbetsman, 208.
Egil Birgersson, biskop av Västerås, 206.
Ehrenpreus, Johan, överdir., 215.
Ehrenstråhle (Nehrman), David, prof., rättslär, 214.
Eichhorn, Chr., förf., 88, 92.
Ekaätten, 53.
(—) Trotte Petersson, ridare, 167.
Ekendahl, Johannes, kyrkoh., 204.
Eketrä, Sven Månsson Rospig, fogde, 176.
Eklund, P. B., bokhandl., 209.
Ekman, O. Chr., provincialmedicus, samlare, 216.
Ekvall, Nelly Fredrika Maria, g. m. N. Stenström, 117.
Eleonora, g. m. kurfursten Joakim Fredrik av Brandenburg, 3.
Elfsson (Svensson), Mattis Johan, bonde, 213.
Elg, Anna, g. m. Olaus Broman, 124—127.
— Catharina, g. m. P. Rumpstedt, 124.
— Jonas, apologist, 126 f.
Elgman, Anders, härads-skrivare, 142.
Eliason, Samuel, exp.-befallningsman, 74 f.
Elisev, Daniel, porslinsritare, 93.
Elisabet av Danmark, g. m. kurfursten Joakim I av Brandenburg, 3.
— av Anhalt, g. m. kurfursten Johan Georg av Brandenburg, 3.
- Elisabet av Anhalt, g. m. markgreven Georg Fredrik av Ansbach o. Bayreuth, 3.
Engström, Jöns (John) Mårtensson, tunnbindare, 178.
Ericsson, L. M., affärsman, 208.
— Märta Thérèse, g. m. T. O. Arosenius, 149.
Erik av Pommern, svensk-dansk-norsk konung, 54, 121.
— XIV, konung av Sverige, 213.
— Axelsson, se Tott.
— Gustafsson, se Stenbock.
— Persson, djäkne, 179.
Eriksson, Anders, soldat, 99.
Ernst, hertig av Braunschweig o. Lüneburg, 6, 9—12.
Eva Christina av Württemberg, g. m. markgreven Johan Georg, 3, 48.
- Fabricius, Andreas, preussisk vicekansler, 5 f., 13, 22, 29, 41 f., 46 f.
Fabritius, holsteinsk minister, 156.
Fahlcrantz, Carl Johan, prof., konstnär, 109 f.
— Chr. E., biskop, 211.
Fahnehjelm, A. L., intendent, 208.
Falcksson, Johan, revisor, 158.
Falk, Erik, hovjunkare, 43.
— Olavus, kyrkoh., 59.
Falkenstein, ätt, 205.
Fant, E. M., prof., 147.
Farnese, Rainuccio, hertig av Parma, 19, 27.
Faxe, Vilhelm, biskop, 181.
Flensburg, Wilhelm, biskop, 181, 203.
Floderus, Signe, g. m. K. D. Arosenius, 149.
— Thérèse Clotilda, g. m. K. J. F. Arosenius, 148.
Floding, Pehr Gustaf, prof., kopparstickare, 87—93.
— Sveno Petri, kollega, 87 f.
— Thure, överkofferdiskepare, 87.
Fogelklou, Emilia, författarinna, g. m. A. Norlind, 202.
Fors, Daniel, 137.
- Forsgren, Olof, kapten, mekanikus, 218.
Forsius, Sigfrid Aronus, kyrkoh., astronom, 180.
Franklin, Benjamin, nordamerikansk statsman, fysiker, förf., 175.
Franzén, F. M., biskop, 211.
Fredrik I, konung av Sverige, 213.
— I, konung av Danmark o. Norge, 52, 54.
— II, konung av Preussen, 189.
— markgreve av Ansbach, 3.
Frenling, Mathias, prof., 217.
Fries, släkt, 131.
— Catharina, g. m. länsmannen E. Sohlberg, 143.
— Margareta, g. m. G. Neuchter, 128, 132, 143—146.
— Olof Svensson, kassör, 132, 141.
— Sven, akademifogde, 128, 132, 139 ff., 143 f.
Frille, Ermegard Eggertsdotter, g. m. Filip Axelson (Tott), 121.
Fritze & Bagge, firma, 209.
Fritze (Steinhöfel), Carl Eduard, bokhandl., bokförläggare, 209.
Frondin, Elias, prof., kammaråd, 88.
Fränckel, Emmy Josefina, g. m. Hj. S. Josephson, 116.
Fröding, Gustaf, skald, 178.
Fuchs, Rutger, frih., överståthållare, 90.
- Gabrielsson, Karl Johan, publicist, 178.
Galen, Tuve, gäckare, 168.
Gathe, släkt, 188.
Gathenhielm, ätt, 188.
— Lars, kommandör, 188.
Geijer, Erik Gustaf, prof., historiker, skald, 130, 147, 184, 194, 216 f.
Georg, markgreve av Ansbach, 3.
— Fredrik, markgreve av Ansbach och Bayreuth, 2—48.
— — markgreve av Brandenburg-Bayreuth, 190.
Gerden, Hans, kapten, 126.

- Gevalin, Jonas, notarie, 124.
 Gezelius, Johannes, biskop, 217.
 Giese, Mikael, ansbachskt råd, 8—13, 16—18, 20—23, 29.
 Giron, E., bokhandl., 209.
 Gjörwell, C. Chr., bibliotekarie, publicist, 191 f.
 Glada, Margareta (Greta) Erikdotter, g. 2) m. A. Triewald, 152.
 Glauburg, Helene von, 191.
 Gottberg, Peter, kapten, 43 f.
 Gottlund, C. A., finländsk skriftställ., 176.
 Gradin, Arvid, docent, präst, 180.
 Graffman, släkt, 96—118.
 Grandelius, Erik, privatskolmäst., 101, 104.
 Granschough, J. F., lagman, 193.
 Gravander, se Graffman, släkt.
 Gravius, släkt, 96.
 Greijmer, Fredrik, godsägare, 113.
 — Signe Axelina, g. m. J. A. Graffman, 108, 113.
 Grelin, släkt, 96.
 Gresell, släkt, 96.
 Gripenköld, Carl Magnus, militär, 165.
 Gripenstierna, Joel, gentullförvaltare, 215.
 Gross, Catharina, g. m. A. Triewald, 152.
 Gräfsell, släkt, 96.
 Guise, Charles av, kardinalbiskop av Metz, 13, 36.
 Gustaf I, konung av Sverige, 53 f.
 — II Adolf, konung av Sverige, 3, 140, 173, 179 f., 214.
 — III, konung av Sverige, 94, 106, 191 ff., 213, 218.
 — IV Adolf, konung av Sverige, 94, 106, 213 f.
 Gyllenhielm, Carl Carlsson, frih., riksamiral, 4, 180.
 Gyllenstierna, ätt, 53.
 — Catharina Carlsdotter, g. m. Claes Åkeson Tott, 205.
 — Johan, greve, riksråd, gen.-guvernör, 214.
 — Nils Göransson, frih., riksdrots, 51.
 Görvel Fadersdotter, se Sparre.
 Götrek, Per, skriftställare, politiker, 177.
 Haal, Johan, landssekr., 141.
 Hagman, Anders, skräddarmäst., 107.
 — Greta Maria, g. m. Simon Graffman (1730—1803), 107, 109.
 Hagström, Anna Margareta, g. m. J. B. Peterson, 146.
 — Greta, g. m. Jonas Graffman (1729—1779), 100.
 Hallbäck, Gustava Carolina Christina, g. m. G. A. Coilin, 116.
 Hallenberg, Jonas, rikshistoriograf, riksantikvarie, 216.
 Hallin, Anna Catharina, g. m. Sven Graffman, 97.
 Hallman, Olof, kronobefallningsman, 141.
 Hallström, Hedvig Sophia, f. Nordenfalk, 202.
 Hansson, Per Albin, statsminister, 177.
 Hantsch, Georg, kungl. boktryckare, 206.
 Hasselbecke, Arnt, borgmäst. i Rostock, 49 f.
 Hasselblad, Susen, g. m. Viktor Rydberg, 196.
 Hazelius, Johannes, präst, 180.
 Hedenström, Fredrika Beata, g. m. Hans Graffman, 101, 106.
 — Per, kronofogde, 106.
 Hedlund, K. A., målare, 178.
 — S. A., publicist, 194, 197, 199.
 Hedvig Jagellonica, prinsessa av Polen, g. m. kurfursten Joakim II av Brandenburg, 3.
 Hellaad, F. I. von, överste-löjtn., 208.
 Hellström, släkt, 166.
 Helpte, von, ätt, 167.
 Helsingius, Sophie Gustafva, g. m. H. Arosenius, 148.
 Helvig, svensk drottning, 204.
 Henrik IV, konung av Frankrike, 10.
 Hermonius, Michael, kyrkoherde, 91.
 Hesselius, Andreas, kyrkoh., naturforskr., 175.
 Hielmstadius, Ericus E., kyrkoh., 68.
 Hiertz, Christopher, 137.
 Hildebrand, B. E., riksantikvarie, 215.
 Hjortzberg, Magnus, prost, 159.
 Hjärne, Harald, prof., 202.
 Hofvenius, Ericus Petri, kyrkoh., 57.
 Hogenskild, ätt, 52 ff.
 — Peder, dansk adelsman, 53 f.
 Hohenlohe, ätt, 205.
 Holsten, Andersson, bergsman, 136.
 Holm, Catharina, möjl. g. m. J. Triewald, 154.
 Holstenia, Anna, g. m. P. L. Åhs, 131 f., 136 f.
 Holstenius, släkt, 136.
 — Erik, kyrkoh., 136 f.
 — Gabriel, domprost, 137.
 Horn, Anna Juliana, g. m. A. C. De la Gardie, 97.
 — Claes Christersson, frih., fältherre, 171.
 — Kerstin Henriksdotter, g. m. Claes Åkeson Tott, 205.
 Hoving, släkt, 166.
 Hubrecht, Jan, holländsk minister, 114.
 — Pauline, g. m. J. H. Graffman, 108, 114.
 Huifeldt, dansk ätt, 51—54.
 — Arild, dansk kansler, historieskrivare, 51—54.
 — Christoffer Ottosson, dansk adelsman, 53.
 Hult, Gustaf, kornett, 143.
 Humble, Ericus, kyrkoh., 60.
 Hwasser, Israel, prof., 111.
 Hübner, Joakim, diplomat, 47.
 Håkansson, Olof, borgmästare, 73, 75 f.
 Härleman, Carl, frih., arkitekt, 171.
 Häll, Fredrik, snickare, 97.
 — Johanna Charlotta, g. m. C. A. Johansson (Graffman), 97.
 Hökenstedt, Olof, kyrkoherde, 91.
 Höpken, Anders Johan von, greve, riksråd, 212.

- Ihre, Johan, prof., 81, 128, 130.
- Ingman, Anna Maria, g. m. P. Hodenström, 106.
- Isberg, Anna Brita, g. m. G. Sandberg, 108.
- Iser, Mattias, biskop, 125.
- Ivar Axelsson, se Tott.
- Jablonsky, J. A., polsk furste, 105.
- Jansson, Hans, skattebonde, 213.
- Karl, inköpschef, 108, 115.
- Jaski, Andreas, brandenburgsk resident, 48.
- Joakim I, kurfurste av Brandenburg, 3.
- II, kurfurste av Brandenburg, 3.
- Fredrik, kurfurste av Brandenburg, 1 ff., 10—48.
- Johan III, konung av Sverige, 4, 11, 213.
- d. ä., hertig av Slesvig och Holstein, 10 f.
- d. y., hertig av Slesvig och Holstein, 10 f.
- markgreve av Küstrin, 3, 23.
- Adolf, hertig av Holstein-Gottorp, 9 f., 19.
- Casimir, konung av Polen, 221.
- Cicero, kurfurste av Brandenburg, 3.
- Georg, kurfurste av Brandenburg, 3—46.
- Georg, markgreve av Brandenburg, 1—48.
- Wilhelm, hertig av Jülich-Cleve-Berg, 2 f., 12.
- Sigismund, kurfurste av Brandenburg, 1—39.
- Johannes Bothvid, biskop, 179.
- Magnus, ärkebiskop, 205.
- Matthiæ, biskop, 179.
- Johansson (Graffman), Carl August, maskinarbetare, 97.
- (Graffman), Gillis, major, 97, 108, 113, 117.
- Olof August, hospitalssyssloman, 97, 108, 113, 117.
- Josephson, släkt, 116.
- Gunhild Maria, g. m. K. G. L. Graffman, 109, 116.
- Josephson, Hjalmar Salomon, grosshandl., 116.
- Junge, Evert, borgare i Lübeck, 121 f.
- Jusleen, Per, revisionssekr., 78.
- Jöns Bengtsson, se Oxenstierna.
- Jöransson, Bertil, tunnbindare, 126.
- Kalm, Pehr, prof., 175.
- Karamsin, Andrej, rysk öfverste, 195.
- Karl Knutsson (Bonde), konung av Sverige, 121 f.
- IX, XI, XII, se Carl.
- av Lothringen, se Guise.
- österrikisk ärkehertig, 27.
- se även Carl.
- Ulfsson, se Sparre.
- Katarina Jagellonica, drottning av Sverige, 4, 18.
- g. m. kurfursten Joakim Fredrik av Brandenburg, 3.
- Keijser, Diedrich de, 133.
- Kellgren, Johan Henrik, förf., 82, 219.
- Kenicius, Petrus, ärkebiskop, 179.
- Keyser, G. Th., grosshandl., 184.
- Kiellström, Maria Christina, 193.
- Kinberg, nämndeman, 184.
- Knape, släkt, 188.
- Knox, William, bryggare, 207.
- Knut den helige, konung av Danmark, 209.
- Lavard, hertig, 209.
- Knutberg, Carl, kapten mekanikus, 158.
- Kock, Reimar, tysk historieskrivare, 49.
- Kothen, Carl Axel von, frih., 221.
- Krämer, Oscar von, rysk amiral, 196.
- Krok, Nils (Nicolaus Krokus), biskop, 179.
- Kruhs, K. F., bokhandl., 209.
- Kullberg, Anders Carlsson af, biskop, 211.
- Kylander, Jonas, biskop, 179.
- Kälström, Catharina Persdotter, g. m. Sven Graffman, 97.
- Königsmark, ätt, 167.
- La Bourdonnière, Jacques François de, lektor, 94.
- Lagerberg, Sven, greve, riksråd, 88.
- Lagerbring, Sven, prof., historiker, 192.
- Lagergren, Helmer, postmäst., 220.
- Lagerkvist, Pär, förf., 202.
- Lagerlöf, Selma, förf., 202, 214.
- Lake, ätt, 205.
- Laski, Olbracht, vojvod av Sieradz, 26.
- Samuel, polsk diplomat, 17, 22, 26, 39—43, 46 f.
- Laurens Axelsson, se Tott.
- Laurent, J. S., skrädare, 178.
- Laurentius Laurentii Helsingius, kyrkoh., 56.
- Paulinus Gothus, ärkebiskop, 179.
- Le Cleer, Thomas, 137.
- Leijonsköld, Mårten Augustinsson, gen.-tullförvaltare, 215.
- Lejdström, Oskar Ivar, direktör, 114.
- Lenæus, Augustinus Jonæ, kyrkoh., 62.
- Johannes Canuti, kyrkoh., 62.
- Lennstrand, Viktor, skriftställare, 178.
- Leopold, Carl Gustaf af, förf., 217 f.
- Leuhusen, Anna Reinholdsdotter, abbedissa, 218.
- Leuhusen, W. R., frih., 192.
- Lewenhaupt, Carl Mauritz, greve, gen.-fältmarskalk, 205.
- Charles Emile d. ä., greve, general, 190.
- Gustaf Adolf, greve, fältmarskalk, 205.
- Nils Julius, greve, överhovstallmästare i Bayreuth, 188 ff.
- Lever, Ebba Matilda, g. m. E. W. Arosenius, 149.
- Levertin, O., prof., förf., 193.
- Lidbeck, Anders, prof., 217.
- Lidén, J. H., prof., 180.

- Lidman, Ulrica, g. m. J. H. Scharp, 193.
- Lidner, Bengt, skald, 94 f., 193, 219.
- Liedholm, släkt, 113.
- Johan Olof Ludvig, hospitalssyssloman, 108, 113.
- Liljegren, J. G., riksarkivarie o. riksantikvarie, 215.
- Lilliehöök, ätt, 205.
- (—), Lindorm Nilsson Bonde, se Bonde.
- Lilliesköld, Erik, ryttmäst., 216.
- Lilliesvärd, Magnus Daniel, frih., gen.-major, 105.
- Lindberg, Christina, g. m. Abr. Graffman, 97.
- Lindblad, Anders Christensen, redaktör, 178.
- Lindblom, Jacob Axelsson, ärkebiskop, 129.
- Lindheström, Pehr, fortifikationsofficer, 174 f.
- Lindley, Charles G., politiker, 178.
- Lindman, Arvid, konteramiral, 203.
- Nils Andersson, 136.
- Lindqvist, Herman, politiker, 178.
- Lindschöld, ätt, 73—76.
- Erik, greve, riksråd, 73 f.
- Linge, Sven, typograf, 178.
- Linné, Carl von, naturforsk., 78, 81, 175, 180.
- Ljungfors, Vilhelm, läroverksadjunkt, 160.
- Ljunggren, Gustaf, prof., 211.
- Looff, släkt, 133.
- Jacob, affärsman, 133 f.
- Lorent, Abr. Robert, bryggare, 207.
- Paul Emil, affärsman, 207.
- Lorichs, ätt, 207.
- Lovisa Ulrika, drottning av Sverige, 158, 189.
- Ludvig, lantgreve av Hessen, 9.
- Lund, Christina, g. m. Abr. Graffman (1749—1810), 101, 104.
- Lundeberg, Christian, statsminister, 203.
- Lundgren, Carl Martin, kommerseråd, 210.
- Wera Hanna, g. m. K. D. Arosenius, 149.
- Lundius, Johannes Marci, kyrkoh., 56.
- Luszkowska, Hedvig, 221.
- Luther, Margaretha, g. m. S. Worster, 158.
- Löben, Johan von, brandenburgsk vicekansler, 14 f., 34 ff., 39, 43, 48.
- Lönblad Catarina Elisabet, g. m. A. G. Björklund, 112.
- Magnus Ladulås konung av Sverige, 204.
- Eriksson, konung av Sverige, Norge o. Skåne, 167.
- Malaspina Germanico, pävlig nuntie, 15, 27, 41.
- Mannersköld, Nils Aison, ståthållare, 214.
- Marck, Johan, lärare, 92.
- Margareta, dansk-svensk-norsk drottning 54.
- Maria Eleonora, drottning av Sverige, 3, 206.
- — g. m. hertig Albrekt Fredrik av Preussen, 3.
- Marklin, Gabriel, bibliograf, 202.
- Marlier, släkt, 132 ff.
- Marshall, Johan, fabrikör, 93.
- Mattfeldt, Samuel, apotekare, 146.
- Meckbach, F. W., brandenburgsk kansler, 15—20, 22 f., 25—36, 38.
- Mektild, drottning, 204.
- Menlös, Daniel, prof., mekaniker, 137.
- Messenius, Johannes, historiker, 173, 180.
- Michelsdorf, ätt, 167 f.
- Mohnike, G., tysk förf., 209.
- Moltke, ätt, 167.
- Montgomery, Robert, överste, 190 f.
- Moritz, lantgreve av Hessen, 6, 9.
- Mornay, Charles de, kammarherre, 172.
- Johan de, politiker, 51.
- Munthe, Lars Peter, prof., 217.
- Myrander, Johan, preussiskt råd, 41, 44.
- Mårtensson, Anders, polismäst., 118.
- Anna-Brita, g. m. Gillis Johansson (Graffman), 108, 118.
- Märta Bosdotter, se Natte och Dag.
- Mörner, Carl Carlsson, greve, riksståthåll., 220.
- Napoleon I, kejsare av Frankrike, 207.
- (Natte och Dag), Märta Bosdotter, g. m. Kristoffer Michelsdorf, 168.
- Neikter, släkt, 128—150.
- Jacob Fredrik, prof., 128—150, 217.
- Margareta Lovisa, g. m. C. F. Arosenius, 148.
- Nensén, Petrus, kyrkoh., 214.
- Nepfel, Daniel, hertiglig preussisk tjänsteman, 29, 48.
- Neuchter, Gustaf, kronofogde, 128, 132, 138 f., 141—146.
- Hans (d. y.), rådman, 132, 136—138, 142 f.
- Jacob, komminister, 143.
- Michael, rådman, 143.
- Nils Birgersson, se Rosenquist.
- Nilsson, Albert, prof., 202.
- Sven, prof., 216.
- Nonnen, Edward, agronom, 207.
- John, affärsman, 207.
- Nordenfeldt, Olof, kammarh., 194.
- Nordenflycht, Hedvig Charlotta, skaldinna, 180.
- Nordin, C. G., biskop, 180.
- Peter Magnus, kommissionslantmät., 112.
- Nordlander, D., gen.-direktör, 208.
- Norinus, J., kyrkoh., 207.
- Norlind, Arnold, geograf, förf., 201 f.
- Noth, Brigitta, g. m. 1) Chr. Trogen (Trogen), 2) M. Triewald, 152 f.
- Nüchter, släkt, 132—136.
- Hans, bruksägare, 132—136.
- Olaus Nicolai Bothniensis, kyrkoh., 61.
- Petri, reformator, historieskrivare, 49.
- P. Medelpadius, kyrkoh., 65.
- Olof Axelsson, se Tott.

- Ostwald, Wilhelm, tysk fy-siker o. kemist, 216.
- Oxe, Peder, dansk rådsherre, 122.
- Oxenstierna, Axel, greve, rikskansler, 180, 216.
- Jöns Bengtsson, ärkebiskop, riksföreståndare, 121.
- Palm, August, politiker, 177 f.
- Palmlind, Anna Stina, g. m. Anders Graffman, 100 f.
- Palmstierna, Nils, frih., univ.-kansler, 214.
- Paris, Gaston, fransk språkforsk. o. litteraturhistoriker, 202.
- Paul, prins-regent av Jugoslavien, 196.
- Paulus Pauli, biskop, 179.
- Peninsolus, Henricus Nicolai, kyrkoh., 60.
- Petersen, Emilia, 183.
- Peterson, Agneta Magdalena, g. m. J. F. Neikter, 146 ff.
- Joachim Bernhard, apotekare, 146 f.
- Petrus Andreae Toltinsis, kyrkoh., 65.
- Jonæ, biskop, 168, 179.
- Phrygius Sylvester, superintendent, 179.
- Pik, Fjällar, riddare, 168.
- Plomgren, Thomas, kommerseråd, 219.
- Printz, Johan, länshöv., 174.
- Olof Andersson, 99.
- Prutzier, Helge, urmakare, 206.
- Putkamer, Josua, ansbachsk ryttmäst., 44.
- Putlitz, Adam Ganz von, 38.
- Radou, Adam, borgare, 136.
- Rask, Nils, sekr., 8—12.
- Reenstierna, Märta Helena, g. m. H. Chr. von Schnell, 193.
- Rehn, Jean Erik, hovintendent, 92.
- Rembowski, Adrian, polsk sekr., 45.
- Remmer, Carl, magistratssekr., 138.
- Reuter Dahl, Henrik, ärkebiskop, 181, 211.
- Rhodoander, Jonas Jonæ, kyrkoh., 59.
- Ribbing, ätt, 207.
- Ridley, engelsk affärsman, 156.
- Ripp, Ludvig, kapten, 216.
- Rising, Johan, ämbetsman, ekon. förf., 174.
- Rogstadius, Christian, kantor, 124.
- Petter, handl., 126.
- Rolant, Hans, 133.
- Romell, släkt, 140.
- Andreas, akademibefallningsman, 140.
- Rommell, Birger, akademiräntmäst., 140.
- Rosen, Bogislaus von, köpman, ståthåll, 216.
- Margareta von, g. m. Peder Larsson Örnekrou, 216.
- Rosén, Sven, pietist, förf., 181.
- Rosenblad, Mathias, greve, justitiestatsminister, 184.
- Rosencrantz, Christian Ludvig, major, 165.
- Rosenius, C. O., predikant, 184.
- (Rosenquist), Nils Birgersson, ståthåll., 169.
- Rosenschantz, Charlotta Christina, g. m. Daniel Triewald, 159.
- Johan Georg, löjtn., 159.
- Roslin, Alexander, målare, 190.
- Ulrik, herrnhutare, 180.
- Rospigg, Sven Månsson, se Eketrä.
- Rothovius, Isac, biskop, 179.
- Jonas, superintendent, 179.
- Rudbeck, släkt, 179 f.
- Charlotte, g. m. R. Montgomery, 191.
- Olof d. ä., prof., 173.
- Rudbeckius, Johannes, biskop, 179, 182, 187 f., 215.
- Petrus, prost, 137.
- Rudenschöld, Carl, greve, riksråd, 194.
- Magdalena, 194.
- Stina, g. m. S. A. Hedlund, 194.
- Torsten, greve, pedagog, 193 ff.
- Rumstedt, Petter, artillerilöjtn., 124.
- Rundgren, släkt, 114.
- Elsa, g. m. 1) O. I. Lejdström, 2) J. H. Graffman, 108, 114.
- Karl Elias, marindirektör, 114.
- Viktor, biskop, 182.
- Runeberg, J. L., skald, 211, 219.
- Rutström, Carolina, g. m. Chr. P. Weltzin, 193.
- Rydberg, Catharina Fredrika, g. m. J. A. Graffman, 108, 111.
- Viktor, förf., 196—200, 202.
- Rydélius, Andreas, biskop, 181.
- Rüdiger, Herman, sekr., 16.
- Ryning, Axel Nilsson, riksamiral, riksmarsk, 40.
- Rålamb, Claës, frih., länshövding, 104.
- Sabina, g. m. kurfursten Johan Georg av Brandenburg, 3.
- Salm, ätt, 205.
- Salm-Grumbach, Wilhelmina Lovisa zu, g. m. N. J. Lewenhaupt, 189.
- Salvius, Lars, boktryckare, förläggare, 209.
- Sandberg, Gabriel, bryggare, 108.
- Sara Margareta, g. m. Simon Graffman (1771—1825), 108 f.
- Sandvall, J., tidningsman, 197.
- Sapieha, Leo, lithauisk storkansler, 26, 29 f., 33 f., 36.
- Sayn, ätt, 205.
- Schacht, H., jesuit, 180.
- Schaeij, Elisabet, g. m. André Dress, 133 ff.
- Petter, bruksägare, 134.
- Scharp, J. H., grosshandl., 193.
- Märtha Maria, g. m. Lorentz Graffman, 107, 109.
- Schefferus, Joh., lärd, 206.
- Schnell, H. Chr. von, ryttmäst., 193.
- Schoug, släkt, 166.
- Schröder, J. H., prof., 202, 216.
- Schönberg, Nils, överdir., 215.

- Scott, Georg, engelsk metodistpredikant, 184.
 — Robert, kaptten, 216.
 Seele, Elisabeth Charlotta, g. m. H. Wiesendorff, 159.
 Segebaden, von, ätt, 164.
 Sibterode, Christoffer von, se Zipterode.
 Sigismund III, konung av Sverige o. Polen, 2, 4, 6, 8—48, 51, 176.
 — August, hertig av Mecklenburg, 9.
 Sigrid Bengtsdotter, se Bielke.
 Silfverstolpe, Malla, f. Montgomery, förf:a, 191.
 Silvercrona, J. F. S., överdir., 215.
 Sjöberg, Carl Fredrik, bage, 107, 109.
 Sjöborg, N. H., prof., 216.
 Sjöcrona, ätt, 164.
 Sjögren, Hjalmar, prof., 212.
 Skrzetucki, Johannes, polsk sekreterare, 26, 29 f., 34—42.
 Skum, Nils Nilsson, lappman, 218.
 Smaræus, släkt, 166.
 Snack, Johan, 93.
 Snakenborg, ätt, 167.
 Sofia Jagellonica, prinsessa av Polen, g. m. markgreven Fredrik av Ansbach, 3.
 Sofie av Liegnitz, g. m. kurfursten Johan Georg av Brandenburg, 3.
 Sohlberg, Erik, länsman, 143.
 Soop, Maria, grevinna, 103.
 Sorolainen, Ericus Erici, biskop, 179.
 Sparre, Erik Larsson, riksråd, 29, 31, 40, 42 ff., 51—54.
 — Fredrik, greve, rikskansler, 191 f.
 (—) Görvel Fadersdotter, 171.
 — Johan Larsson, riksråd, 51.
 (—) Karl Ulfsson, riddare, riksråd, 168.
 Springer, Christopher, politiker, 219.
 Staaß, Karl, statsminister, 203.
 Stack, Catharina, g. m. Olof Månsson, 126 f.
 — Magdalena, g. m. H. Gerden, 126.
 — Sigrid, g. m. J. Tunerius, 126.
 Stadener, Sam, biskop, 182.
 Stalburg, Anna Sibylla von, g. m. 1) von Fleischbein, 2) R. Montgomery, 191.
 Starinkowski, polsk referendarie, 26.
 Steinhöfel, se Fritze.
 (Stenbock), Erik Gustafsson, frih., riksråd, 31.
 — Gustaf Olofsson, frih., riksmarsk, 205.
 Stenström, släkt, 117.
 — Hedvig Carolina, g. m. J. E. Graffman, 109, 117.
 — Nils, stadskassör, 117.
 Sterky, Fredrik, politiker, 178.
 Sterner, Anna, g. 2) m. C. Schütz, 124—127.
 — Olof Månsson, kaptten, 126.
 Stiernhielm, Georg, skald, 173.
 Stitten, Hartvig von, 48.
 Stjernvall, ätt, 195.
 — Aurore, g. m. 1) P. Demidov, 2) A. Karamsin, 195 f.
 — Emilia, g. m. greve V. Mussin Pusjkin, 195.
 Stjernvall-Walleen, K. E., frih., finländsk ministerstatssekr., 195.
 Storckenfeldt, C. E. G. B., gen.-direktör, 208.
 Strandman, C. A., bokhandl., 209.
 Strangh, J., brukspatron, 207.
 Strokirch, Carl Michael von, pietist, 181.
 Ström, O., bryggareälderman, 214.
 Strömbom, Joseph, hovrättskommisarie, 193.
 Sture, Sten d. y., riksförståndare, 49 f., 169.
 Stålar, Arvid Eriksson, militär, 172.
 Sundberg, Anton Niklas, ärkebiskop, 185.
 — Maria, g. m. C. F. Graffmann, 97.
 Svederus, N. S., prost; entomolog, 128.
 Sven Elfsson, bonde, 213.
 — Månsson Rospigg, se Eketrä.
 — Svensson, biskop, 179.
 Svensson, Carolina, g. m. A. Mårtensson, 118.
 Swertenius, Magnus, kyrkoh., 62.
 Synt Angermannus, Aron Eberhardi, mag., kyrkoh., 67.
 Söderberg, B., bokhandl., 209.
 — G., bokhandl., 209.
 Tarnowski, Jan, polsk underkansler, biskop, 26, 28 ff., 32—37.
 Tegel, Erik Jöransson, historieskrivare, 218.
 Tegnér, Esaias, biskop, skald, 202, 211, 217.
 Tessin, Carl Gustaf, greve, kanslipresident, 171, 191.
 Tharmoth, Anna Regina, g. m. J. G. Rosenschantz, 159.
 Thenstedt, Natanael, hövpredikant, 104.
 Thomander, J. H., biskop, 181.
 Thomas, Antoine Léonard, fransk förf., 77.
 Thomsen, Chr. J., dansk fornforsk., konferensråd, 216.
 Thorbeke, Hans, sekr. o. rådmann i Danzig, 29.
 Thorild, Thomas, förf., 217.
 Thulin, Elin Petrea, g. m. K. F. E. Åmark, 150.
 Thunberg, C. P., prof., 175.
 Tillufsen, Jens, borgmäst., 210.
 Tingberg, Bengt Didrik, prost, 220.
 Tingstadius, J. A., biskop, 147.
 Tingsten, L. H., general, 203.
 Toll, Greta, g. m. J. H. U. Arosenius, 148.
 — Hedvig Marie-Louise, g. m. H. F. M. Arosenius, 149.
 Tonner, Anders, 127.
 Tonnerus, Jacob Bertilsson, skolmästare, 126 f.
 (Tott), Beata, g. m. Arvid Trolle, 169.
 — Elin, g. m. Hans Eriksson Ulfsparre, 205.

- (Tott) Erik Axelsson, ridd., riksföreståndare, 119—123.
 (—) Filip Axelsson, riddare, 119 f., 122.
 (—) Ivar Axelsson, riddare, riksråd, 119—123, 169.
 (—) Laurens Axelsson, riddare, 121.
 (—) Olof Axelsson, väpn., danskt riksråd, 119—123.
 Triewald, släkt, 151—159.
 — Anders, hovslagarmäst., 152.
 — Daniel, kaptenlöjtnant, 159.
 — Johan(nes), jaktlöjtnant, 154.
 — Martin, grovsmedsälrderman, 152.
 — Märten, kapten mekanikus, uppfinnare, 151, 154—158, 213.
 — Samuel, diplomat, skald, 151—154, 213.
 Trivallius-Trivall, släkt, 152.
 Trogen (Tregen), Christoff, hovslagare, 153.
 Troil, Uno von, ärkebiskop, 180.
 Trolle, ätt, 168 f.
 — Arvid, riksråd, 168 f.
 — — ryttmäst., 169.
 — Birger d. ä., riddare, 169.
 — d. y., riksråd, 169.
 — Fredrik, överstelöjtn., 169.
 — Gustaf, ärkebiskop, 169.
 Tross, Olaus Johannis, mag., kyrkoh., 70.
 Trotte Petersson, se Ekaätten.
 Tuneria, Brita, g. m. 1) J. Elg, 2) P. Rogstadius, 126 f.
 Tunerius, Jacob, komminister, 126.
 Törnblom, Kristina Vilhelmina, g. m. F. Greijmer, 113.
 Ulfgren, Gunnela Johanna, g. m. 1) S. Mattfeldt, 2) J. B. Peterson, 146.
 — Johan, handl., 146.
 Ulfvenklou, Henrik, major, 190.
 — Henrik Gustaf, mystiker, 190.
 Ullman, Herman, med. lic., 149.
 Ummereise, ätt, 167.
 Unander, släkt, 166.
 Uther, Baptista van, konstnär, 213.
 Utke, Hedvig Eleonora, skådespelerska, 97.
 — Paridon, tullkammar-skrivare, 97, 109, 117.
 Wachtmeister, Hans, greve, amiralgeneral, 214.
 Wærn, släkt, 194.
 Wahlström, Maria Lovisa, g. m. L. F. Graffman, 100, 102.
 Wahrendorff, Joakim Daniel, kommerseråd, 105.
 Walcker, Elias von, kammarråd, pietist, 181.
 Waldenfels, Chr. von, 47.
 Waldenström, P. P., religiös ledare, politiker, 181 f.
 Wallvijk, ätt, 195.
 Waltier, Hans, kyrkoh., 104.
 — Maria Magdalena, g. m. 1) J. Ask, 2) Abr. Graffman (1707—1760), 101, 104.
 Wangelius, Kirstin, g. m. Sam. Eliason, 74.
 — Magnus, kyrkoh., 74.
 Warelius, Jonas, handl., 138.
 Warmholtz, C. G., hessiskt hovråd, bibliograf, 192.
 Vasaätten, 53, 221.
 Wasberg, Catharina Persdotter, g. m. Anders Graffman, 100 f.
 Wasenau, Vladislav Konstantin, greve, 221.
 Wazelia, fru, f. Westberg, 143.
 Weltzin, Chr. P., assessor, 193.
 Venus, Carl Wilhelm, major, telegrafinspektör, 208.
 Werner, Gotthard, konstnär, 200.
 — Jacob, gravör, 92 f.
 Wessberg, Anna, g. m. Jonas Graffman (1729—1779), 100.
 Westberg, And., handl., 146.
 Westman, Henric, kapten, 200 f.
 Wiberg, Anna Maria, g. m. E. Grandelius, 104.
 Wichman, släkt, 166.
 Wickman, C. G. T., kassör, 178.
 Wieselgren, Peter, domprost, 183.
 Wiesendorff, Hindric, kamrerare, 159.
 — Maria Wendela, g. m. M. Hjortzberg, 159.
 Wildenstein, Adam von, 38.
 Wildt, Dominicus van der, konstnär, 213.
 Wildtberger, Georg, kungl. polsk sekr., 5 f., 10.
 Wilhelm, lantgreve av Hessen, 6 f.
 — hertig av Kurland, 11, 19.
 — IV, hertig av Jülich-Cleve-Berg, 3.
 Vilhelmina av Preussen, markgrevinna av Bayreuth, 189.
 Willebrand, von, ätt, 195.
 Winblad, Ulla (Maria Christina Kjellström), 193.
 Wingård, Carl Fredrik af, ärkebiskop 184, 211.
 — J., biskop, 180.
 Winter, släkt, 131.
 — Anders, 132.
 — Maria, g. m. S. Fries, 128, 132, 140, 143 f.
 Winterfeldt, Joakim von, tjänsteman hos kurfurst Joakim Fredrik, 43 f.
 Wirsén, G. F., greve, statsråd, 207.
 Vising, Johan, prof., 202.
 Vitzen, von, ätt, 167 f.
 Vladislav IV, konung av Polen, 221.
 Vogelfeder, polsk präst, 27.
 Voidiius, Andreas, polack, 30.
 Wolski, Nicolaus, polska rikets svärdförare, 16—19, 22 f., 25 ff., 34 ff., 46—48.
 Voltaire, F. M. de, fransk förf., 190.
 Volters, Anna Sofia, g. m. H. Waltier, 104.
 Worster, Elisabeth, g. m. 1) Märten Triewald, 2) C. Knutberg, 158.
 — Samuel, handl., 158.
 Vorstius, Ingegärd Malena, g. m. J. Ulfgren, 146.
 Wrangel, Carl Magnus, överhovpred., 175.
 — Herman, gen.-löjtn., 221.

- Wurmbrandt (Wurmprandt),
Melchior, frih., 216.
- Zibet, Christoffer Bogislaus,
frih., ämbetsman, 94.
- Zierl, Daniel Achatius, bok-
hållare, 134.
- Zinzendorf, N. L., greve,
herrnhutismens stiftare,
180.
- Zipterode (Sibterode), Chri-
stoffer von, kammarjun-
kare hos hertig Carl (IX),
37.
- Abs, släkt, 136 ff.
- Catharina Persdotter, g.
m. 1) Hans Neuchter d.
y., 2) J. Caveel, 132,
136 ff., 143.
- Petter Larsson, rådman,
132, 136 f.
- Åkerlund, Hugo, löjtn., 109,
116.
- Åkerman, Anna Greta, 152.
- Petter, 152.
- Åmark, släkt, 150.
- Karl, kanslichef, 150.
- Mats, teol. dr, 150.
- Öberg, Signe Rudolfina, g.
m. K. E. Rundgren, 114.
- Örneklou, Christina, g. m.
Erik Lilliesköld, 216.
- Peder Larsson, ståth.,
216.
- Peter, frih., landshövd.,
216.
- Östberg, Jakob, kyrkoh.,
184.
- Östergren, Elias, skomakare,
180.

Rättelse:

Sid. 104 (Tab. 8), rad 23 uppfån, står Anna Maria Wiberg, † 1782 ^{27/7},
skall vara † 1780 ^{20/8}.

Följande av Samfundets skrifter utlämnas efter rekvisition hos sekreteraren (adress se nedan) till nedannämnda pris:

- Svenska Autografsällskapets tidskrift, Del I, nr:is 3, 7—12, årg.
1879—1888 (h. 1, 2 o. 4—6 saknas), per nr kr. 3:—.
Svenska Autografsällskapets tidskrift, Del II, nr:is 1—12, årg.
1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—.
Personregister till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—.
Personhistorisk tidskrift:
Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
• II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
• III (1901, slutsåld).
• IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
• XXV (1924) — XXX (1929) och årg. XXXII (1931) — XXXVIII (1937) à kr. 10:—; årg. XXXI (1930), h. 1—2 à kr. 20:—, h. 3—4 à kr. 5:—.

Skrifter och Handlingar, utg. genom Svenska Autografsällskapet:

- I. S:t Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—.
II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
III. Släkten Aminoff (slutsåld).
IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i årg. III o. IV.
VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—.
VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Skrifter, utg. av Personhistoriska Samfundet:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—.
4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800, Af Karl Enghoff . . kr. 6:—.
5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar; ingår i årg. XIII, h. 2—3, även separat kr. 6:—.
6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
9. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
10. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 10:—.
Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—.
Margareta Brahes svenska familjeporträtt i Hessen. Beskrifva av Georg W. Fleetwood kr. 10:—.

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10:— pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidsskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, Docenten Fil. Dr Bengt Hildebrand, Riksarkivet, Stockholm 2 (tjänstetel. 11 52 32). Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12:50.

Samfundets ledamöter uppmanas att verka för ökning av Samfundets medlemsantal.

SVENSK SLÄGTKALENDER OCH SVENSKA ÄTTARTAL

Årg. 1—14, 1885—1908. **PERSONREGISTER.**

Ett fåtal icke subskriberade exemplar kunna rekvireras hos landsarkivarien Gustaf Clemensson, Landsarkivet, Göteborg.